

Honvédségi Szemle

153. ÉVFOLYAM,
2025/3. SZÁM

A MAGYAR HONVÉDSÉG SZAKMAI, TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA

TARTALOM

HADERŐSZERVEZÉS, -FEJLESZTÉS

Bárány Zoltán Gábor ezredes:

A Magyar Honvédség transzformációs rendszere 3

Bálint László őrnagy:

Rules of Engagement – keretek és lehetőségek a parancsnok szemszögéből 15

Seprényi Patrik:

A nukleáris háború elmélete – Pusztítás és elrettentés 28

VEZETÉS, FELKÉSZÍTÉS

Mátés Gábor r. őrnagy:

Az intézkedéstaktika-oktatás ideális feltételei 39

HADTÖRTÉNELEM

Remes Péter ny. orvos ezredes:

A Varsói Szerződés tagállamainak repülő- és űrorvosi együttműködése
(1955–1970) 49

Fórizs Sándor ny. r. határőr dandártábornok:

A határőrség sorállománya az 1960-as években 70

Pogányné Rózsa Gabriella:

Pest-Buda katonai kórházai a 18. század utolsó évtizedeiben 84

FÓRUM

Boda Mihály:

Háború és igazságosság.

Az igazságos háborús gondolkodás jelentősége a 21. században 103

Bakró Norbert:

Médiafogasztás, befolyásolás, reziliencia 120

SZEMLE

Póti László:

Vastábornok. Az emberség leckéi 133

Kocsis L. Mihály:

Mindig történelmi időket élünk! 138

Rojkó Annamária:

Az újra felfedezett Savoyai Jenő 141

Gál Csaba ny. ezredes:

Katonai és haditechnikai hírek, információk a nagyvilágból 146

ABSTRACT 155

Tisztelt Szerzőink!

Felhívjuk figyelmüket arra, hogy a kiadvány végén található szerzői útmutatónk megújult. A legfontosabb változtatás a részletesebb és áttekinthetőbb forrásjelölési rendszer. Ennek értelmében elsősorban a lábjegyzetek formátuma válik jóval egyszerűbbé, ezért mindenkit kérünk, gondosan tekintse át a teljes útmutatót. A 2024/1. számtól kezdve már ezt használjuk.

Köszönjük!

HM Zrínyi Nonprofit Kft. – Zrínyi Kiadó
Folyóirat-szerkesztőség

Bárány Zoltán Gábor ezredes:

A MAGYAR HONVÉDSÉG TRANSZFORMÁCIÓS RENDSZERE

DOI: 10.35926/HSZ.2025.3.1

ÖSSZEFOGLALÓ: A transzformáció a katonai szervezetekben olyan átfogó folyamat, amely során a szervezeti struktúrákat, képességeket, stratégiákat és kultúrákat a folyamatosan változó biztonsági kihívásokhoz, új technológiai fejlesztésekhez, a stratégiai és a taktikai elvárásokhoz igazítják. A biztonsági környezet változásait követő átalakítás általában hosszú, átfogó transzformációs folyamat, ami soha nem ér véget. Az ilyen változások célja, hogy a katonai erők hatékonyan reagáljanak a kihívásokra, gyorsabban alkalmazkodjanak, és jobb együttműködést biztosítsanak a különböző szinteken és szakterületeken. A Magyar Honvédség transzformációjának végrehajtásához egy olyan szervezetet hoztak létre, amely a haderőnemeket érintő transzformációs tevékenységekkel, valamint a tapasztalatfeldolgozással és a doktrínák kidolgozásával kapcsolatos feladatok irányításával, a képességfejlesztési irányelvek meghatározásával, illetve e feladatok honvédségszintű irányításával és felügyeletével foglalkozik.

KULCSSZAVAK: transzformáció, szervezeti megújulás, képességfejlesztés, adaptáció

A SZERZŐRŐL:

Bárány Zoltán Gábor ezredes, az MH Haderőmodernizációs és Transzformációs Parancsnokság megbízott parancsnoka, a Magyar Hadtudományi Társaság HM/MH-kapcsolatokért felelős elnökhelyettese (ORCID: 0009–0000–7311–500X; MTMT: 10098744)

MEGVÁLTOZOTT BIZTONSÁGI HELYZET

A Magyar Honvédségnek a belátható jövőben egy dinamikusan változó katonai stratégiai környezetben kell végrehajtania feladatait. A Magyar Honvédség sikerének az alapfeltétele ebben a környezetben a rugalmasság és az alkalmazkodás. Haderőnknek képessé kell válnia a környezetben létrejövő változások előrejelzésére és követésére, illetve az annak következtében szükséges technológiai és/vagy eljárásbeli módosítások gyors kidolgozására, majd azok eljuttatására a végrehajtókhoz. A jövő kihívásainak történő eredményes megfelelés érdekében a Magyar Honvédségnek egy tudásalapú tanuló szervezetté kell válnia. Mindezen célok megvalósítására jött létre a Magyar Honvédség transzformációs rendszere.

2014-től¹ a NATO, Európa és a régióink katonai biztonsági környezete jelentősen megváltozott, és nagyarányú változások indultak el a Magyar Honvédségben is. Szövetségi és nemzeti biztonsági környezetünket a 2010-es évek elejétől olyan sokkhatások érték, amelyek meghatározó impulzust szolgáltatottak arra, hogy a NATO – és hasonlóan reagálva Magyarország

¹ A Krim politikai státuszáról 2014. március 16-án tartott népszavazás hivatalos eredménye szerint a Krími Autonóm Köztársaság területén szavazók 96,77%-a szavazta meg a csatlakozást Oroszországhoz – 83,10%-os részvételi arány mellett. Ezzel az eredménnyel Oroszország annektálta a Krím félszigetet. Bővebben lásd Andrákó 2022.

is – felülvizsgálja biztonsági rendszereit. Az akkorra már évtizedek óta avuló katonai képességek a továbbiakban nyilvánvalóan egyre kevésbé tudták garantálni hazánk biztonságát. Az abban az időszakban elvégzett elemzések mind a NATO,² mind hazánk részéről arra a következtetésre jutottak,³ hogy a változások a biztonsági környezetben egyre gyorsulnak, az előttünk álló jövő összes kockázata megjósolhatatlan, ezért a Szövetség tagállamainak katonai képességeiket folyamatosan fejleszteni kell.

A Magyar Honvédség képességeinek fejlesztési igénye két oldalról jelentkezik: egyrészt a 21. század kihívásainak történő megfelelés, másrészt a modernizáció igényével.

A HADVISELÉS VÁLTOZÁSA

Napjainkban a biztonsági környezetben belül különösen dinamikus változnak annak katonai aspektusai, a hadviselés jellemzői.⁴ A változások időbeni lekövetése rendkívüli mértékben befolyásolja az MH csapatainak harcképességét. A mindenkor győzelemhez szükséges képességbeli előny megszerzésének és megtartásának kulcsa a folyamatos transzformáció.⁵

A hadviselés változásának két legfontosabb hajtóereje a technológiai fejlődés és a szemben álló felek erőviszonyai.

Az előbbi esetében a fegyverek működési alapjait is jelentő technológiák gyorsuló ütemben fejlődnek, és egyre nagyobb hatású eszközök válnak elérhetővé, egyre szélesebb körben. Korábban csak nagyhatalmak rendelkezésére álló nagy hatású képességek érhetők el akár nem állami entitások részére is. Technológiai szempontból nagy változást okozó folyamat az egyre gyorsuló technológiai fejlődés, különösen a felforgató technológiák, vagyis az új és forradalmi technológiák hatásai. Az új és forradalmi technológiák folyamatosan és dinamikus fejlődnek, bukkannak fel, sokszor meghatározó mértékben befolyásolják egy-egy konfliktus kimenetelét,⁶ ezért folyamatos nyomon követésük és elemzésük elengedhetetlen.

A katonai célra is felhasználható technológiák kifejlesztése és alkalmazása nem állami monopólium többé, ezért jelentős hatással bír a biztonsági környezetre a csúcstechnológiák proliferációja – terjedése, térhódítása, növekedése – is. Egyre több szereplő – köztük ellenérdekelt nem állami szereplők – számára elérhetőek a kiberképességek, az autonóm rendszerek, drónok vagy akár a vállról indítható rakéták. Különösen szignifikáns az információs képességek fejlődése, a felderítési adatok elérhetőségének demokratizálódása, a hozzáférés a műholdas adatokhoz és felvételekhez, valamint a közösségi médiumok szerepe egyrészt a műveletek támogatásában, másrészt a közvélemény alakításában.

Az előbbieken említett tényező, az erőviszonyok tekintetében megállapítható: ha egy szereplő az ellenfelével szemben hagyományos katonai képességekkel nem tudja érdekeit érvényesíteni, akkor innovatív eszközöket és eljárásokat, nem hagyományos és hibrid módszereket fog alkalmazni. A fejlett haditechnika vagy akár a számbeli fölény nem garancia a győzelemre. A megfelelő műveleti eljárások kifejlesztése és alkalmazása még fontosabb: azzal kell a sikereket elérni, ami rendelkezésünkre áll. Megfigyelhettük ezt Afganisztánban,

² NATO Strategic Foresight Analysis 2017.

³ Benkő 2019.

⁴ Kralovánszky 2016, 144–145.

⁵ Katonai vonatkozásban: egy nemzet hadseregének gyors és hatékony átalakítása egy meghatározott cél elérése érdekében, amely a tervezés és a stratégia minden aspektusára vonatkozóan biztosítja a szükséges információkat a döntéshozók részére, így maximalizálva a nemzet haderejének hatékonyságát, folyamatos hadrafoghatóságát és innovációját, miközben az alkalmazkodik a technológiai, kulturális és egyéb jelentős változásokhoz.

⁶ Thomas 2019, 7–11.

ahol a tálibok eredményesen akadályozták meg a NATO által magasabb szintű fegyverzettel felszerelt kormányzati erők győzelmét, vagy ahogy az ukrán fegyveres erők eredményesen vették fel a harcot a számbeli fölényt élvező orosz hadsereggel szemben. Továbbá a műveleti koncepciók kidolgozása a technológiai innovációt is hajtja.

Mindezek alapján megállapítható, hogy a modern kori hadviselő felek egyik legfontosabb képessége az alkalmazkodás az adott környezethez és az ellenfélhez, a szervezeti szintű tanulás, az adaptáció. A hadviselés fejlődésének lekövetése, sőt a vezetése is új képességet igényel.

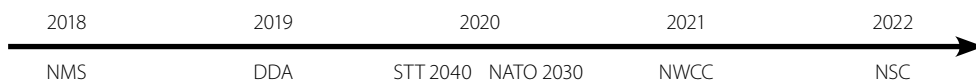
STRATÉGIAI SZINTŰ REAKCIÓK

A legfontosabb kérdés: hogyan reagált a NATO és hazánk a hadviselés változásaira? Mind a Szövetség, mind Magyarország felülvizsgálta koncepcióit és stratégiáit, és megerősítette, illetve létrehozta saját transzformációs rendszerét.

A NATO és Magyarország biztonsági dokumentumainak megújítása párhuzamos, de még inkább összetartó folyamat volt. A NATO Military Strategy (NMS) 2018-as kiadását követően és annak megvalósítási koncepcióival Magyarország is elkezdte új Nemzeti Biztonsági Stratégiájának (NBS) és Nemzeti Katonai Stratégiájának (NKS) fejlesztését; a kidolgozó munkát az elmúlt években négy konferencia is támogatta,⁷ illetve azok eredményei kiadványokban publikálásra kerültek.⁸

A kidolgozások során nemzeti részről Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiája, Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiája és végrehajtási koncepciói, illetve tervei, míg a szövetségi oldalon az NMS és annak végrehajtási koncepciói, az euroatlanti területre vonatkozó elrettentési és védelmi koncepció (DDA⁹), az átfogó hadviselési koncepció (NWCC¹⁰), illetve végül a stratégiai koncepció (NSC¹¹) jelentek meg.

2018	NATO Military Strategy (NMS)
2019	Concept for the Deterrence and Defence of the Euro-Atlantic Area (DDA)
2021	NATO Warfighting Capstone Concept (NWCC)
2020	NATO 2030
2018–19	Nemzeti Biztonsági Stratégia (NBS) és Nemzeti Katonai Stratégia (NKS) fejlesztése
2020	Nemzeti Biztonsági Stratégia kiadása
2020	NATO Science & Technology Trends 2020–2040 (STT 2040)
2021	Nemzeti Katonai Stratégia kiadása
2022	NATO Strategic Concept

1. ábra Párhuzamos stratégiai kidolgozó munka folyamata. Az idővonal felett a nemzeti dokumentumokat, alatta pedig a NATO stratégiai dokumentumait tüntettük fel (Szerkesztette a szerző)

⁷ Új dimenziók és generációs ugrás a hadviselésben nemzetközi konferencia. 2019. 11. 07–08.; A jövő lehetséges konfliktusai – Adaptáció vagy kudarc tudományos konferencia. 2020. 11. 10.; Katonák és a hibrid hadviselés – a fegyveres erők szerepe és feladatai háborús küszöb alatti konfliktusokban nemzetközi tudományos konferencia. 2021. 11. 17–18.; A Magyar Honvédség jelenlegi és lehetséges műveleti hadszínterei tudományos konferencia. 2022. 05. 04.

⁸ Csiki Varga–Tálas 2020; Porkoláb 2019; Resperger 2021.

⁹ Concept for Deterrence and Defence of the Euro-Atlantic Area.

¹⁰ NATO Warfighting Capstone Concept.

¹¹ NATO Strategic Concept.

A transzformációs rendszerek tekintetében a NATO már 2003 óta rendelkezik ilyen szervezettel, valójában a NATO Szövetséges Transzformációs Parancsnokság (Allied Command Transformation – ACT) a Szövetség második stratégiai szintű parancsnoksága. A Magyar Honvédség tekintetében 2018-ban öltött konkrét formát az a gondolat, hogy a folyó haderőfejlesztések támogatására szükség van képességfejlesztéssel dedikáltan foglalkozó intézményre.

2018-ban Korom Ferenc altábornagy a következőket fogalmazta meg éves feladatszábo beszédében: *„A kormányzati szándék a magyar haderő fejlesztésére egy történelmi mérőföldkő, hiszen annak ellenére, hogy hazánk 1999 óta a Szövetség tagja, és annak számos műveletében vett, illetve vesz részt, a haderő átfogó technikai megújulása nem történt meg, ami korlátozta a teljes körű (doktrinális és eljárásbeli) harmonizációt. A kormányzat által indított tízéves haderőfejlesztési program során az elavult technikai eszközök fokozatosan kivonásra kerülnek a hadrendből. Az új, a kor követelményeinek megfelelő technikai eszközök alkalmazási lehetőségei megteremtik a haderő átfogó transzformációja lehetőségét, ezért a haderőfejlesztési program sokkal több, mint a technikai eszközök cseréje. Az átfogó transzformáció érinteni fogja a haderő minden képességösszetevőjét, mint az eljárásrend, logisztika, infrastruktúra, felkészítés és kiképzés, személyi állomány kiválasztása és gondolkodásmódja.”*

Még abban az évben dr. Böröndi Gábor vezérőrnagy, a Honvéd Vezérkar főnökhelyettese elrendelte egy transzformációs szervezet létrehozását.¹²

A létrehozás első fázisa a feladatok megfogalmazása és stratégiákba történő beágyazása volt.

„5.1. A MAGYAR HONVÉDSÉG

...A Magyar Honvédség erőfölényét elsősorban a magasfokúan felkészített humán állományára alapozva, technikai fejlesztések útján éri el, és azt a folyamatos transzformáció útján tartja fenn. A képességfejlesztés a képességterületek teljes vertikumában történik, amelyet a stratégiai környezet változásának folyamatos elemzése és értékelése, a műveletek és gyakorlatok végrehajtásának tapasztalatai, a védelmi kutatás, a műveleti és technológiai innováció, valamint a koncepció- és doktrínafejlesztés is támogat...

5.1.4. Adaptációs-transzformációs képesség

A műveleti környezeti változásokhoz történő hatékony alkalmazkodás érdekében létrejön a Magyar Honvédség kutatás-fejlesztési és innovációs ökoszisztémája, és folytatódik transzformációs rendszerének fejlesztése. Ehhez egységes rendszerbe szükséges foglalni a Magyar Honvédség kutatás-fejlesztési, innovációs, koncepció- és doktrínafejlesztési, valamint felkészítési és kiképzési rendszerét.”¹³

A TRANSZFORMÁCIÓ MEGHATÁROZÁSA

Szótári értelemben a transzformáció fejlődés, átváltozás, átalakulás egy jelenlegi állapotból egy meghatározott jövőbeli állapotba.

Katonai értelemben a fejlődő és integráló innovációs koncepcióknak, doktrínáknak és képességeknek a dolgok elébe menő, megújuló folyamata azzal a céllal, hogy a katonai erők együttalkalmazhatósága és hatékonysága fejlődjön;¹⁴ tehát a képességek átfogó fejlődése, a hadviselés vagy annak részeinek alapvető és átfogó megváltozása. Általában két részre

¹² Az MH Transzformációs Parancsnokság 2020. augusztus 01-én a 38/2020 HM utasítás, illetve a 338/2022 MH PK parancs alapján került megalakításra.

¹³ 1393/2021. (VI. 24.) Korm. határozat.

¹⁴ Katonai terminológiai értelmező szótár, 713.

oszlík, az anyagi és a nem anyagi fejlesztésekre, melyek akár egy szervezetben, akár külön, de mindig szoros együttműködésben kell, hogy működjenek. Jelen publikáció a nem anyagi fejlesztések rendszerére koncentrál. Az átfogó átalakulás egy tudatos transzformációs folyamatban az összes képességösszetevőt (doktrína, szervezet, kiképzés, anyagi javak, vezetés, személyi állomány, létesítmények, interoperabilitás)¹⁵ érinti.

A transzformáció nem új a világ hadseregeiben, sőt a Magyar Honvédségben sem. Számos példa hozható fel a hadviselés, vagy annak részeinek alapvető átalakulására.¹⁶ Vegyük például az amerikai hadsereg műveleti koncepcióit. A hidegháborút gyakorlatilag megnyerő „légi-földi ütközet” (AirLand Battle) koncepciójának a többdimenziós hadviselés (Multidomain Warfare) koncepcióra váltását a megváltozott műveleti körülmények kényszerítik ki napjainkban, főleg a műveleti terek kiterjedése nyomán.

Másik jó példa a NATO afganisztáni missziója, melyet a részt vevő hadseregek szervezetszerű zászlóaljakkal és ezredekkel kezdtek meg. Hamarosan kiderült azonban, hogy békétámogatásra nem ezek a harci szervezetek megfelelőek, és kialakultak a tartományi újjáépítési csoportok (Provincial Reconstruction Team – PRT), melyek katonai képességei a biztonságos környezet fenntartására koncentráltak a civil-katonai kapcsolatok vonzataival együtt, illetve integrálták az országépítéshez szükséges civil képességeket is. Az eredmény a missziós szervezetek és a hozzájuk kapcsolódó haditechnikai és felkészítési rendszer átfogó átalakulása volt. Magyar szempontból különösen erőteljes hatást váltott ki a PRT-vel párhuzamosan kialakuló, a szövetséges légi támogatási képességek alkalmazását lehetővé tévő előretolt légiirányító-képesség (Joint Terminal Attack Controller – JTAC). E képesség létrejötté a képességösszetevők teljes spektrumát felvonultatta a szükséges hardver beszerzésétől a szervezeti struktúra kialakításán keresztül egészen a JTAC-iskola létrehozásáig. Hasonlóan erőteljes példa mind a szövetségesek, mind a magyar oldalról az improvizált robbanóeszközök elleni képesség (Counter Improvised Explosive Device – CIED) kialakulása a missziók során, hiszen itt is valamennyi képességösszetevő létrehozásra került, beleértve NATO-akkreditált nemzetközi tanfolyamokat is. Sorolhatnánk még példákat az amerikai tanácsadó dandárok létrejöttétől a kiberképességek kialakulásáig.

Ezekben a transzformációs folyamatokban közös volt, hogy nem feltétlenül tudatosan valósultak meg ebben a formában, a kialakulásukat a körülmények kényszerítették ki. Ugyanakkor a példák mindegyike alkalmas arra, hogy a transzformáció funkcióit és a képességfejlesztés összetevőit levezethessük belőlük. Ezeket a következtetéseket több nemzet és a NATO is levonta, magyar részről az ezek nyomán létrehozott szervezetek szolgáltak koncepcionális forrásként.

A TRANSZFORMÁCIÓS RENDSZER KIDOLGOZÁSÁNAK FORRÁSAI

A Magyar Honvédség transzformációs rendszere koncepciójának kialakítása során, a fenti példák elemzése mellett, alapvetően két szervezet működése és tapasztalatai lettek forrásként felhasználva. Természetesen a Magyar Honvédség méretéből fakadó korlátozó tényezők,

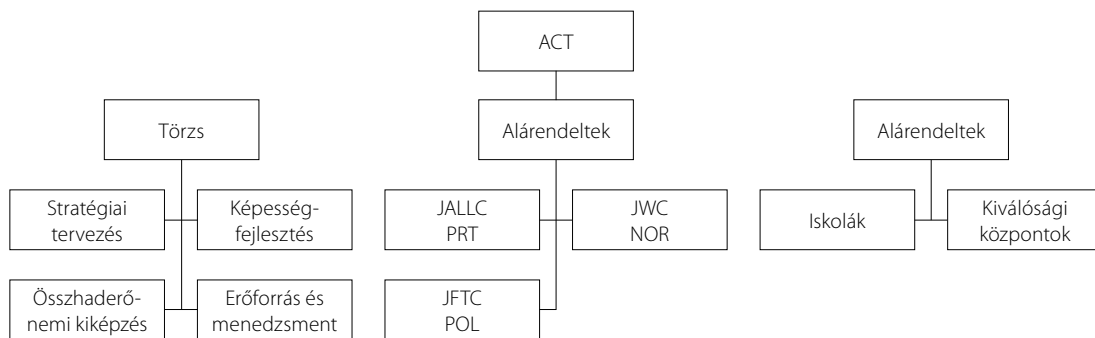
¹⁵ Az átfogó elemzés képességösszetevői: doktrína (Doctrine), szervezet (Organization), kiképzés (Training), anyagi javak (Materials), vezetés (Leadership), személyi állomány (Personnel), létesítmények (Facilities), interoperabilitás (Interoperability). A DOTMLPFI rövidítést az Amerikai Egyesült Államok Védelmi Minisztériuma használja, és a közös képességek integrációja és fejlesztési rendszerében (Joint Capabilities Integration Development System – JCIDS) úgy határozták meg, mint azt a keretrendszert, amelynek segítségével megtervezhető, hogy milyen adminisztratív változtatásokkal és/vagy beszerzési erőfeszítésekkel lehet egy képességszükségletet kielégíteni.

¹⁶ Porkoláb et al. 2021.

illetve a haderő nemzeti jellege nem tette lehetővé egyik példa direkt felhasználását sem, viszont alkalmasak voltak a transzformáció feladatainak, funkcióinak, végrehajtása lehetséges elemeinek és eszközeinek azonosítására.

Az egyik ilyen szervezet az amerikai szárazföldi haderőnem Kiképzési és Doktrinális Parancsnoksága (US Army Training and Doctrine Command – TRADOC) volt. Habár ez egy szárazföldi szervezet, rendelkezik merev és forgószárnyas repülőgépekkel, légierővel, légvédelemmel, tehát benne majdnem minden, a Magyar Honvédség esetében releváns összetevő azonosítható volt. A TRADOC esetében számunkra példaként szolgáltak a funkciók: kifejleszt (*Design*), továbbfejleszt (*Improve*), szerez (*Acquire*), létrehoz (*Build*), melyek a felső szintű koncepcionális, beszerzési és rendszeresítési folyamatok. Ezeket maga a TRADOC törzse látja el. A TRADOC alárendeltségében harctéri funkcióként kiválósági központok találhatók, melyek az alkalmazási elvek és azokból szabályzatok kidolgozásáért felelnek. Mindegyik kiválósági központhoz tartozik egy vagy több iskola, melyek végrehajtják az új ismeretek bevezetését, implementációját. Majd az új ismeretekkel felvértezett állomány műveleti alkalmazása során méri az eredményeket, és a fejlesztési folyamat ismét visszatér a TRADOC-törzs szintjére, ahol elemzik az új tudás megfelelőségét és hatékonyságát, illetve innen kap majd inputot a továbbfejlesztés következő ciklusa.

A másik szervezet, mely a tervezés alapjául szolgált, a már említett ACT volt. A NATO képességfejlesztésekért felelős stratégiai parancsnokságában ismét azonosíthatók a TRADOC-ban már látott funkciók, de más szervezeti struktúrában. A koncepció kidolgozási és felkészítési funkcióinak egy része például az ACT szervezetén kívül, az ACT által akkreditált kiválósági központokon és oktatási intézményeken keresztül valósul meg.

2. ábra A NATO Allied Command Transformation elvi funkcionális vázlata (2016)
(Szerkesztette a szerző)

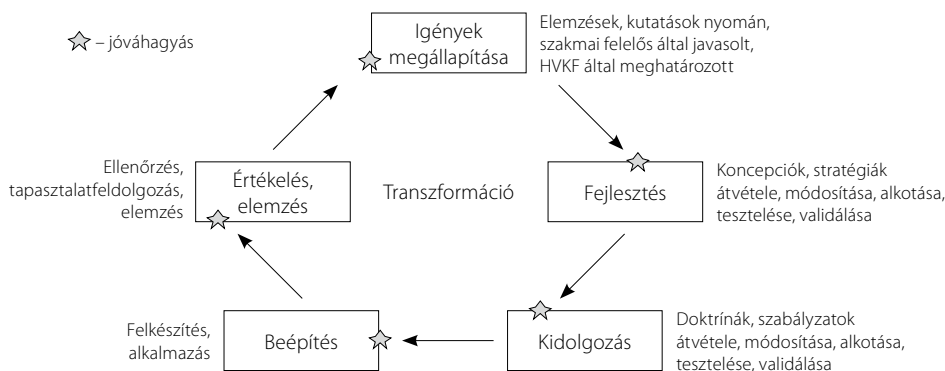
A TRANSZFORMÁCIÓ FUNKCIÓI ÉS FOLYAMATA

A fentiek elemzése alapján – a Magyar Honvédség lehetőségeihez és szükségleteihez adaptálva – következő funkciók lettek beazonosítva:

- igények megállapítása: a képességhiányok és új fejlesztési lehetőségek azonosítása, jóváhagyatása;
- fejlesztés: az MH folyamatban lévő és jövőbeni feladatai végrehajtása érdekében végzett koncepciófejlesztés, tudományos munka;
- kidolgozás: a jóváhagyott koncepciók alapján doktrínák és szabályzatok kidolgozása, kiadása;

- bevezetés és implementálás: a végrehajtók felkészítése a változtatásokkal frissített, kidolgozott és jóváhagyott elvek, eljárások alkalmazására, felkészítés, kiképzés, az ismeretek művelleti alkalmazása;
- értékelés, elemzés: az alkalmazhatóság, a beválás, a hatékonyság és a megfelelőség mérése, a kiképzések, gyakorlatok és műveletek során keletkezett tapasztalatok gyűjtése, feldolgozása, elemzése, értékelése, kutatása, következtetések levonása, javaslatok kidolgozása.

Mindezen feladatokat egy rendszerben kell működtetni, a ciklusokat minden lehetséges ellenfélnél gyorsabban kell pörgetni, mert ez biztosítja a kezdeményezés megszerzéséhez, fenntartásához és így a győzelemhez szükséges minőségi fölényt.

3. ábra A transzformáció folyamata (Szerkesztette a szerző)

Az MH transzformációjának folyamata egy körforgás (3. ábra), vagy még inkább egy felfelé haladó spirál, hiszen az a cél, hogy a képességek folyamatosan épüljenek, és minden ciklussal egy magasabb szintet érjenek el.

A ciklus az igények megállapításával kezdődik, ami származhat politikai vagy katonai stratégiai szintű iránymutatásokból, az MH egyes működési területei szakmai felelőseinek kezdeményezéséből, korábbi feladatok tapasztalataiból, elemzéséből, értékeléséből és tudományos kutatások eredményéből. A fejlesztés szakaszában a szükséges új képesség vagy eljárás alapjául szolgáló koncepciók és stratégiák kerülnek megalkotásra, majd ezek alapján dolgozzák ki a doktrínákat és a szabályzatokat. A kidolgozott új ismereteket az MH felkészítési rendszere juttatja el a végrehajtókhoz, akik utána mindennapi feladataikban és a műveletekben alkalmazzák azokat. A végrehajtás során keletkező tapasztalatokat a rendszer összegyűjti, majd az ellenőrzések eredményeit is felhasználva elemzi és értékeli az új képességek, elvek és eljárások beválását, hatékonyságát. Ennek az utolsó lépésnek az eredményei biztosítanak inputot a ciklus új szinten történő indításához a hiányok és a lehetőségek megállapításával, bedolgozásával az igények újbóli felméréséhez. A ciklus minden lépése előjárói jóváhagyással zárul, amely egyben engedélyezi a következő lépés megkezdését és biztosítja hozzá az erőforrásokat.

Mind a koncepciók, stratégiák, mind a doktrínák, szabályzatok tekintetében törekedni kell a külső erőforrások bevonására. A Magyar Honvédségben rendelkezésre álló limitált fejlesztési erőforrások lehető leghatékonyabb felhasználása érdekében a kidolgozás a lehetséges legnagyobb mértékben felhasználja a NATO és más államok hadseregei által már kidolgozott

dokumentumokat, azokat megfelelő nemzeti átdolgozással átveszi. Amennyiben nincs alkalmas kiindulási alap, akkor kezdeményezi ezek nemzeti és nemzetközi munkacsoportokban történő kidolgozását, melybe kidolgozót biztosít. Amennyiben erre sincs lehetőség, akkor kerül sor a teljes saját fejlesztésre és/vagy kidolgozásra.

KÖVETELMÉNYEK

A fenti feladatok végrehajtására a Magyar Honvédségben az alábbi követelményeket határozták meg:

- Az MH-nak folyamatos transzformációval kell követnie a stratégiai katonai műveleti környezet változásait.
- A transzformációs rendszernek biztosítania kell az MH működésének koncepcionális alapjait.
- A létrejövő szervezetnek egységes működési keretbe kell foglalnia a hatékony tapasztaltfeldolgozást, a szervezetszerű koncepciófejlesztést a kidolgozástól a validálásig, a doktrína- és szabályzatfejlesztést, azok bevezetésének folyamatát, a tanfolyamrendszert, a képzést és kiképzést, a digitális felkészítést, a képességek elemzését és értékelését. A transzformáció végrehajtását a szervezetnek MH-szinten kell végeznie. Az elméletkidolgozási feladatok elmélyülést és profi támogatást igényelnek, és azt csak egy erre dedikált szervezet tud biztosítani.
- A minőségi fölény megteremtésének alapvető eszközei az innováció, a gyors és hatékony tanulás, a modern képzés, kiképzés. A minőségi fölény humán oldala a magas szintű tudás és kiképzettség. A kiképzési felkészítési szervezeteket a transzformációs rendszerbe kell integrálni. Az MH fő feladata békében a kiképzés, melynek MH-szintű feladatait középszinten egy képességfejlesztésre szakosodott szervezetnek kell összefognia.
- A képességfejlesztések fókuszának a harcoló katonára kell irányulnia. Minden új fegyvernek, eszköznek, eljárásnak a katonák túlélőképességét, harci hatékonyságát kell javítania.
- A műveletek és kiképzések során keletkező tapasztalatot a lehető leghamarabb fel kell dolgozni, a keletkező tudást pedig azonnal vissza kell juttatni a végrehajtókhoz.
- Össze kell fogni az MH szervezeti tudásbázisát, és azt a lehető leghatékonyabban a felhasználók rendelkezésre kell bocsátani.
- Fókuszálni kell a kutatásokat, elméleti fejlesztéseket, hogy azok az MH jóváhagyott képességfejlesztési feladatait szolgálják, így biztosítva a fejlesztésekre fordítható erőforrások leghatékonyabb felhasználását.
- A saját képességek mellett be kell csatornázni a fejlesztési rendszerekbe a nemzeti és a nemzetközi együttműködőket, kihasználva a NATO által akkreditált kiválósági központok és együttműködési megállapodások alapján közreműködő szervezetek által nyújtott lehetőségeket.

A TRANSZFORMÁCIÓ INTÉZMÉNYESÍTÉSE

A fejlesztések várhatóan hosszú távú feladatként lesznek jelen az MH életében, ezért ezek folyamatos végrehajtása megfelelő intézményi háttér létrehozását igényli, ami az MH átalakításának keretében megvalósult.

A 2018-ban felmerült és a Nemzeti Katonai Stratégiában is rögzített igények alapján létre kellett hozni a transzformáció intézményi rendszerét. Kétéves előkészítő munka után,

2020-ban létrejött az MH Transzformációs Parancsnokság.¹⁷ Az MH új középszintű vezetési eleme a szervezetében jól azonosíthatóan leképezte a transzformációs koncepcióban meghatározott funkciókat: saját szervezetén belül az igények megállapítását, a fejlesztést, a kidolgozást és az elemzés-értékelés kutatását, míg a beépítést az alárendeltjein keresztül valósította meg. A kutatásokért és az elemzésért a Honvéd Tudományos Kutatóhely, a képességek értékeléséért, a koncepcionális fejlesztésekért és kidolgozásokért a Honvéd Kiválósági Központ, a szervezeti tudás összegyűjtéséért, kezeléséért és disszeminációjáért a Tudástár felelt. A beépítés és implementáció a Kiképzési Főnökség vezetésével az alárendelt MH Altiszti Akadémia, az MH Bakony Harckiképző Központ,¹⁸ az MH Békétámogató Kiképző Központ¹⁹ és az MH Ludovika Zászlóalj²⁰ feladata volt.

A létrehozott transzformációs szervezet megszüntette a szigetszerű működéseket a képességfejlesztésekben, javította az információáramlást, központosította a transzformációval kapcsolatos vezetési funkciókat, egységes keretbe foglalta az egyéni képzést, kiképzést, tehermentesíti a katonai szervezeteket, illetve megteremtette a lehetőséget a műveleti eljárások és a hozzájuk kapcsolódó felkészítések gyors változtatására, megkezdte az MH egységes tudásbázisának létrehozását, biztosította a szolgálati könyvek és kiadványok elkészítését és naprakészen tartását.

Az MH Transzformációs Parancsnokság kialakítása illeszkedett az MH felső és középszintű vezetési rendszerei átalakítási folyamatába. A nem anyagi képességfejlesztéseket végző MH TP szorosan együttműködött az anyagi fejlesztési feladatait végrehajtó MH Modernizációs Intézettel (MH MI), illetve ma már a HVK KFI-vel,²¹ együtt adva ki a fejlesztések teljes spektrumát.

Két év működés után, 2022-ben az MH MI és az MHP HTCSF²² transzformációs szervezeti eleme beolvasztásával létrejött az MH Haderőmodernizációs és Transzformációs Parancsnokság, így középszinten egy szervezetbe került a képességfejlesztés összes eleme.²³ 2023-ban az anyagi fejlesztéseket ismét stratégiai szintre emelték, így az az újonnan megalakult HVK KFI feladatkörébe került.

Habár rövid idő alatt több szervezeti változás is történt, az azonban elmondható, hogy a koncepcióban lefektetett funkciókat a működés és az igények validálták. Amit kialakításkor a külföldi tapasztalatok adtak, azt idővel a nemzeti tapasztalatok és sajátosságok alakították. Ennek eredményeképp a rendszer következő szervezeti megjelenésének főbb elemei a doktrína- és szabályzatkidolgozás, a tapasztalatfeldolgozás, az elemzés-értékelés, a tudományos kutatás, a szervezeti tudásmenedzsment és a szabványosítás lesznek. Újra hangsúlyos feladatként jelennek meg az egyéni felkészítések is.

¹⁷ Transzformáció minden szinten... 2020.

¹⁸ Az MH Bakony Harckiképző Központ (MH BHK) 2023. január 1-jétől az MH Haderőmodernizációs és Transzformációs Parancsnokság (MH HTP) helyett az MH Támogató és Tartalékképző Parancsnokság (MH TTP) alárendeltségében folytatja tovább tevékenységét, megnevezése MH Böszörményi Géza Csapatgyakorlótér Parancsnokságra változott.

¹⁹ Feladatait 2022. október 1-jétől az MH Haderőmodernizációs és Transzformációs Parancsnokság alárendeltségében hajtja végre. 2024. május 1-jei hatállyal megnevezése MH Katonai Továbbképző Központ (MH KTK) változott.

²⁰ Az MH Ludovika Zászlóalj 2023. augusztus 10-én került ki az MH HTP alárendeltségéből a 36/2023. (VII. 31.) HM-utatisítás és a 321/2023 HVKF parancsban megfogalmazottak szerint.

²¹ Honvéd Vezérkar Képességfejlesztési Iroda.

²² Magyar Honvédség Parancsnoksága Haderőtervezési Csoportfőnökség.

²³ Korom 2019, 9.

A transzformációs rendszer fontos eleme az elemzés-értékelés is. A korábbi tapasztalatfeldolgozó rendszerre épülve hatásosan támogatja az MH fő feladatainak végrehajtását. A korábbi passzív információfogadásról az aktív információgyűjtésre és elosztásra tért át, mely hamarabb juttatja el a döntéshozókhoz és a végrehajtókhoz a képességekkel és műveletekkel kapcsolatos megfigyeléseket, következtetéseket és javaslatokat. Cél, hogy a tapasztalatfeldolgozás (TAFE) rendszerén belül kiépítésre kerüljön az alulról jövő innovációs kezdeményezések csatornája is.

Külön bekezdést érdemel az MH TP keretén belül létrejött és az MH HTP-ben is működő Tudástár. Rendeltetése az MH központi, platformfüggetlen ismerettárának létrehozása és fenntartása. A szervezeti elem biztosítja az MH tudásbázisához ellenőrzött, könnyű, gyors, digitális hozzáférést az MH-ban keletkező összes adat digitális integrálásához: a TAFE-rendszer, a Központi Doktrinális Adatbázis (KDAB) integrálása, célkitűzés a kereshető hozzáférés az előbb említettek mellett az Útjelentések repozitóriumban, az elektronikus iratkezelő rendszer (EIR) és az információmenedzsment-rendszer (IMR) irattárakban szereplő információk között.

Cél a Magyar Honvédség Központi Könyvtár létrehozása és működtetése, az MH szakkönyvtári irányítási rendszerének létrehozása és hozzáférés biztosítása a szakinformációs adatbázisokhoz. A szervezeti elem feladata MH-szintű kiadványok szerkesztése, készítése, kiadása, a szolgálati könyvek tárolása és elosztása az MH-szervezetek között. Kiemelt feladata a nemrég létrejött MH Digitális Felkészítési Rendszer üzemeltetése, melynek ismeretanyaga szintén bekerül a központi keresési lehetőségekbe is.

ÖSSZEFOGLALÁS

A Magyar Honvédség a haderőfejlesztés történelmi korszakát éli. Megújulnak a haditechnikai, vezetésirányítási képességek, valamint az azokhoz kapcsolódó koncepciók és eljárások. Az új eszközök beérkezésével a korszerű technológiákhoz kapcsolódó koncepciók, doktrínák, szabályzatok és módszertanok kidolgozása, a jövő művelési tereinek kutatása, az MH tanuló szervezetté formálása, az oktatás, képzés és kiképzés nagyban befolyásolja az MH képességfejlesztéseit, így a haderőbeszerzési program sikerét és végső soron az MH jövőjét is.

Az MH transzformációs rendszere létrehozásának célja a rugalmasság és az alkalmazkodóképesség intézményi rendszerének kialakítása, a képességfejlesztések feladatainak összefogott, fókuszált, gyors, a DOTMPLF-I elvei szerinti végrehajtása, a Magyar Honvédség tanuló szervezetté alakítása, ezzel téve alkalmassá haderőnket a mindenkori minőségi fölény létrehozására és fenntartására.

A koncepció alapján az MH TP és jelenleg az MH HTP transzformációs tevékenység végrehajtási feladataiért és a transzformációhoz tartozó szakterületek koordinált működtetésének biztosításáért felelős katonai szervezet. Korszerű megközelítés alkalmazásával biztosítja az MH nem anyagi képességei fejlesztésének tudományos, szellemi és módszertani háttérét, elősegíti és koordinálja az új ismeretek beépítését a doktrinális és a kiképzési rendszerekbe. Értékelő-elemzői, illetve tapasztalatfeldolgozó tevékenysége révén elősegíti a visszacsatolást, és támogatja a minőségi fejlesztési folyamatokat.

Az MH TP egységes működési keretbe foglalja a kutatást, a koncepciókidolgozást, a szabályzat- és doktrínakidolgozást, az oktatást és a kiképzést, valamint a tapasztalatok gyűjtését és feldolgozását, felgyorsítja az új ismeretek feldolgozását és eljuttatását a felhasználóhoz,

valamint fókuszálja a kutatásokat, elméleti fejlesztéseket, hogy azok az MH jóváhagyott képességfejlesztési feladatait szolgálják, így biztosítva a fejlesztésekre fordítható erőforrások leghatékonyabb felhasználását.

A transzformációs rendszer maga is folyamatos fejlesztést igényel, a szervezeti struktúráját, a feladatait és a módszereit fejleszteni kell, hiszen a műveleti környezet folyamatosan változik, az adaptációnak, a transzformációnak sosincs vége, sohasem jön el az a pillanat, hogy cél elérve, további teendő nincs.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 36/2023. (VII. 31.) HM-utasítás – többek között – a 32/2022. (VIII. 11.) HM-utasítás módosításáról. Honvédelmi Közlöny, 2023/8., 976. <https://www.kozlonyok.hu/kozlonyok/Kozlonyok/13/PDF/2023/8.pdf> (Letöltés időpontja: 2025. 02. 21.)
- 38/2020. (VI. 26.) HM-utasítás a Magyar Honvédség középszintű vezetési feladatokat ellátó honvédségi szervezetek, valamint a légi irányítás-vezetés feladatrendszerének és szervezeti felépítésének átalakításával összefüggő egyes szervezési feladatokról, továbbá egyes HM-utasítások módosításáról. Nemzeti Jogszabálytár. <https://njt.hu/jogszabaly/2020-38-B0-15> (Letöltés időpontja: 2025. 02. 20.)
- 1393/2021. (VI. 24.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiájáról. <https://njt.hu/jogszabaly/2021-1393-30-22> (Letöltés időpontja: 2025. 02. 20.)
- Andrékó Gábor (2022): *A Krim félsziget annektálásának orosz költségei és a folyamat visszafordíthatóságának kérdése*. Külügyi Szemle, 21. évf. 2022/1., 142–175. http://doi.org/10.47707/Kulugyi_Szemle.2022.1.6 (Letöltés időpontja: 2025. 02. 20.)
- Benkő Tibor: *A Magyar Honvédség jelene és jövője*. Hadtudomány, 2019/1–2., 149–155. DOI: 10.17047/HADTUD.2019.29.1-2.149; <https://ojs.mtak.hu/index.php/hadtudomany/article/view/5835/4568> (Letöltés időpontja: 2025. 02. 20.)
- Csiki Varga Tamás – Tálás Péter: Magyarország új nemzeti biztonsági stratégiájáról. Nemzet és Biztonság, 2020/3., 89–112. DOI: 10.32576/nb.2020.3.7; https://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/4906-cikk_szoveg-16687-1-10-20210426.pdf (Letöltés időpontja: 2025. 02. 20.)
- Freedberg, Sydney J. Jr.: *From Concept To Combat: Making Multi-Domain Battle Real*. Breaking Defense, 2017. 07. 26. <https://breakingdefense.com/2017/07/from-concept-to-combat-making-multi-domain-battle-real/> (Letöltés időpontja: 2025. 02. 20.)
- *Katonai terminológiai értelmező szótár*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2015.
- Korom Ferenc: *Hungarian Defence Forces capability transformation: Balancing acquisition and innovation*. Hungarian Defence Review, 2019/1–2., 4–12. <https://kiadvany.magyarhonvedseg.hu/index.php/honvszemle/article/view/22/21> (Letöltés időpontja: 2025. 02. 20.)
- Kralovánszky Kristóf: *NATO Kiválósági Központok és a transzformáció*. Hadtudományi Szemle, IX. évf. 2016/4., 141–153. https://epa.oszk.hu/02400/02463/00033/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2016_04_141-153.pdf (Letöltés időpontja: 2025. 02. 20.)
- *NATO Strategic Foresight Analysis 2017 – Report*. ACT. https://www.act.nato.int/wp-content/uploads/2023/06/171004_sfa_2017_report_hr-3.pdf (Letöltés időpontja: 2024. 12. 13.)
- Porkoláb Imre: *Szervezeti adaptáció a Magyar Honvédségben: küldetésalapú vezetés 2.0 a digitális transzformáció korában*. Honvédségi Szemle, 2019/1., 3–12. <https://kiadvany.magyarhonvedseg.hu/index.php/honvszemle/article/view/205/197> (Letöltés időpontja: 2025. 02. 20.)

- Porkoláb Imre et al.: *Modernizáció és innováció (1.)*. Honvédségi Szemle, 2021/2., 14–26. https://real.mtak.hu/126175/1/HSZ_2021_149_2_Porkolab_Imre.pdf (Letöltés időpontja: 2025. 02. 20.)
- Resperger István: *Az Új Nemzeti Katonai Stratégiáról*. Hadtudomány, 31. évf. 2021/elektronikus lapszám, 218–232. <https://doi.org/10.17047/Hadtud.2021.31.E.203> (Letöltés időpontja: 2025. 03. 07.)
- Thomas, Jim: *An Overview of Emerging Disruptive Technologies and Key Issues*. Development, Vol. 62, 2019, 5–12. DOI: 10.1057/s41301-019-00226-z (Letöltés időpontja: 2025. 03. 07.)
- TRADOC Regulation 10-5 Organization and Functions. U.S. Army Training and Doctrine Command, 2017. 04. 21. <https://apps.dtic.mil/sti/trecms/pdf/AD1206790.pdf> (Letöltés időpontja: 2025. 03. 07.)
- *Transzformáció minden szinten*. kormány.hu, 2020. 10. 19. <https://kormany.hu/hirek/uj-utakon-transzformacio-minden-szinten> (Letöltés időpontja: 2024. 12. 15.)

Kazareczki Noémi

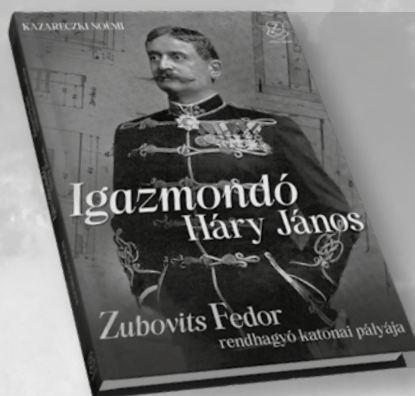
Igazmondó Hány János

Zubovits Fedor rendhagyó katonai pályája

Zubovits Fedor (1846–1920) sokoldalú és legendás személyiség volt: katona, haditudósító, vadász, sportember, feltaláló, diplomata, publicista, megyei tisztségviselő és a 19. század utolsó párbajhőseinek egyike.

2024
keménytáblás
176 oldal

3200,-

A könyv a Zrínyi Kiadó webshopjában (shop.hmzrinyi.hu) vagy a kiadó könyv- és térképboltjában (1024 Budapest, Fillér utca 14.) **25% kedvezménnyel** vásárolható meg.

Bálint László őrnagy:

RULES OF ENGAGEMENT – KERETEK ÉS LEHETŐSÉGEK A PARANCSNOK SZEMSZÖGÉBŐL

DOI: 10.35926/HSZ.2025.3.2

ÖSSZEFOGLALÓ: A katonai műveletek mindenkor valamilyen szabályozott keretek között valósulnak meg. Ezek lehetnek nemzetközi egyezmények, jogszabályok, vagy csak egy adott – mindeztől független – hadúr által önkényesen meghatározott szabályok. Jelen tanulmány célja az irányadó nemzetközi jogi keretek között mozgó, nemzeti katonai erők alkalmazása szabályozási formájának szakmai vizsgálata. Terminológiai pontosítást követően bemutat két szabályozási mintát, amelyek az erők alkalmazásának szabályai (Rules of Engagement – ROE) kidolgozásához szolgálhatnak alapul, továbbá vizsgálja a katonai parancsnokok lehetőségeit, hogy a számukra meghatározott keretek között hogyan tudják a részükre kitzűzött küldetést teljesíteni, illetve hogy milyen lehetőségeik vannak a keretek módosítására.

KULCSSZAVAK: erők alkalmazásának szabályai, Rules of Engagement, ROE, szabályok, keretek, művelet, parancsnok, erők alkalmazása

A SZERZŐRŐL:

Dr. Bálint László őrnagy, kiemelt főtitiszt (Honvédelmi Minisztérium, Miniszteri Kabinet, Katonai Összekötő Osztály) (ORCID: 0000-0002-6140-2711; MTMT: 10087126)

RULES OF ENGAGEMENT

A katonai erők által végrehajtott feladatok keretei a társadalmakkal együtt fejlődtek és érték el azt a szabályozott környezetet, amelyben napjainkban kell, vagy legalábbis kellene működniük. A szabályozói környezet részletes bemutatásától eltekintve, a klasszikus hadijog¹ ismertetését mellőzve, jelen munka fókuszában az állami és azon belül a politikai és a katonai vezetés által megalkotott szabályozói környezet, az erők alkalmazásának szabályai, azok hatása a katonai vezetőre és a katonai vezető rendelkezésére álló lehetőségek állnak.

A mindennapi feladat-végrehajtások során a ROE kifejezés már teljesen meghonosodott-nak tekinthető a magyar katonai kommunikációban, ugyanakkor fontos annak a lehető legteljesebb mértékben kifejező magyar fordítását, szakmai terminológiáját meghatározni, ezért egy terminológiai pontosítással és a fogalom leírásával kell kezdenünk a vizsgálatot.

Számos magyar nyelvű kifejezés kering, sokszor még egy dokumentumon belül is, mint például: művelet-végrehajtás szabályai, bevetés szabályai, harcbevetés szabályai, harcérintkezés szabályai, erő alkalmazásának szabályai. A hatályos honvédelmi törvény² a „katonai erő-alkalmazás szabályai” kifejezést alkalmazza a fegyverhasználati joggal meghatározott

¹ Genfi és hágai egyezmények, valamint azok kiegészítő dokumentumai (a továbbiakban: LOAC: Law of Armed Conflict).

² 2021. évi CXL. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről (a továbbiakban: Hvt.).

feladatok ellátásának szabályzó anyagai között.³ Megvizsgálva ugyanakkor a ROE célját és tartalmát, valamint a később bemutatásra kerülő mintadokumentumok⁴ által szabályozni javasolt területeket, szükséges tisztázni: az „erő” nemcsak magát a fegyvert, a pusztítási képességet jelenti, hanem azt kiterjesztően kell értelmezni. A Magyar Honvédség ROE-val foglalkozó Hatályos Műveleti Eljárások dokumentuma az „erők alkalmazásának szabályai” terminológiát használja, ami sokkal pontosabb és kifejezőbb, mert mint később látható lesz, a ROE nemcsak a fegyverek alkalmazását és az erőt mint pusztító képességet szabályozza, hanem számos olyan területet is érint, amelyek a katonai alegységek által végrehajtott, ugyanakkor nem direkt behatás (erőalkalmazás, pusztítás) elérésére irányulnak.

A NATO-ban használatos rövidítéseket is magyarázó legfrissebb NATO Glossary Of Terms And Definitions⁵ kiadása alapján az Észak-atlanti Szerződés Szervezete értelmezésében a ROE: „*Iránymutatások a katonai erő részére – beleértve az egyéneket –, melyek meghatározzák a körülményeket, feltételeket, fokot és módot, amelyek szerint erő vagy provokatívnak tekinthető cselekmények alkalmazhatók.*”

A fogalommeghatározásból is jól látszik, hogy a ROE nemcsak a fegyverek alkalmazását szabályozza, hanem számos olyan cselekményt is, melyek „provokatívnak tekinthetők”. Ez már egy olyan körülmény, amely nem kellően alapos előkészítés esetén a katonai erők (alegységek, egységek, fegyverrendszerek, eszközök) alkalmazása során igen komoly és sok esetben szűkre szabott kereteket eredményezhet a művelet végrehajtásának vezetéséért felelős parancsnok részére. A honi szabályanyagban szereplő fogalommeghatározás tartalmában teljes mértékben megegyezik a NATO fentebb idézett meghatározásával. Ez a szabályanyag az irányadó a nemzetközi hadijogi és a nemzeti normákon belül,⁶ olyan további keretrendszer, amely nem elsősorban a humanitárius, emberi jogi elveket ismételi – azokat meghagyva a korábban említett nemzetközi normáknak –, hanem az adott állam vagy szövetségi rendszer legfelsőbb – politikai – vezetési szintjéről eredő iránymutatás.⁷

A politikai és a stratégiai dokumentumok, az adott katonai feladatra kapott mandátumok, iránymutatások meghatározzák a konfliktus lefolyásának, a harc megvívásának képét a végrehajtónak adott felhatalmazásokon és korlátozásokon keresztül.⁸ Rögzíteni szükséges, hogy a ROE megalkotása során nem lehet a rendelkezésre álló nemzetközi és nemzeti jogon túlterjeszkedni, ez az újabb szabályrendszer azokkal semmilyen módon nem lehet ellentétes. A felhatalmazás és korlátozás-klasszifikáció kiegészíthető hármas felosztással, hogy tartalmában pontosabban csoportosítsa a szabályokat, mégpedig: felhatalmazások, korlátozások, tilalmak.⁹

A ROE a hagyományos értelemben vett erő – a fegyver – használatán kívül számos más területet is lefed: a teljesség igénye nélkül ilyenek a csapatok elhelyezkedése, a konfliktusban részt vevő vagy a műveleti területen jelen lévő különböző személyek, csoportok irányába tanúsítandó magatartás, a provokatívnak tekinthető cselekmények, mint például aktív felderítőeszközök beüzemelése – ebből látható, hogy nem tehető egyenlőségjel a ROE és a fegyverhasználat szabályai közé.

³ Uo. 91. § (1).

⁴ MC 362/2; Mandsager 2009.

⁵ AAP 6, 2021.

⁶ LOAC.

⁷ Varga 2008, 49.

⁸ Uo. 46.

⁹ Kingsley 2021a.

MINTÁK ÉS SZABÁLYOZOTT TERÜLETEK

Egy tervezési folyamat során minden nemzet megalkotja a saját szabályrendszerét, ugyanakkor egy szövetségi rendszerben elengedhetetlen az egységesség, az áttekinthetőség, valamint az együttműködés gördülékenységének biztosítása érdekében egy központi, minden résztvevőnek irányt adó szabályozás. Ezt szolgálja a NATO esetében az MC 362/2 dokumentum.¹⁰ A hivatkozott NATO-mintadokumentumon kívül meg kell említeni a sanremói székhelyű Institution of International Humanitarian Law szervezet által kiadott Sanremo Handbook on Rules of Engagement kézikönyvet,¹¹ amely egy nyílt forrásból elérhető, a ROE témakörét átfogóan összefoglaló minta-szabálygyűjtemény. Mindkét dokumentum a strukturált, komplex ROE kidolgozását támogató szabályanyag-gyűjtemény, amely a ROE-t kidolgozó tervezőcsoportok támogatását szolgálja, a NATO esetében pedig szabályozza.

Mindkét mintadokumentum esetében elmondható, hogy egy jól átgondolt struktúra szerint, alapvetően témakörök, eszkalációs szintek szerint csoportosítva rendezik össze a javasolt szabályokat. Minden sorozatban¹² az első szabályhely a tiltásé. A további helyeken vagy valamilyen korlátozó (térbeli, időbeli, fokozatbeli, egyéb), vagy felhatalmazó szabályt jelenítenek meg.

A strukturált felépítés során mindkét dokumentumban – üres szabályhelyek megtartásával, továbbá a jelölések, számozások technikai módosításával (alátörésével) – hagytak helyet az egyedi feladatok esetében felmerülő különös szabályozási igények beillesztésére; továbbá a szabályok az adott szabályhelyhez tartozó, azon belüli kiegészítési lehetőségekkel tovább pontosíthatók.

Kiemelendő, hogy mivel jellemzően minden műveletre külön ROE készül, így az egyértelmű értelmezés érdekében a ROE mindig tartalmazza a szükséges fogalmi meghatározásokat, értelmező rendelkezéseket, elveket, mint például az erő alkalmazása, eszkalációja szintjeinek tartalmi körét. Például szolgálhat a „*minimum force*”¹³ vagy „szükséges erő” kifejezés, amely esetén egyértelműen meg kell határozni, hogy az meddig terjedhet, annak tartalmába beleérthető-e a halálos erő alkalmazása, vagy sem.

Itt van rögzítve, hogy az adott nemzet mit tekint ellenséges cselekedetnek és ellenséges szándéknak, kit tekint ellenségnek,¹⁴ hiszen ezek egy nemzetközi művelet során lényegesen eltérhetnek egymástól, viszont a műveletet végrehajtó parancsnokok és katonák szempontjából elengedhetetlenül fontosak. A szükséges fogalmak egy helyen történő összegzése segíti a tervező és a végrehajtó állomány munkáját azzal is, hogy számos más helyen (jogszabályban, szabályzatban) már meglévő fogalmat – legalább utalás szintjén – rendszerez.

A továbbiakban a ROE kérdéskörének vizsgálatát a küldetésorientált vezetés elveit megvalósító szervezet tükrében végzem, és olyan parancsnok kereteit és lehetőségeit vizsgálom, aki a küldetésorientált vezetés alapelvei¹⁵ szerint vezet.

¹⁰ MC 362/2, 2019: i. m.

¹¹ Mandsager 2009: i. m.

¹² Series: témakör szerint csoportosított szabályok.

¹³ Minimális erő az MC 362/2 szerint: olyan erő alkalmazása, amely szükség esetén magában foglalja a halálos erő alkalmazását is, de csak olyan mértékben, intenzitásban és ideig tart, amely a cél teljesítéséhez szükséges.

¹⁴ Kingsley 2021a.

¹⁵ Csíkos 2023, 86.

KERET

A ROE a megfelelő szintekhez igazított formában és tartalommal mindenki számára ismert kell, hogy legyen. Megalkotása a legfelsőbb szintről indul a szükséges politikai, stratégiai irány mutatókkal, amelyek bőven túlmutatnak a katonai műveleti érdeken. A művelet-tervezés alapja a legfelsőbb hatóság által jóváhagyott (stratégiai)terv vagy mandátum, amelynek már tartalmaznia kell a ROE-irányelveket, amelyekből a műveleti terv melléklétében megjelenő ROE kidolgozható. A stratégiai terv kidolgozásakor és felterjesztésekor egy ROEREQ-ben¹⁶ ölt testet az előzetes igény, ami a küldetés sikeres teljesítése érdekében szükségesnek ítélt szabályanyag, amit a tervezőcsoport a terv mellékleteként felterjeszt a politikai szintre jóváhagyásra.¹⁷

A ROE szabályanyaga olyan kereteket határoz meg a katonai vezető számára, amelyektől való eltérésnek komoly következményei lehetnek, onnan kezdve, hogy a szabályszegés fegyelmi felelősségre vonást von maga után, egészen odáig, hogy a meghatározott küldetést (sajátját és előjáróját is) veszélyezteti, ellehetetleníti. Mivel a ROE-nek nem tárgya a LOAC szabályainak magában foglalása, és megjelenési formájában sem jogszabály, így annak betartása, illetve az attól való eltérés is alapesetben külön elbírálás alá esik. A korlátozások jellemzően valamilyen magasabb stratégiai (hadműveleti), politikai érdekek alapján kerülnek megállapításra. Erre példaként szolgálhatnak a provokatívnak tekinthető cselekmények (felderítőrendszer aktív eszközeinek beüzemelése, csapatok elhelyezése) korlátozása egy felkészülési fázisban annak érdekében, hogy megelőzze az eszkalációt.

A korlátozások céljáról, a mögöttes szándékról nem kell feltétlenül tudnia minden szintű parancsnoknak, ugyanakkor azokhoz alkalmazkodva kell feladataikat tervezniük.¹⁸ A minta-szabálygyűjtemények számos területet érintenek, ahol szabályozás javasolt – kiegészítve a korábbi példálózó felsorolást: figyelmeztető jelek (lövések) alkalmazása, nem katonai tevékenységekbe történő beavatkozás, személyek és tulajdon átvizsgálása – meghagyva a lehetőségét üres szabályhelyeken a további keretek megalkotásának, amennyiben az küldetésspecifikusan szükséges.

Figyelemmel arra, hogy a katonai vezetőnek adott kereten belül kell egy feladatot végrehajtania, az nem jelent számára kötelezettséget is a keret végsőikig történő kimerítésére, tehát nem kötelező halálos erőt alkalmaznia, ha küldetése másként is teljesíthető, még akkor sem, ha az engedélyezve van. Ugyanakkor amennyiben a keret olyan szűkre szabott, hogy csak minimális mozgásteret biztosít számára, a végrehajtó döntési lehetőségét adott esetben szükségtelenül és túlzón korlátozhatja. Ennek érdekében kell a ROE megalkotása során figyelemmel lenni a küldetésre, az azon belül elérendő célokhoz vezető feladatok teljesítéséhez szükséges körülményekre. A politikai vezetés, a magasabb katonai parancsnokság által meghatározott küldetésnek, a céloknak és a feladatoknak összhangban kell lenniük azzal a kerettel, amelyben azoknak a teljesítését elvárják a katonáktól.

¹⁶ ROE Request – olyan egységes formátumú felterjesztés az előjáró irányába, amely tartalmazza a szükségesnek ítélt szabályozás pontos szövegét, annak javasolt kiegészítéseit, valamint a javasolt szabály szükségességének indoklását, a jóváhagyás elmaradásának következményét, kockázatát.

¹⁷ Lásd példaként stratégiai szinten a katonai válaszlehetőségek (COPD: MRO) kidolgozása és felterjesztése esetét, amelynek tartalma a különböző válaszlehetőségekhez tartozó ROE-igény: COPD (ver) 3.1 A-3-4.

¹⁸ Mandsager 2009: i. m. 30.

Egy katonai művelet bármely szintű tervezésének mindig az adott feladat és a helyzet elemzésével kell kezdődnie, aminek elengedhetetlen része annak vizsgálata, hogy van-e érvényben a feladatra vonatkozó, azt érintő ROE, illetve hogy milyen ROE szükséges a küldetés sikeres teljesítéséhez.¹⁹ Ha van, akkor az támogatja-e a küldetés teljesítését, ha pedig nem támogatja a küldetést, akkor annak módosítása vagy annak hiánya esetén szükséges annak megalkotása. A Törzsszolgálati szakutasítás²⁰ a műveleti terv kidolgozásának előfeltételeként határozza meg a műveletek elgondolását támogató jóváhagyott ROE-t.²¹

Egy katonai művelet során kiemelt fontosságú a ROE gondozása, folyamatos figyelemmel kísérése, annak elemzése, hogy az maximálisan támogatja-e a küldetés teljesíthetőségét. Változtatási igények, előre megalkotott, de még nem hatályos szabályok „aktiválása”, új szabályok megalkotása (legyen az felhatalmazás, korlátozás vagy tiltás), vagy érvényben lévő szabályok hatályon kívül helyezése, módosítása a művelet bármely fázisában, a műveleti, stratégiai szükségszerűség függvényében előfordulhatnak. A feladatot végrehajtó katonai alegység, egység lehetőségeitől függ, hogy ezt a nyomon követést egy fő kijelölt „tervezőtiszt” vagy egy törzsen belüli munkacsoport tudja végezni.

Napjaink nemzetközi műveleteire figyelemmel vizsgálni szükséges, hogy a ROE hogyan alakul egy nemzetközi művelet esetében. Ideális esetben a részt vevő felek egyező akaratral, ugyanazon szabályrendszerben vetik be fegyveres erőiket. Ez az ideális helyzet a legkevésbé valószínű, kiemelten akkor, amikor nem egy-két-három szereplős koalíciós műveletekről, hanem kiterjedt nemzetközi együttműködésről beszélünk. Példaként hozhatjuk a néhány éve lezárult afganisztáni konfliktust, ahol egyszerre akár 50 nemzet erői kerültek alkalmazásra, adott esetben egymással párhuzamosan futó műveletekben (ISAF²² és OEF²³). A küldő nemzetek minden esetben egy közös alapot figyelembe véve, de saját nemzeti (politikai és katonai) érdekeik alapján határozták meg az alkalmazott kötelekre vonatkozó szabályokat. A skála a teljesen „szabad” – *caveat free*²⁴ – megközelítéstől a nagyon erősen korlátozott alkalmazást megengedő, szigorú megkötésekig terjedt. A nemzeti korlátozások számos területet érintettek, amelyek az adott műveletet vezető felelős parancsnok lehetőségeit komolyan behatárolták egy feladat tervezése során.

Az afganisztáni szerepvállalásban érintett nemzetek egy tanulmány²⁵ szerint 21 kategóriában 215²⁶ különböző megkötést – *caveat* – alkalmaztak. A teljesség igénye nélkül néhány korlátozástípus, amelyet nemzetek alkalmaztak az afganisztáni műveleteik során: éjszakai műveleti alkalmazás tilalma, kábítószerellenes műveletekben történő részvétel tilalma, alkalmazási korlátozás egy adott területre, régióra, tartományra. Egy ilyen helyzetnek a kezeléséhez, a ROE folyamatos menedzseléséhez szükséges eszköz a ROE-mátrix, ami naprakészen mutatja a különböző erők műveleti alkalmazhatóságát.

¹⁹ COPD (ver) 3.1 B-3-3.

²⁰ Ált 4/457 2013.

²¹ Uo. 4.2.7.2.

²² International Security Assistance Force – Nemzetközi Biztonsági Közreműködő Erő, NATO-művelet, Afganisztán, 2003–2015.

²³ Operation Enduring Freedom – az Amerikai Egyesült Államok katonai művelete Afganisztánban, 2001–2021.

²⁴ Fenntartás, nemzeti megkötés nélküli, vagyis az adott katonai kötelék korlátozásmentes alkalmazása.

²⁵ Kingsley 2014.

²⁶ Uo. 247.

A sanremói kézikönyv sematikus ábrája²⁷ jól szemlélteti, hogy nemzetközi környezetben milyen kihívással kell szembenéznie egy többnemzeti kötelék parancsnokának és törzsének, amikor műveletet kell terveznie. Ezt a témakört az afganisztáni katonai műveletek vonatkozásában nagy alapossággal feldolgozta doktori értekezésében Regeena Kingsley,²⁸ aki kutatásában további jó példákat hoz a nemzetközi műveletek bonyolult viszonyaira. Az afganisztáni szerepvállalás során arra is több példa található, hogy egy résztvevő nemzet többtípusú műveletben (OMLT, PRT, SOF)²⁹ vett részt egyszerre, és ugyanazon nemzet katonáira más és más ROE-szabályok voltak irányadók ugyanazon időben függően attól, hogy melyik műveletben vettek részt.³⁰

LEHETŐSÉG

„A katonai kötelékek hatékony alkalmazásának kulcsa a megfelelő vezetés.”³¹

Ahhoz, hogy a katonai vezető a számára meghatározott küldetést, az elé kitűzött célokat teljesíteni tudja, kellő ismerettel és felkészültséggel kell rendelkeznie. Számba kell vennie minden lehetőséget, amelyek a rendelkezésre álló erőforrások, az előjáró által biztosított támogatás és a meghatározott keretek figyelembevételével a küldetésének teljesítését biztosítják. Attól függően, hogy a lehetőségeket milyen szintű parancsnok szemszögéből vizsgáljuk, a következőkben felsoroltak közül egy vagy több lehetőség is szóba jöhet a ROE keretein belüli feladat-végrehajtásra vagy a szabályok valamilyen módon történő igazítására.

Kreativitás

„A küldetésorientált vezetés (had)műveleti alkalmazás esetén a kialakuló (bizonytalan és folyamatosan változó) helyzetekhez alkalmazkodó, a felmerülő nehézségeket kreatívan kezelő parancsnoki magatartásban ölt testet.”³²

A parancsnok és törzse részére első lehetőség az ismert keretek közötti legoptimálisabb megoldást biztosító cselekvési változat kidolgozása. Ilyenkor kap szerepet a parancsnok és törzsének tapasztalata és kreativitása, hogy minden rendelkezésre álló erőforrást és lehetőséget kihasználva, és szükség esetén a teljes – előjáró által biztosított és egyértelmű – keretrendszer kimerítve megtalálja a küldetés teljesítésének módját. Ez a lehetőség az, amikor az adott keretek között olyan eljárások, módszerek, eszközök használata kerül alkalmazásra, amelyek nem feltétlenül a legoptimálisabbak, mert azok – bár a nemzetközi és a nemzeti jog szerint akár még engedélyezettek is lennének, de – a ROE által adott esetben korlátozottak/tiltottak, ezért azok alternatívái.

²⁷ Mandsager 2009: i. m. 70.

²⁸ Kingsley 2014: i. m.

²⁹ OMLT – Operational Mentoring and Liaison Teams (műveleti tanácsadó csoport); PRT – Provincial Reconstruction Team (tartományi újjáépítési csoport); SOF – Special Operations Force (különleges műveleti erő).

³⁰ Kingsley 2014: i. m. 355.

³¹ Fazekas 2023, 96.

³² Ceglédi 2021, 76.

Ez akkor fordulhat elő, ha a hatályos ROE megváltoztatására nincs lehetőség az egyértelmű magasabbparancsnoki, politikai vezetési szint szándéka, az idő szűkössége, a bürokratikus folyamatok bonyolultsága vagy egyéb olyan külső körülmény okán, amiért a változtatás nem, vagy legalábbis a rendelkezésre álló időn belül nem lehetséges. Ez nemzetközi művelet során jelentheti akár azt is, hogy más egységeket vetnek be, vezényelnek át egy adott feladat teljesítése érdekében, mert az adott felelősségi területen lévő nemzet erői nem alkalmazhatók arra a célra, amit el kell érni, vagy meghatározott feladatokhoz a nemzetközi erőket vezető parancsnoknak be kell szereznie a küldő nemzet külön engedélyét, ami jellemzően hosszú és bürokratikus folyamat.³³ Ez a megoldási lehetőség minden parancsnoki szint részére rendelkezésre áll, de jellemzően az alacsonyabb (alegység)parancsnokok azok, akik nem rendelkeznek más lehetőséggel – a megváltoztatás kezdeményezésének lehetőségét kivéve. Elengedhetetlen a proaktív gondolkodás, valamint az, hogy a parancsnok és törzse keresse azokat a megoldásokat, amelyek a mindenkor rendelkezésre álló keretek között a legoptimálisabb (leghatékonyabb és leggyorsabb) megoldást jelentik.

Keretek pontosítása

Előfordul, hogy a parancsnok a ROE által biztosított kereteken belül maradva további lehetőséget kap arra, hogy saját maga pontosítsa, igazítsa az adott területen az eljárásrendet, anélkül, hogy magát a szabályt megváltoztatná vagy korlátozná. Ez a lehetőség jellemzően a szabályhoz tett „kiegészítés” formájában jelenik meg, valamely beosztott parancsnoki szinthez delegált feladatszabásként mint a „további iránymutatás kidolgozása”. Ez annyiban tér el tartalmában a később részletezett szigorítás esetétől, hogy itt nem szükségképpen szigorító, korlátozó rendelkezések jelennek meg, hanem tere van a korábban kifejtett kreativitásnak is, és akár további delegálásra is lehetőség nyílik. A különböző iránymutatások adott esetben nem is rendelkeznek kötelező erővel, vagy csak olyan általános elveket határoznak meg, amelyek a műveleti eljárások elvi szintű egységesítését célozzák, de nem hatnak kötelező korlátozó (szigorító) erővel, így az azok megszegéséhez kapcsolódó következmények sem ugyanolyan elbírálás alá esnek. Ez a lehetőség jellemzően a középszintű (például komponensparancsnok) vezetők részére áll rendelkezésre.

Szabályozás megváltoztatása

Keretek, korlátok meghatározása elengedhetetlenül szükséges, hogy a küldetés teljesítése érdekében tervezett művelet a kívánt módon legyen végrehajtva, ugyanakkor egy – rosszul megalkotott – szükségtelenül korlátozó ROE nemcsak csökkenti a katonai erők hatékony alkalmazásának lehetőségét, hanem akár meg is gátolhatja a küldetés teljesítését.³⁴

Két perspektívából is érdemes megvizsgálni ezt a kérdést. A végrehajtó szintjén kérdés-ként merülhet fel, hogy a kialakult, jellemzően harcászati, hadműveleti szintű helyzetben a helyszíni – műveletet vezető – parancsnoknak van-e joga eltérni a kiadott ROE-től, azt megváltoztathatja-e, vagy megszegheti-e a szabályokat, ha az nélkülözhetetlenül szükséges a küldetés sikeres teljesítéséhez. Másik perspektívából nézve a kérdés tekinthető úgy

³³ Kingsley 2019. Például szolgálhat a 2004-es koszovói tüntetések esete, amikor a KFOR-parancsnok keze sok esetben meg volt kötve, és nem vagy csak késve tudta alkalmazni a rendelkezésére álló csapatokat a nemzeti megkötések, nemzeti engedélykérési kötelezettségek miatt.

³⁴ Varga 2008: i. m. 47.

is, hogy a stratégiai, hadműveleti szinten kialakított keret és szabályrendszer nem készülhet fel minden olyan szituációra, amely a harc folyamán lokálisan előfordulhat, kiemelten a 21. század komplex világában.

Az egyértelműen rögzíthető, hogy a beosztott parancsnoki állomány nem kaphat olyan korlátok nélküli szabadságot, hogy azzal bármikor, amikor az eseti helyzetértékelés úgy kívánja, eltérhessen az előjáró által megszabott keretektől. A történelemből azonban ismerhetünk olyan példákat is, amikor a meghatározott mandátum – vagy a hozzá kapcsolódó ROE – nem támogatta a küldetés teljesítését, és attól a parancsnok eltérve, a küldetés teljesítését szem előtt tartva vezette alegységét, és sikeresen teljesítette a küldetést.³⁵ Az említett példa a korai békefenntartó (ENSZ-) missziók, a nem kellően előkészített és túlságosan korlátozó mandátumok időszakából származik, amikor az ilyen esetek jellemzőek voltak.

Amennyiben egy hatályos ROE-szabály akadályozza a küldetés teljesítését, bármilyen szintű parancsnoknak jogában áll annak módosítását kezdeményezni a megfelelő szolgálati úton az annak megváltoztatására jogosulttól. Ez egy ROE-kérelemmel megvalósítható, amelynek a változtatási igény indokolását is tartalmaznia kell, hogy megalapozott döntés születhessen. A hatáskörrel rendelkező döntése függvényében a ROE-t vagy nem változtatják meg (jellemzően valamilyen magasabb – stratégiai, politikai – érdek figyelembevétel miatt), vagy megváltoztatják (a kérelemben foglaltak szerint, de akár eltérő módon is). A szabályok megváltoztatására akkor van reális lehetőség, ha a tervezési folyamat vagy a művelet végrehajtása során a rendelkezésre álló információkból (adatokból, elemzésekből)³⁶ előre látható, hogy a változtatás szükséges, és még van idő annak adminisztratív véghezvitelére. Ez jellemzően magasabb (hadműveleti, stratégiai) szintek esetében reális alternatíva.

A változtatási igény irányulhat adott esetben egy már meglévő, de nem hatályos (*dormant*, vagyis „alvó” ROE³⁷) korábbi aktiválására, indikátorának megváltoztatására valamely korlátozó, tiltó szabály tartalmának megváltoztatására, vagy teljes hatályon kívül helyezésére, illetve új, eddig még nem létező felhatalmazás/tilalom megalkotására. A kezdeményezés során figyelemmel kell lenni arra, hogy a művelet további fázisaira hogyan hat az esetleges változtatás, az támogatja-e a küldetés teljesítését.

Arra, hogy a változtatási jogosultság hol települ, különböző mintákat láthatunk a nemzetek eltérő szabályozásától függően. A katonai erők alkalmazásának indító pontja a politikai szándék és felhatalmazás, melynek tartalmaznia kell már azokat a kereteket – mandátumot –, amelyek meghatározzák a ROE-t, tehát a végső döntés a politikai felső vezető szintjén települ. A döntési jogosultságot különböző elvek alapján a nemzetek eltérő szintekre telepítik, telepíthetik tovább.

A megváltoztatásra irányuló jogosultság egy speciális (és ritka) esetként említhető, amikor a politikai vezetés olyan autonómiával ruházza fel a kijelölt katonai parancsnokot, hogy az adott esetben nemcsak szigoríthat, de akár könnyíthet is a hatályos ROE előírásain, korlátozásokat változtathat meg, vagy akár tiltásokat szüntethet meg, tehát teljes változtatási jogkört kap. Ehhez példaként említhető a kanadai kontingens esete 2006–2007-ben Afganisztánban, amikor a nemzeti katonai parancsnok olyan felhatalmazást kapott, hogy maga dönthetett a műveleti érdekből felmerülő ROE-kérdések 99%-áról (a maradék egy százalék pedig elő

³⁵ Ingesson 2017.

³⁶ COPD (ver) 3.1 chapter 5 (Operations assesment).

³⁷ Olyan jóváhagyott ROE, amelyet az abban meghatározott indikátor bekövetkeztéig nem lehet alkalmazásba venni, az csak meghatározott esetben „élesedik”.

sem fordult). Nem kellett előjárói döntésért folyamodnia olyan kérdésekben, mint például kijelölt művelési terület átlépése és harcérintkezésbe bocsátkozás.³⁸

Másik megközelítés egy megosztott rendszer, amelyet például az amerikai haderő is alkalmazni szokott. Alsóbb szintű parancsnokok jellemzően csak szigoríthatnak, és ahhoz is engedélyre van szükségük, míg a közép- és felső szintű parancsnokok – mindaddig, amíg konzisztensek maradnak a legfelsőbb szinten jóváhagyott ROE-val – szigoríthatnak, de akár lazíthatnak is a szabályokon felsőbb engedély nélkül, mindössze notifikációs kötelezettség mellett.³⁹

Általánosan jellemző az az eljárás, hogy bizonyos politikai megfontolásból fontosnak ítélt témák változtatási jogosultsága megmarad a legfelsőbb szinten, míg a többi kérdést tagolva delegálják. A delegálás intézménye szempontjából kiemelhető, hogy a küldetésorientált vezetés elvei mentén történő vezetés során jellemzőbb a delegálás gyakorlata, hiszen a vezetési módszer egyik alapköve a kölcsönös bizalom.⁴⁰

Kérdésként merülhet fel, hogy egy katonai parancsnok kaphat-e túlságosan nagy szabadságot a ROE megalkotására vagy az előjáró által biztosított keretek közötti küldetés teljesítésére. Erre nem lehet egyértelműen válaszolni, mert számos aspektust kell minden külön esetben elemezni, ami egy általános érvényű válasz megadását nem teszi lehetővé. Függ a művelet természetétől (békefenntartó, országvédelmi), a politikai környezettől (nemzeti vezetésű művelet, szemben egy többnemzeti koalíciós művelettel), az alkalmazott vezetési módszerektől (szigorú parancsorientált vezetés vagy szabadságot biztosító, bizalmon alapuló küldetésorientált). Ahogy a felkészítés, felkészülés fejezetben látható lesz, vannak olyan aspektusok, amelyek alapot adhatnak a minél nagyobb szabadság biztosítására, és akár a parancsnokok ROE megalkotására történő felhatalmazására.

Szigorítás

Az általános elvnek megfelelően egy katonai vezető jellemzően a magasabbparancsnoki szabályokon, iránymutatásokon csak szigoríthat, azokat nem lazíthatja, attól eltérő, szélesebb kereteket nem állapíthat meg. Ez kifejezetten igaz a vizsgált témakörre is.

Amennyiben egy parancsnok úgy ítéli meg, hogy az adott harcászati, hadművelési helyzet figyelembevételével, a célok és azon keresztül a küldetés teljesítése érdekében szükséges, a hatályos szabályokon szigoríthat. Ez kapcsolódik ahhoz a korábban említett elvhez, hogy nem kötelező kimeríteni a rendelkezésre álló kereteket, amennyiben a célok és a küldetés teljesítése azon belül is elérhető. Fontos rámutatni ugyanakkor, hogy a küldetésorientált vezetés elveivel összhangban szükséges a beosztott parancsnokok részére a lehető legszélesebb mozgásteret biztosítani, és tartózkodni javasolt a művelési szabadságuk szükségtelen korlátozásától. Ennek elengedhetetlen előfeltétele, hogy a magasabbparancsnoki szint magas fokú bizalommal viseltessen a beosztottak iránt, és a beosztott állomány pedig jól felkészült legyen, tisztában legyen a küldetéssel, és feladat-végrehajtása során a körülményeket, saját cselekményét annak viszonylatában értékelje, hogy azok támogassák a számára meghatározott célok és az előjáró küldetésének teljesítését. Az értékelés során

³⁸ Kingsley 2021a.

³⁹ Uo.

⁴⁰ Csíkos 2023: i. m. 86.

számos szempontot figyelembe kell venni, ugyanis a szigorítás – bár támogathatja egy magasabb érdek megvalósulását, de – veszélyforrásként is szolgálhat.⁴¹

Felkészülés, felkészítés

Ebben a pontban nem a konkrét művelet megtervezésére, vezetésére történő felkészülés kell érteni, hanem az általános értelemben vett szakmai felkészültség esetét. Ugyan nem a közvetlen művelet tervezése, végrehajtása során van relevanciája magának a felkészítésnek, hiszen az ideális esetben megelőzi a műveleti alkalmazást, de elengedhetetlen, hogy a lehetőségek között a katonák célirányos felkészítését is megemlítsük. Ha korábban a parancsnok vagy törzs az adott területen nem rendelkezett megfelelő tapasztalattal – hiányzik a ROE témakörében jártas hadműveleti vagy jogi tisztje –, akkor javasolt, mint minden más területen is, a végrehajtás folyamatába beépítve biztosítani a felkészülést, a tanulás lehetőségét. A küldetésorientált vezetés egyik legfőbb feltétele az egységes elvek és szabályzók alapján kiválóan felkészült parancsnoki állomány,⁴² amelynek a támogatására elengedhetetlen a hasonló elvek alapján felkészült törzs.

Amennyiben a parancsnokok kiválasztása és felkészítése magas színvonalú, és a szervezeti kultúrát áthatja a küldetésorientált szemlélet, akkor elvárható mind a beosztott, mind a magasabbparancsnoki szinttől, hogy a rendelkezésére álló keretek (más perspektívából megvilágítva: a szabadsága) felelős használatával a küldetést a feladatai teljesítésével ne veszélyeztesse. Ezen aspektusok (kiválasztás, felkészítés, küldetésorientált vezetés) figyelembevétele alapot adhat arra, hogy a megfelelő bizalom meglegyen a parancsnok irányában, és a körülményekhez képest a lehető legnagyobb szabadságot kapja meg.

Mind a műveletet végrehajtó, mind az azt tervező katonáknak tisztában kell lenniük a mindenkor érvényes szabályokkal a maguk szintjén, és a parancsnoki állománnyal együtt tudniuk kell ahhoz megfelelően igazodni a tervezés, a döntés meghozatala és a végrehajtás során. „A haderők szempontjából az egyik elsődleges terület pedig a vezetéssel kapcsolatos ismeretek, eljárások fejlesztése és beépítése az eljárásokba.”⁴³ Ennek részeként a parancsnokok és a törzsek felkészítése során hangsúlyosan meg kell jelenjen a ROE, hogy a folyó művelet „menedzselése” közben a lehető legrugalmasabban tudjanak alkalmazkodni a mindenkori hadműveleti helyzethez.

A jövőképet árnyalja és bonyolítja, hogy az ember mellett a harctéren a hadviselés során megjelennek a különböző feltörekvő és felforgató technológiák, köztük a mesterséges intelligencia. „Megjelenhetnek automatizált, akár mesterséges intelligencia által működtetett fegyver- vagy szenzorrendszerek”,⁴⁴ amelyek integrálása, az adott szabály- és keretrendszerben történő etikus működtetése gondos tervezést és vezetést igényel, amihez elengedhetetlen az alapos felkészülés, a szigorú szabályozás.

⁴¹ Példaként szolgálhat a halálos erő alkalmazásának oly módon történő szűkítése, amely vitathatatlanul ellenséges cselekedethez (undeniably hostile act) köti a halálos erő alkalmazását (2010-ben, az Obama-adminisztráció idején Afganisztánban), amely egy nehezen megfogható fogalom, és ezzel alkalmas a katonák elbizonytalanítására a fegyveralkalmazás vonatkozásában, és ezzel az erők védelme (force protection) szintjét csökkenti, veszélyeztetve a katonák biztonságát, még akkor is, ha kevésbé agresszív fellépéssel pozitívabb képet mutat a katonai szerepvállalásról. Kingsley 2021b.

⁴² Lippai 2009, 35.

⁴³ Csíkos 2023: i. m. 91.

⁴⁴ Fazekas 2023: i. m. 104.

A felforgató technológiák olyan lehetőségeket képesek biztosítani, amelyek újszerű és kreatív alkalmazás esetén képesek felülírni a jelenlegi katonai koncepciókat,⁴⁵ egyre nagyobb stratégiai jelentőségre tesznek szert, és megváltoztatják a katonai konfliktusok jellegét.⁴⁶ Ezeket a megállapításokat támasztja alá a Nemzeti Katonai Stratégia⁴⁷ alábbi megállapítása is: „A diszruptív technológiák a meglévő hagyományos eljárásrendeket, alkalmazási elveket felülírják, a folyamatokat megszakítják és azokat – akár kockázatot vállalva – egy radikálisan újszerű megoldással, eszközzel megváltoztatják, forradalmian új irányba terelik.”⁴⁸ „Ezek a változások nyomás alá helyezik a háború eddigi hagyományos dimenzióira kialakított nemzetközi biztonsági rendszert, szervezeteket és rendszabályokat is, ezért szükséges az új biztonsági fenyegetések tükrében ezek modernizálása.”⁴⁹ Ez a változás egyre gyorsabb ütemű, ezért törekedni kell arra, hogy a nemzetközi és a nemzeti szabályozási környezet minél előbb igazodjon a dinamikusan változó környezethez, valamint a katonai vezető rendelkezzen a számára szükséges cselekvési szabadságot biztosító kerettel.

ÖSSZEFOGLALÓ

A katonai műveletek végrehajtása csak szabályozott keretek között engedhető meg, amelyeket a nemzetközi hadijog irányadó szabályainak rendszerén belül a nemzetek politikai és katonai felső vezetése kellő körültekintéssel alakít ki. A hadijogon túli szabályok, megjelenési formájuktól függetlenül, a harc megvívását – az erők alkalmazását – formálják, keretek közé szorítják. Minden nemzet saját fegyveres erői számára a saját politikai és stratégiai érdekei érvényesítésére szabályokat határoz meg mind a honi (honvédelmi), mind az egyéb (békefenntartó, expedíciós) műveletek vonatkozásában. Ezeket a kereteket kell a parancsnoknak és törzsének megfelelően ismernie, és azokon belül működve a küldetését teljesítenie. A bemutatott két mintadokumentum nagy segítséget nyújt a nemzeti szabályanyag kidolgozáshoz akár tisztán honi, akár valamilyen szövetségi keretben történő műveletek esetére.

Elengedhetetlen a folyamatos és alapos felkészülés, a naprakész helyzetismeret, ami a ROE esetében sincs másként. A katonai vezetőnek folyamatosan vizsgálnia kell, hogy a részére meghatározott keret és a számára kitűzött küldetés teljesítése összeegyeztethető-e, és annak disszonanciája esetén keresnie kell a megoldást, mégpedig a küldetés teljesítésének szem előtt tartásával. A megoldáshoz számos út vezethet, amelyek a különböző harcászati, hadművelleti helyzetben eltérőek lehetnek. Jelen tanulmányban ezeket a lehetőségeket vizsgáltam a különböző parancsnoki szintek szemszögéből. Megállapítható, hogy mindennek az alapja a minél alaposabb felkészülés és a megfelelő helyzetismeret. A katonai vezetőnek mindenkor tisztában kell lennie a lehetőségeivel és a korlátaival, valamint azoknak a küldetésére gyakorolt hatásával, hogy a lehető leghatékonyabban vezesse erőit.

⁴⁵ Tarjáni 2024, 10.

⁴⁶ Porkoláb–Győri 2024, 23.

⁴⁷ 1393/2021. (VI. 24.) Korm. határozat.

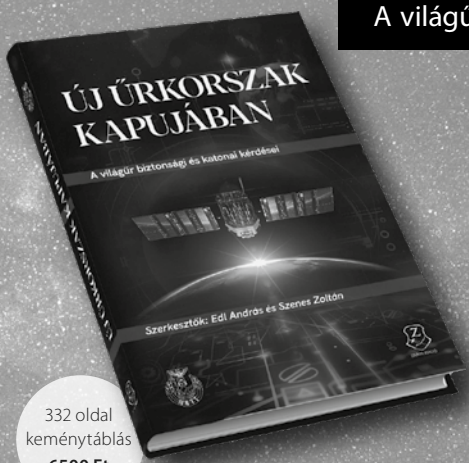
⁴⁸ Uo. 1.

⁴⁹ Uo.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 1393/2021. (VI. 24.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiájáról.
- 2021. évi CXL. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről.
- AAP-06 Edition 2021 – NATO Glossary Of Terms And Definitions (English and French). North Atlantic Treaty Organization – Nato Standardization Office (NSO), 2021.
- *Ált 4/457* – A Magyar Honvédség Törzsszolgálati szakutastítása. Honvéd Vezérkar Hadművelési Csoportfőnökség kiadványa, 2013.
- Ceglédi Mihály: *A küldetésorientált vezetési szemlélet kialakulását befolyásoló tényezők*. Honvédségi Szemle, 149. évf. 2021/1., 75–88. <https://doi.org/10.35926/HSZ.2021.1.6> (Letöltés időpontja: 2025. 01. 24.)
- COPD – Comprehensive Operations Planning Directive Version 3.1. Supreme Headquarters Allied Power Europe, 2023.
- Csíkos Imre: *A küldetésorientált vezetés lehetőségei napjaink komplex fegyveres konfliktusaiban*. Hadtudományi Szemle, 16. évf. 2023/3., 81–93. <https://doi.org/10.32563/hsz.2023.3.7> (Letöltés időpontja: 2025. 01. 24.)
- Fazekas Ferenc: *A küldetésorientált vezetés és a mesterséges intelligencia*. Hadtudományi Szemle, 16. évf. 2023/3., 95–109. <https://doi.org/10.32563/hsz.2023.3.8> (Letöltés időpontja: 2025. 01. 24.)
- Ingesson, Tony: *Trigger-Happy, Autonomous, and Disobedient: Nordbat 2 and Mission Command in Bosnia*. The Strategy Bridge, 2017. 09. 20. <https://thestrategybridge.org/the-bridge/2017/9/20/trigger-happy-autonomous-and-disobedient-nordbat-2-and-mission-command-in-bosnia> (Letöltés időpontja: 2025. 02. 03.)
- Kingsley, Regeena: *#23 Caveat Chaos in Kosovo: Divided Allies & Fettered Forces in NATO's KFOR Operation during the 2004 "Kosovo Riots"*. Military Caveats, 2019. 01. 17. <https://militarycaveats.com/23-caveat-chaos-in-kosovo-divided-allies-fettered-forces-in-natos-kfor-operation-during-the-2004-kosovo-riots/> (Letöltés időpontja: 2025. 02. 21.)
- Kingsley, Regeena: *#34 Crucial Questions on Rules Of Engagement (ROE): (Q1/3) Are ROE Legally-Binding "Military Orders" or Merely Guidelines?* Military Caveats, 2021b. 03. 01. <https://militarycaveats.com/34-crucial-questions-on-rules-of-engagement-roe-q1-3-are-roe-legally-binding-military-orders-or-merely-guidelines/> (Letöltés időpontja: 2025. 02. 24.)
- Kingsley, Regeena: *#35 Crucial Questions on Rules Of Engagement (ROE): (Q2/3) Do Commanders Have Discretionary Authority to Change ROE?* Military Caveats, 2021a. 03. 03. <https://militarycaveats.com/35-crucial-questions-on-rules-of-engagement-roe-q2-3-do-commanders-have-discretionary-authority-to-change-roe/> (Letöltés időpontja: 2025. 01. 24.)
- Kingsley, Regeena: *An Exemination of „National Caveats” Within the NATO-led International Security Assistance Forces (ISAF) Campaign in Afghanistan & their Impact on ISAF Operationsal Effectiveness 2002–2012*. Volume I: Thesis, Massey University, Manawatū, 2014. <https://mro.massey.ac.nz/server/api/core/bitstreams/445c8821-e77d-4475-8528-56b98dd2c118/content> (Letöltés időpontja: 2025. 01. 24.)
- Lippai Péter: *A küldetésorientált vezetés lehetőségei és korlátai*. Seregszemle, VII. évf. 2009/2., 30–44. <https://honvedelem.hu/images/media/5f58c5247deda680916938.pdf> (Letöltés időpontja: 2025. 02. 06.)
- Mandsager, Dennis (szerk.): *Sanremo Handbook on Rules of Engagement*. International Institute of Humanitarian Law, Sanremo, 2009.
- MC 362/2: NATO Rules of engagement, 2019. Porkoláb Imre – Győri Zita: *A sebességgel vívott csata: forradalmi technológiák gyorsított alkalmazásba vétele a NATO-ban*. Honvédségi Szemle, 152 évf. 2024/4., 21–31. <https://doi.org/10.35926/HSZ.2024.4.2> (Letöltés időpontja: 2025. 01. 24.)

- Tarjáni Attila Imre ezredes: *Stratégiadilemmák és felforgató technológiák az orosz–ukrán háború alapján*. Honvédségi Szemle, 152 évf. 2024/4., 3–20. <https://doi.org/10.35926/HSZ.2024.4.1> (Letöltés időpontja: 2025. 01. 24.)
- Varga Attila: *A NATO művelet-végrehajtási szabályainak esszenciája*. Hadtudomány, XVIII. évf. 2008/3–4., 45–58. <https://ojs.mtak.hu/index.php/hadtudomany/article/view/6440/5079> (Letöltés időpontja: 2025. 01. 24.)

ÚJ ŰRKORSZAK KAPUJÁBAN
A világűr biztonsági és katonai kérdései

Szerkesztők: Edl András és Szemes Zoltán

ÚJ ŰRKORSZAK KAPUJÁBAN

A világűr biztonsági és katonai kérdései

A könyv kétéves kutatás eredményeit foglalja össze: tárgyalja a világűr általános biztonságpolitikai kérdéseit, országtanulmányokban értékeli a három nagy űrhatalom (Egyesült Államok, Oroszország, Kína) tevékenységét és a különböző térségek országainak űrpolitikáját, továbbá válogat az űrkutatás műszaki-technológiai kérdéseiből.

Szerzők: Várdai Mihail Istanovics, Horváth Attila, Kövesi Csaba, Edl András, Gazdag Erika, Haiszky Edina Julianna, Szivák Júlia, Molnár Dóra, Rémai Dániel, Kim Mo Rang, Óvári Gyula, Nagy Gábor, Szemes Zoltán

A könyv olvasását a QR-kóddal elérhető zenei melléklet teszi élvezetesebbé.

332 oldal
keménytáblás
6500 Ft

A könyv a Zrínyi Kiadó webshopjában (shop.hmzrinyi.hu) vagy a kiadó könyv- és térképboltjában (1024 Budapest, Filler utca 14.) **25% kedvezménnyel** vásárolható meg.

Seprényi Patrik:

A NUKLEÁRIS HÁBORÚ ELMÉLETE – PUSZTÍTÁS ÉS ELRETTENTÉS

DOI: 10.35926/HSZ.2025.3.3

ÖSSZEFOGLALÓ: Az orosz–ukrán háború kitörését követően megszorodtak a nukleáris fegyverekkel történő fenyegetések, de már 2022 előtt is recsegett-ropogott az atomfegyvereket érintő korlátozó vagy leszerelést előtérbe helyező megállapodások rendszere. Ennek függvényében, valamint a technológiai verseny kiéleződésének, a nemzetközi viszonyok elhidegülésének következtében napi témává vált egy újabb világháború, vagy akár egy nukleáris fegyverekkel vívott háború lehetősége. Jelen írás célja, hogy bemutassa, milyen következményekkel járhat egy ilyen jellegű pusztító háború, milyen elméleti háttér áll mögötte, illetve milyen emberi tényezők befolyásolhatják a nukleáris fegyverek bevetésének lehetőségeit.

KULCSSZAVAK: nukleáris fegyverek, elrettentés, orosz–ukrán háború, pusztítás, MAD-doktrína

A SZERZŐRŐL:

Seprényi Patrik PhD-hallgató (Nemzeti Közszerződési Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola) (ORCID: 0000-0003-1223-4245; MTMT: 10087472)

BEVEZETÉS

A világon jelenleg több mint 12 ezer nukleáris robbanófej található,¹ melyek töredéke is elég lenne ahhoz, hogy a Föld lakosságának java részét pillanatok alatt megölje, hiszen egyetlen atombombával egész városokat lehet elpusztítani, milliókkal végezve, nem beszélve az utóhatásokról, környezeti következményekről, melyek magára a Földre és annak minden élőlényére pusztító hatást gyakorolnának.² Nem véletlen tehát, hogy az orosz–ukrán háború kapcsán a nemzetközi tér szereplőinek, politikai vezetőinek szóbeli fenyegetései, valamint a nukleáris fegyverek korlátozására vonatkozó szerződések meggyengülése révén szinte mindennapos témává vált a nukleáris fegyverek alkalmazásának lehetősége, egy esetleges nukleáris háború kitörése, de leginkább a felsoroltak elkerülése.

Utóbbi gondolat vonatkozásában merülhet fel a kérdés, hogy mit is jelent valójában a nukleáris háború? Létezhet-e egyáltalán, van-e racionális esély arra, hogy az atomfegyverrel rendelkező államok egyszer valóban megteszik utolsó tétjeiket, és – vállalva a kölcsönös megsemmisítés kockázatát – elpusztítják egymást és a Földet? Ezekkel a kérdésekkel már számos szakértő és kutató foglalkozott a nukleáris fegyverek megjelenése óta, közülük többben ebben a tanulmányban is megjelennek a későbbiekben, így például az amerikai nukleáris stratégia megalapozójaként számontartott Bernard Brodie és a szintén amerikai Herman Kahn rendszerelméleti szakember.

¹ Nuclear Weapons... 2025.

² Nuclear Weapons. United Nations...

Jelen írás – az előbbieken felvetett kérdések mentén – a nukleáris fegyverek és a nukleáris háború mögötti elméleti háttér vizsgálatával szeretne közelebb kerülni a mai viszonyok, trendek, jövőbe mutató tendenciák és az államok nukleáris fegyverekről való gondolkodásának megértéséhez. Ugyan a hidegháború több mint három évtizede lezárult, a hatalmi harcok kiújulni látszanak, amit különösen kielemez a technológiai verseny és az újonnan erőre kapott fegyverkezési láz. Mindezekén túl az orosz–ukrán háborúban, különösen a kezdeti időszakban tapasztalt államfői fenyegetések a nukleáris fegyverek jelenlétére is emlékeztették az embereket, amivel nyilvánvalóvá vált, hogy ezek az eszközök sem maradtak kizárólag a múlt relikviái, hiszen ma is olyan valós fenyegetést jelentenek, amellyel az államoknak nagyon is foglalkozniuk kell.³

MENNYIRE VESZÉLYESEK A NUKLEÁRIS FEGYVEREK?

Tömegpusztító fegyverek és az emberi természet

A tömegpusztító fegyverek gyűjtőfogalom a második világháborút követően alakult ki, és jelenleg az ABV-fegyvereket (atom-, biológiai és vegyi) soroljuk a kategóriába. Ezeknek a fegyvereknek a sajátossága, hogy viszonylag rövid idő alatt hatalmas méretű pusztítást végeznek, legyen szó emberéletekről, épületekről, haditechnikai eszközökről, környezetről.⁴

Amikor a tömegpusztító fegyverek hatásait próbáljuk elképzelni, a legkézenfekvőbb, ami az ember eszébe juthat, a Hiroshima és Nagaszaki bombázását követően készült képsorok. A városokra dobott atombombák, a Little Boy és a Fat Man összesen több mint 200 ezer ember halálát okozták közvetlenül, és a sugárzás következtében legalább ugyanennyi ember szenvedett és halt meg a későbbiekben gyógyíthatatlan betegségektől.⁵

Az atombomba megalkotása és bevetése egyértelműen új szintre emelte a hadviselés lehetőségeit, egyúttal megjelent a nukleáris erőkire alapozott elrettentőképeség, azt viszont nem szabad elfelejteni, hogy a minél több emberi életet követelő pusztítás iránti igény már az atombomba előtt is létezett. A pusztítás az emberi természet, az emberi történelem része, és ahogy a harc egyre brutálisabbá és pusztítóbbá válik a történelem során, úgy korcsosul el vele együtt az ember is.⁶ Nem kell túl messzire visszamenni az időben: Daniel Ellsberg, a Pentagon egykori vezető szakértője, aki szigorúan titkos kormányzati dokumentumok kiszivárogtatásáról is híres, kiválóan bemutatja a második világháborúban tapasztalt emberi mentalitást a *Végítéletgép* című könyvében.⁷ Legyen szó német vagy japán városok bombázásáról, a cél nem a katonai célpontok megsemmisítése, hanem a minél több emberélet kioltása volt. Ezt erősíti az 1941-től érvényben levő brit katonai direktíva is, amely elveti a konkrét létesítmények, infrastruktúrák bombázását, és helyette egész városok bombázását helyezi előtérbe.⁸

³ Bell 2024.

⁴ Krajnc 2019, 1099.

⁵ Tomonaga 2019.

⁶ Boda 2024a, 55.

⁷ Ellsberg 2018, 250–290.

⁸ RAF Bomber Command...

A támadások során ráadásul olyan típusú gyújtóbombákat kezdtek alkalmazni, amelyek tüzeit nem lehetett vízzel eloltani. Ehhez párosult az is, hogy 1943-tól a brit Királyi Légierő olyan mesterségesen keltett tűzviharok létrehozásával kezdett kísérletezni, melyek valóban felemésztik a célpontnak tekintett teljes várost. Ennek a kísérletezésnek az áldozatává vált például Hamburg, amelyre 8500 tonna bombát dobtak le, illetve Drezda, amelyre 1945 februárjában szabadították rá a tűzvihart, tízszer nagyobb veszteséget okozva, mintha egyszerűen csak lebombázták volna, így az áldozatok száma 150–200 ezerre nőtt. Drezda után már Winston Churchill is a bombázásra vonatkozó érvényben levő irányelvek felülvizsgálatára tett javaslatot, mely szerint érdemes lenne a féktelen terrorbombázások helyett a katonai objektumokat támadni. Ennek a felvetésnek egy nagy ellenzője volt Sir Arthur (Bomber) Harris, a Királyi Légierő marsallja, aki azon a véleményen volt, hogyha ezek a támadások lerövidítik a háborút, és pusztítják az ellenséget, akkor mindenképpen folytatni kell.⁹

A leírt pusztító bombázások közvetlenül nem kapcsolódnak a nukleáris fegyverekhez és a nukleáris háborúról szóló elméletekhez, viszont jól bemutatják egy háború szörnyűségeit és az emberi természetet, amelyet a jelenkorban sem szabad figyelemen kívül hagyni, amikor felmerül a kérdés, hogy vajon bevetné-e bárki is a tömegpusztító fegyvereket.

Nukleáris fegyverek hatásai

A Hirosimában és Nagaszakiban történtek után nem meglepő, hogy 1946 januárjában már a nukleáris fegyverek teljes betiltásáról zajlott a vita az ENSZ Közgyűlésben. Mint azonban ismeretes, a történelem máshogy alakult, és e fegyverek korlátozása, illetve leszerelése a mai napig a nemzetközi biztonsági környezet egyik meghatározó kérdése.¹⁰

Az Amerikai Egyesült Államok atombombáira alig néhány évvel később, 1949-ben már érkezett is a Szovjetunió válasza a saját atombombájával, majd három évvel később az Egyesült Királyság, 1960-ban Franciaország, 1964-ben pedig már Kína is szert tett saját atombombára. Ezt követően – a nukleáris fegyverek elterjedését gátló törekvések ellenére – India, Izrael, Pakisztán és Észak-Korea is kifejlesztette saját atombombáját. Ami pedig e fegyverek tesztelését, továbbfejlesztését illeti, 1945 és 2024 között több mint 2000 kísérleti robbantást hajtottak végre.¹¹

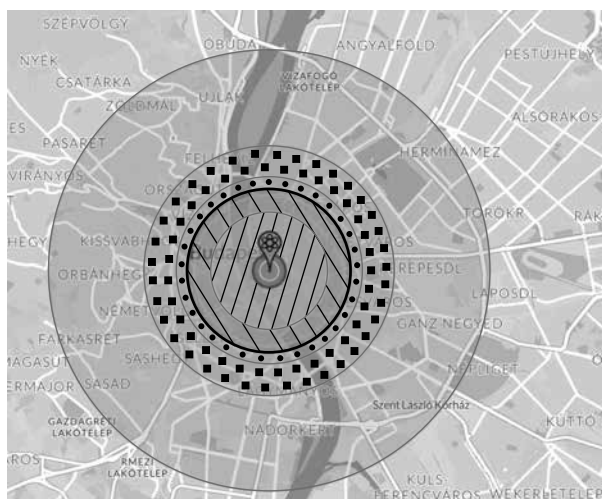
Az atomfegyverek alkalmazásáról kialakult elméletek megértéséhez elsősorban azt kell tudni, hogy ezek a fegyverek mekkora pusztítást is képesek okozni. Nemcsak a robbanással, de a lökéshullámmal, az extrém fény- és hőhatással és a radioaktív sugárzással is számolni kell egy Hirosimára ledobotthoz hasonló atombomba felrobbanása esetén. A hatások bemutatására Alex Wellerstein, a nukleáris technológia kutatója által fejlesztett NUKEMAP elnevezésű weboldalt fogom használni. A ledobott 15 kT robbanóerejű (15 ezer tonna TNT-vel egyenértékű) atombomba hatását, amelynek paraméterei és robbanási magassága meg egyeznek a Hirosimára dobott bombáéval, az elképzelhetőség érdekében Budapest térképével szemléltetem.¹²

⁹ Ellsberg 2018: i. m. 270–280.

¹⁰ New Russian doctrine... 2024.

¹¹ The Nuclear Testing... 2024.

¹² Wellerstein.

1. ábra *A Little Boy Budapest felett (készítette a szerző a NUKEMAP alapján)*

Az 1. ábrán tehát a Little Boy detonációs paramétereivel megegyező, 15 kT hatóerejű atombomba robbanásának lehetséges következményei látszanak, amennyiben a robbanás epicentruma a belvárosban, az Erzsébet téren található óriáskerék. Ebben az esetben a közvetlen halálos áldozatok száma meghaladná a 43 ezer főt, a sebesülteké pedig a 120 ezer főt – a hosszú távú radioaktív szennyeződést nem figyelembevéve. A koncentrikus körök esetében, bentről kifelé haladva, a legbelső körvonalon belüli terület képezi a robbanást követő tűzlabda méretét, mely ebben az esetben 198 m sugarú lenne, és hatósugarán belül minden elporladna, elpárologna.¹³

Eggyel kijebb, a második kör jelzi a robbanás generálta legsúlyosabb rombolási károkat, mely a betonépítményeket, óvóhelyeket, bunkereket is elpusztítaná egy 340 méter sugarú kör területén. A jobbról balra haladó vonallal jelzett terület annak a zónának a határát jelöli ki, amelyen belül a radioaktív sugárzás hatásainak következtében a területen tartózkodók legalább 15%-a egy hónapon belül életét vesztené sugárbetegségben. Ennek a körnek a sugara 1,2 km, amely 4,51 km² területet jelent. A következő, balról jobbra haladó vonallal jelzett terület, illetve a fekete határvonal az enyhébb, de még mindig halálos sugárzást, illetve a szintén enyhébb, de még mindig a lakóépületeket romba döntő robbanás határait jelölik, mely koncentrikus körök sugarai 1,6 km, illetve 1,7 km. Ezt követően a pöttyözött koncentrikus körrel jelzett terület azt a 11,4 km² területű zónát jelenti, ahol az érintettek 100% eséllyel harmadfokú égési sérüléseket szenvednek. A kockákkal jelölt kör a másodfokú égési sérülések okozásának valószínűségét jelzi, a külső szürke határvonallal jelölt terület pedig az épületeket érő kisebb károk keletkezésének lehetőségét, mely zóna 64 km² kiterjedésű, és még ebben az esetben sem esett szó a radioaktív részecskék levegőbe, vízbe kerülésének hosszú távú hatásairól.¹⁴

Úgy gondolom, hogy az ábrával és annak leírásával jól szemléltethető, hogy milyen szörnyű eszköz lehet egy nukleáris fegyver. A példában szereplő atombomba ráadásul a mai viszonyok között még a kisebb, taktikai nukleáris fegyverek csoportjába tartozik, míg a nagyobb,

¹³ Uo.

¹⁴ Uo.

stratégiai nukleáris fegyverek hatóereje a 100 kT-t is meghaladhatja, így például a 2017-es észak-koreai atombomba-kísérlet egy 150 kT robbanóerejű bombát feltételez, az 1961-ben felrobbantott szovjet Cár bomba pedig egy 50 MT, vagyis 50 ezer kT robbanóerejű hidrogénbomba volt. Ezzel jól éreztethető, milyen méretű pusztító erőről beszélhetünk az atom-, pontosabban nukleáris fegyverek esetében, ennek megfelelően pedig a következőkben rátérrek az ilyen fegyverek alkalmazásáról alkotott elméletek vizsgálatára, melyek jelenkorunk viszonyait is meghatározzák.

A NUKLEÁRIS HÁBORÚ ELMÉLETI MEGKÖZELÍTÉSE

Általánosságban a nukleáris háborúról

A fogalommal kapcsolatban több kérdés és nehézség is felmerül. Mindenekelőtt az egységes definíció hiánya. Amennyiben kizárólag a háborút definiáljuk, akkor a számtalan különböző értelmezés ellenére mégis egy megfoghatóbb, összeszedett definíció alkotható. A háborúnak lehet rendkívül tág, de szűk definíciója is. Tág definíció például Quincy Wright amerikai politológus megfogalmazása, aki szerint „*a háború hasonló, de különböző dolgok közötti erőszakos érintkezés*”.¹⁵ Más jellegű megközelítést kínál Carl von Clausewitz, akinek több háborúértelmezése közül talán a legnépszerűbb, hogy a háború nem más, mint az erőszak alkalmazása, hogy akaratunkat rákényszerítsük az ellenségre.¹⁶

Amennyiben viszont a „háború” szóhoz hozzacsatoljuk a „nukleáris” jelzőt is, több szempontból is bizonytalanná válik a fogalom. Egyrészt lehetne azt mondani, hogy a nukleáris háború egy olyan konfliktus, melyben az ellenséges felek nukleáris fegyvereket alkalmaznak egymás ellen valamilyen stratégiai, katonai, politikai cél elérése érdekében, viszont vitatható, hogy a cél megköveteli-e a nukleáris fegyverek használatát. Továbbá kérdéses, hogy létezhet-e olyan végállapot a nukleáris fegyverek bevetését követően, amelyben valamelyik fél győztesnek tekintheti magát.¹⁷ Az általános vélekedés szerint nem, illetve egy nukleáris fegyverekkel megvívott háborúban már az állam túlélése is kérdéses,¹⁸ még akkor is, ha földrajzilag korlátozott, illetve kisebb méretű, taktikai nukleáris fegyverek bevetéséről van szó, hiszen az eskaláció így is, úgy is elvezetne a fegyverek intenzívebb, kiterjedtebb alkalmazásához.¹⁹

Végül, de nem utolsósorban kérdéses, hogy lehet-e háborúnak nevezni valamit, ami órák alatt lezajlik, és kölcsönös megsemmisítésben végződhet, illetve egy olyan jelenséget, ami még nem történt meg, ezért senki nem ismeri sem a folyamatot, sem a következményt.

Fontosabb elméletek

Az előző alfejezet gondolatmenetére alapozva pontos megfogalmazás nem, legfeljebb elméletek, teóriák, számítások születhetnek arról, hogyan is zajlana le egy nukleáris fegyverekkel vívott háború. A nukleáris fegyverek kérdéskörét kutató egyik legnevesebb elméleti szakember, Bernard Brodie az 1959-ben kiadott *Strategy in the Missile Age* (Stratégia a rakéták korszakában) című könyvében például több különböző szcenárió felvázolását követően

¹⁵ Boda 2024a: i. m. 54.

¹⁶ Uo. 56.

¹⁷ Scheers 2024.

¹⁸ Martin 2013.

¹⁹ Boda 2024b, 107.

egyértelműen úgy vélekedik, hogy a nukleáris fegyverekkel vívott háborút mindenképpen el kell kerülni, és ezek a fegyverek egyetlen célra lehetnek csak igazán hasznosak: a háborútól való elrettentésre.²⁰

Brodie leírja, hogy míg korábban a cél az adott háború megnyerése volt, az atomfegyverek korával elérkezett a háborúk elkerülésének az időszaka. Brodie az ellenséggel való kölcsönös elrettentést a második csapás képességének biztosításában látja, mely lehetővé tenné, hogy a nukleáris fegyvereket elsőként bevető fél hasonlóképpen elszenvedje a károkat a válaszcsepások révén, ezzel létrehozva egy olyan elrettentő hatást, mely napjainkban is befolyásolja az ilyen fegyverek bevetésére vonatkozó döntéshozatalt. Így tehát paradox módon az általában győzelmet eredményező első csapás lehetőségének elvetése és a második csapás képességének megteremtése biztonságosabb környezetet teremt, hiszen a felek félnek a lehetséges válaszcsepásoktól. Ezzel, valamint egy korábbi könyvében fejtegetett gondolataival Brodie gyakorlatilag lefektette a nukleáris elrettentés alapjait.²¹

Brodie után egy magyar nevet is említve érdemes felidézni Konrád György szociológus és író gondolatait is, aki a jelen írás szerzőjéhez hasonlóan eljátszott egy Budapest felett robbantott atombomba gondolatával, de annyi különbséggel, hogy Konrád György egy száz megatonnás bomba robbanását képzelte el, mely valószínűleg egész Magyarország területét lángba borítaná és romokba döntené.²² Általános véleménye nagyban hasonlít Brodie gondolataira, mely alapján az ilyen fegyverekkel okozható pusztítás gyakorlatilag végtelen, illetve egy esetleges háború kimenetele és következménye teljesen kiszámíthatatlan. Amit viszont biztosan megállapít, hogy a nukleáris fegyverekkel vívott háború egyben a jövő nemzedéke ellen vívott háború is, mivel a radioaktív sugárzás az ember genetikai örökségét, egészséges fejlődését teszi kockára. Összességében tehát Konrád György is a nukleáris fegyverek pusztító és egyben elrettentő erejéről és szerepéről ír.²³

Fontosabb gondolkodó még a témakört érintően Herman Kahn fizikus, kutató, aki az 1960-as években a nukleáris fegyverekkel vívott háborúval kapcsolatos vitatható nézeteiről vált híressé. Kahn kortársainak ellentmondva nem tartotta lehetetlennek egy nukleáris háború lekorlátozását és megnyerését, amennyiben azt döntéshozói szinten megfelelő módon kézben tartják és irányítják. Azt ugyanakkor elismerte, hogy tévedések és emberi hibák bármikor bekerülhetnek a számításba, ezzel növelve a teljes pusztulás lehetőségét. Kahn elméleti törekvése jó példa a korábban felvetett emberi természettel kapcsolatos gondolatmenetre, mely a hatékony pusztítás eszközeit és lehetőségeit keresi.²⁴

Herman Kahn értelmének másik oldalát képviseli Daniel Ellsberg, akinek kutatásáról, munkájáról a korábbiakban már szó esett. Meglátása szerint a nukleáris fegyverek nem csupán elrettentő eszközök, hanem az emberiség fennmaradását fenyegető halálos veszélyforrások, ezért szükséges a mielőbbi teljes leszerelésük. Ellsberg az 1950-es évek kölcsönösen biztosított megsemmisítés (Mutually Assured Destruction, MAD) elvét is mélységesen elítélte.²⁵

Végül megemlíteném még jelen korunkból Lawrence Krauss elméleti fizikust és teoretikust, aki Albert Einsteint idézi, amikor azt írja, hogy az atomok erejének elszabadításával minden megváltozik, az emberi gondolkodást kivéve. Ez a gondolat hetven évvel később

²⁰ Brodie 1959, 264–304.

²¹ Uo. 264–304.

²² Konrád 1963, 16–30.

²³ Uo.

²⁴ Kahn 1960, 63–70.

²⁵ Ellsberg 2018: i. m.

is helytálló, hiszen Krauss szerint az emberiség számára továbbra is fennáll a kérdés, hogy vajon elpusztítja-e magát a saját technológiájával.²⁶ A kérdés aktualitást és realitást nyer az orosz–ukrán háború és a hatalmi, technológiai verseny kiéleződésének tükrében, így a következőkben – az elmélet és a gyakorlat összevetése után – az eddig leírt elméletekre és gondolatokra építve áttérek majd a témakörrel kapcsolatos aktualitások vizsgálatára, különös tekintettel az orosz–ukrán háborúra.

Elmélet és gyakorlat ütköztetése

Tömeges megtorlás, kölcsönös megsemmisítés, nukleáris elrettentés. Szörnyen csengő kifejezések, melyek az eddigiek során felmerültek, mégis mindhárom kifejezés jellemzi azokat a gyakorlatokat, amelyeket a hidegháború alatt a szemben álló felek követtek, s valójában napjainkban is meghatározóak. Kezdve például a NATO egykori, hidegháborús stratégiai koncepcióival, melyek egyébként leginkább az Európa számára kiterjedt védelmi ernyőt biztosító Amerikai Egyesült Államok érdekeit és stratégiai szemléletmódját képviselték, mindig is nagy hangsúlyt fektettek a nukleáris fegyverek szerepének hangsúlyozására, ahogyan ezt a jelenleg érvényben levő, 2022-ben elfogadott koncepció is alátámasztja, melyben 13 oldalon összesen 28 alkalommal jelenik meg a „nukleáris” szó.²⁷

Fontos különbségnek és ezzel együtt fejlődésnek, az emberi észszerűség pillanatnyi győzelmének is tekinthető a ma érvényben levő stratégiai koncepció és a hidegháborús koncepciók nukleáris fegyverek alkalmazására vonatkozó eltérő megközelítése. Míg a jelenkori stratégiai koncepció²⁸ erőteljes hangsúlyt fektet a nukleáris képességek kizárólagos védelmi, illetve elrettentő szerepére, addig az 1950-es évek koncepciói, különösen a tömeges megtorlásra épülő 1957-es, még a stratégiai bombázások egyik legfontosabb eszközeként, az ellentámadás alapvető elemeként tekint a nukleárisfegyver-arszenálra.²⁹

A kezdeti hidegháborús gondolkodás tehát gyakorlatilag minden háborús konfliktus esetére kilátásba helyezi a nukleáris fegyverek alkalmazását – még hozzá tömeges mértékben –, ezzel gyakorlatilag teljesen aláásva azokat a lehetséges célokat, melyek eléréséhez a háború eszközként szolgálhat, mert nincs olyan politikai, ideológiai, társadalmi cél, melynek eléréseért a világ népességének kisebb vagy nagyobb részét, a föld, a víz, a levegő egészségét, a bolygó élıhetőségét kellene elpusztítani.³⁰

Szerencsére azonban idővel és időben az emberiség is rájött, hogy a nukleáris fegyverek jelentette pusztító erő nem játék. Többek között szovjet oldalon is úgy vélték, hogy a nukleáris fegyverek alkalmazása egy eszkalálódó konfliktus esetén felér egy öngyilkossági kísérlettel. Éppen ezért míg a nukleáris fegyverek szerepe a pusztítóképesége elrettentő erejében fog testet ölteni, az államoknak újra előtérbe kell helyezniük a konvencionális képességekre támaszkodó háborút. Így tehát végérvényesen kialakult és megszilárdult a nukleáris elrettentés elmélete és gyakorlata, mely nem ezeknek a fegyvereknek az alkalmazását, csupán birtoklását és az ezzel járó fenyegetést, elrettentést jelenti.³¹

²⁶ Krauss.

²⁷ NATO 2022...

²⁸ Ideértve a hidegháború utáni összes koncepciót – 1991, 1999, 2010, 2022.

²⁹ MC 14/2 1957.

³⁰ Boda 2024b: i. m. 107.

³¹ Uo.

NUKLEÁRIS ELRETTENTÉS NAPJAINKBAN

A korábbiakban már szó esett a NATO 2022-es stratégiai koncepciójáról, melyben az olvasható, hogy a NATO nukleáris fegyverei tulajdonképpen a béke zálogai, mert elrettentik az agresszort egy esetleges támadástól, illetve a korábbi elméletekre alapozva, az agresszor saját nukleáris képességeinek alkalmazásától.³²

Eltekintve a NATO koncepciójától, valamint megvizsgálva az aktuális orosz–ukrán háborúban érintett két legfontosabb nukleáris hatalmat, az Amerikai Egyesült Államokat és Oroszországot, a saját egyéni nukleáris doktrínáik, stratégiáik is az elrettentésre épülnek, bár a 2010-es évekhez képest erősebb hangvétellel kommunikálva. Washington részéről például érdemes kiemelni, hogy elutasítja a „No First Use” elvet, vagyis nem garantálja, hogy nem fogja elsőként bevetni nukleáris fegyvereit, ha konfliktusra kerül sor, mert ennek az elvnek az implementálása elfogadhatatlan méretű rizikóval járna. Éppen ezért, az elrettentés egyik eszközeként meghagyja ellenfelei számára az ezzel a tudattal járó bizonytalanságot.³³

Hasonló a helyzet Moszkva tekintetében is a bizonytalanság eszközét illetően, hiszen a nukleáris fegyverekre vonatkozó 2024-es új doktrínája lazít a nukleáris fegyverek alkalmazásának korlátain. Korábban az állam területét érő támadásokra abban az esetben lehetett nukleáris csapással válaszolni, ha az ellenséges támadás az állam túlélését, alapvető egzisztenciáját fenyegette. Az új doktrína értelmében bármilyen, nukleáris fegyverrel rendelkező állam által támogatott, de nukleáris fegyverrel nem rendelkező állam által történő, az ország területét érintő támadásra is alkalmazható a nukleáris válaszcsapás.³⁴

Ez a megfogalmazás egyértelmű üzenet az Amerikai Egyesült Államok számára, a célja pedig az elrettentés. A kérdés azonban napjainkban az, hogy mennyire működik valójában a fenyegetés és a nukleáris elrettentés? Működik-e az elrettentés az orosz–ukrán háború esetében?

Elrettent-e a nukleáris fegyver?

Három éve zajlik nyíltan az orosz–ukrán háború, amely akár egy újabb proxyháborúként³⁵ is definiálható, és amely sajnos újra elhozta Európába és ezzel együtt az egész világba a nukleáris fegyverekkel történő fenyegetések korát.

Vlagyimir Putyin már 2021-ben, vagyis még Ukrajna lerochanása előtt kilátásba helyezte taktikai – vagy más néven harcászati – nukleáris fegyverek bevetését, amennyiben nem teljesülnek Oroszország képtelennek tűnő biztonsági igényei, mint például a NATO 1997 előtti állapotának visszaállítása.³⁶ E fenyegetések a háború kitörésével csak fokozódtak, és ez alól egyik fél sem volt kivétel. Az oroszországi fenyegetések fényében a Nyugat sem maradt tétlen. 2022 végén Joseph Borrell, az Európai Unió akkori külügyi és biztonságpolitikai főképviselője

³² NATO 2022... i. m.

³³ 2022 Nuclear Posture... 2022.

³⁴ New Russian doctrine... 2024: i. m.

³⁵ A proxyháború a támogató és a támogatott közötti viszony, azaz a támogató részéről egyoldalúan elhatározott, részben vagy egészében fedett, indirekt katonai beavatkozás egy (kialakuló vagy folyamatban lévő) konfliktusba, a konfliktusban érintett és politikai érdekekkel rendelkező félnek (a támogatottnak) pénzzel, fegyverrel, tanácsadással és kiképzéssel történő támogatásával, a konfliktus feletti befolyás gyakorlásának rövid távú céljával, aminek segítségével elérhetők a támogató és a támogatott nem teljesen egyező, hosszú távú céljai. Boda 2023, 31.

³⁶ Siposné 2022, 66–79.

például az orosz hadsereg teljes megsemmisítését helyezte kilátásba, amennyiben Oroszország nukleáris fegyverek bevetése mellett dönt.³⁷

Ezek a nagyotmondások azonban megmaradtak pusztá fenyegetéseknek, és a konfliktus a későbbi szócsaták következtében sem eszkalálódott nukleáris fegyverek bevetéséig. Ettől függetlenül a félelem megmaradt az emberekben. Jó példa erre a Belgorod nukleáris meghajtású tengeralattjáró 2022. októberi váratlan eltűnése a bázisáról több megatonnás robbanófejekkel szerelt torpadókkal a fedélzetén, amikor a sajtóhírek napokig arról szóltak, hogy vajon eljött-e a pillanat, amikor Oroszország átlépi a lélektani határt, és bevet egy nukleáris fegyvert.³⁸

Ha már határvonalakról esik szó, a háború kapcsán Oroszország számtalan vörös vonalat húzott a nyugati országok számára bizonyos fegyverek, például nagy hatótávolságú rakéták vagy vadászpilóták Ukrajnának történő átadása esetében. Ilyen volt például az Amerikai Egyesült Államok által leszállított HIMARS rakétarendszer, amelyet Oroszország provokációnak minősített, viszont komolyabb válaszcsoport nélkül hagyott, noha ezek a rendszerek súlyos pusztítást végeztek és végeznek az orosz erők oldalán.³⁹

Hasonlóképpen nukleáris válaszcsoport nélkül maradt az ukrán erők kurszki betörése 2024-ben, holott az új és a régi nukleáris fegyverekre vonatkozó doktrína szabad értelmezésében is lehetősége lenne az orosz félnek eszkalálni a konfliktust. Ezekben az esetekben tehát olybá tűnik, hogy az észszerűség előbbre való a féktelen erőszaknál.

Miben mérhető tehát a nukleáris fegyverek elrettentő ereje? Egyrészt éppen abban, hogy Oroszország nem veti be nukleáris fegyvereit, mert sejti, hogy ez egy kontrollálhatatlan eszkalációhoz vezetne, ami elsőként egy szintén nukleáris válaszcsoportot vonhat maga után a Nyugat részéről, másodszor pedig kiszámíthatatlan, hogy mekkora méretűre gerjesztené a jelenleg földrajzilag lehatárolt háborút az ilyen fegyverek alkalmazása. Ugyanakkor az elrettentés nem csak Oroszország irányába működik, hiszen a vörös vonalak húzogatásával az eléri, hogy a Nyugat kevésbé legyen hajlandó bizonyos fegyverrendszerek Ukrajnába szállítására, ha pedig ez mégis megtörténik, akkor késve és nem elégséges mennyiségben, ezzel valójában az orosz célok könnyebb elérését segítve. Összességében tehát mindkét oldalt szemlélve elmondható, hogy van létjogosultsága és kézzel fogható eredménye a hidegháború során kialakult nukleáris elrettentés elvének, mely igazolja, hogy ezeket a fegyvereket senki nem szándékozik bevetni, s szerepük sokkal inkább a birtoklásra, a megfélemlítésre, az elrettentésre korlátozódik. Reménykedhetünk, hogy ez a jövőben is így marad.

ÖSSZEGZÉS

A nukleáris fegyvereket megjelenésük óta folyamatosan igyekeznek korlátozni, leszerelni, vagy legalább a mennyiségüket kordában tartani, s nem egyébre, mint elrettentési célra használni. A hangzatos kijelentések, a folyamatos hadgyakorlatok, a stratégiai bombázók reptetése és a folyamatos ijesztgetések és figyelmeztetések ellenére úgy látszik, senkinek esze ágában sincs egy nukleáris háborúig eszkalálni a konfliktusokat, ami egybevág a korábban ismertetett gondolkodók, elméleti szakemberek nagy részének vélekedésével, vagyis hogy a nukleáris fegyverekkel vívott háborút még utolsó mentővár lehetőségeként is elvetik, legalábbis egyelőre. Természetesen az emberi tényezőt sosem szabad lebecsülni, amikor lehetetlennek tartott eseményeket kell számításba venni. Mindig akadhat egy Arthur Harris

³⁷ Russian army... 2022.

³⁸ Eltűnt a legveszélyesebb... 2022.

³⁹ Russia says... 2022.

vagy egy Herman Kahn, aki a morális kérdéseket és a hosszú távú következményeket félre-
telve, kizárólag egy háború mindenáron történő megnyerését helyezi előtérbe.

Napjainkban továbbra is legalább 12 ezer nukleáris robbanófej van a világon, és ez a szám valószínűleg csak tovább növekszik az ilyen fegyvereket korlátozó szerződések fokozatos széthullásával. Elég csak az Amerikai Egyesült Államok részéről felfüggesztett, a közepes és rövidebb hatótávolságú rakétákkal kapcsolatos (Intermediate-Range Nuclear Forces – INF) szerződésre és az orosz fél által felfüggesztett, a stratégiai támadófegyverek korlátozásáról szóló New START szerződésre gondolni.⁴⁰

A nukleáris fegyverzet leszerelése egyelőre biztosan nem fog egyhamar megtörténni, és az ezekkel a fegyverekkel történő elrettentés továbbra is az alapját képezi az ilyen fegyverrel rendelkező államok stratégiáinak, ami a folyamatos modernizációs törekvésekből is jól látszik.⁴¹ A nukleáris fegyverek jelentőségének ily módon történő újbóli felerősítése azonban megteremti a lehetőséget olyan feszült helyzetek kialakulására, mint amilyen a kubai rakéta-válság is volt. A nukleáris hatalmak, illetve az ilyen fegyverrel rendelkező államok egyelőre felelős módon kezelik és kezelték a kialakuló éles helyzeteket, és csak reménykedni lehet, hogy ez a felelős hozzáállás a jövőben is megmarad, még akkor is, ha egy jövőben kialakuló feloldhatatlan konfliktus következtében valamelyik fél sarokba szorul. Úgy gondolom, a kölcsönös megsemmisítés lehetőségének gondolata ma is és a jövőben is kellő visszatartó erővel rendelkezik ahhoz, hogy megakadályozzon egy nukleáris fegyverekkel vívott háborút, de az emberi természetet sosem szabad kihagyni a számításból.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 2022 Nuclear Posture Review. Center for Arms Control and Non-Proliferation, 2022. 11. 08. <https://armscontrolcenter.org/2022-nuclear-posture-review/> (Letöltés időpontja: 2025. 01. 15.)
- Bell, Mark S.: *The Russia-Ukraine War and Nuclear Weapons: Evaluating Familiar Insights*. Journal for Peace and Nuclear Disarmament Vol. 7, Issue 2, 2024, 494–508. <https://doi.org/10.1080/25751654.2024.2425379> (Letöltés időpontja: 2025. 01. 01.)
- Boda Mihály: *A háború mint kaméleon*. Hadtudomány, 34. évf. 2024b/3., 99–113. <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2024.34.3.99> (Letöltés időpontja: 2025. 04. 25.)
- Boda Mihály: *A háború természetéről: a háború mint a vitás kérdések rendezésének eszköze*. Hadtudományi Szemle, 17. évf. 2024a/3., 53–69. <https://doi.org/10.32563/hsz.2024.3.4> (Letöltés időpontja: 2025. 01. 04.)
- Boda Mihály: *A proxyháború filozófiai és etikai megközelítésben*. Honvédségi Szemle, 151. évf. 2023/6., 27–39. <https://doi.org/10.35926/HSZ.2023.6.3> (Letöltés időpontja: 2025. 01. 11.)
- Brodie, Bernard: *Strategy in the Missile Age*. RAND, 1959. 01. 15. https://www.rand.org/pubs/commercial_books/CB137-1.html (Letöltés időpontja: 2025. 04. 25.)
- Ellsberg, Daniel: *Végítéletgép – Egy atomháború-tervező vallomásai*. Athenaeum Kiadó, Budapest, 2018.
- *Eltűnt a legveszélyesebb orosz atom-tengerelattjáró*. Infostart, 2022. 10. 03. <https://infostart.hu/kulfold/2022/10/03/egy-felelmetes-orosz-tengerelattjarot-nem-talal-a-nato#> (Letöltés időpontja: 2025. 01. 16.)

⁴⁰ Kemény et al. 2024, 3.

⁴¹ Uo. 4–7.

- Kahn, Herman: *On Thermonuclear War*. Princeton University Press, New Jersey, 1960. <https://i.4pcdn.org/tg/1441635907764.pdf> (Letöltés időpontja: 2025. 01. 10.)
- Kemény János et al.: *A nukleáris fegyverkezés trendjei az Amerikai Egyesült Államok, Oroszország, Kína és India esetében*. Stratégiai Védelmi Kutatási Elemzések, 2024/15. https://real.mtak.hu/203946/1/JLI_SVKP_ElemzC3A9sek_2024_15.pdf (Letöltés időpontja: 2025. 01. 11.)
- Konrád György: *A korszerű háború korszerűtlensége I. Valóság*, 6. évf. 1963/6., 16–30.
- Krajnc Zoltán (főszerk.): *Hadtudományi Lexikon*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2019.
- Krauss, Lawrence: *Star Trek and Our Nuclear World*. Britannica. <https://www.britannica.com/topic/Star-Trek-and-Our-Nuclear-World-2119755#ref1255199> (Letöltés időpontja: 2025. 01. 10.)
- *MC 14/2 Overall Strategic Concept for the Defence of the NATO Area*. NATO, 1957. 05. 23. <https://www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a570523a.pdf> (Letöltés időpontja: 2025. 01. 15.)
- *NATO 2022 Strategic Concept*. NATO, 2022. 06. 29. https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/290622-strategic-concept.pdf (Letöltés időpontja: 2025. 01. 14.)
- *New Russian doctrine increases possible nuclear weapons use scenarios*. International Campaign to Abolish Nuclear Weapons, 2024. 11. 21. https://www.icanw.org/new_russian_dctrine_increases_possible_nuclear_weapons_use_scenarios (Letöltés időpontja: 2025. 01. 16.)
- *Nuclear Weapons*. United Nations, Office for Disarmament Affairs. <https://disarmament.unoda.org/wmd/nuclear/> (Letöltés időpontja: 2025. 01. 01.)
- *Nuclear Weapons: Who Has What at a Glance*. Arms Control Association, 2025. 01. <https://www.armscontrol.org/factsheets/nuclear-weapons-who-has-what-glance> (Letöltés időpontja: 2025. 01. 01.)
- *RAF Bomber Command During The Second World War*. Imperial War Museum. <https://www.iwm.org.uk/history/raf-bomber-command-during-the-second-world-war> (Letöltés időpontja: 2025. 01. 07.)
- *Russian army will be 'annihilated' if Putin nukes Ukraine: Borrell*. The Guardian, 2022. 10. 13. <https://guardian.ng/news/russian-army-will-be-annihilated-if-putin-nukes-ukraine-borrell/> (Letöltés időpontja: 2025. 01. 10.)
- *Russia says longer-range U.S. missiles for Kyiv would cross red line*. Reuters, 2022. 09. 15. <https://www.reuters.com/world/europe/russia-says-longer-range-us-missiles-kyiv-would-cross-red-line-2022-09-15/> (Letöltés időpontja: 2025. 01. 16.)
- Scheers, Alfirraz Alex: *Nuclear Wars Cannot Be Won: An Argument for Strategic Deterrence*. Royal United Services Institute (RUSI), 2024. 08. 28. <https://www.rusi.org/networks/uk-poni/nuclear-reactions/nuclear-wars-cannot-be-won-argument-strategic-deterrence> (Letöltés időpontja: 2025. 01. 08.)
- Siposné Kecskeméthy Klára: *Új szinten a partnerségi kapcsolatok, a NATO madridi csúcs-találkozó értékelése*. Hadtudomány, 32. évf. 2022/3., 66–79. <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2022.32.3.66> (Letöltés időpontja: 2025. 01. 11.)
- *The Nuclear Testing Tally*. Arms Control Association, 2024. 01. <https://www.armscontrol.org/factsheets/nuclear-testing-tally> (Letöltés időpontja: 2025. 01. 07.)
- Tomonaga, Masao: *The Atomic Bombings of Hiroshima and Nagasaki: A Summary of the Human Consequences, 1945–2018, and Lessons for Homo sapiens to End the Nuclear Weapon Age*. Journal for Peace and Nuclear Disarmament, Vol. 2, Issue 2, 2019, 491–517. <https://doi.org/10.1080/25751654.2019.1681226> (Letöltés időpontja: 2025. 01. 03.)
- Wellerstein, Alex: *NUKEMAP*. <https://nuclearsecrecy.com/nukemap/> (Letöltés időpontja: 2025. 01. 08.)

Mátés Gábor r. őrnagy:

AZ INTÉZKEDÉSTAKTIKA-OKTATÁS IDEÁLIS FELTÉTELEI

DOI: 10.35926/HSZ.2025.3.4

ÖSSZEFOGLALÓ: A tanulmány az intézkedéstaktika-oktatás ideális feltételeit mutatja be, amelyek mind a rendészek, mind a honvédek oktatásához, képzéséhez segítséget nyújtanak. Ezen feltételek a hazai és külföldi kutatások eredményeiből, valamint a szerző oktatásban szerzett tapasztalataiból születtek. Az ideális feltételek azoknak a körülményeknek a hiánytalan megvalósulását jelentik, amelyek lehetővé teszik a lehető leghatékonyabb intézkedéstaktika-oktatást. A rendészek vagy honvédek képzésével foglalkozó bármely konkrét intézményben jelenleg megvalósuló intézkedéstaktika-oktatás a kéziratban nem képezi vizsgálat tárgyát.

KULCSSZAVAK: intézkedéstaktika, intézkedéstaktika-oktatás, feltétel, oktató, hallgató

A SZERZŐRŐL:

Mátés Gábor rendőr őrnagy, mesteroktató (Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar Rendészeti Kiképzési és Nevelési Intézet), a Rendészettudományi Doktori Iskola hallgatója (ORCID: 0000-0003-2282-8696; MTMT: 10067734)

BEVEZETŐ

Az intézkedéstaktikával foglalkozó tantárgyakat az egyes oktatási intézmények különböző nevekkkel illethetik. Ezekre a tantárgyakra a továbbiakban az egyszerűség kedvéért összefoglalóan csak „*intézkedéstaktika-tantárgy*” néven fogok hivatkozni. Dolgozatomban hazai és külföldi kutatások eredményei, valamint oktatói tapasztalataim segítségével igyekszem bemutatni ezen tantárgy ideális oktatási feltételeit, amelyek által az oktatás hatékonysága magasabbra emelhető. Habár rendőr oktatóként elsősorban rendőri szemüvegen keresztül vizsgálom az intézkedéstaktika oktatását, de megállapításaimmal éppúgy más rendész és honvéd tanulók, sőt akár már hivatásos rendészek és honvédek intézkedéstaktikai képzéséhez is segítséget kívánok nyújtani. Eközben a rendészeket vagy honvédeket képző konkrét iskolákban megvalósuló intézkedéstaktika-oktatás vizsgálatával nem foglalkozom.

AZ INTÉZKEDÉSTAKTIKA OKTATÁSÁNAK FELADATAI

Krauzer Ernő korábbi írásában már rámutatott, hogy a rendőrök képzésében az intézkedéstaktika-tantárgy kiemelt helyet foglal el. Ez az egyetlen tantárgy, amely szintetizálja az összes többi tantárgy ismereteit. Ahogyan az 1. számú ábra mutatja, mind a speciális szakmai tantárgyakat (például szolgálati ismeretek, csapatszolgálat stb.), mind a jogi (például büntetőjog, közigazgatásjog stb.), szakmai (például közrendvédelem, közlekedésrendészet stb.) és támogató tantárgyakat (például kommunikációs ismeretek, idegen nyelv stb.) lefedi az

intézkedéstaktika, ugyanis a rendőri intézkedések gyakorlati végrehajtása során megjelenik minden más tantárgyból származó ismeret, azok teljes komplexitásával.¹ Nincs ez másként a többi rendészeti szerv és a honvédség esetében sem.

1. ábra *Tantárgyak háromszintű csoportosítása*

Forrás: Krauzer 2022, 111.

Az intézkedéstaktika sokszínűségét tekintve kiemelkedik a többi tantárgy közül. Elsősorban gyakorlati tantárgy, melynek során a hallgatók elsajátítanak fogásokat, elvezető-, földreviteli, leszorítótechnikákat és egyéb közelharcelemeket. Ehhez megfelelő kondicionális és koordinációs képességekre és némi anatómiai ismeretre is szükség van. A képzés során megtapasztalják, milyen érzés egy idegen személyt megérinteni, ha kell, akkor neki fájdalmat okozni, ruházatát akár a legrejtettebb helyen átvizsgálni.

Megtanulják az eszközeik, például a bilincs, a rendőrbot vagy a vegyi eszköz szakszerű, biztonságos és arányos kezelését, valamint saját bőrükön is megtapasztalják ezek hatását. A lőfegyverek mint a legveszélyesebb kényszerítő eszközök kezelésének elsajátításával kiemelten foglalkoznak. Meg kell tanulniuk a lőfegyverek működési mechanizmusának elemétét, biztonságos kezelését, azok használatának az emberi szervezetre gyakorolt hatását.

Gyakorolják a verbális és nonverbális kommunikációt mind együttműködő, mind ellenszegülő, mind támadó személyekkel szemben, vagyis tudniuk kell nyugodt, udvarias hangnemben és hangos, határozott, felszólító módon is megnyilvánulni, illetve ezek között adott esetben váltani.

Végre kell tudniuk hajtani az intézkedéseket közterületen, lakásban, gépjárműben, tömegben, sötétben, világosban, tehát a legkülönbözőbb helyeken és körülmények között. A gyakorlási lehetőségek száma a helyszín és a környezet megválasztását illetően igen széles körű.

Képesnek kell lenniük azoknak a veszélyforrásoknak a felismerésére, amikre egy átlagos ember képtelen. Fel kell tudniuk ismerni a szélsőséges, átlagostól eltérő emberi viselkedések jellemzőit, a veszélyforrásként kezelendő helyszíneket, magatartásokat, helyzeteket, és ezekre meg kell tanulniuk megfelelő időben és módon reagálni.

Nemcsak technikai, hanem lélektani felkészítésben kell részesülniük, ami csökkenti a stressz teljesítőképességükre gyakorolt negatív hatását. Gyakorlás során rendszeresen olyan stresszhelyzetet kell teremteni számukra, ami bár kevésbé intenzív, mint a valóságban, mégis alkalmas arra, hogy pulzusuk jelentősen megemelkedjen, figyelmük beszűküljön, finommotoros mozgásuk romoljon. Ezáltal valós extrém stresszhelyzetben csökken az átélt stresszélmény, alacsonyabb lesz a pulzus, elkerülhető a teljesítményromlás, és 30%-kal

¹ Krauzer 2022, 111.

megnő a túlélési esélyük.² Ilyen stresszhelyzet előidézésére képes például a hallgatók olyan intézkedési szituációba helyezése, ahol megtámadják őket, löfegyvert kell használniuk, vagy megsérül a társuk, mert – sok más esemény mellett – ezekről kimondottan tartanak.³

A képzés további feladata a rendész és a honvéd (továbbiakban gyűjtőnéven: rendész) egészséges önbizalmának kiépítése. A lélektani képzés a félelem legyőzése és a sikerélmény megszerzése által nagyban hozzájárul ehhez.⁴ Szükség van a hallgatók részére adott pozitív visszacsatolásra és a pozitív élményekkel való gazdagításra. Amikor a rendész feladatának végrehajtása során olyan érzéssel találkozunk, ami ismerős számára, mert a képzés során már átélte azt, az szintén növeli az önbizalmát.⁵ Fontos megjegyezni, hogy a túlzott és alaptalan önbizalom arroganciához és a személyiség torzulásához vezethet. Ez azt eredményezi, hogy a rendész nem a valós természetét mutatja, ami által veszít a hitelességéből,⁶ és ez a rendézmunka kárára válhat.

A szakmai önismeret kialakítására is figyelmet kell fordítani. A rendészek nem egyforma adottságokkal és képességekkel rendelkeznek. Egy adott intézkedési helyzetben a helyes döntés meghozatalának vannak bizonyos korlátai, melyek egy része a döntést hozó személy tulajdonságaihoz köthető (mint például az értékrendje és a képességei).⁷ Ezek alapján elképzelhető, hogy ugyanabban az intézkedési helyzetben különböző rendészek különböző technika, taktika vagy eszköz alkalmazása mellett döntenek. A szakmai önismeret fejlesztésének célja, hogy az intézkedő tisztában legyen azzal, mik az erősségei, és mik a gyengeségei, ezáltal hatékonyabb döntés meghozatalára lesz képes az intézkedés eredményes befejezése érdekében.

A képzés során a rendészeknek szituációs gyakorlatokon kell részt venniük, ahol a tanult technikákat, taktikákat egyszerre alkalmazzák. Ennek során a képzésben részt vevőket olyan szituációkba kell helyezni, amely a valós feladataik ellátása során várhat rájuk, és amely extrém stresszt okozhat.⁸ Ez egy lehetséges intézkedési szituáció a valósághoz lehető legjobban közelítő modellezését és színházi körülmények közötti lefolytatását jelenti. A szituációk variációs lehetőségének száma ebben az esetben is igen nagy. A szituációs gyakorlatok vagy – ahogyan Farkas István és Végh József nevezték –, lélektaktikai képzések által kaphatnak a rendészek hiteles visszacsatolást az elsajátított képességek – ismeretek, jártasságok, készségek – gyakorlati működéséről, az erősségeikről és a fejlesztendő területekről egyaránt. Fejleszti a szakmai önismeretet, illetve segíti a mentális felkészülést is. A szituációs gyakorlatok végrehajtásának módját és részleteit – melyek ismerete szintén nagy jelentőséggel bír a hatékony intézkedéstaktika-oktatás végrehajtásában – nem kívánom bemutatni, azok a hivatkozott, Farkas István és Végh József által megírt publikációban megtalálhatóak.

Az intézkedéstaktikai képzés nem csupán gyakorlati, hanem elméleti ismereteket is tartalmaz. A rendészeknek tisztában kell lenniük az intézkedéstaktika elméleti hátterével, ami részben jogszabályok, részben taktikai, részben pszichológiai elemek és sok egyéb ismeret elsajátításából áll.

² Huszár 2011, 66.

³ Lehóczki–Gáspár 2021, 14.

⁴ Lehóczki 2023, 8.

⁵ Uo. 13.

⁶ Svetla 2014.

⁷ Retek 2023, 27.

⁸ Farkas–Végh 2004, 65.

Nincs még egy ilyen tantárgy, amely ennyire sokféle kompetencia kialakításával foglalkozik, ahol egyszerre jelenik meg a gyakorlat és az elmélet, ahol ennyi eszközzel kell megtanulni bánni, ahol jelen van mind a technikai, mind a taktikai, mind a lélektani képzés, ahol a tanórákon veszélyhelyzetet és stresszhelyzetet élnek át a hallgatók, és ahol a számonkérésben mindez megjelenik teljes komplexitásában. Tekintettel mindezekre, megállapítható, hogy az intézkedéstaktika igen előkelő, sőt kiemelt helyet foglal el a rendészek részére oktatott tantárgyak listáján.

AZ INTÉZKEDÉSTAKTIKA-TANÓRÁN RÉSZTVEVŐK LÉTSZÁMÁRÓL

A szakemberek között megoszlanak a vélemények abban a tekintetben, hogy pontosan mekkora az ideális létszám egy intézkedéstaktika-foglalkozáson. Egyesek szerint a négy-öt fő, mások szerint a 12–15 fő számít ideálisnak.⁹ Abban azonban egyetértés van, hogy ennél nagyobb létszám nem eredményezhet hatékony intézkedéstaktikai képzést, ugyanis ebben az esetben a képzésnek számos akadálya merül fel.

Egy konkrét mozdulat (például egy elvezető fogás) gyakorlásakor az oktató elmagyarázza és bemutatja a gyakorlat végrehajtásának módját. Ezután javasolt odalépnie egyesével minden hallgatóhoz, és ellenőrizni a mozdulatok végrehajtásának helyességét, ami az adaptív, differenciált oktatás megvalósításához szükséges.¹⁰ Tapasztalatom szerint a mozdulatok jelentős részét (függetlenül annak összetettségétől, bonyolultságától) első alkalommal a hallgatóknak több mint a fele hibásan hajtja végre. Egy mozdulat gyakorlására szánt időmennyiség alatt legfeljebb öt-hat fővel van lehetőség egyénileg foglalkozni. Ennél több hallgatóval történő egyéni foglalkozás több időt venne igénybe, ami azonban már – a Z generációra jellemző figyelemzavar és a túlingerlésre irányuló igény miatt – a többi hallgató figyelmének és érdeklődésének elvesztésével jár.¹¹ Ez azt eredményezi, hogy a számukra már unalmassá vált gyakorlást befejezik, és más érdekesebb ingerrel próbálják lekötni a figyelmüket. Hibajavítás tekintetében tehát nem javasolt a 12–15 fős létszám túllépése.

A létszám növekedésével egyenesen arányosan nő a fegyelmezés nehézsége is. Több hallgató nagyobb zajt kelt, és nagyobb területet foglal el. Míg az oktató a hallgatói csoport egyik szélén ellenőrzi a gyakorlatok végrehajtásának helyességét, a csoport másik szélén elhelyezkedő hallgatóknak – miután az oktató kellően eltávolodott tőlük –, lehetőségük nyílik a rendbontásra, ami általában nagyobb zajt eredményez, és zavarja az óra menetét. Minél nagyobb egy csoport létszáma, annál gyakrabban kell az oktatónak a fegyelmezéssel foglalkoznia, ami jelentős időt vesz el a gyakorlásból. Tehát az ideális létszám túllépése fegyelmezési problémákat is generál.

A rendőrség folyamatosan távolodik a militarizáltságtól, amelynek részét képezi az egyéni, a hallgató saját képességeihez igazított oktatás is, ezért a rendőrök intézkedéstaktikai képzésében a tömegképzés nem lehet alternatíva. Ha egy rendőr például kiemelkedően jó fizikummal rendelkezik, míg egy másik inkább a fegyverkezelésben ügyesebb, nem szabad mindkettejükkel szemben ugyanazt az elvárást támasztani, hanem az erősségeikre kell koncentrálni, és azt a lehető legjobban kiaknázni. Ezen tulajdonságok felismerése az egyes hallgatókban csak akkor tud megvalósulni, ha az oktatónak lehetősége van a hallgatók megismerésére, ami 15 fős létszám felett egyre kevésbé lehetséges.

⁹ Lehoczki 2023: i. m. 10.

¹⁰ Kövecsesné 2010, 4.

¹¹ Uo. 1.

A Farkas István és Végh József által kidolgozott lélektaktikai (szituációs) gyakorlatok egyszerre legfeljebb két fő hallgató gyakorlását teszik lehetővé, ugyanis az egyes szituációkat legtöbbször járőrpárokban kell megoldani. 15 fős csoportlétszám esetében a többi 13 fő csupán kívülről figyeli a szituációt, ami szintén tanulságos lehet számukra, de nem összehasonlítható azzal az élménnyel, amit a szituációban való részvétel képes nyújtani. Tapasztalatom szerint egy átlagos szituációs gyakorlat (előkészülettel, végrehajtással és kiértékeléssel) megközelítőleg 30 percet vesz igénybe. Persze tarthat egy gyakorlat ennél jóval tovább vagy akár rövidebb ideig is, de a fél órát egy reális középtértéknek tartom. 15 fős csoport esetében tehát megközelítőleg négy óra szükséges ahhoz, hogy a csoport minden tagja legalább egy alkalommal részt vegyen egy ilyen jellegű képzésben. Szeretnék rávilágítani, hogy a négyórás időtartam alatt a csoport minden tagjának csupán 30 perc időtartamra nyílik lehetősége a gyakorlásra, a maradék három és fél órában nem. 30 fő esetében szintén csak 30 perc/fő az érdemi munka, de a nem gyakorlással töltött időtartam már megnő 7 és fél órára. A csoportlétszám növekedésével egyenes arányban növekszik azon órák száma is, melyekben a hallgatóknak nincs lehetőségük érdemi munka végzésére. Bizonyos létszám felett az oktatónak fontolóra kell vennie, hogy érdemes-e – az egyébként felbecsülhetetlen értékű – szituációs gyakorlatokat beépítenie a képzés tematikájába, vagy sem.

A GYAKORLÓESZKÖZÖKRŐL, FELSZERELÉSEKRŐL

Az intézkedéstaktikai képzés elejétől végéig minden résztvevőnek javasolt viselnie a számára rendszeresített felszerelések gyakorló változatának mindegyikét, vagyis a bilincset, a rendőrbotot, a vegyi eszközt, a löfegyvert és a rádiót. Ezen túl maguknál kell tartaniuk egyéb, nem rendszeresített, mégis nélkülözhetetlen eszközöket, különösen a lámpát és a kesztyűt. Mindezeket taktikai övre érdemes felerősíteni. Függetlenül az aktuálisan gyakorolni kívánt intézkedéstaktikai elemtől a hallgatóknak javasolt a fent említett felszerelések mindegyikét a foglalkozás teljes időtartama alatt magukon viselni. A rendszeres kapcsolat az eszközökkel meggyorsítja azok megismerését és szakszerű, biztonságos használatuknak vagy akár védelmüknek elsajátítását. Ezenfelül segíti a szakmai önismeret kialakítását, hiszen intézkedési gyakorlat közben minden alkalommal lehetősége van a hallgatónak, sőt rákényszerül, hogy kiválassza azt az eszközt, ami megítélése szerint a legalkalmasabb az intézkedés lefolytatására. Ha a gyakorlások alkalmával mindig csak egyetlen eszköz van nála, a szakmai önismerete nem tud fejlődni. Mindez megvalósításához természetesen arra van szükség, hogy rendelkezésre álljon minden eszközből legalább annyi, ahány hallgató egy foglalkozáson egyszerre megjelenik.

A már említett szituációs gyakorlatok, illetve lélektani képzések megvalósításához elengedhetetlenek a taktikai házak, amelyekben felülről lehetőség nyílik a helyiségek és az azokban zajló gyakorlatok megfigyelésére. Segíti a gyakorlást, ha a taktikai házak minél több és minél változatosabb helyiségből állnak, ezek élethűen vannak berendezve, és minél több nyílászáró (ajtó, ablak) található bennük. A taktikai házakba érdemes kamerákat felszerelni, amelyek lehetővé teszik a végrehajtott gyakorlatok újbóli megtekintését és elemzését.

Az intézkedéstaktika részét képezik a gépjárművel kapcsolatos intézkedések. Ezek gyakorlásához valódi személygépjárművekre van szükség. Nem követelmény, hogy működő motorral rendelkezzenek, az is elegendő, ha állnak. Így is lehetőséget biztosítanak a szükséges elemek gyakorlásához. Tapasztalatom szerint akkor a leghatékonyabb az oktatás, ha öt-hat fő hallgatóra jut egy darab jármű, tehát egy 15 főből álló csoport esetében 3 jármű elegendő. Ennél nagyobb létszámú csoport hatékony gyakoroltatásához több járműre van

szükség. A járművek követésének és megállításra kényszerítésének taktikái szintén az intézkedéstaktika részét képezik, azok gyakorlása azonban speciális feltételekhez kötött, ezért az oktatásuk nem az intézkedéstaktika tanórák keretein belül történik.

Az intézkedéstaktika oktatásához szükség van egyéb kiegészítő felszerelésekre, melyek a biztonságot vagy az élethű gyakorlás lehetőségét segítik elő. Ilyen eszközök például a gyakorló kések, egyéb gyakorló fegyverek, gyakorlás céljára kialakított berendezések, védőfelszerelések, ruházatok, melyek listája igen hosszú. Ezek kiválasztására nem teszünk konkrét javaslatot. Minél szélesebb az eszközök palettája, annál változatosabb, biztonságosabb és élethűbb képzést tesznek lehetővé.

A TANÓRÁK SZÁMÁRÓL

Retek Amadé munkájában bemutatja a Henriksen és Kruke által kidolgozott¹² szakmai fejlődés szintjeit. Eszerint megkülönböztetünk:

- kezdő,
- haladó,
- kompetens,
- szakértő és
- mester szinteket.

A kompetens szint azt jelenti, hogy a személy képes felismerni mintákat és prioritásokat, és képes összetettebb döntéseket hozni. Kialakul benne a döntések irányítását szolgáló intuíció.¹³ Véleményem szerint ez az a szint, amit az iskolákban a hallgatók fejlődése tekintetében célként kell kitűzni. A haladó szinten lévők még nem kellően értik a szakmát, a szakértő szint elérése pedig az ahhoz tartozó magas kompetenciákat figyelembe véve nem reális célkitűzés.

A képességek kialakulásának fokozatai:

- ismeret,
- jártasság és
- készség.

*„Jártasságról beszélünk akkor, ha az alkalmazásban való gyakorlottság már bizonyos mértékben kialakult, de alkalmazás közben még lépten-nyomon fel kell idéznünk a tanult ismereteket.”*¹⁴ Megítélésem szerint az intézkedéstaktika oktatásában a kompetens szint egyenértékű a jártassággal, tehát a hallgatókat a fejlődés szintjei tekintetében a kompetens szintig, képességek tekintetében pedig a jártasságig kell eljuttatni.

Megállapításommal némileg ellentmondásban van az, amire Lehóczki Ágnes munkájában rámutat, miszerint a rendészek felkészítésében érdemes a gyakran alkalmazott elemek (például a bilincselés) túlgyakorlása, túltanulása, ami azért szükséges, mert ezáltal a mozdulatok automatizmussá, vagyis készség szintűvé válnak, és így kevesebb figyelmi kapacitást igényelnek.¹⁵ Ez az elmélet tehát a készség szint elérését szorgalmazza az általam

¹² Henriksen–Kruke 2020.

¹³ Retek 2023: i. m. 53.

¹⁴ Veszprémi 1983, 112.

¹⁵ Lehóczki 2023: i. m. 34.

javasolt jártasság szintjén. Szintén Lehóczki mutat rá Schneider és Schifffrin munkásságára,¹⁶ amely szerint az automatizmusok kialakulása és rögzülése körülbelül 2100 ismétlés után látható.¹⁷

Ezt a kutatási eredményt figyelembe véve megvizsgáltam, hogy a hallgatókat milyen feltételek mellett lehetne eljuttatni az intézkedéstaktikai elemek készség szintű elsajátításáig. Tegyük fel, hogy egy intézkedéstaktika-tanórán öt különböző mozdulatot gyakorolnak a hallgatók, és minden egyes mozdulatot négy alkalommal ismételnék meg! (Véleményem szerint a feltevésem reális, ugyanis egy tanórán belül nincs idő ötnél több elem gyakorlására, és a hallgatók nem hajlandóak négynél többször megismételni ugyanazt a mozdulatot, mert unalmassá válik számukra.) Tegyük fel továbbá, hogy az intézkedéstaktika összesen 25 gyakran alkalmazott mozdulat elsajátításából áll! (Véleményem szerint ez egy óvatos becslés, mert ennél több gyakran alkalmazott eleme van az intézkedéstaktikának.) Ezekkel a számokkal számolva tehát mind a 25 mozdulat 2100 ismétléssel történő begyakorlásához 2625 tanórára lenne szükség. Ha azt feltételezzük, hogy a képzés négy éven át tart, akkor hetente 27 intézkedéstaktika-tanórát kellene tartani ugyanannak a csoportnak, vagyis két éves képzés esetében heti 54 órát. Ez sehogy sem kivitelezhető, tehát a mozdulatok készség szintű elsajátítása nem reális célkitűzés, még akkor sem, ha szükséges lenne. Visszaülök tehát a fejezet elején tett megállapításomra, mely szerint a jártasság szint a reális célkitűzés, melynek eléréséhez jóval kisebb óraszám is elegendő lehet. Ugyanakkor tartsuk szem előtt, hogy a készség szintű elsajátítást a megállapítottak fényében annyira meg kell közelítenünk, amennyire csak lehetséges, tehát az intézkedéstaktikában szinte soha nem beszélhetünk elégséges óraszámról.

A mozdulatok gyakorlása mellett még nem esett szó az intézkedéstaktika egyéb elemeiről, különösen a mentális felkészítésre szánt időmennyiségről. A megfelelő mentális felkészültség eléréséhez Lehóczki 8–15 alkalmat javasol¹⁸ (átlagosan tíz alkalommal számolok), melyek megvalósíthatók a már említett lélektaktikai tréningekkel. Ha feltételezzük, hogy a csoport 15 főből áll, és egy (90 perces) tanórán hat fő (3×2 fő) tud részt venni a mentális felkészítésen, akkor ahhoz, hogy mind a 15 fő tíz alkalommal részt vehessen ilyen jellegű felkészítésen, 25 (90 perces) tanórára, vagyis 50 normál (45 perces) tanórára van szükség. Összehasonlításképpen a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Karon egy félévben összesen 28 intézkedéstaktika tanóra áll rendelkezésre, tehát az 50 tanóra kizárólag a lélektaktikai tréningekre igen soknak mondható. Ha a csoport történetesen nem 15, hanem 30 főből áll, akkor már 100 tanórára lenne szükség. Természetesen kevesebb, akár öt-hat alkalom is elegendő lehet egy hatékony mentális képzés megvalósításához, azonban ha a csoport létszáma a 15 főt jelentősen meghaladja, akkor a hallgatók mentális felkészítése már nem lehetséges.

AZ OKTATÓK SZÁMÁRÓL

Az intézkedéstaktika-tanórákon részt vevő oktatók ideális száma függ a tanóra jellegétől. Amennyiben egyszerű mozdulatok begyakorlása, eszközök használata történik, akkor az ideális létszámú 15 fős csoporthoz elegendő egy fő oktató. A korábban már említett hibajavítás és fejtárgy megismerése ekkora létszám esetében megoldható. Amennyiben a csoport létszáma

¹⁶ Schneider–Schifffrin 1977.

¹⁷ Lehóczki 2023: i. m. 35.

¹⁸ Lehóczki 2023: i. m. 10.

nő, úgy az oktatók számának is növekednie kell. 16–30 fős csoport esetében két fő, 31–45 fős csoport esetében már három fő oktató szükséges, hogy egyszerre jelen legyen a tanórán.

Lövészetben 15 fő hallgatóhoz a biztonság garantálásának érdekében minimum két fő oktató szükséges. Az éles lögyakorlat végrehajtása során úgy kell a hallgatók háta mögött elhelyezkedni, hogy a lőtérbiztonsági szabályok súlyos megsértése esetén (például ha egy hallgató a töltött lőfegyverének a csövét nem a kijelölt lőirányba tartja) az oktató rövid időn (lehetőleg egy-két másodpercen) belül odaérjen, és megelőzhesse a balesetet.

Szituációs gyakorlás esetében 15 fő hallgatóhoz három fő oktató az ideális. Az első oktató a szituációs gyakorlat vezetéséért felelős. Ő indítja el és állítja le az egyes gyakorlatokat, instruálhatja a gyakorlatban részt vevő jelzőket (az intézkedésben szereplő személyeket), végül értékeli a gyakorlatot. A második oktató a jelző (legtöbbször az intézkedés alá vont személy) szerepébe helyezkedik, hiszen az oktató tudja legjobban, hogy a hallgatóval szemben milyen magatartást kell tanúsítania, mennyire lehet agresszív, mekkora erőt fejthet ki ellenszegülés-kor, hogyan irányítsa belülről úgy a szituációt, hogy a hallgatónak sikerélményt szerezzen stb. A harmadik oktató több feladatot is elláthat. Akár segíthet közvetlenül a gyakorlatok megkezdése előtt a felszerelések kiosztásában, a járópárok részére az eligazítások megtartásában, de megítélésem szerint a leghasznosabb az, ha a szituációban éppen nem részt vevő hallgatókkal foglalkozik. Tarthat a részükre külön gyakorlást annak érdekében, hogy minél nagyobb számban ismételjék a munkájukban gyakran alkalmazott mozdulatokat, és ezzel minél közelebb kerüljenek a már említett készség szintű elsajátításhoz. Az első oktató nem helyettesíthető, hiszen nélküle nem lehetséges a szituációs gyakorlatok megtartása. A második oktató helyettesíthető más jelzőkkel (például hallgatókkal), ám ők – képzettségük és tapasztalatuk hiánya miatt – kevésbé teszik hatékonyá a gyakorlást. A harmadik oktató hiánya esetén senki nem foglalkozik azokkal a hallgatókkal, akik éppen nem vesznek részt a szituációban, így ők nem végeznek érdemi munkát a foglalkozáson, nem gyakorolnak, nem fejlődnek, számukra a tanórának ezen része elvesztegetett idő. Mindezt figyelembe véve az ilyen jellegű tanórákon indokolt a három fő oktató részvétele.

A korábban említett jelzői szerep ellátásához a legideálisabb az, ha egy olyan felkészült rendész alakítja a jelző szerepét a szituációban, akit a hallgatók nem ismernek, akivel még nem találkoztak, akit nem látnak nap mint nap. Ezzel fokozható a stresszélmény, és hatásosabb a gyakorlás. Erre a feladatra felkérhető egy másik szervezet vagy szervezeti egység tagja.

AZ OKTATÓK KOMPETENCIÁIRÓL

Az intézkedéstaktika-oktatók kompetenciáit két csoportba sorolom:

- rendész szakmai kompetenciák és
- pedagógiai kompetenciák.

Az oktatóknak rendész végzettséggel és megfelelő mértékű közterületi szolgálati, harcászati tapasztalattal kell rendelkezniük, mert csak így lehet kellő rálátásuk a rendészeti intézkedésekre. Minél több intézkedésben vett részt a rendész, minél többször alkalmazta már az intézkedéstaktika elemeit, annál hitelesebben tud az egyes technikák és taktikák alkalmazásáról beszélni. Előnyt jelent, ha a rendész jó fizikummal (kondicionális és koordinációs képességekkel) és jó lökészséggel rendelkezik, ezzel további jó példát mutat a hallgatóknak. Megjegyzem, a túlzott intézkedési tapasztalatnak is lehetnek hátrányai, ugyanis (ahogyan korábbi kutatásaimból kiderül) a rendészek legtöbbször eredményesen fejezik be az intézkedéseiket, de kevésbé figyelnek oda a biztonságosságra vagy szakszerűsége, így kialakulhat

náluk egy hibás rutin, melynek megváltoztatása utólag igen nehéz. Például ha egy rendész évekig úgy intézkedett lakásban, hogy közvetlenül az ajtóval szemben állt, és egyetlen alkalommal sem sérült meg, akkor azt fogja vélelmezni, hogy ez egy jól működő taktika, pedig annak a veszélye, hogy valaki az ajtót átlövi egy lőfegyverrel, végig fennállt. Szükség van tehát a rendészeti tapasztalatra, de nem szabad csupán a tapasztalatból következtetéseket levonni a rendész tényleges intézkedéstaktikai tudására vonatkozóan.

Amik kevesebb figyelmet szoktak kapni az oktatók és vezetőik részéről, azok a pedagógiai kompetenciák. Egy oktatónak értenie kell az információ átadásának megfelelő módjához. Ismernie kell didaktikai módszereket, tudnia kell azokat megfelelő időben és módon alkalmazni. Kiemelt figyelmet igényel a differenciálás (egyéni sajátosságokra tekintettel való foglalkozás) képessége, a tanterv, tanmenet és óravázlat jelentőségének felismerése és elkészítésének képessége. Figyelmet kell fordítani továbbá a többféle megközelítés lehetőségére, az érthetőségre, a fokozatosságra, a motiválásra, a szemléletességre és sok egyéb olyan dologra, amelyekkel a pedagógia tudománya foglalkozik. Pedagógia nélkül nem lehet kellően hatékony az intézkedéstaktika oktatása, nélküle az oktatás minősége mindig csorbát fog szenvedni – elsajátítása azonban nem könnyű és rövid távú feladat. Az intézkedéstaktika-oktatók felvételénél vizsgált szempontnak kell lennie a jelentkező rendészeti és pedagógiai képességeinek egyaránt. A már oktatóként dolgozóknak pedig kötelességük folyamatosan továbbképezniük magukat mind a két területen.

A 2020-as évek előtt a pedagógia nem kapott nagy szerepet az intézkedéstaktika oktatásában. Az oktatók erre irányuló kompetenciáit nem vizsgálták, erre irányuló fejlesztés nem volt meghatározva részükre. A rendőrök intézkedéstaktikai képzésének végrehajtásáról szóló új ORFK-utasításban jelenik meg először az erre irányuló igény: „Az instruktor és a vezető instruktor kijelölésének további feltétele, hogy [...] fizikailag és az oktatói kompetenciáit tekintve is képes legyen az intézkedéstaktikai szituációk gyakorlati oktatására.”¹⁹ Bár az ORFK-utasítás nem határozza meg részletesen az oktatói kompetenciákat, már a megemlítésük is jó kezdeményezés.

ÖSSZEFOGLALÁS

Dolgozatomban rámutattam arra, hogy az intézkedéstaktika kiemelten fontos és egyedülállóan sokszínű tantárgy. Az oktatás feltételeinek megteremtésére fokozott figyelmet kell fordítani, mert az alapjaiban határozza meg a rendész felkészültségét, szolgálatellátásának minőségét és a biztonságukat. Amennyiben a hallgatók létszáma meghaladja az ideális nagyságot, vagy az oktatók létszáma nem éri el az elégséges nagyságot, az oktatás minősége, a tananyag átadásának lehetősége és ezáltal a rendészek megfelelő intézkedéstaktikai képzettsége veszélybe kerül. A gyakorló felszerelések meglétére is figyelmet kell fordítani, hogy a hallgatók minél biztonságosabb környezetben tanuljanak meg bánni minden számukra nélkülözhetetlen eszközzel, és közben fejlődhessen a szakmai önismeretük. Az intézkedéstaktika-oktatás egyik legnagyobb vívmánya a lélektaktikai tréning, amely hozzájárul a szakmai önismeret kialakításához, az egészséges önbizalom megteremtéséhez és a taktikai összefüggések tisztánlátásához. A legfontosabb feladata azonban a mentális felkészítés, ami megközelítőleg harmadával növeli a rendészek túlélési esélyeit extrém stresszhelyzetben. Az ilyen jellegű képzésekhez elengedhetetlen egy jól megépített és berendezett taktikai

¹⁹ 31/2024. (XII. 6.) ORFK-utasítás, 9. pont.

ház, amely nélkül már szinte elképzelhetetlen az intézkedéstaktika oktatása. A hallgatók felkészítése során törekedni kell a készség szintű képességek megteremtésére, legalábbis az ahhoz történő közelítésre, de reális, elérhető célként érdemes a jártasság szintű képességeket kitűzni. Ez azonban csak abban az esetben érhető el, ha az oktatók megfelelő szintű rendészeti és pedagógiai kompetenciákkal egyaránt rendelkeznek.

Soraimat Finszter Géza gondolataival zárom: „*a hozzáértéssel alkalmazott kényszer pedig csakugyan képes a társadalom értékeinek megvédelmezésére. [...] A hatósági kényszer rosszul alkalmazva értékpusztító lehet.*”²⁰

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 31/2024. (XII. 6.) ORFK-utasítás az intézkedéstaktikai képzés végrehajtásáról. <https://net.jogtar.hu/jogszabalydocid=A24U0031.ORF×hift=ffffff4&txtreferer=00000001.TXT> (Letöltés időpontja: 2025. 03. 20.)
- Farkas István – Végh József: *A lélektaktikai képzés elvei, módszerei és gyakorlati tapasztalatai*. Új Honvédségi Szemle, 58. évf. 2004/8., 63–75.
- Finszter Géza: *Rendészettan*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2018.
- Henriksen, Steinar Vee – Kruke, Bjorn Ivar: *Norwegian Police Use of Firearms: Critical*. Nordic Journal of Studies in Policing, Vol. 7, Issue 2, 2020. 12. 09., 99–120. <https://doi.org/10.18261/issn.2703-7045-2020-02-03> (Letöltés időpontja: 2025. 03. 20.)
- Huszár László: *A speciális képzési formák helye, szerepe a büntetés-végrehajtásban*. Börtönügyi Szemle, 30. évf. 2011/1., 63–68.
- Kövecsesné Gösi Viktória: *A digitális korszak oktatásmódszertani kihívásai*. Széchenyi István Egyetem, Győr, 2010.
- Krauzer Ernő: *Az intézkedéstaktika oktatásánál alkalmazott didaktikai módszer kiterjesztése a teljes rendőr tiszthelyettes képzésre*. Rendőrségi Tanulmányok, 5. évf. 2022/2., 104–120.
- Lehóczki Ágnes: *Intézkedéslélektan intenzív stresszhelyzetben*. Nemzeti Közszerződési Egyetem – Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal, 2023.
- Lehóczki Ágnes – Gáspár Miklós: *Investigating stress factors during police actions among Hungarian police personnel* [Poszter]. 8th Nordic Police Research Conference, Finnország, 2021.
- Retek Amadé: *Az intézkedéstaktika pszichológiájáról*. Nemzeti Közszerződési Egyetem – Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal, 2023.
- Schneider, Walter – Shiffrin, Richard M.: *Controlled and automatic human information processing: I. Detection, search, and attention*. Psychological Review, 84. évf. 1977/1., 1–66. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.84.1.1> (Letöltés időpontja: 2025. 03. 20.)
- Svetla Erzsébet: *Önismeret és együttműködés a közszolgálatban*. Nemzeti Közszerződési Egyetem, Magyar Program, 2014.
- Veszprémi László: *Pedagógiai fogalmak eltérő megfogalmazása, értelmezése a tanárképzésben és az iskolai gyakorlatban*. A Juhász Gyula Tanárképző Főiskola tudományos közleményei: tanulmányok a pedagógia és a pszichológia köréből 1, Szeged, 1983, 109–120.

²⁰ Finszter 2018, 149.

Remes Péter ny. orvos ezredes:

A VARSÓI SZERZŐDÉS TAGÁLLAMAINAK REPÜLŐ- ÉS ŰRORVOSI EGYÜTTMŰKÖDÉSE (1955–1970)

DOI: 10.35926/HSZ.2025.3.5

ÖSSZEFOGLALÓ: A hidegháború éveiben a Magyar Néphadsereg Orvosi Tudományos Tanácsa, a Varsói Szerződés Repülő- és Űrorvosi Konferenciái, valamint a nemzetközi Interkozmosz Tanács Orvos-biológiai Állandó Munkacsoportja fogta össze a szocialista országok tudományos kutatásait. A tanulmány kísérletet tesz a repülő- és űrorvosi együttműködés dokumentumainak tudományos feldolgozására. A kutatásokban résztvevők, valamint a hazai és a nemzetközi rendezvények felkutatása forrásmunkául szolgálhat a hadtudományi kutatások számára. A tanulmány első része az együttműködés kezdeteitől 1970-ig tartalmazza a repülő- és űrorvostan korabeli kutatóit és munkásságuk témáit. A kezdetekről kevés dokumentum került elő, ami rámutat a megmaradt repülő- és űrorvosi dokumentumok megbecsülésének és megőrzésének fontosságára.

KULCSSZAVAK: repülő- és űrorvostan, Interkozmosz, űrkutatás, magyar repülőorvosok, magyar űrorvosok, űrhajósok.

A SZERZŐRŐL:

Dr. Remes Péter ny. orvos ezredes, címzetes egyetemi docens, Szegedi Tudományegyetem Általános Orvostudományi Kar Repülő- és Űrorvosi Tanszék (ORCID: 0000-0003-1715-1705)

BEVEZETÉS

Magyarországon többféle intézmény foglalkozott a repülő- és űrorvostannal. Az intézményrendszert a hármas tagozódás jellemezte: társaságokból, valamint állami és katonai szervezetekből állt. Amíg a tudományos ismeretterjesztő társaságok és az állami intézmények, egyetemek, akadémiai kutatóhelyek tevékenysége többnyire nyilvános volt, addig a katonai intézetek kutatásai „Titkos” minősítést kaptak. A polgári és a katonai űrkutatás kiegészítette egymást, az űrkutatók közül többen mindkét területen kifejtették tevékenységüket.

REPÜLŐ- ÉS ŰRORVOSI TUDOMÁNYOS KUTATÁSOKKAL FOGLALKOZÓ POLGÁRI INTÉZMÉNYEK

A civil, de államilag támogatott társaságok főleg ismeretterjesztéssel foglalkoztak, és összefogták a repülés és az űrrepülés területén dolgozó szakembereket. Elsőként 1956. május 26-án alakult meg a Társadalom és Természettudományos Ismeretterjesztő Társulat (TTIT) Csillagászati és Matematikai Szakosztályának munkabizottságaként az Asztronautikai Bizottság (AB), amely űrélet tudományokkal is foglalkozott. Három évvel később, 1959. december 10-én jött létre a Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetsége (MTESZ) Központi Asztronautikai Szakosztálya (Hungarian Astronautical Section). 1959 és 1973 között a Központi Asztronautikai Szakosztály (KASZ) űréleti, űrorvosi és űrbiológiai

tevékenysége kezdetben az Orvosi Szekcióban, majd a Bioasztronautikai Munkabizottságban, 1968-tól pedig az Űréletteni Munkabizottságban zajlott. A KASZ jogutódjaként, annak megszűnésével létrejött a Magyar Asztronautikai Társaság (MANT). A MANT 1989 óta önálló egyesületként, 1998 óta közhasznú szervezetként ma is működik (Hungarian Astronautical Society).

A civil kollégák mellett a honvéder orvosok is alapító tagjai voltak az űrkutatásokkal foglalkozó társaságoknak. Az AB alapító tagjai között dr. Galla Emil orvos ezredest, dr. Halm Tibor orvos ezredest, dr. Páter János főorvost és Turcsányi György biofizikust is megtalálhatjuk. A repülőorvosok ott bábáskodtak a KASZ megalakulásakor is. Dr. Lukács Sándor orvos alezredest az Orvosi Szekció elnökévé választották, dr. Halm Tibor orvos alezredest pedig a vezetőség tagja lett. A repülőorvosok rendszeresen tartottak a nyílt fórumokon az űrkutatással kapcsolatos előadásokat, és publikáltak a KASZ, valamint az élettudományok különféle kiadványaiban.¹

Az űrétlettudományi kutatással foglalkozó állami szervezetek az 1960-as évek közepén alakultak meg. A szovjet kormány először 1965 áprilisában, levélben javasolta a szocialista országoknak, hogy csatlakozzanak a szovjet űrkutatáshoz.² A levél megfogalmazása elkerülte a katonai és a polgári űrkutatásra történő hivatkozást. Alekszej Koszigin szovjet miniszterelnök úgy fogalmazott, hogy „*az űrkutatás jelenlegi helyzete lehetővé tenné, hogy a program további megvalósításába valamennyi szocialista ország bekapcsolódjék*”. A levélben Koszigin azt javasolta, hogy a 14 szocialista ország (akkori nevén Albánia, Bolgár Népköztársaság, Magyar Népköztársaság, Német Demokratikus Köztársaság, Vietnami Demokratikus Köztársaság, Kínai Népköztársaság, Koreai Népi Demokratikus Köztársaság, Kubai Köztársaság, Mongol Népköztársaság, Lengyel Népköztársaság, Román Szocialista Köztársaság, Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége, Csehszlovák Szocialista Köztársaság, Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság) képviselői még a tavasszal Moszkvában vitassák meg az együttműködés kérdéseit.

Az egyeztetések nehezen haladtak, először szeptemberre, majd novemberre halasztották az értekezletet. Végül a 14 meghívott állam közül mindössze kilenc szocialista ország (Bolgár Népköztársaság, Magyar Népköztársaság, Német Demokratikus Köztársaság, Kubai Köztársaság, Mongol Népköztársaság, Lengyel Népköztársaság, Román Szocialista Köztársaság, Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége, Csehszlovák Szocialista Köztársaság) vett részt az 1965. november 15–20. között megtartott tanácskozáson. A diplomatikusan megfogalmazás szerint ők voltak azok az országok, amelyek „*az Interkozmosz-szervezet keretében együttműködést vállaltak a világűr békés célú kutatása és népgazdasági hasznosítása érdekében*”. Ezután a kilenc együttműködő országban létrehozták azokat a nemzeti koordináló testületeket, amelyek a közös munka, valamint az egyes projektekre és témákra vonatkozó két- és többoldalú megállapodások végrehajtásáért voltak felelősek. Később az érintett szocialista országok sorra meghozták az űrkutatás titkos és szigorúan titkos minősítésére vonatkozó határozataikat is. Magyarországon 1966-ban alakult meg a magyar űrtevékenységet koordináló és irányító Űrkutatási Kormánybizottság, mely 1967-ben a kormány Űrkutatással Kapcsolatos Állandó Bizottságává alakult át (röviden Űrkutatási Bizottságnak is nevezték). Ennek az Űrbiológiai és Űrorvosi Állandó Munkabizottságában (későbbi nevén az Orvos-biológiai Szakbizottságában) dolgoztak a hazai kutatóintézetek.

¹ Remes 2015.

² Jegyzőkönyv 1965.

AZ INTERKOZMOSZ MEGALAKULÁSA

A szocialista országok űrkutatási együttműködésének az úgynevezett civil szála a nemzetközi Interkozmosz-megállapodáshoz kapcsolódott. 1967. április 5–13-án a nemzeti tudományos akadémiák szakértői találkoztak Moszkvában. Konkrét témákról, kísérletekről és projektekről készítettek megállapodásokat, továbbá elfogadták a közös műholdak és rakéták indítási programját. A szocialista országok közötti többoldalú együttműködési program az űrkörnyezet fizikai tulajdonságainak, az űrkommunikáció, a meteorológia, az űrbiológia és az űrorvostudomány tanulmányozására terjedt ki. Mivel ekkor állapodtak meg először a közös munkaprogramról, ezért 1967 áprilisát tartják a későbbiekben az Interkozmosz néven ismertté váló együttműködés kezdetének. A szervezet ezt az elnevezést hivatalosan a szocialista országok nemzeti koordináló testületeinek 1970-ben a lengyelországi Wrocławban megtartott értekezletén kapta. A Szovjetunióban azonban ezen túlmenően egyaránt Interkozmosz volt a jelzője minden nemzetközi űrkutatásban részt vevő szervezetnek és a nemzetközi űrrepülési programoknak is. A szocialista országok űregyüttműködése céljából létrehozott Interkozmosz Tanácsban ötéves munkatervek szerint folytak a kutatások. A Szovjetunió felbomlásáig évente más-más országban kozmikus biológiai és űrorvosi munkaértekezleteket rendeztek.

Kevesen tudják, hogy az 1960-as évektől kezdve a magyar orvostudomány kiemelkedő alakjai – akadémikusok, egyetemi tanárok a szegedi, pécsi, debreceni és budapesti orvostudományi egyetemekről, valamint az akadémiai intézetekből – az űrkutatás távlatait felismerve, valamint az eddigi tudományos kutatómunkájuk eredményeit felhasználva és folytatva bekapcsolódtak az űrlettudományi kutatásokba.

Dr. Kesztyűs Lóránd akadémikus, a Debreceni Orvostudományi Egyetem (DOTE) Kórélettani Intézetének igazgatója, az orvoskar dékánja, később az egyetem rektora, 1966-tól az Űrkutatási Kormánybizottság, 1967-től pedig az Űrkutatási Bizottság tagjaként tevékenykedett.

Dr. Pálos Ádám László akadémikus, az Orvostovábbképző Intézet (OTKI) I. számú belgyógyászati klinikájának tanszékvezető egyetemi tanára, az intézet tudományos igazgatóhelyettese, később tudományos rektorhelyettese 1967-től vett részt az Asztronautikai Bizottság űrorvostani munkájában. Később a KASZ Űrorvosi és Űrbiológiai Munkabizottságának volt legendás alakja, számos rendezvényen vállalt aktív szerepet.

Dr. Vizi E. Szilveszter akadémikus, a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) Kísérleti Orvostudományi Kutatóintézetének (KOKI) főigazgatója, később az MTA elnöke a központi és perifériás idegrendszer ingerületátvitelének kutatójaként szerzett nemzetközi hírnevet. Az Interkozmosz-kutatásokban a hypoxia hatását tanulmányozta az ingerületátviteli folyamatokra.

Dr. Lissák Kálmán akadémikus, a Pécsi Orvostudományi Egyetem (POTE) Élettani Intézetének tanszékvezető egyetemi tanára, a Magyar Élettani Társaság (MÉT) főtítkára, majd elnöke az 1960-as évektől vett részt a magyar űrkutatásban.

Dr. Gáti Tibor a Semmelweis Orvostudományi Egyetem (SOTE) Kórélettani Intézetének egyetemi tanára, később a Haynal Imre Egészségtudományi Egyetem (HIETE) Kórélettani tanszékének igazgatója volt. Munkacsoportja szerves része volt a hazai kísérleti repülő- és űrorvostudományi kutatásoknak. A VSZ-kutatásokban is részt vett.

Dr. Obál Ferenc, a Szegedi Orvostudományi Egyetem (SZOTE) Élettani Intézetének tanszékvezető egyetemi tanára az 1970-es évektől vett részt az űrkutatásban.

Dr. Benedek György tanszékvezető egyetemi tanár a SZOTE Élettani Intézetének igazgatójaként az Interkozmoszban a bioritmus alvás-ébrenlét állapotban bekövetkező változásaira vonatkozó magyar kutatásokat vezette.

Dr. Szilágyi Tibor a DOTE Kórélettani Intézetének egyetemi tanára volt. Az űrkutatásban fontos szerepet játszó kísérleteivel kapcsolatos közleményei az 1950-es évektől kezdve jelentek meg. Az űrrepülésen részt vett patkányok izmainak és csontjainak elváltozásait, illetve újbóli alkalmazkodását (readaptációját) a földi körülményekhez, valamint a csontritkulás (osteoporosis) gyógyszeres kezelését vizsgálta. Izomsorvadást hozott létre kísérleti állatokon különféle módszerekkel, és tanulmányozta, hogy milyen károsodások maradandók, és melyek azok, amelyek csak átmenetiek.

Dr. Guba Ferenc, a SZOTE Biokémiai Intézetének tanszékvezető egyetemi tanára, az orvoskar dékánja, később az egyetem tudományos rektorhelyettese elévülhetetlen érdemeket szerzett az izom-biokémiai kutatások területén. Kísérleteiben az űrrepülésen részt vett kísérleti állatok izomszöveteit dolgozta fel és hasonlította össze a hasonló körülmények között tartott, de nem repült állatok izomszöveteivel. Az Interkozmosz Orvos-biológiai Munkacsoportjának aktív tagjaként számos nemzetközi kongresszuson tartott előadást, eredményei hozzájárultak a tartós űrrepülés kedvezőtlen élettani sajátosságainak megismeréséhez.

Dr. Dux László, a SZOTE Egyetem Biokémiai Intézetének tanszékvezető egyetemi tanára, az egyetem oktatási rektorhelyettese, 2012-ig felsőoktatásért felelős helyettes államtitkár folytatta elődjének, dr. Guba Ferencnek a magyar űrkutatásban vállalt munkáját. A kecskeméti Repülőorvosi Vizsgáló és Kutató Intézettel (ROVKI) együttműködésben önkénteseken vizsgálta a központi idegrendszer haemodinamikájának (vérkeringésének) és oxigénszaturációjának (oxigéntelítettségének) változásait különböző irányú gravitációs terhelés hatására, valamint kísérleti állatokon tanulmányozta a hypobarikus hypoxia (az alacsony légnyomás következtében kifejlődő oxigénhiány) hatását az agyi kapillárisokra.

Dr. Karmos György, az MTA Pszichológiai Kutatóintézetének igazgatója, később a Pázmány Péter Katolikus Egyetem tanára az űrkutatói tevékenységét az Interkozmosz Orvos-biológiai Szakbizottságában kezdte, rendszeres résztvevője, témafelelőse és előadója volt az Interkozmosz-kongresszusoknak. Megalakulásától kezdve tagja volt a Magyar Űrkutatói Tudományos Tanácsnak (ÚTT).

REPÜLŐ- ÉS ŰRORVOSI TUDOMÁNYOS KUTATÁSOKKAL FOGLALKOZÓ KATONAI SZERVEZETEK

A magyar katonai szakmai szervezetek és intézetek – 1955-től, a Varsói Szerződés (VSZ) megalakulásától kezdve – voltak részesei a nemzetközi kooperációnak. A VSZ Politikai Tanácsadó Testülete az 1969. március 17-én Budapesten megtartott ülésén létrehozta a Honvédelmi Miniszterek Bizottságát – a legfelsőbb szintű katonai testületet –, az Egyesített Fegyveres Erők (EFE) Katonai Tanácsát, az Egyesített Fegyveres Erők új szervezésű Törzsét, az Egyesített Fegyveres Erők Technikai Testületét (EFETT) és a Tudományos Tanácsot (TT).³ A VSZ-tagállamok egészségügyi szolgálat főnökei időről időre koordinációs értekezleteket tartottak. Itt vitatták meg és fogadták el többek között a hároméves, később az ötéves tudományos kutatómunka terveit. Javasataikat szolgálati úton (a TT és az EFETT útján) az EFE

³ Pataki 1980.

Törzsfőnökéhez terjesztették fel jóváhagyásra. A különböző szakágakat szekciókba sorolták: I. Egészségügyi szervezés, II. Sugárbiológia, III. Toxikológia, IV. Epidemiológia, V. Tábori sebészet, VI. Tábori belgyógyászat, VII. Higiénia, VIII. Egészségügyi anyagi-technika, X. Haditengerészet. Ezek sorában a IX. szekció volt a Repülő- és Űrorvosi szekció. Ez a IX. szekció adta a VSZ repülő- és űrorvosi rendszeres továbbképzéseinek, konzultációinak, munkaértekezleteinek, konferenciáinak, szimpóziумainak, illetve kongresszusainak szervezeti kereteit.

A MAGYAR NÉPHADSEREG ORVOSI TUDOMÁNYOS TANÁCSA

1953-tól kezdve a Magyar Néphadsereg Orvosi Tudományos Tanácsa (MNOTT)⁴ fogta össze a magyar katona-egészségügyi kutatásokat. Ennek Repülő- és Űrorvosi Szekciója foglalkozott a Repülőorvosi Vizsgáló és Kutatóintézetben (ROVKI), valamint a Központi Katonai Kórházban (KKK) folyó repülő- és űrorvosi kutatásokkal. A MNOTT munkája a VSZ munkaterveit követte, de tartalmazta a nemzeti sajátságokat is. Általánosságban elmondható, hogy a ROVKI és a KKK kutatásai hármastagozódásúak voltak.

Az első szintet az úgynevezett intézeti tudományos munkatervek jelentették, amelyeket a ROVKI, illetőleg a KKK parancsnokának tudományos helyettesei állítottak össze, és az intézetek parancsnokai hagytak jóvá. Ezekből a jelentősebb témák bekerültek a második szintet jelentő MNOTT Repülőorvosi Szekciója Tudományos Munkatervébe, amelyet az Egészségügyi Szolgálat főnöke hagyott jóvá. Végül a harmadik szinten, a VSZ repülő- és űrorvosi munkaértekezletein állították össze – a tagállami javaslatok alapján – az egyesített munkaterveket, amelyet Témakatalógusnak neveztek. Mindez a VSZ Egyesített Fegyveres Erők Tudományos Tanácsának felügyelete alatt zajlott. Ebből az eljárásrendből kitűnik, hogy központi tervezés folyt, de nem volt akadálya az egyéni kezdeményezésnek és a nemzeti sajátságok érvényre jutásának sem. (A magyar űrkutatás 1955–1991 közötti kapcsolatainak és irányításának összefüggéseit az 1. táblázat tartalmazza.)

1. táblázat *A magyar űrkutatás kapcsolatai és irányítása 1955–1991 között (Készítette a szerző)*

1955–1991	Varsói Szerződés Egyesített Fegyveres Erőinek Főparancsnoksága	katonai
1955–1991	Varsói Szerződés tagállamainak repülő- és űrorvosi munkabizottságai	katonai
1955–1991	Központi Katonai Kórház parancsnok tudományos helyettese	katonai
1960–1988	Magyar Néphadsereg Orvosi Tudományos Tanácsa Repülő- és Űrorvosi Szekciója	katonai
1964–1995	MN ROVKI parancsnoka és tudományos helyettese	katonai
1966–1967	Űrkutatási Kormánybizottság	polgári
1967–1978	Űrkutatással Kapcsolatos Állandó Bizottság, rövid nevén Űrkutatási Bizottság	polgári

⁴ A vonatkozó kutatások összehangolása és támogatása volt a feladata a Magyar Néphadsereg Orvosi Tudományos Tanácsának (MNOTT), amely a katona-egészségügyi fő szakterületei gondozására hivatott szakosztályokban, szekciókban folytatta tevékenységét. A tudományos ülések előkészítésében és egyéb tudományos ügyekben 1953-tól dr. János György, a parancsnok tudományos helyettese, később parancsnoka jelentős szerepet töltött be. (Forrás: 1953. évi 043. sz. titkos kórházparancsnoksági parancs, valamint Pogányiné 2019, 107.)

1967–1978	Úrkutatói Bizottság Űrbiológiai és Űrorvosi Állandó Munkabizottsága, későbbi nevén Úrkutatói Bizottság Orvos-biológiai Szakbizottsága	polgári
1978–1991	Magyar Tudományos Akadémia Interkozmosz Tanácsa	polgári

NYUGATI FOLYÓIRATOK

Habár a szoros szakmai együttműködés csak a VSZ repülő- és űrorvosaival volt lehetséges, ez nem jelentette azt, hogy a magyar honvéddorvosok elszakadnak a NATO katonáorvosi kutatásaitól. A nyugati szakmai folyóiratok és szakkönyvek a hidegháború éveiben is rendszeresen megérkeztek Magyarországra, így nem volt akadálya a széles körű tájékozottság megszervezésének. Például a légi szállítás, a sebesültek légi evakuációja fontos repülőorvosi kérdés volt ebben az időben. A repülőgépek lehetővé tették az egészségügyi biztosítás újabb, a sérültek mielőbbi végleges helyre történő kiürítési és ellátási elveinek kidolgozását. Az indokínai háborúban szerzett tapasztalatokról szóló beszámolók pedig első kézből tudósítottak a légi kiürítés és a légi szállítás problémáiról.

Dr. Lukács Sándor orvos alezredes, a Repülő Alkalmassági Vizsgáló Állomás parancsnoka és a Repülő Orvosi Bizottság elnöke⁵ jó érzékkel figyelt fel a megszorodó közleményekre, és sorra referált azokról a *Honvéddorvos* című folyóiratban. Például a *La Medicine Aeronautique* című folyóiratról a légi úton történő sebesültekiürítésről írt referátumot.⁶ A cikk ismertette a franciák indokínai háborúban szerzett tapasztalatait, ahol a szerzők hangsúlyozták, hogy komoly hibákhoz vezetett, ha nem volt megszervezve az együttműködés a földi egészségügyi szolgálattal, és a sérültek állapota is súlyosbodott a mindenáron való légi kiürítés vagy a szakképzett légi kísérőszemélyzet hiánya esetén. Hangsúlyozták az oxigén adagolásának szükségességét már kis magasságú légi szállítás esetén is, valamint kiálltak amellett, hogy az intenzív alapvető életmentő ellátást a gép fedélzetén is folytatni kell, továbbá ismerni kell a repülés közbeni infúziók technikájánál fellépő nehézségeket.

Koponya- és mellkassérülteknél javasolták a hermetikus kabinú repülőgépen történő kiürítés mellett a hibernációt. Leírták a légi szállítás ellenjavallatait, és például az elsődleges kiürítésben – vagyis a harctérrel az előretolt sebészi alakulathoz történő légi sebesültszállításnál – csak egy ellenjavallatot, a súlyos sokkos állapotot vették figyelembe. A másodlagos kiürítésnél – vagyis az előretolt sebészi alakulattól a mögöttes kórházba történő kimenekítésnél – felhívták a figyelmet a súlyos anémiás állapotokra, a vérnyomást emelő gyógyszerek esetlegesen utóvérzést okozó hatására, valamint a hátraszállítás idejének három órában történő maximalizálására. Dr. Lukács Sándor orvos alezredes ezeken kívül az egészségi elváltozásokban szenvedők légi szállításáról,⁷ valamint a tüdőtuberkulózisban⁸ és a szem-bántalmakban szenvedők légi szállításáról⁹ is referált.

⁵ A megnevezések az eredeti helyesírás szerintiek.

⁶ Hippaux et al. 1956.

⁷ Tabusse–Salvagnac 1957.

⁸ Jarniou et al. 1957.

⁹ Predriel 1957.

A VSZ REPÜLŐ- ÉS ŰRORVOSI EGYÜTTMŰKÖDÉSE (1956–1964)

A kezdetekről – sajnálatos módon – nagyon kevés dokumentum maradt fenn. Az egyik ilyen irat Bartyikovszkij ezredes, a szovjet katonai repülőorvosi intézet vezetőjének orosz nyelvű beszéde,¹⁰ amelyet 1965-ben mondott el Varsóban, a VSZ VI. Repülőorvosi Konferenciáján. Ebben visszaemlékezett az eddigi találkozókra. Innen tudjuk, hogy 1956-ban volt a szocialista országok első repülőorvosi konferenciája, majd 1957-ben Moszkva, 1960-ban Prága, Jeseník, 1961-ben Budapest, 1962-ben Szófia, 1963-ban Bukarest, Budapest, Moszkva, míg 1964-ben Prága látta vendégül a repülőorvosokat. A konferenciák sorozata dr. Aczél György orvos alezredes visszaemlékezéséből¹¹ egészíthető ki, aki szerint 1956-ban és 1958-ban Moszkvában, 1959-ben pedig Varsóban is volt repülőorvosi kongresszus. Az 1960-as jeseniki, az 1962-es szófiai, az 1963-as bukaresti, valamint a később tárgyalandó 1965-ös varsói, 1966-os budapesti, kecskeméti és königsbrücki találkozókrol pedig dr. Szántó Ferenc orvos ezredes, dr. Losonc Mihály orvos ezredes és dr. Echtern Tibor orvos ezredes fényképalbumai¹² adnak értékes információkat.

2. táblázat A VSZ repülő- és űrorvosi konferenciái 1956–1964 között (Készítette a szerző)

Időpont	Helyszín
1956	Moszkva
1957	Moszkva
1958	Moszkva
1959	Varsó
1960	Prága, Jeseník (III. Konferencia)
1961	Budapest
1962	Szófia (IV. Konferencia)
1963	Bukarest (V. Konferencia), Budapest, Moszkva
1964	Prága

1956-tól kezdve tehát a VSZ megszűnéséig (1991) a szocialista országok repülő- és űrorvosi rendszeresen találkoztak és beszámoltak tudományos eredményeikről. A találkozók különféle elnevezéseket kaptak: szimpózium, továbbképzés, kongresszus, munkaértekezlet és konzultáció szerepelt megnevezésként a hivatalos okmányokon. Az összejövetelek számozása is eltérő volt, az egyes tagországok időnként saját számozást alkalmaztak. Az évente más-más országban megrendezett konferenciákon minden VSZ-tagállam képviseltette magát. A ceremónia szerint a fogadó ország repülő-főszakorvosa egy díszes csengő megszólaltatásával nyitotta meg a rendezvényt. Az üdvözlő beszédek és a tagállamok beszámolóinak elhangzása után szekciókban hangzottak el az előadások. Emellett poszterbemutatók is szerepeltek a konferenciákon. A tagállamok előadásait sokszorosították, és írásban osztották ki a résztvevők között. A szekciókban készítették el a beszámolókat és a munkaterveket. Hároméves és ötéves tervezés folyt, a terveket évekre is lebontották. Minden kutatási témának volt

¹⁰ Bartyikovszkij 1965.

¹¹ Aczél 1978.

¹² Szántó et al. 1960.

koordinátora, felelőse, és kitűzték a beszámoló elkészítésének határidejét is. Az összesített beszámolót és a munkaterveket a delegációvezetők látták el kézjegyükkel.

Az egyhetes munkaértekezlet záródokumentum elfogadásával végződött. Ez tartalmazta az elvégzett munkát, és meghatározta a következő év feladatait. Minden tagállamnak joga volt kutatási témáját az úgynevezett Témakatalógusba felvenni, és bármelyik országot vagy országokat felkérni az együttműködésre. A témához egy tagállam felkérés nélkül is csatlakozhatott. A javaslatot tevő tagállam lett a kutatási téma felelőse és koordinátora. A Témakatalógus és a munkatervek elfogadása után évente beszámolók készültek, a három-éves és az öt éves munkatervek lezárása után pedig összefoglaló jelentés készült.

A rendszer jól működött, lehetővé tette, hogy a kutatóorvosok témájukban széles körű személyes ismeretségre tegyenek szert, és ez biztosította a gyors információáramlást is, minden tagállam első kézből értesülhetett a legfrissebb tudományos eredményekről. Minden tagállamnak érdeke volt témafelelősnek és csatlakozónak is lennie, mert ez alapján módja nyílt a kétoldalú kapcsolatok felvételére. A VSZ repülő- és úrorvosai rendszeresen látogatták egymás repülőorvosi intézeteit, a helyszínen tájékozódhattak a VSZ repülő-egészségügyi szolgálatainak felszereléséről, szakmai színvonaláról, vizsgálati metodikájáról, legújabb kísérleti eredményeiről. A repülőorvosok körében a kollegiális szellem uralkodott, a katonapolitikai szempontok nem voltak érzékelhetők. A szovjet szakemberek – annak ellenére, hogy nagyságrendileg nagyobb szervezet képviselői voltak –, nem éreztették hatalmi fölényüket, a szakmai eredményeiket megosztották, és elismerően vették a többi tagország tudományos sikereit.

A Szovjetunió totális képviseletet valósított meg, minden témában, minden részletkérdésben saját szakembert, felelőst állított, míg a többi tagállam a szerényebb lehetőségei szerint csak az általa művelt tudományos témákban tudta szakembereit megnevezni. A kölcsönös érdek kifejeződését mutatta, hogy a munkatervek és a beszámolók mindig időben elkészültek és kiosztásra kerültek, a tudományos szimpóziumokon elhangzott előadások és poszterek azonnal hozzáférhetőek voltak, és fontos volt az is, hogy a munkaértekezleteket a magas szakmai színvonal jellemezte.

A VSZ repülő- és úrorvosainak egyes fórumaira kínai, vietnámi, jugoszláv és kubai repülőorvosok is meghívást kaptak.

TITKOS KUTATÁSOK A VSZ TAGÁLLAMAIBAN

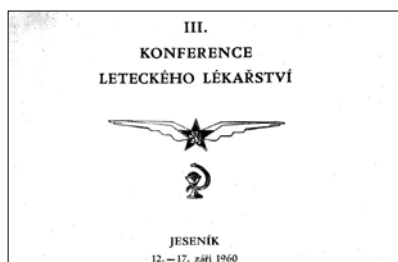
A hidegháború éveiben a NATO-ban és a VSZ-ben is titkos repülő- és úrorvosi kutatások folytak, minden információ értékes volt. A VSZ-találkozókon a szakszolgálatok is részt vettek, és ügyeltek a titokvédelmi szabályok betartására. 1966 áprilisában például Csémi Károly vezérőrnagy, a Magyar Néphadsereg vezérkari főnöke, a Magyar Népköztársaság honvédelmi miniszterének helyettese írásban jelentette be Z. Riedel altábornagynak, a Német Demokratikus Köztársaság vezérkari főnökének, a nemzetvédelmi miniszter helyettesének az európai szocialista országok NDK-ban 1966. október 9–18. között tartandó VII. Repülőorvosi Konferenciájára utazó magyar delegáció tagjait. A korabeli „*Titkos*” minősítésű dokumentum¹³ szerint dr. Echter Tibor orvos alezredes delegációvezető, dr. Szántó Ferenc orvos őrnagy a Repülőorvosi Vizsgáló és Kutatóintézet (ROVKI) parancsnoka, dr. Hideg János orvos őrnagy a ROVKI parancsnokának tudományos helyettese, dr. Sándor László orvos

¹³ Csémi 1966.

alezredes ideggyógyászosztály-vezető főorvos, dr. Vadász Gyula orvos alezredes röntgenosztály-vezető főorvos, dr. Gelencsér Ferenc orvos százados, a ROVKI élettani osztályának adjunktusa, valamint dr. Szakács György orvos százados, a Kilián Repülőtisztiskola vezető orvosa képviselte a Magyar Néphadsereg repülő- és űrorvosait.

DOKUMENTUMOK ÉS NÉVSOROK

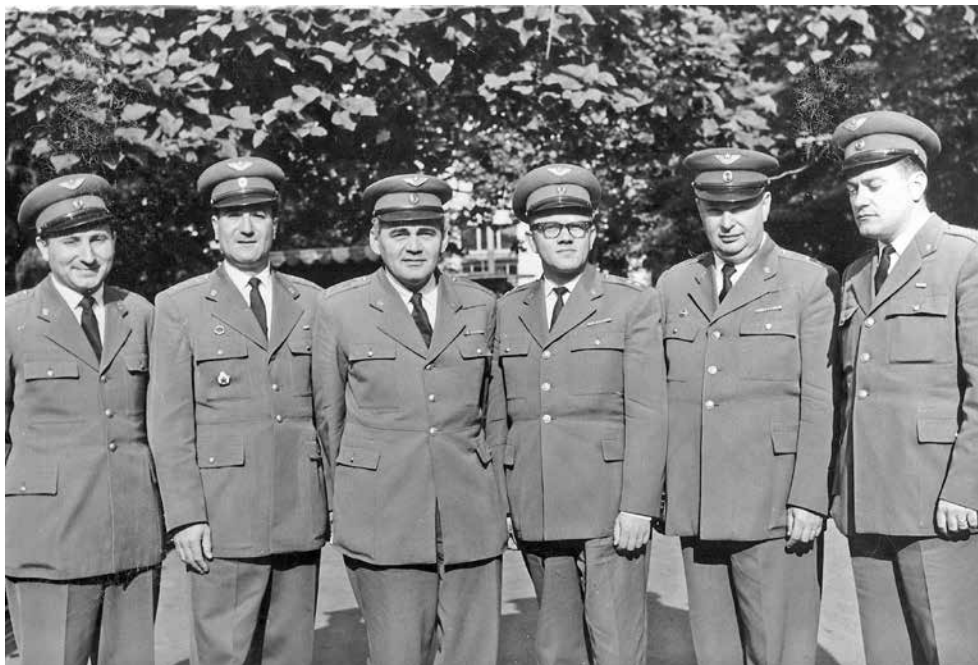
Szükségesnek látszik közzétenni részletesen is a VSZ repülő- és űrorvosi konferenciáinak fennmaradt dokumentumait és a résztvevők neveit is, mert ezáltal fel tudjuk vázolni a korszak titkos kutatási témáit, és egyúttal így módunkban áll emléket állítani a mind- eddig méltatlanul háttérbe szorult és csaknem elfeledett kiváló magyar katonatorvosi kutatóknak is. Ezen túlmenően a VSZ repülő- és űrorvosi konferenciái időrendi felsorolása és fennmaradt dokumentumainak nyilvánosságra hozatala forrásmunkául szolgálhat a korszak kutatói számára.

1. kép A VSZ III. Repülőorvosi Konferencia kiadványa
(Repülőorvosi Archivum)

2. kép A VSZ Repülő- és Űrorvosi Konferenciáján balról dr. Echter Tibor orvos őrnagy, dr. Vámos László orvos százados, dr. Lukács Sándor orvos alezredes és dr. Aczél György orvos alezredes 1960-ban (Fotó: dr. Remes P.)

3. kép Balról: dr. Hideg János orvos százados, dr. Szántó Ferenc orvos százados, dr. Halm Tibor orvos alezredes, dr. Echter Tibor orvos alezredes, dr. Lukács Sándor orvos alezredes és dr. Losonc Mihály orvos százados 1962-ben a szófiai konferencián (Fotó: dr. Remes P.)

4. kép Dr. Echter Tibor orvos alezredes a VSZ repülő-főszakorvosainak társaságában 1963-ban a bukaresti repülő- és űrorvosi konferencián (Fotó: dr. Remes P.)

5. kép Dr. Király Margit orvos főhadnagy, dr. Echter Tibor orvos alezredes és dr. Losonc Mihály orvos alezredes a moszkvai repülő- és űrorvosi konferencián 1963-ban (Fotó: dr. Remes P.)

6. kép A lengyel centrifuga bemutatása 1965-ben a varsói repülő- és űrorvosi konferencián (Fotó: dr. Remes P.)

1960. szeptember 12–20. között Jesenikben tartottak tudományos konferenciát dr. Echter Tibor orvos őrnagy, dr. Vámos László orvos százados, dr. Lukács Sándor orvos alezredes és dr. Aczél György orvos alezredes részvételével¹⁴ (1. és 2. kép). A magyar fél javaslatára 1961-ben pedig Budapesten már az első szakosított, szemészeti tárgyú konferenciát is megtartották.

1962-ben a szófiai konferencián dr. Szántó Ferenc orvos százados, dr. Halm Tibor orvos alezredes és dr. Echter Tibor orvos alezredes vett részt¹⁵ (3. kép). 1963-ban Bukaresten, Budapesten és Moszkvában, egy év alatt háromszor is rendeztek hivatalos találkozót. A VSZ V. bukaresti szimpóziumán dr. Echter Tibor orvos alezredes, dr. Halm Tibor orvos alezredes, dr. Gelencsér Ferenc orvos főhadnagy vett részt¹⁶ (4. kép). 1963-ban Moszkvában – a fellelhető adatok szerint – dr. Echter Tibor orvos alezredes, dr. Losonc Mihály orvos alezredes, dr. Sándor László orvos alezredes, dr. Király Margit orvos főhadnagy képviselte a magyar repülő-egészségügyi szolgálatot¹⁷ (5. kép). 1964-ben Prágában gyűltek össze a VSZ repülő-és űrorvosai. Erről a találkozóról nem maradt fenn dokumentum.

1965-ben Varsóban ülésezett a VSZ VI. Repülőorvosi Konferenciája, amelyen dr. Echter Tibor orvos alezredes, dr. Szántó Ferenc orvos alezredes, dr. Losonc Mihály orvos alezredes, dr. Béres László orvos százados, dr. Hideg János orvos őrnagy vett részt (6. kép). Fennmaradtak dr. Sándor László orvos alezredes *A Magyar Néphadsereg pilótáinak neurózisa* témában tartott előadásának,¹⁸ valamint dr. Hideg János orvos őrnagy és munkatársai a *Vibráció hatása patkányok vérnyomására* című előadásának orosz nyelvű tézisei.¹⁹

A VSZ REPÜLŐ- ÉS ŰRORVOSI KONFERENCIÁI (1965–1970)

Ebből az időből olvasható a megtalált iratok között a Magyar Néphadsereg Repülőorvosi Szolgálatának az 1965–1970-es évekre szóló – orosz nyelvű – Tudományos Kutató Munkaprogramja is.²⁰ Ebből kiderül, hogy az élelmezés szerepével, a repülési tényezők gyomor-bélrendszerre gyakorolt hatásaival, a zsír- és a szénhidrát-anyagszere vizsgálataival, a túlnyomásos oxigénlégzéssel, az oxigénlégzés hatásaival, a szendergéses állapot elektrofiziológiai vizsgálataival, a látásvizsgálatnál használatos különféle pigmentációs táblák összehasonlító vizsgálatával, valamint az egy méter és az egy mikron közötti hullámhosszúságú sugárzások szem szöveteire gyakorolt hatásaival, illetőleg a fehérjékben végbemenő elváltozások tanulmányozásával foglalkoztak.

1966 májusában a Magyar Néphadsereg Szakosított Repülő- és Űrorvosi Szimpóziumot szervezett a VSZ tagállamai számára Annavölgy és Kecskemét helyszíneken a hajózók táplálkozásáról (8., 9., 10. kép), 1966 októberében pedig Königsbrückben az európai szocialista országok már a VII. Repülőorvosi Konferenciájukat rendezték meg, amelyen a kifáradás, a neurózis, a magas vérnyomás, a repülő- és űrorvosi kiválogatás, a minősítés és ellenőrzés voltak a kiemelt témák (7. kép). A konferencián *A titkos VSZ-kutatások* címsor alatt korábban már megnevezett nyolc honvédorvos vett részt.²¹

¹⁴ A VSZ III. 1960.

¹⁵ A VSZ IV. 1962.

¹⁶ A VSZ V. 1963.

¹⁷ A VSZ Repülőorvosi... 1963.

¹⁸ Sándor 1965.

¹⁹ Hideg et al. 1965.

²⁰ Programma 1965.

²¹ A magyar delegáció... 1966.

7. kép Dr. Mótusz János orvos százados 1966-ban a VSZ VII. Repülő- és Űrorvosi Konferenciáján, Königsbrückben, a VSZ repülőorvosainak társaságában (Fotó: dr. Remes P.)

8. kép Dr. Béres László orvos százados az Annavölgy–Kecskemét Szakosított Repülő és Űrorvosi Szimpóziumon 1966-ban (Fotó: dr. Remes P.)

9. kép Dr. Tyrnauer János repülőorvos és dr. Halm Tibor a kecskeméti Szakosított Repülő és Űrorvosi Szimpóziumon 1966-ban (Fotó: dr. Remes P.)

A korszak repülő- és űrorvosai ebben az időben már túl voltak az úttörő jelentőségű állatkísérletes űrrepüléseken, megismerték az űrrepülés kedvezőtlen élettani hatásai közül a legfontosabbakat. Nagy nehézségek árán megalkották az életfenntartó és életbiztosító rendszereket. Meghatározták az űrhajósokkal szemben támasztott elvárásokat, valamint kialakultak a repülőhajózó-állomány soraiból történő szelekció alapelvei. Készen álltak a szükséges repülő- és űrorvosi szabályzatok. Lehetővé vált Nyugaton és Keleten egyaránt a vadászpilóták űrrepülése. 1961–1966 között lezajlottak a Vosztok, a Mercury, az X–15, a Voszhoz és a Gemini repülései. A nem mindennapi nehézségek ellenére, gyors egymásutánban 22 amerikai és 11 szovjet űrhajós járt az űrben.

A TITKOS MAGYAR ŰRKUTATÁS

1966-tól kezdve – a VSZ más tagállamaihoz hasonlóan – állami szintű minősítést kapott a magyar űrkutatás is. A Magyar Forradalmi Munkás–Paraszt Kormány a világűr kutatásában és hasznosításában részt vevő szocialista országok közötti együttműködés titkosságára vonatkozó megállapodásnak megfelelően az egyik háromezres titkos határozatában²² a magyar űrkutatás „*Szigorúan titkos*” és „*Titkos*” minősítésével kapcsolatos tennivalókról intézkedett.²³ A rendelkezés mellékletének 3. pontjában előírták, hogy a titkos és szigorúan titkos „*munkában csak azon tudományos munkatársak, szakértők és műszaki dolgozók vehetnek részt, akiknek erre illetékes hatóságoktól engedélyük van*”. Kötelezettséget vállaltak, hogy a „*munkában résztvevő tudományos munkatársak, szakemberek és más személyek kiléte*

²² A Magyar Forradalmi Munkás–Paraszt Kormány 3322/1966. sz. határozata.

²³ Melléklet a 3322/1966. számú kormányhatározathoz.

10. kép A VSZ Szakosított Repülő és Űrorvosi Szimpózium kecskeméti ülészaka 1966-ban
(Fotó: dr. Remes P.)

titokban maradjon”. Felsorolták, hogy pontosan mire is terjed ki ez a különleges titokvédelem. „Műszaki eszközök (kozmikus objektumok felszerelése, meteorológiai rakéták, ezek fedélzeti és földi rendszerei, asztrofizikai, orvostudományi, biológiai, kutatási eszközök stb.) és dokumentációk (kísérletek és kutatások eredményei, a kozmikus objektumokra és berendezésekre vonatkozó műszaki dokumentációk, leírások stb.).” Tehát a titokvédelem az orvostudományi és a biológiai kísérletek, illetőleg kutatások eredményeire, valamint a berendezéseire is vonatkozott. A beruházások is titkos bankszámlákról történtek az Állami Fejlesztési Intézetten keresztül, többnyire a honvédelmi költségvetési körön kívül.

A 4. pont részletesen szabályozta a résztvevők nyilvántartásának módját. Amennyiben a kutatók egy másik országba utaztak, akkor felhatalmazással kellett rendelkezniük. „E felhatalmazásban fel van tüntetve a kiküldött családi- és utóneve, apai neve (otcseszivo), munkahelye, beosztása, valamint, hogy milyen munka elvégzése céljából történik az utaztatás

(közös kísérletek, programok kidolgozása, kozmikus objektumok felbocsátásánál történő részvétel stb.). Valamennyi kiküldött felhatalmazásához 2 db 4,5×6 cm méretű, a küldő ország által hitelesített fényképet kell csatolni.”

1967-ből fennmaradt dr. Echter Tibor orvos alezredes, az OLP (Országos Légvédelmi Parancsnokság) vezető főorvosa jelentése a MNOTT Repülőorvosi Szakosztály munkájáról. Ez jól tükrözi az 1960-as évek repülőorvosi törekvéseit és a VSZ-ben összehangolt munkáját. Az is kiderül, hogy a VSZ-ben elfogadott egységesítési törekvéseket, szabályzatokat, kézikönyveket a tagországok közös munkával hozták létre.

„Jelentem, hogy a repülőorvosi szekció 1967. szeptember 18. és 23. között megtartott ülésin megvizsgálta az 1967 szeptemberében Landek Zdrojban²⁴ elfogadott határozat végrehajtását. Megállapította, hogy a beszámoló időszakban a Varsói Szerződésben résztvevő országok egészségügyi szolgálatának repülőorvosai egymásnak átadtak több tudományos munkát, melyek elősegítették a repülések orvosi biztosításának javítását. (Lengyelország 6, Magyarország 6, Német Demokratikus Köztársaság 1, Csehszlovákia 10, Románia 8, Szovjetunió 8.).

1967. júniusban megtartották a 8. repülőorvosi tudományos konferenciát Moszkvában az alábbi napirenddel: a.) analízátorok működése repülés közben, fiziológiai és pathológiai vonatkozások, b.) a légierő és a honi légvédelem csapatai egészségügyi biztosításának szervezési kérdései. Az értekezleten határozat készült arra vonatkozóan, hogy a Varsói Szerződésben résztvevő országok egészségügyi szolgálatainak repülőorvosai közösen kidolgoznak egy repülőorvosi kézikönyvet, melynek előkészítő tervét <szinopszis> a Szovjetunió előkészíti az 1968. évi 7. ülésszakra. A résztvevő országok itt határozzák meg, hogy melyik fél a könyv mely fejezeteinek elkészítését vállalja.

Határozat született arra vonatkozóan, hogy közös <útmutató> kerül kidolgozásra a légi-erő és az OLP csapatainak egészségügyi biztosítása céljából, háborús körülmények között. E célból a résztvevő országok tanulmányozzák a Szovjetunió, Lengyelország és a Német Demokratikus Köztársaság e tárgyú 67–68. években megjelent utasításait és azokra kritikái megjegyzéseiket, illetve kiegészítéseiket 1968. szeptemberig elkészítik abból a célból, hogy a végleges tervezetet a szovjet hadsereg repülő- és űrorvosi egészségügyi szolgálata 1969 júniusában elfogadásra előkészíthesse. Határozat született arra vonatkozóan is, hogy a Szovjetunióban érvényben lévő katonai repülőorvosi alkalmassági szabállyal kapcsolatos észrevételeiket, véleményüket és kiegészítéseiket a résztvevő országok elkészítik 1968. júniusáig.”²⁵

Az 1967-es moszkvai, VIII. Repülőorvosi Tudományos Konferencián dr. Echter Tibor orvos alezredes, dr. Szántó Ferenc orvos őrnagy, dr. Hideg János orvos őrnagy, dr. Gazdag Imre orvos százados és dr. Gelencsér Ferenc orvos százados vett részt (11. és 12. kép).

11. kép Az 1967-es moszkvai repülőorvosi konferencia kiadványa (Repülőorvosi Archivum)

²⁴ Fürdőváros Lengyelországban.

²⁵ Az OLP vezető orvos jelentése 1967.

12. kép Dr. Gazdag Imre orvos százados, dr. Gelencsér Ferenc orvos százados, dr. Echter Tibor orvos alezredes, dr. Hideg János orvos őrnagy és dr. Szántó Ferenc orvos őrnagy a moszkvai repülő és űrorvosi konferencián 1967-ben (Fotó: dr. Remes P.)

13. kép A VSZ-tagállamok IX. Repülő- és Űrorvosi Konferenciájának hallgatói, elől középen dr. Sándor László orvos alezredes, Kecskemét, 1968 (Fotó: dr. Remes P.)

A VSZ-tagállamok soron következő, IX. Repülő- és Űrorvosi Konferenciáját 1968 nyarán Kecskeméten tartották meg. A rendezvény érdekessége volt, hogy azon a Jugoszláv Néphadsereg hivatalos delegációja is részt vett, öt repülőorvos képezte a küldöttségüket. A rendezvény megszervezésében dr. Echter Tibor orvos alezredes, dr. Losoncz Mihály orvos alezredes, dr. Szántó Ferenc orvos őrnagy, dr. Sándor László orvos alezredes, dr. Zsiga Imre orvos alezredes, dr. Vadász Gyula orvos alezredes, dr. Hideg János orvos őrnagy, dr. Gyökössy József orvos őrnagy, dr. Vicsay László orvos őrnagy, dr. Mótusz János orvos

őrnagy, dr. Gelencsér Ferenc orvos százados, dr. Magyar Emil orvos százados, dr. Béres László orvos százados, dr. Sztanojev György orvos százados, dr. Szekeres László orvos főhadnagy, Somosi Ferenc őrnagy, Kátai László őrnagy, Mészáros András őrnagy, dr. Gáti Tibor egyetemi tanár, Kiss Mihály őrnagy, Szűcs Ferenc őrnagy és Iványi Mihályné vettek részt. A konferencián megjelent Szilágyi László országos légvédelmi parancsnok, valamint dr. Vámos László orvos ezredes egészségügyi szolgálatfőnök is (13. kép).

A tudományos programban a balesetmentes repülések, repülőesemények egészségügyi elemzése, személyi tényező szerepe a repülőesemények létrejöttében, kifáradás és a repülőesemények összefüggései, pilóták pszichofiziológiai vizsgálata, repülés közbeni illúziók, idődeficit szerepe a pilóták hibás tevékenységében, légi célok elfogásának pszichofiziológiai problémái, repülésvezetők pszichológiai vizsgálata és a földi kiszolgáló állomány képességvizsgálatai voltak a kiemelt témák. Az egyes kutatási témákból referátumokat és kerekasztal-konferenciákat tartottak.²⁶ Ezen kívül 1968-ban – a MNOTT Repülő- és Űrorvosi Szakosztály éves munkaterve szerint – a tömegpusztító fegyverek hatásaival, a pszichikai és fizikai alkalmasság kérdéseivel, valamint a testi fogyatékoságok elbírálásával is foglalkoztak.²⁷

14. kép Dr. Echter Tibor orvos ezredes előadást tart a várnai repülő- és űrorvosi konferencián 1969-ben (Fotó: dr. Remes P.)

Az 1969-es, Várnában megtartott X. Repülő- és Űrorvosi Konferenciáról a kecskeméti Repülőorvosi Archivum anyagai között csak egy fotóalbum maradt fenn, írásos anyag nem (14. és 15. kép). Ebből az évből viszont három másik dokumentum is található az archívumban. Az egyik a MNOTT Repülőorvosi Szekciójának munkaterve, amelyben zsíranyagcsere-vizsgálatok, vibráció hatásának vizsgálata, az új ROB-szabályzat elkészítése, telemetriás vizsgálati módszerek kidolgozása és a startvizsgálati gyorsteszték kidolgozása

²⁶ A kecskeméti repülőorvosi konferencia... 1968.

²⁷ A MNOTT... 1968.

szerepeltek.²⁸ A többi irat a Repülőorvosi Szakosztály 1969-es referáló üléseivel kapcsolatos. Ezekből megtudhatjuk, hogy:

- dr. Béres László orvos százados a hajózók alsóvégtagi vénás betegségeiről;
- Kántor Zoltán könyvtáros a lyukkártyás dokumentáció kialakításáról;
- dr. Csengery Attila orvos százados a homloküregi fejlődési rendellenességek és a bronchiectasia (tüdőtágulat) közötti összefüggésekről;
- dr. Gyökössy József orvos alezredes a koszorúér-betegségekre hajlamosító tényezőkről;
- dr. Gelencsér Ferenc orvos százados a coronaria sclerosis rizikófaktorairól (szív koszorúér elmeszesedés kockázatairól);
- dr. Mótusz János orvos őrnagy az idegi megterhelésekről;
- dr. Gulyás Lajos orvos alezredes az EKG (elektrokardiogram) diagnosztikai szerepéről;
- dr. Gémes István orvos őrnagy egy forgalomban még nem lévő, de már kipróbálás alatt álló anticholesterinaemiás (vérzsírsökkentő) gyógyszerről számolt be.^{29, 30}

15. kép Dr. Gelencsér Ferenc orvos százados, dr. Bodó György orvos alezredes, dr. Vadász Gyula orvos alezredes, dr. Sándor László orvos alezredes és dr. Echter Tibor orvos ezredes az 1969-es várnai konferencián (Fotó: dr. Remes P.)

1970-ben ismét Jeseníkre került a sor, itt rendezték meg a VSZ-tagállamok XI. Repülőorvosi Konferenciáját. A sok repülőesemény és katasztrófa miatt még mindig kiemelt szerepet szántak a pilóták és a földi kiszolgáló személyzet pszichofiziológiai állapotának tanulmányozására, a kiképzés repülőorvosi ellenőrzésére, az új alkalmassági vizsgáló módszerek kidolgozására, a pilóták kifáradásának tanulmányozására és a balesetveszélyes helyzetek megelőzésének repülőorvosi módszereire.³¹ A konferencián dr. Echter Tibor orvos ezredes, dr. Szántó Ferenc orvos alezredes, dr. Hideg János orvos őrnagy, dr. Béres László orvos százados, dr. Varga József alezredes, dr. Kovács Jenő orvos alezredes vettek részt.

²⁸ Beszámoló 1969.

²⁹ Jegyzőkönyv 1969a.

³⁰ Jegyzőkönyv 1969b.

³¹ Protokoll 1971.

3. táblázat A VSZ repülő- és űrorvosi konferenciái 1965–1970 között (Készítette a szerző)

Időpont	Helyszín
1965	Varsó (VI. Konferencia)
1966	Budapest, Kecskemét és Königsbrück (VII. Konferencia)
1967	Landez Zdroj Moszkva (VIII. Konferencia)
1968	Kecskemét (IX. Konferencia)
1969	Várna (X. Konferencia)
1970	Jeseník (XI. Konferencia)

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 1953. évi 043. sz. titkos kórházparancsnoksági parancs. Bp., 1953. november, 1967/T. Központi Kórház. 13. HL. MN. 1967/T. Központi Kórház.
- Aczél György: *Az elmúlt 30 év repülő-egészségügyének hazai története*. A Repülőorvosi Vizsgáló és Kutató Intézet fennállásának 30. évfordulója alkalmából rendezett Ünnepi Tudományos Értekezleten elhangzott előadás kézírata. Kecskemét, 1978. 12. 01., 1–15. Repülőorvosi Archivum Kecskemét. RAK 1978 12 01.
- A kecskeméti repülőorvosi konferencia teljes anyaga. Repülőorvosi Archivum, Kecskemét. RAK 1968 06 24.
- A magyar delegáció névsora a VII. Königsbrücki VSZ Repülőorvosi konferencián. Repülőorvosi Archivum Kecskemét. RAK 1966 04 00.
- A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 3322/1966. sz. határozata a szocialista országoknak a világűr kutatásában történő együttműködésére vonatkozó szabályzat jóváhagyásáról. Leiratban 1. o. Repülőorvosi Archivum Kecskemét. RAK 1966 09 08. <http://www.hso.hu/showbinary.php?did=132> (Letöltés időpontja: 2025. 03. 20.)
- A MNOTT Repülőorvosi Szekciójának munkaterve. Repülőorvosi Archivum Kecskemét. RAK 1968 01 00.
- A VSZ III. Repülőorvosi Konferenciájának anyaga. Jeseník, 1960. 09. 12–17. Repülőorvosi Archivum Kecskemét. RAK 1960 09 12 17.
- A VSZ IV. Repülőorvosi Konferenciájának anyaga. Szófia, 1962. Repülőorvosi Archivum Kecskemét. RAK 1962 00 00.
- A VSZ Repülőorvosi Munkaértekezletének anyaga. Moszkva, 1963. 11. 23–26. Repülőorvosi Archivum Kecskemét. RAK 1963 11 23 26.
- A VSZ V. Repülőorvosi Szimpóziumának anyaga. Bukarest, 1963. Repülőorvosi Archivum Kecskemét. RAK 1963 00 00.
- Az OLP vezető orvos jelentése. Repülőorvosi Archivum Kecskemét. RAK 1967 10 16.
- Bartikovszkij beszéde. Recs nacsalnyika Vojennogo Insztyituta Aviacionnoj Megyicini polkovnyika docenta V. Bartyikovszkogo. Repülőorvosi Archivum Kecskemét. RAK 1965 00 00.
- Beszámoló a MNOTT által az 1969. évre elfogadott tudományos témák I. félévi végrehajtásáról. 1–3. Repülőorvosi Archivum Kecskemét. RAK 1969 00 00.
- Csémi Károly vezérőrnagy levele orosz nyelven. Repülőorvosi Archivum Kecskemét. RAK 1966 40 00.

- Hideg, János et al.: *Vozgysjstvije vibracij na krovjanoje davlenyje krisz*. Tyeziszi doklada. Repülőorvosi Archívum Kecskemét. RAK 1965 00 01.
- Hippaux, C. et al.: *Légi úton történő kiűrités az indokínai háború folyamán*. La Médecine Aéronautique, 11. évf. 1956/2., 227–239. Ref.: Dr. Lukács Sándor orvos alezredes. Honvédorvos, IX. évf. 1957/5–6. https://epa.oszk.hu/04900/04906/00003/pdf/EPA04906_honvedorvos_1957_05-06_242-255.pdf (Letöltés időpontja: 2025. 03. 20.)
- Jarniou, A. P. et al.: *Tüdőtuberculosisban szenvedők légi szállításáról*. Ref.: Dr. Lukács Sándor orvos alezredes. Honvédorvos, IX. évf. 1957/5–6. https://epa.oszk.hu/04900/04906/00003/pdf/EPA04906_honvedorvos_1957_05-06.pdf (Letöltés időpontja: 2025. 03. 20.)
- Jegyzőkönyv a Minisztertanács 1965. április 29-i üléséről. 312. Jegyzőkönyv a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 1965. április 29-i üléséről. MOL XIX-A-83-a-1965. 04. 29. 312. jkv. Leiratban: Repülőorvosi Archívum Kecskemét. RAK 1965 04 29.
- Jegyzőkönyv a Repülőorvosi Szakosztály 1969a. febr. 28-i üléséről. 1–2. Repülőorvosi Archívum Kecskemét. RAK 1969 02 28.
- Jegyzőkönyv a Repülőorvosi Szakosztály 1969b. május 9-i üléséről. 1–4. Repülőorvosi Archívum Kecskemét. RAK 1969 05 09.
- Melléklet a 3322/1966. számú kormányhatározathoz. Alapvető rendelkezések a világűr kutatásában és hasznosításában résztvevő szocialista országok közötti államközi együttműködés titkossága megőrzésének biztosítására vonatkozóan. Leiratban 1–4. Repülőorvosi Archívum Kecskemét. RAK 1966 09 08. <http://www.hso.hu/showbinary.php?did=132> (Letöltés időpontja: 2025. 03. 20.)
- Pataki István: *A Varsói Szerződés negyedszázados küzdelme a békéért, a biztonságért, a feszültség csökkentéséért*. Hadtörténelmi Közlemények, 27. évf. 1980/2. https://epa.oszk.hu/00000/00018/00171/pdf/EPA00018_hadtortenelmi_1980_02_199-227.pdf (Letöltés időpontja: 2025. 03. 20.)
- Pogányné Rózsa Gabriella: *A Honvédkórház 120 éve*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2019.
- Predriel, G.: *Szembántalmak és a légi szállítás*. Ref.: Dr. Lukács Sándor orvos alezredes. Honvédorvos, IX. évf. 1957/5–6. https://epa.oszk.hu/00000/00018/00171/pdf/EPA00018_hadtortenelmi_1980_02_199-227.pdf (Letöltés időpontja: 2025. 03. 20.)
- Programma po naucsno-isszledovatyelszkih rabot v aviacionnoj megycine m/sz VNA v 1965–1970 godah. Repülőorvosi Archívum Kecskemét. RAK 1965 00 02.
- Protokol a Jeseniki konferenciáról. Orosz nyelven. Repülőorvosi Archívum Kecskemét. RAK 1971 10 19.
- Dr. Remes Péter: *Űrélettani kutatások Magyarországon (1950–1992)*. Honvédorvos, 67. évf. 2015/1–2., 69–88. http://drremes.no-ip.org/tartalom/drremes/2015_01_02_098/honvedorvos_2015_1-2.pdf (Letöltés időpontja: 2025. 03. 20.)
- Sándor, László: *Opitü isszledovanyij, provegyennüh v szvjazi sz nyervozom pilotov v VNA*. Tyeziszi doklada. Repülőorvosi Archívum Kecskemét. RAK 1965 00 01.
- Dr. Szántó Ferenc, dr. Losonc Mihály és dr. Echter Tibor fényképalbumai. Repülőorvosi Archívum Kecskemét. RAK 1960 09 12 17.
- Tabusse, L. – Salvaignac A.: *Egészségi elváltozások és a légi szállítás*. Ref. Dr. Lukács Sándor orvos alezredes. Honvédorvos, IX. évf. 1957/5–6. https://epa.oszk.hu/04900/04906/00003/pdf/EPA04906_honvedorvos_1957_05-06.pdf (Letöltés időpontja: 2025. 03. 20.)

Fórizs Sándor ny. r. határőr dandártábornok:

A HATÁRŐRSÉG SORÁLLOMÁNYA AZ 1960-AS ÉVEKBEN

DOI: 10.35926/HSZ.2025.3.6

ÖSSZEFOGLALÓ: A publikáció levéltári dokumentumok alapján a határőrség sorállományának helyzetét vizsgálja az 1960-as években. A szerző bemutatja a legfontosabb tevékenységeket, sorozást, bevonulást, kiképzést, leszerelést. Az olvasó megismerheti a létszámadatokat, a haláleseti és öngyilkossági számokat, fegyelmi kimutatásokat, a szakbeosztások fajtáit, valamint a bevonultatás és az alkalmazás különböző típusú megoldásait.

KULCSSZAVAK: határőrség, sorozás, bevonulás, leszerelés, kiképzés, fegyelmi helyzet

A SZERZŐRŐL:

Dr. Fórizs Sándor ny. r. dandártábornok, ny. egyetemi tanár (CSc), professzor emeritus, a Nemzeti Közszerződési Egyetem Rendészettudományi Kar Rendészettudományi Doktori Iskola témavezetője (ORCID: 0000-0001-6019-3295; MTMT: 10002335)

BEVEZETÉS

A magyar határőrség – a fegyveres erők részeként – az 1960-as években feladatait sorállomány alkalmazásával látta el. Ennek jogi alapját több dokumentum biztosította. „A Magyar Népköztársaság polgárainak megtisztelő kötelessége, hogy általános védkötelezettség alapján katonai szolgálatot teljesítsenek.”¹ Az általános védkötelezettségről szóló rendelkezéseket az 1960. évi IV. törvény a honvédelemről és az ezt módosító 1964. évi 1. számú törvényerejű rendelet szabályozta.² A sorkatonai szolgálat minden mozzanatára – sorozás, bevonulás, alapkiképzés, váltás, leszerelés, határőrizeti szolgálat ellátása, tanfolyamok, tiszteskiképzés stb. – az országos parancsnok évente intézkedéseket vagy parancsokat adott ki, amelyeket a kerületparancsnokok (regionális helyi vezetők, összesen tíz, később 11) a saját sajátosságainak megfelelően tovább pontosítottak. Egy 1965-ben kiadott utasítás az egész kérdéskört átfogóan áttekintette, minden részletében beszabályozta.³

A határőrség 1960-ig nem dolgozta fel az 1956–57-es évek sokkhatásait. A tisztii állomány meghatározó része leszerelt, sok vezetőt elmozdítottak a helyéről,⁴ 1957-ben leváltották az országos parancsnokot, lecserélődött a teljes sorállomány. Mindezek ellenére a szervezet fegyelmi és szolgálatellátási helyzete nem érte el az országos politikai vezetés által megkívánt szintet. A sorozatos problémák átlépték azt az ingerküszöböt, amikor felülről beleményülnek egy szervezet irányításába. A Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) Politikai Bizottsága az ország első számú nem kormányzati, hanem politikai jellegű döntéshozó

¹ MNK Alkotmány 60. §.

² Magyar Közlöny 1960. december 18-i, 112. szám, illetve 1964. január 29-i 6. szám.

³ „Utasítás a sorállományúak katonai szolgálatának rendjéről, szolgálatteljesítésükkel kapcsolatos eljárásokról.”

⁴ Fórizs 2023a, 111–123.

szerveként 1960. augusztus 9-én tartott ülésén többek között két, a határőrséget is érintő napirendi pontot tárgyalta.

A 2. pont címe magában is sokatmondó: *Jelentés a Határőrségnél történt rendkívüli eseményekről, azok okairól és a Határőrség munkájának legfőbb nehézségeiről*. Az ülés anyaga a levéltárban és az interneten egyaránt elérhető.⁵ Döntés született az országos parancsnok és a politikai csoportfőnök leváltásáról.

1963-ban ismételten váltás volt az országos parancsnoki munkakörben. A vezetőváltás magában még nem feltétlenül hozza meg a nagy változásokat. Az egyik kulcskérdés a sorállomány, illetve annak tevékenysége volt. Írásomban a sorállomány helyzetét kívánom vizsgálni az 1960-as évekre vonatkozóan. Az elemzéshez, a kialakult viszonyok bemutatásához a kapcsolódó témájú anyagokat a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) Lángliliom utcai gyűjteményéből a határőrség országos parancsnokság okmányai⁶ közül választottam ki. A publikációban nem érintem a sorállomány határőrizeti alkalmazásának módszereit, a határőrizet helyzetét, ezek a kérdések már csak mennyiségi okokból is meghaladják egy publikáció kereteit.

Az adatok feldolgozását némiképp nehezíti, hogy a '60-as években egy ideig az ügynevezett „határőrizeti évben” vezették a nyilvántartásokat. Ez az időszak az októbertől októberig tartott, vagyis az egyik évből három, a másiból kilenc hónapot tartalmazott. Ez viszont rendkívül akadályozza a megelőző és a későbbi időszak csillagászati évekre illeszkedő információinak összevetését.

A HATÁRŐRSÉG HELYZETE

A határőrség – hivatalos megnevezéssel BM Határőrség – az akkori jogállása szerint a fegyveres erők részeként a belügyminiszter alárendeltségében tevékenykedő testületként működött, hasonlóan a BM Karhatalomhoz.

Az 1966-ban érvényben volt határőrségi állománytáblázatot a belügyminiszter 1962. november 1-jén hagyta jóvá. Ennek megfelelően a szervezet 1966. évi létszáma az alábbi volt:

- a teljes rendszeresített állomány 16 032 fő;
- ebből hivatásos 3 249 fő;
 - tiszt 2 043 fő;
 - hivatásos tiszthelyettes 1 011 fő;
 - irodai dolgozó 195 fő;
- sorállomány 12 783 fő.⁷

A tényleges létszám az állománytáblázathoz viszonyítva folyamatosan, hónapról hónapra ingadozott. Általában hivatásosokból kisebb hiány, a sorállományból 100–200 fős többlet jelentkezett. Ezt mutatja az előző évi, a 1965-ös létszámhelyzetről szóló kimutatás:⁸

- a teljes rendszeresített állomány 16 032 fő;
- tiszt 2043 fő, hiány 215 fő;
- hivatásos tiszthelyettes 1102 fő, többlet 91 fő;

⁵ Őrzési egység: 1960. augusztus 9. (288.f.5/195.ö.e.)

⁶ Levéltári jelzetük: MNL OL HOP XIX-B-10.

⁷ „Javaslat a BM Határőrség szervezésének módosítására.”

⁸ „Kimutatás a BM. Határőrség személyi állományának létszámáról.”

- irodai dolgozó 195 fő, többlet egy fő;
- sorállomány 12 783 fő, többlet 150 fő.

A nyilvántartás egyik érdekessége, hogy megemlíti, a sorállományból tiszti beosztásban 18 fő, hivatásos tiszthelyettesi beosztásban 83 fő dolgozik, alapvetően gazdasági területen, raktárakban, nyilvántartási feladatok területén. A tiszthiányt mutatja, hogy rövid néhány hónapos időszakra őrsparancsnok-helyettesi és politikai helyettesi funkciókba is kineveztek ideiglenesen sorkatonákat.

Az országos parancsnokság a négy év alatt a határőrizeti helyzetben bekövetkezett változások – például a határforgalom jelentős növekedése – miatt megkísérelte módosíttatni az állománytáblázatot, kisebb, 200 fős növekedést kívánt elérni. Az ehhez kapcsolódó levelezés, felterjesztések és válaszok egész évben folytak, láthatólag igen lassan.

A sorállomány korábbi létszámadatai:⁹

- 1960. február 15-én 13 342 fő, a többlet 120 fő;
- 1961. február 15-én 13 703 fő, a többlet 478 fő;
- 1962. február 15-én 13 508 fő, a többlet 286 fő.

A sorállomány összetételéről több kimutatással is rendelkezünk. Egy 1962. évi jelentés¹⁰ az állomány származási helyzetéről szól. Az összlétszám 13 423 fő, 201 fővel több az előírtnál, két korosztályban. Szociális származásuk szerint:

- munkás 50%;
- paraszt 38,35%;
- értelmiségi 0,65%;
- egyéb származású 11%.

A szervezet vezetése szempontjából érthető módon a képzettebb katonák a törzseknél szolgáltak. Az országos parancsnokságon és utalt alegységeinél érettségivel rendelkező sorkatonák 21%-a. Ők lényegében különböző osztályoknál, szervezeti elemeknél a kvalifikáltabb felkészítést igénylő feladatokat látták el, és a járőrszolgálatokban többnyire nem vettek részt.

A sorállomány elosztása szervezetenként az alábbi volt. 1963. október 1-jén a sorállomány rendszeresített létszáma 12 947 fő, állományban 13 147 fő, közülük tiszti státuszban 33 fő, tiszthelyettesi státuszban 91 fő, összesen 124 fő volt.

Alkalmazási területek:¹¹

- a határőrizet I. vonalában (őrs, FEP, hajós század)
9623 fő, az állomány 60,3%-a;
- a II. vonalban (vonatellenőrző, tartalék, műszaki és kiszolgáló alegységek)
3485 fő, az állomány 21,9%-a;
- a III. vonalban (kerület- és zászlóaljtörzsek, komendánsalegységek)
2056 fő, az állomány 12,9%-a;
- a IV. vonalban (országos parancsnokság és közvetlenjei)
782 fő, az állomány 4,9%-a.

⁹ „Jelentés a sorállomány létszámáról.”

¹⁰ „Létszám és harcieszköz jelentés.”

¹¹ „Jelentés a BM. Határőrség rendszeresített...”

A határőrség egyik jelentős problémája volt, hogy igen sok sorkatonára esett ki szolgálatból különböző, legtöbbször egészségügyi vagy szociális okok miatt, akiket le kellett szerelni: 1961-ben 290 fő, 1962-ben 302 fő. Az 1962/63-as határőrizeti évben (októbertől októberig) 601 fő sorállományú került fogyatékba, 127 fővel több, mint az előző évben. Okok:

	1961/62-es év	1962/63-as év
– szociális okokból leszerelve	58 fő	79 fő
– egészségügyi okokból leszerelve	247 fő	367 fő
– társadalmi és egyéb szervek kérésére leszerelve	5 fő	16 fő
– bírósági ítélet folytán	128 fő	75 fő
– más szervhez áthelyezve	17 fő	12 fő
– kormányőrségnek átadva	–	24 fő
– elhalálozott	13 fő	20 fő
– külföldre szökött	6 fő	5 fő

Az év során 1530 katonát léptettek elő tisztesnek a tisztesiskolák elvégzését követően. A szakbeosztásokban szolgálatot teljesítő sorkatonák „tartották fenn” a szervezetet. A rendszerezett szakképzettségek, a rendszeresített, zárójelben pedig a ténylegesen meglévő létszám:

– szakács	439 fő (467 fő);
– híradó	850 fő (943 fő);
– műszaki	330 fő (334 fő),
– gépkocsivezető	327 fő (697 fő);
– lovász	188 fő (193 fő);
– patkolókovács	17 fő (17 fő);
– fegyvermester	12 fő (12 fő);
– egészségügyi őr	14 fő (16 fő);
– géppuskás	251 fő (263 fő);
– kutyavezető	106 fő (140 fő).

A kimutatás nem teljes. A változások új munkaköröket hoztak, például az elektromos jelzőrendszer felépítésével megjelent a „jelzőműszerész” beosztás, a nyugati őrskönn általában négy fővel, a határforgalom növekedésével pedig a „segéd útlevelkezelő”.

A sorkatonáknak lehetőségük volt kérni a leszerelésüket, amennyiben változás állt be családi, egészségügyi stb. helyzetükben. Ezekről a kérelmekről igen kevés adatunk van. A leszerelési kérelmek száma 1962-ben 577 db, 1963-ban 685 db volt. A 685 kérelem alapján leszereltek 79 főt. Az elbírálást zavarta – mint a jelentés írja –, hogy egyes tanácsi szervek jogtalanul adtak ki családfenntartói igazolásokat.

A leszerelő katonák körében rendszeresen toborzást folytattak, hogy hivatásos tiszthelyettesként, általában szakbeosztások ellátására, bent maradjanak a határőrségben. Ezt mutatja egy 1964. évi parancs,¹² amely az 1965 februárjában távozókat célozta meg. A szempont a hiányok feltöltése volt, szakaszparancsnok, rádióállomás-parancsnok, géptávirás, őrselektő, útlevelkezelő, egyéb hadtápbosztások jöttek elsődlegesen számításba. Az ígért illetmény a beosztástól függően 1200–1450 Ft között mozgott.¹³

¹² „Tárgy: Toborzás végrehajtása.”

¹³ 1965-ben az egy főre jutó átlagfizetés 1766 Ft.

Felvételi feltétel volt az erkölcsi feddhetetlenség, a megfelelő általános műveltség, a katonai szolgálat ideje alatt tanúsított fegyelmezett magatartás, és lehetőleg érettségi, de minimum 8 osztályos általános iskolai végzettség. Az alkalmazásra a leszerelés napjával került sor. Lehetőség nyílt ezt megelőzően, még sorkatonaként megkapni a megbeszéltek munkakört, a hivatásos állományú katona illetménye 20%-ának folyósításával.

Az 1961. februárban leszerelő állományból 287 fő jelentkezett továbbszolgálatra. Alkalmatlannak bizonyult 83 fő, a 204 fő alkalmas közül 111 főt beosztottak tiszthelyettesi helyekre, 93 főt pedig a szerencsi hathetes tiszthelyettesi tanfolyamra vezényeltek. Ugyanebből a leszerelésből a rendőrséghez jelentkezett 339 fő, a kormányőrséghez 222 fő, ami szemléletesen mutatja, hogy a határőr sorállomány a belügyi szervek jelentős utánpótlási bázisa volt.

A sorállomány napi leterheltsége rendkívül magas volt, amint azt egy 1962. évi parancs¹⁴ is tartalmazza.

„...egy fő napi megterhelése a végrehajtó szolgálatot ellátóalegységeknél:

- 6–8 óra szolgálat;
- 2 óra kiképzés (kiképzési napokon);
- 30 perc kötelékrendezés;
- 1,30 óra felkészülés a szolgálatba, illetve szolgálatból bevonulás után szerelvény-karbantartás;
- 1 óra gazdasági munka;
- 4 óra politikai-kulturális-sport tömegmunka, illetve szabadfoglalkozás, nem kiképzési napokon – szombat, vasárnap, hétfő – ennél több;
- 8 óra alvás, összesen 24 óra.”

SOROZÁS, BEVONULÁS, KIKÉPZÉS

Sorozásról, bevonulásról, alapkiképzésről minden évből találhatóak jelentések a levéltárban. A '60-as években évente csupán egyszer került sor bevonulásra. Ezt mindig novemberre tervezték, az alapkiképzés februárig tartott. Ezt a megoldást az indokolta, hogy a téli időszak határőrizeti szempontból „holt” időszaknak számított, kisebb volt a határsértők mozgása, könnyebben lehetett tiszteket és sorkatonákat a kiképzésre összevonni.

Más kérdés, hogy a hideg időszak jelentősen nehezítette a határőrszolgálat jellege miatt szinte mindig szabadban tartott foglalkozásokat. Az évi egyszeri alkalom miatt a határőrség nem tartott fenn állandó kiképzőbázisokat. Erre majd csak akkor került sor, amikor a sorkatonai szolgálat idejének rövidülése miatt évente több bevonulásra lett szükség, és folyamatosra vált a kiképzések tartása. Újonckiképző pontot 1962/63. évben 12-t, 1963/64. évben 13-t, 1964/65. évben 12-t szerveztek. 1966 őszén ezek 6720 fős befogadóképességgel rendelkeztek. Elképzelhető, milyen óriási feladatot jelentett ezek évenkénti felállítás, majd bontása, a teljes szükséges logisztika, elhelyezés, ruházat, étkezés, kiképzési anyagok és helyek biztosítása. Mégis, talán a legnagyobb problémát a felkészítéshez szükséges hivatásos állomány kiállítása jelentette. A négyhónapos időszakra eredeti beosztásukból „vették ki” az embereket, ami gyakran a családjuktól történő különélést, munkájukból való kiesést jelentette. A szakaszparancsnokok, akiknek a szintjén a legfontosabb feladatok jelentkeztek, többnyire tisztek, a rajparancsnokok sorállományú tisztesek voltak.

¹⁴ „Határőrség országos parancsnokának 20. sz. parancsa.”

A határőr sorkatonai szolgálat ekkor három hónappal hosszabb, mint a honvédségé, más volt a sorozás és a behívás rendje.¹⁵ A néphadseregnél évente két-három sorozást és öthat behívást szerveztek.

Évente a határőrség vonultatott be utoljára katonákat, mindig gyengébb minőséget kapott, mert a bevonultatható korosztályok maradványából merített. Ideiglenes vezénnyelssel évi négy hónapra hozták létre a kiképzőpontokat 400-500 fős hivatásos és 1400 fős sorállományú kerettel, ez az összlétszám 13%-a, ezért nagy megterhelést jelentett a végrehajtott szolgálatból történő kiesés. A számadatokból látszik, hogy a sorállomány meghatározó szerepet játszott az alapkiképzések végrehajtásában. Az áttérést a 24 hónapos szolgálatra 1970-re tervezte a határőrség, és ezt követően évi három kiképzéssel számolt, ami már lehetővé tette állandó állományú kiképzőpontok szervezését.

A sorozás mindig megelőzte a novemberi bevonulást. Lényegében ekkor választották ki azokat, akiket a határőrséghez hívtak be. Az utolsó nagy fizikai, egészségügyi ellenőrzésre a bevonulás helyén került sor. Az 1963. évi sorozás augusztus 14. és szeptember 21. között zajlott. A létszámkivetés 8110 fő volt, ebből 1100 fő tartalék. Az 5%-os bevonulási tartalékkal együtt 1065 fő állt rendelkezésre a kiesők pótlására.

1965-ben a sorozás október 4–30. között történt, november 23–24-én 6920 újonc vonult be,¹⁶ kiképzésük 1965. november 29. és 1966. február 10. között zajlott. A sorozás és a bevonultatás terheit a honvédség szervezetei viselték. A határőrség a MNVK. 3. Csoportfőnökségétől igényelte le a szükséges létszámot és a fontosabb szakképzettségeket. A kérelmek teljesítése korántsem volt egyszerű. Nehezen lehetett teljesíteni a biztonsági előírásokat. A nyugatra, az osztrák határra kerülők esetében nem lehettek külföldi rokoni kapcsolatok, büntetett előélet. Nagy segítségnek bizonyult a határőrség számára, ha a kért szakképzettségüket megkapta. A szervezet működése jellemzően a sorállomány önálló szakmai munkáján alapult. Így, a teljesség igénye nélkül, a raktárosok, őrsellátók, (kvázi század-szolgálatvezetők), szakácsok, írnokok, gépkocsivezetők, lovászok, híradósok, különböző javítóműhelyekben lévő munkába állítása megfelelő előképzettség mellett – például hentes, szakács – lényegesen könnyebb volt.

A járási honvéd kiegészítő parancsnokságok soroztak. Ebben az évben egy-egy rendőrtisztet, összesen 35 rendőrt vezényeltek a sorozóbizottságokhoz, kedvező volt a helyismeretük, és gyorsan tudták a szükséges adatokat beszerezni. 18 megye 65 járásából, három városi és 14 budapesti kerületi, összesen 82 honvéd kiegészítő parancsnokság területéről biztosították a határőrség újoncigényét.

A létszámkivetés 20% nyugati és 10% ügynevezett baráti¹⁷ határőrkerületi sorozási tartalékkal történt, ez 7754 főt jelentett. Egyes járásoknál nyolc általános végzettség alatt nem soroztak. Sok volt az alkalmatlan, így Budapest VIII. kerületénél 156 főt kellett sorozni, 200 főt biztosítottak, közülük csak 80 fő lett alkalmas. Az elhárító szolgálat 4330 főt ellenőrzött, 290 fő esett ki vagy bizonyult alkalmatlannak nyugati szakaszon történő szolgálatra.

„A kiegészítő parancsnokságok az általuk kivetett létszámon felül 10%-os biztonsági hányaddal vonultatották be az állományt a kerülethez, s ezt a többletet az orvosi vizsgálat befejezéséig ott tartották.”¹⁸

¹⁵ „Tárgy: A sorkatonai idő csökkentése és a behívási rendszer megváltoztatása.”

¹⁶ „Jelentés” bevonulásról, 1965.

¹⁷ Ezt az elnevezést a nem nyugati határszakaszokra alkalmazták.

¹⁸ Uo.

A belügyminiszter engedélyével a behívások +3%-os rátaartással történtek a későbbi soron kívüli leszerelések ellensúlyozására. Ez a plusz behívási létszám tette lehetővé az alapkiképzésen valamilyen okból kiesők pótlását. A 3%-nyi pluszlétszám a következő év március 31-ig maradhatott meg. Márciusban az állományt átvizsgálták, és a szociálisan számításba jövő katonákat nem tényleges viszonyba helyezték, ezzel a szervezet beállt az előírt állománytáblára. Minden további sorkatonai kiesése már csökkentette a létszámot, pótlására nem volt lehetőség.

Ebben az évben az MNVK Szervezési és Mozdósítási Csoportfőnökség hozzájárulásával a behívások közvetlenül a kiképzőpontokra történtek. Ez jelentősen könnyítette a résztvevők munkáját, mert nem kellett az átvételt követően utaztatással, szállítással, felügyelettel foglalkozni.

Iskolai végzettség a bevonultaknál:

	1963	1964	1965
Érettségizett	273 fő 3,9%	594 fő 9,0%	704 fő 10,2%
1–4 o. középiskola	259 fő 3,7%	274 fő 3,5%	320 fő 4,6%
8 o. ált. isk.	4 469 fő 63,8%	5 271 fő 77,5%	5 616 fő 81,2%
7 o. ált. isk.	784 fő 11,2%	334 fő 5,0%	158 fő 2,3%
6 o. ált. isk.	889 fő 12,7%	295 fő 4,0%	110 fő 1,5%
5 o. ált. isk.	329 fő 4,7%	54 fő 1,0%	12 fő 0,2%

Ugyanerről az évről rendelkezünk egy másik jelentéssel is.¹⁹ Az újonckiképzés 1965. november 29-től 1966. február 13-ig tartott. A kiképzőegységekhez bevonult 6921 fő újonc és 92 fő tiszti iskolás növendék. A bevonult állományból szociális, egészségügyi és egyéb okokból leszereltek 145 főt. A sorállomány feltöltöttsége 104,5%-os lett.

„Az 1963. november hónapban bevonult 27 hónapos szolgálati idejük leteltével 1966. február 15-ig leszereltünk 6024 fő határőrt.”²⁰ Visszatartottak 85 főt bírósági büntetésük, illetve szolgálati idejük letöltésére, 36 fő visszamaradt hivatásos tiszthelyettesi állományban.

A váltás után a létszám 13 380 fő, elsőéves 6866 fő, másodéves 6514 fő, 597 fővel több a rendszeresített létszámnál. Ebben a többletben 148 fő az Egyesített Tiszti Iskola hallgatója, 23 fő a BM III/V. Csoportfőnökség részére lett kiképezve, 40 fő büntetőintézetben van, 87 fő pedig hivatásos státuszú beosztást tölt be.

A szociális okokból menet közben leszerelők tartaléka is ez a többlet. Rendszeresen, évente március 31-ig a sorkatonai létszámtöbbletet arra használták fel, hogy a kiképzés befejezését követően a szociálisan vagy egészségügyileg problémás katonákat idő előtt nem tényleges állományba helyezték.

¹⁹ „Összefoglaló jelentés az 1965/66...”

²⁰ Uo.

A kiképzés időszakában két öngyilkossági kísérlet történt. A határőrségnél az öngyilkossági kísérletek és öngyilkosságok az országos átlag alatt maradtak, ennek ellenére állandó gondot okoztak.²¹ A vezetés törekedett megelőzésükre és az okok feltárására.²²

Másik jelentésben az olvasható, hogy a bevonult állomány hat korosztályból tevődött össze:²³

- 1944-es születésű 27 fő, 0,3%, 22 éves;
- 1945-ös születésű 594 fő, 8,5%, 21 éves;
- 1946-os születésű 1 595 fő, 22,4%, 20 éves;
- 1947-es születésű 2 580 fő, 36,3%, 19 éves;
- 1948-as születésű 2 311 fő, 32,4%, 18 éves;
- 1949-es születésű 6 fő, 0,1%, 17 éves.

A nyugati kerületek részére sorozásra tervezett 4236 fő sorköteles közül az operatív szervek 3039 főt tudtak csak leellenőrizni a behívóparancs kiküldéséig. A fennmaradó 1197 fő ellenőrzése késve történt meg, illetve jelenleg is folyamatban van, írja a jelentés. Egy 1966. évi névjegyzék²⁴ szerint ebben az évben hat fő sorkatona szökött külföldre,²⁵ ami az operatív ellenőrzést indokolta, illetve 12 haláleset történt, többnyire közlekedési baleset következtében.

Az adatokból látszik, hogy 22 éves korára szinte minden fiatal letöltötte a katonai szolgálatot.

Az 1964. november és 1965. február között végrehajtott alapkiképzésről több érdekes adat is olvashatunk.²⁶ Ebben az évben a kiképzés 72 órával rövidebb volt, mert a bevonulás két héttel később történt, de a leszerelés idején nem lehetett változtatni, márpedig a felkészítés végzésének és az idősebb korosztály leszerelésének napra pontosan találkoznia kellett. Ebben az évben először hívtak be a határőrséghez nagyobb számban 18 éveseket, és nagy volt a bizonytalanság a korosztály megfelelésével kapcsolatban.

A kiképzőkeret összetétele is sajátosan alakult. A korábbiaktól eltérően nem hívtak be tartalékos tiszteket, és nem állt rendelkezésre tiszti iskolás állomány az Egyesített Tiszti Iskoláról. A szakaszparancsnoki beosztások betöltésére 83 sorállományú tisztest vettek igénybe (ez a parancsnokok 42%-a volt), ezzel megtakarították ugyanennyi tiszt napi tevékenységből történő kiemelését és kiképzőpontra történő vezénylését. A kiképzést záró elméleti és gyakorlati vizsgáztatásról a jelentés kiemeli, hogy sokszor jobbak lettek a tisztesek által vezetett szakaszok vizsgaeredményei, mint a tisztek szakaszainál. Összesen 11 századot hoztak létre a felkészítéshez, egybe osztották be a 18 éveseket, a vizsgáztatásnál szakmai ismeretekből hat század lett gyengébb, mint a 18 éveseké. A tiszthiány miatt az országos parancsnokságról is 29 tisztet kellett vezényelni a kiképzésre.

1968-ban a sorozást a csehszlovák események miatt tíz nappal később kezdték, időben befejezték, a bevonulás november 21–22-én történt. Hat korosztályt hívtak be, 60%-kal nőtt az egészségügyi okok miatt leszerelték száma. A biztonsági ellenőrzésen kiesett 5,4%.

A kiképzőkeret összetétele: tiszt 441 fő, tiszthelyettes 121 fő, sorállományú 1364 fő volt.

²¹ Országosan az öngyilkosságok száma ez időszakban emelkedő trendet mutatott, míg 1960-ban 2493 fő, 1965-ben már 3029 fő, 1970-ben pedig már 3595 fő követett el öngyilkosságot.

²² Főrizs 2022.

²³ „Jelentés”, az újonc sorozásról...

²⁴ „Névjegyzék 1966.”

²⁵ A külföldre szökésekkel kapcsolatban lásd Főrizs 2024a.

²⁶ „Jelentés a BM. Határőrség csapatainál...”

Az 1968/69-es kiképzésen az újonckiképző egységeknél sorállományúak 95 fő tiszti, 52 fő tiszthelyettesi beosztást töltöttek be, és természetesen minden rajparancsnok sorkatona volt. A kiképzés idején olyan sokan kiestek – 124 főt leszereltek –, hogy 1969. január 13-án pótlólag bevonultattak 100 főt.

FEGYELMI HELYZET

A sorállomány fegyelmi helyzetét vizsgálva nem dolgoztam fel a parancsnoki fenytéseket, ezeknek ritkán található meg a nyilvántartása, és túl sok adat is lenne egy tízéves időszakra. Ugyanígy nem érintem azokat az eseteket sem, amikor a katonai ügyészség adta vissza parancsnoki elbírálásra a cselekményt, szintén adathiány miatt.

1962. október és 1963. október között 75 főt ítél el a bíróság, 39 fő esetében őrszolgálati büntetért, ez az ítéletek 50%-a.

Részletesen egy évet ismertetek (1966), adatai a többi évre nézve is tipikusnak tekinthetők. Az 1966-os év sorállományra vonatkozó parancsai²⁷ 28 bűncselekményfajtát említenek. A legtöbb esetben a katonai ügyészség és bíróság járt el a sorkatonákat illetően, két-három alkalommal a polgári bíróság. A cselekmények egy részét még az előző évben követték el, csak az ítélet született a következő évben. Az adatok többsége katonai fegyelmező zászlóaljra, tipikusan öt-nyolc hónap büntetésre és katonai fogdára vonatkozik.

Legjellemzőbbek az őrszolgálati büntetett – 24 eset katonai fegyelmező zászlóalj és öt eset katonai fogda – és az őrutasítás megszegése büntetett – öt eset fegyelmező zászlóalj. Ebbe a körbe tipikus, a határőr által elkövethető bűncselekmények tartoztak, mint letérés a menetvonalról, szolgálati hely elhagyása, elalvás vagy leittasodás szolgálatban. A nyilvántartásban katonai fogda 36 eset, fegyelmező zászlóalj 83 eset, börtönbüntetés kilenc eset szerepel, ami egy évre kivetítve igen magasnak tűnik. Egy év vagy azt két évig meghaladó büntetést kapott 20 fő. Két év, két év hat hónap, 12 év börtönbüntetés is szerepel még a nyilvántartásban. A 12 évet szabadságon elkövetett szándékos emberölésért szabták ki. A fegyelmező zászlóalj a sorállományú tisztesek esetében együtt járt a rendfokozat megvonásával. Ebben az évben egy főt a fegyelmező zászlóaljtól átadtak a katonai bíróságnak, az okot a parancs nem írja, egy főt pedig leszereltek már a fegyelmező zászlóaljtól, mert katonai szolgálatra alkalmatlan minősítést kapott.

A fegyelmező zászlóaljnál letöltött büntetési időt követően a katonák visszakerültek a határőrséghez, és az eredeti szolgálati idejükre rá kellett szolgálniuk, ezért nem is a saját korosztályukkal szereltek le. Két olyan eset volt egy év alatt, amikor példás szolgálatellátásra tekintettel az országos parancsnok beszámította a fegyelmező zászlóaljnál eltöltött hónapokat, és így időben engedélyezte a leszerelést. Erre vonatkozóan az alábbi szöveg szerepel a parancsban: *„a fegyelmező zászlóaljban és feltételes szabdlábra helyezés után az alegységeknél fegyelmezett magatartást tanúsítottak, szolgálatukat kifogástalanul látták el, ezért a fegyelmező zászlóaljban eltöltött időt a katonai szolgálatba beszámítom, és 1966. február 14-i hatállyal – leszerelő korosztályukkal együtt – nem tényleges viszonyba helyezem. – Tolla beírva – „F” hór. nem került leszerelésre, mert újabb büntetett követett el.”*²⁸

Akik visszakerültek a határőrséghez folytatni a szolgálatukat, azok biztonsági problémát jelentettek, ezért nem vezényelték őket az osztrák államhatárra.

²⁷ „BM. Hór. országos parancsnok...”

²⁸ Ugyanott a 6. sz. parancsban.

Katonai szempontból kiemelhető ítéletek:

- tiltott határátlépés büntette – egy év fegyelmező zászlóalj;
- fegyver- és lőszerrejtegetés büntette – nyolc hónap fegyelmező zászlóalj;
- előre kitervelt módon elkövetett emberölés büntette – 12 év börtön;
- alárendelt tetteleges bántalmazása büntette – öt hónap fegyelmező zászlóalj;
- sikkasztás büntette – egy év két hónap fegyelmező zászlóalj;
- szolgálati titoksértés és államtitoksértés büntette – egy év fegyelmező zászlóalj;
- szolgálati titoksértés büntette – egy év nyolc hónap fegyelmező zászlóalj;
- önkényes eltávozás büntette – egy év két hónap fegyelmező zászlóalj;
- szolgálat alól való kibúvás büntette – hat hónap börtön;
- halált okozó gondatlan veszélyeztetés – büntette két év börtön és lefokozás;
- külföldre szökés előkészülete büntette – két év hat hónap börtön;
- parancsmegtagadás büntette – egy év hat hónap fegyelmező zászlóalj;
- gondatlan veszélyeztetés büntette – egy év fegyelmező zászlóalj.

A fegyelmező zászlóaljak elrettentő hatásának igénybevétele nyilvánvalóan az utolsó eszköz volt a parancsnokok kezében. A katonai bírósági tárgyalásokra gyakran nyilvánosan az alegységeknél került sor, arra a kerületek minden kötelékétől összevontak két-három főt, a tanulságokat pedig foglalkozásokon értékelték. A nyugati államhatáron több volt az ilyen ítéletek száma. Ez összefüggött azzal, hogy ott több katona szolgált, de szigorúbb volt a rezsim és az ellenőrzés is. Az 1966-os adatokban 92 fő fegyelmező zászlóaljra vagy börtönbüntetésre ítélt személy szerepel. Közülük 23 fő kapott egyéves vagy súlyosabb ítéletet. Ez 21%, ami azt tükrözi, hogy a szolgálat fenntartása érdekében szigorú bírósági ítéletek születtek.

BALESETEK, HALÁLESETEK, KÜLFÖLDRE SZÖKÉS

A határőrszolgálat rendkívül balesetveszélyesnek bizonyult. Bár nincs a tíz évre vonatkozóan összefüggő adatrendszerünk, de az egyes években igen sok eseményről tudunk. Az okok sokrétűek, gyakran a kiképzési hiányosságokra vagy az egyes katonák felelőtlen viselkedésére – például játszás a fegyverrel – vezették vissza a történeteket. Ugyanakkor azt is látnunk szükséges, hogy naponta mintegy 8000 járőrt indítottak szolgálatba. Ezek minden alkalommal töltötték és ürítették a fegyvereiket. Nem csoda, ha ebben a napi 16 ezer esetben vétlen lövés is bekövetkezett, sérülést vagy halálesetet okozva, és akkor még nem írtunk az aknamezőről, amelyet ezekben az években szedtek fel, hogy az új elektromos jelzőrendszert letelepítsék, illetve a közlekedési balesetekről, mert azokból a motorizáció növekedése miatt egyre több történt. Az éjszakai szolgálatellátás, a nehezen átlátható körülmények szintén gyakran vezettek fegyverhasználatához. A szervezet vezetése természetesen törekedett az esetszámok csökkentésére oktatás, elemzés, tájékoztatótevékenység útján.

Egy értékelés²⁹ három és fél év alatt bekövetkezett balesetek adatait mutatja. A táblázatos kimutatás szerint összesen 69 sorkatona sérült meg. A 69 sérülés legalább nyolc napon túl gyógyuló volt, kilenc fegyvertől, 15 löszertől, robbanóanyagtól, 45 egyéb körülmények között, általában baleset miatt:

²⁹ „A végrehajtó szolgálat...”

- 1961-ben két fő fegyvertől, négy fő robbanóanyagtól aknatelepítés-mentesítés közben, közülük egy fő meghalt, három főt pedig a sérülés súlyossága miatt le kellett szerelni;
- 1962-ben két fő fegyvertől, öt fő aknától, közülük három fő esetben végtag-eltávolítás történt;
- 1963-ban két fő fegyvertől, egy fő puffancstól, öt fő aknától;
- 1964-ben az év első felében három fő fegyvertől.

Halálesetek évente:

- 1960-ban öngyilkosság 11 fő, halálos baleset három fő;
- 1961-ben 23 fő hunyt el, okai: 12 öngyilkosság; egy halálos aknarobbanás; nyolc baleset (öt gépkocsi, egy vonat, kettő munka közben); egy főt agyonlőttek hazaárulási kísérlet közben; egy főt a járőrparancsnoka lőtt le;
- 1962-ben 18 haláleset, okai: öngyilkosság hat; betegség kettő; baleset egy; vízbefulladás kettő; nincs ok feltüntetve kettő; gondatlanságból lelőtték egy; járőrparancsnoka lőtte le egy; szökés közben lelőtték három fő;
- 1963-ban³⁰ 19 halálesetről tudunk: tíz öngyilkosság; két fő elhunyt szolgálatban (egyiküket a lova rúgta agyon, egy pedig tévedésből növénymérget ivott); egy fő lövöldözött, ahol egy tisztet is lelőttek, majd az elkövető öngyilkos lett;³¹ egy határőr gondatlanságból agyonlőtte a társát, majd öngyilkos lett; egy katonát a járőrparancsnoka gyilkolt meg; egy fő vízbe fulladt; két fő balesetet szenvedett; egy esetben nincs a halál oka feltüntetve;
- egy másik dokumentum³² az 1962/63-as évben 20 fő elhunytat említ: természetes halállal egy fő; öngyilkos lett 12 fő; baleset következtében halt meg hét fő;
- 1964-ből rendelkezésünkre áll egy negyedéves bontású éves egészségügyi jelentés,³³ mely szerint „*vágott, metszett, szúrt, lőtt sebek*” 259 esetben fordultak elő, 15 haláleset történt, ebből négy betegség miatt, öngyilkosság pedig kilenc volt;
- 1964-re vonatkozóan másik adatunk szerint 15 fő vesztette az életét, öngyilkos lett öt fő; közúti balesetben elhunyt három fő; fürdés közben vízbe fulladt két fő; fegyveres balesetben egy fő; térső meggyilkolta egy fő; egy fő esetében nincs feltüntetve a halál oka; történt egy vonatgázolás is; lövészetben pedig véletlenül lelőttek egy főt (többször is tapasztaltam a halálesetek eltérő számát, mert az okmányokat nem egy időben készítették, és néhány alkalomnál a korábban sérültnek nyilvántartott személy már elhunhatott, ami magyarázhatja a különbséget, de véleményem szerint mindig a magasabb adatot indokolt figyelembe venni);
- 1965-ben 20 fő hunyt el, ebből hét fő öngyilkosság miatt;
- 1966-ban 16 haláleset, ebből hét fő öngyilkosság volt;
- 1967-ben 13 haláleset volt, okai: három baleset; öt öngyilkosság; kettő villámcsapás; két vízbe fulladás; egy betegség;
- 1968-ban 13 haláleset, okai: hat öngyilkosság; három baleset; egy betegség; egy járőrparancsnok lelőtte, két esetben nincs ok feltüntetve;
- 1969-ben elhalálozott 13 fő, vízbe fulladt két fő; öngyilkos lett nyolc fő; betegség miatt egy fő; egy fő esetében nincs ok jelezve.

³⁰ „Névjegyzék.”

³¹ Főrizs 2024a.: i. m.

³² „Jelentés a BM. Határőrség rendszeresített...” i. m.

³³ „BM Határőrség Egészségügyi Szolgálatának jelentése.”

Aknasérülések:

- 1961-ben négy fő, ebből egy halálos;
- 1962-ben öt fő, ebből három súlyos, egy súlyos sérülés jelzőkészüléktől;
- 1963-ban hat fő;
- 1965-ben négy fő határőr, négy fő honvéd és egy fő karhatalmista sorkatona;
- 1966-ban négy súlyos és egy könnyebb, két katonát repülőgéppel hoztak fel a nyugati határról a Honvéd Kórházba, továbbá megsérült két honvéd sorkatona is, akik az aknamentesítésben vettek részt;
- 1967-es első féléves egészségügyi jelentés szerint 19 baleset történt fegyverrel és robbanóanyaggal, nem halálosak, ezek közül kilenc szolgálaton kívüli időszakban (a számok jelzik, hogy a katonák gyakran felelőtlenül „barkácsolták” az aknákat).

Jogellenesen külföldre távozott, azaz külföldre szökött:

Év	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969
Fő	6	15	20	8	7	5	3	5	6	5	3	5

ZÁRÓGONDOLATOK

A határőrség 1960-as évekhez kapcsolódó történetét a fokozatos megszilárdulás folyamatával lehet jellemezni. 1960-ban a sok rendkívüli esemény, külföldre szökés és fegyelemsértés miatt az MSZMP Politikai Bizottsága augusztus 9-i ülésén döntött az országos parancsnok és a politikai csoportfőnök váltásáról, meghatározta a vezetésnek a szervezettel kapcsolatos szigorú elvárásait. Az előrelépés egyik jelentős területe a sorállomány helyzetének rendezése, fegyelmének helyreállítása volt.

Az ország vezetése a nyugati államhatár közel hézagmentes lezárását várta el.³⁴ Ez csak nagyszámú sorkatona szigorú rendben történő alkalmazásával volt lehetséges. Hivatásos állományú határőrség ilyen feladatra már csak létszám okok miatt sem volt alkalmas. Ennek az időszaknak a közepére esik a műszaki zár és a kapcsolódó aknamező felszedése, az elektromos jelzőrendszer kiépítése.³⁵ Természetesen ezeket a műszaki munkákat is főleg a honvédség, a karhatalom és a határőrség sorállománya végezte.

A határőrségnél a sorállomány alkalmazásának már hosszú ideje kialakult gyakorlata volt. A rendszert bizonyos értelemben a sorkatonák mozgatták, kezdve a kiképzéstől – ahol raj- és szakasziparancsnokként szerepeltek –, a logisztikai biztosítás minden területéig. Ezt a célt szolgálta a sok rendszeresített szakbeosztás. A megnövekedett határforgalom ellenőrzésére bevezették a „segéd útlevélkezelő” munkakört az átkelőhelyeken sorkatonák bevonása céljából.

A fegyelem fenntartása, javítása érdekében a kiképzés és a nevelés számtalan eszközt bevetettek. Ezres létszámmal iskoláztak be katonákat a tisztesiskolákba három hónapos felkészítésre, és az itt végzetek vállára tették a kiskötelékek irányítását. Élenjáró és kiváló határőr címetek adományoztak a példás szolgálatot ellátóknak jutalomszabadsággal összekötve. A másik oldalon a katonai bíróságok bevonásával szigorúan kezelték a kirívó fegyelemsértéseket.

³⁴ Ezekben az években évente 2000–2500 tiltott határátlépést regisztráltak, lásd Ritecz 2017, 648.

³⁵ Főrizs 2024b, 97–110.

Minden év március 31-ig a pluszlétszám terhére igyekeztek kigyűjteni és leszerelni a szociálisan, illetve egészségügyileg problémás katonákat. A februári leszereléseket megelőzően továbbszolgálatra, tiszthelyettesi munkakörök ellátására toboroztak a végzős állományból a belügyi szervek állományába, esetenként jelentős eredménnyel.

1969-ben megkezdődött a sorkatonai szolgálat idejének 27 hónapról 24 hónapra történő leszállításának és a behívási rendszer megváltoztatásának tervezése.³⁶

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 1949. évi XX. törvény – A MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG ALKOTMÁNYA. https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=94900020.TV&targetdate=ffffff4&printTitle=1949.+évi+XX.+törvény&referer=http%3A//net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi%3Fdocid%3D00000001.TXT (Letöltés időpontja: 2025. 02. 19.)
- 1960. évi IV. törvény a honvédelemről. https://jogkodex.hu/jsz/1960_4_torveny_8737910 (Letöltés időpontja: 2025. 02. 19.)
- 1964. évi I. törvényerejű rendelet a honvédelemről szóló 1960. évi IV. törvény egyes rendelkezéseinek módosításáról. https://jogkodex.hu/jsz/1964_1_tvr_1354659 (Letöltés időpontja: 2025. 02. 19.)
- AZ MSZMP Politikai Bizottság 1960. augusztus 9-ei ülésének anyaga. https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/pdfview2?file=static/documents/mszmp_mdp/HU_MNL_OL_M-KS_288_05_01950.pdf#search=&page=21 (Letöltés időpontja: 2025. 02. 15.)
- Főrizs Sándor: *A magyar határőrség tiszti állománya 1950–1958 között*. Honvédségi Szemle, 151. évf. 2023a/4., 111–123. <https://doi.org/10.35926/HSZ.2023.4.8> (Letöltés időpontja: 2025. 03. 27.)
- Főrizs Sándor: *A határőrségi aknamezők 1957–1971 között*. Honvédségi Szemle, 152. évf. 2024b/2., 97–110. <https://doi.org/10.35926/HSZ.2024.2.9> (Letöltés időpontja: 2025. 03. 27.)
- Főrizs Sándor: *A határőrség sorállományának utolsó évei*. Hadtudomány, 2023b/2., 73–84. <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2023.33.1.73> (Letöltés időpontja: 2025. 03. 25.)
- Főrizs Sándor: *Katonák szökései, mint állambiztonsági esetek a határőrségnél a 60-as évek elején*. Nemzetbiztonsági Szemle, 2024a/3., 48–63. <https://doi.org/10.32561/nsz.2024.3.4> (Letöltés időpontja: 2025. 03. 27.)
- Főrizs Sándor: *Öngyilkossági esetek a határőrségnél az 1980-as években*. Ügyészek Lapja, 2022/5–6., 39–52. <https://ugyeszeklapja.hu/?p=4001> (Letöltés időpontja: 2025. 03. 25.)
- KSH. https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_hosszu/h_qli001.html (Letöltés időpontja: 2025. 02. 16.)
- KSH. https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_hosszu/h_wdsd001c.html (Letöltés időpontja: 2025. 02. 16.)
- Magyar Közlöny 1960. december 18-i, 112. szám, illetve 1964. január 29-i 6. szám.
- Ritecz György: *Határőrizet a rendszerváltástól napjainkig*. In: Pósan László – Veszprémy László et al. (szerk.): *Örzök, vigyázatok a határra! Határvédelem, határőrizet, határ vadászok a közép-kortól napjainkig*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2017, 642–673.

³⁶ Akit a téma folytatása is érdekel, olvashat erről Főrizs 2023b, 73–84. és Ritecz 2017, 642–673.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

- „A végrehajtó szolgálat során előfordult rendkívüli események, balesetek értékelése. 1961. január 1-től 1964. június 30-ig.” MNL OL HOP XIX-B-10 1965. év 11. sz. doboz III/1-2. tárgykör 14. folyószám.
- „BM. Határőrség Egészségügyi Szolgálatának jelentése.” MNL OL HOP XIX-B-10 1964. év 23. sz. doboz XIV. tárgykör 1. folyószám.
- „BM. Hőr. országos parancsnok 1966. évi parancsai a sorállományra vonatkozóan.” MNL OL HOP XIX-B-10 1966. év 1. sz. doboz I/1-2. tárgykör 2. folyószám.
- „Határőrség országos parancsnokának 20. sz. parancsa.” 1962. 09. 10. MNL OL HOP XIX-B-10 1962. év 19. sz. doboz VII/1-4. tárgykör 48. folyószám.
- „Jelentés a BM. Határőrség csapatainál az 1964/65. hőr. évben végrehajtott újonckiképzésről és a bevonult 18 éves korosztállyal kapcsolatos tapasztalatokról.” 1965. 03. 09. MNL OL HOP XIX-B-10 1965. év 17. sz. doboz VIII. tárgykör 1. folyószám.
- „Jelentés a BM. Határőrség rendszeresített és állományban lévő létszámáról, az 1962/63-as határőrizeti évben végrehajtott főbb szervezési vonatkozású feladatokról, a státus és állomány-fegyelemről, a sorozott állomány felhasználásáról és helyzetéről.” 1963. 10. 11. MNL OL HOP XIX-B-10 1964. év 19. sz. doboz VII/1-4. tárgykör 67. folyószám.
- „Jelentés a BM. Határőrség rendszeresített és állományban lévő létszámáról, az 1962/63-as határőrizeti évben végrehajtott főbb szervezési vonatkozású feladatokról, a státus és állomány-fegyelemről, a sorozott állomány felhasználásáról és helyzetéről.” 1963. 10. 11. MNL OL HOP XIX-B-10 1964. év 19. sz. doboz VII/1-4. tárgykör 67. folyószám.
- „Javaslat a BM Határőrség szervezésének módosítására.” MNL OL HOP XIX-B-10 1966. év 20. sz. doboz VII/14. tárgykör 1. folyószám.
- „Jelentés a sorállomány létszámáról.” MNL OL HOP XIX-B-10 1964. év 19. sz. doboz VII/1-4. tárgykör 73. folyószám.
- „Jelentés”; az újonc sorozásról és bevonulásról, 1966. 11. 29. MNL OL HOP XIX-B-10 1966. év 20. sz. doboz VII/14. tárgykör 40. folyószám.
- „Jelentés” bevonulásról, 1965. 12. 03. MNL OL HOP XIX-B-10 1966. év 20. sz. doboz VII/14. tárgykör 37. folyószám.
- „Kimutatás a BM. Határőrség személyi állományának létszámáról.” 1965. okt. 1-jei állapot. MNL OL HOP XIX-B-10 1966. év 20. sz. doboz VII/ 14. tárgykör 11. folyószám.
- „Létszám és harcieszköz jelentés.” 1962. 05. 11. MNL OL HOP XIX-B-10 1966. év 20. sz. doboz VII/14. tárgykör 21. folyószám.
- „Névjegyzék 1966.” MNL OL HOP XIX-B-10 1966. év 20. sz. doboz VII/14. tárgykör 41. folyószám.
- „Névjegyzék.” MNL OL HOP XIX-B-10 1963. év 18. sz. doboz VII/1-4. tárgykör 25. folyószám.
- „Összefoglaló jelentés az 1965/66-os határőrizeti évben végrehajtott bevonulás, újonckiképzés, váltás és leszerelés tapasztalatairól.” 1966. 03. 04. MNL OL HOP XIX-B-10 1966. év 20. sz. doboz VII/14. tárgykör 38. folyószám.
- „Tárgy: A sorkatonai idő csökkentése és a behívási rendszer megváltoztatása.” MNL OL HOP XIX-B-10 1969. év 22. sz. doboz VII/1-4 tárgykör 17. folyószám.
- „Tárgy: Toborzás végrehajtása.” 1964. 10. 28. MNL OL HOP XIX-B-10 1964. év 19. sz. doboz VII/1-4. tárgykör 81. folyószám.
- „Utasítás a sorállományúak katonai szolgálatának rendjéről, szolgálatteljesítésükkel kapcsolatos eljárásokról.” Határőrség Országos Parancsnokság, 1965. MNL OL HOP XIX-B-10 1965. év 17. sz. doboz VII. tárgykör 20. folyószám.

Pogányné Rózsa Gabriella:

PEST-BUDA KATONAI KÓRHÁZAI A 18. SZÁZAD UTOLSÓ ÉVTIZEDEIBEN

DOI: 10.35926/HSZ.2025.3.7

ÖSSZEFOGLALÓ: A Habsburg Birodalom állandó katonai kórházi rendszerének kiépítése II. József nevéhez fűződik, és része annak az átfogó katona-egészségügyi fejlesztési projektnek, melynek során modern szabályzatok rendszere, állandó katonaorvosi kar és a vonatkozó szakképzés is létrejött. A nagyobb helyőrségi városok – így a régi Pest-Buda (és Óbuda) – több katonai kórházzal is rendelkeztek, ezek között voltak stabil intézmények, illetve a kor fegyveres konfliktusai, a törökellenes harcok, valamint a napóleoni háborúk idejére létrehozott (esetleg állandósult) ispotályok. A tanulmány a pesti, a budai, az óbudai katonai kórházakról, a barakk-kórház, a Neugebäudeba telepített kiegészítő lazarett, illetve az Invalidus-ház kórháza 1780–1790-es évekbeli működéséről ad áttekintést.

KULCSSZAVAK: katona-egészségügy története, katonai kórházak, Pest-Buda, 1780–1790-es évek

A SZERZŐRŐL:

Pogányné dr. Rózsa Gabriella (PhD), a Magyar Honvédség Egészségügyi Központ Tudományos Könyvtár vezetője, a Szent István Tudományos Akadémia rendes tagja (ORCID: 0000-0001-8524-9603; MTMT: 10029841)

A magyarországi katona-egészségügyi intézményrendszer kiépítése II. József nevéhez köthető; kalapos királyunk 1780 és 1790 között uralkodott, mindazonáltal e területen elért – és részben mindmáig érezhető hatású – eredményei ennél korábbról datálódnak. Rendszerszervező tevékenysége egyrészt edesanyja, Mária Terézia királynő orvosképzési reformjára épül, amely a század közepén zajlott Gerard van Swieten (1700–1772) szakmai irányításával, valamint az akkor még trónörökös József saját tapasztalataira az 1756 és 1763 közötti hétéves háború kiábrándító állapotú katona-egészségügye tekintetében. „A történelem azt mutatja, hogy a háborúk mortalitásában négyen halnak meg betegségekben egy olyanra, ki a harctéren szerzett sebesülésbe hal bele. Ezen veszteségek nagy része, ide számítva a betegségek következtében fellépett rokkantságot is, elkerülhető és a hazafiság meg a humanitás elleni vétséget képez”¹ – az idézett megfogalmazás 1909-ből származik, de sajnálatosan jellemzi a tábori sebesültellátás mindenkori nehézségeit. A katona-egészségügy vonatkozásában pedig különlegesen fontos stratégiai jelentősége van annak – főként olyan időszakokban, amikor háborús fenyegetettség, illetve események időszakát éli a birodalom –, hogy az ország hadereje a betegségek, sebesülések és járványok ellenére is fenntartható legyen. A hétéves háború szomorú statisztikája szerint a részt vevő 303 595 katona közül 32 622 halt meg a harctéren, 93 404 fő pedig a katonai kórházakban hunyt el sebesülésben vagy betegség-

¹ A nemzetközi orvosi congressus... 1909, 46.

ben,² vagyis a mortalitási arány 40% fölött volt. Ennek oka az elégtelen kiürítésben, sebesültszállításban is keresendő, hiszen például a Prága melletti 1757. május 6-ai csata után hét napig tartott a sebesültek elszállítása a hadszíntérről.³ (A szervezetlenség mellett természetesen a rendelkezésre álló elégtelen szállítókapacitás is közrejátszott, azonban érdemi előrelépés e tekintetben csak a 19–20. század fordulóján következett be a sebesültszállító vagy kórházvonalak rendszeresítésével.)

1. kép Sebesültszállítás a hétéves háború idején⁴

Képzettség, valamint erkölcs tekintetében pedig még lesújtóbb tapasztalatokról számol be a háború előtti időről Giovanni Alessandro Brambilla (1728–1800), aki a trónörökös, illetve később uralkodó Leibmedicusa, mentora, szakmai tanácsadója volt. Brambilla kéziratos naplója szerint: „a segédorvosok tapasztalatlanok, szegények és híjával vannak a szükséges eszközöknek. Sokszor elhanyagolták a betegeket és sebesülteket, inkább zsoldjuk kiegészítése céljával a katonáik borbélyaiként tevékenykedtek vagy térítés ellenében civilek számára működtettek magánrendelést.”⁵

II. József utazásai és hadi tapasztalatai alapján már 1765-től, a hadsereg ügyeiért felelős társuralkodóként⁶ megtette az első lépéseket a tábori orvosi szolgálat megerősítésére, vagyis keze nyomát viselik mindazok a katona-egészségügyet érintő változások, amelyek az 1765 és 1780 közötti esztendőik hozadékai, de még Mária Terézia nevében születtek, például az 1769-es szolgálati szabályzatok⁷ közzététele vagy az úgynevezett Reinleinféle katonaorvosi iskola,⁸ a féléves tábori orvosi kurzus megszervezése a gumpendorfi kaszárnyaépületben.⁹ Az átfogó fejlesztési programot azonban már teljhatalmú uralkodóként vitte véghez: az állandó katonai kórházi hálózat kiépítését, ennek működtetéséhez a hivatásos és jelentős létszámú katonaorvosi kar megeremtését, számukra szabályzatok kodifikálását, illetve a megfelelő mélységű tudást közvetítő katonaorvosi képzőhely, utóbb

² Clodfelter 2008, 88.

³ Federle 2002, 51.

⁴ A kép forrása: Binder 2012, 43.

⁵ Martini–Garbarino 2023, 1113.

⁶ Vö. Romshorn 1845, 51., 298.

⁷ Reglement für die sämmentlich-kaiserlich-königliche Infanterie 1769.; Reglement für die sämmentlich-Kaiserlich-Königliche Cavallerie 1769.

⁸ Habart 1896, 28–30.; Hof- und Staats-Schematismus... 1781, 279., 298.

⁹ Vö. Martini–Garbarino 2023: i. m. 1113.; Ishida 1999, 28.

akadémia megalapítását. A célkitűzés fontosságát igazolja, hogy 1782-ben a birodalom mintegy 400 ezer fős hadseregében összesen 557 szakképzett katonaoorvos szolgált, vagyis egy-egy doktorra több mint 700 fő ellátása hárult.¹⁰ Ez az orvos-beteg arány még békeidőben, illetve járványmentes időszakban sem adott igazán biztonságos ellátást, mozgósítás idejére pedig a szükségletek töredékét sem fedezte. E modell tehát rendszerszerűen számított a csak hadmozdulatokra, időlegesen szerződtetett gyógyítók alkalmazására és/vagy a lakosság otthonaiban történő házi ápolásra. Mindez természetesen a lakosság vonatkozó ismereteinek és hajlandóságának megfelelő színvonalat jelentett a beteg- és sebesültellátás területén.

Jelen írás szempontjából csak érintőlegesen kell kitérni a vonatkozó szabályzatok és a képzőhely megteremtésére, így célszerűnek látszik előbb ezen fejlesztési irányokat röviden bemutatni.

A Habsburg Birodalom szintjén VI. Károly (1685–1740) német-római császár (III. Károly néven magyar király) az 1716-os katonai rendelkezéseivel (*Regulamentum militare Hungaricum*) az ezredekhez, illetve a tábornoki törzskarhoz kicsiny létszámú állandó egészségügyi személyzetet rendelt, ennek értelmében felcserek, borbélysebészek (*Feldscherer*) tábori orvosok (*Feld-Medicus*), sebészek (*Staabs-Chirurgus*) és tábori gyógyszerészek (*Feld-Apotheker*) szolgáltak a hadseregben.¹¹ E szabályozás azonban nem teremtett intézményhálózatot, az egészségügyi személyzet mellé nem rendelt infrastrukturális és szakmai képzési hátteret.¹²

A birodalom első olyan katonai szabályrendelete, amely már ezredkórházról is rendelkezik, Ludwig Andreas von Khevenhüller (1683–1744) saját ezrede számára megfogalmazott instrukciója. Az 1729-ben nyomtatásban is közzétett *Observations-Puncten*¹³ a teljes egészségügyi szolgálat működését határozta meg, melyben mindennek arra kell irányulnia, hogy „a beteg katonákat el ne hanyagolják”. Ennek érdekében az ezredsebésznek minden laktanya közepén kórházat kellett kialakítania, így Khevenhüller katona-egészségügyi modellje más szabályzatok alapjául is szolgált, megteremtve ezzel a stabil katonai kórházi hálózat alapját. Érdemes azonban azt is megjegyezni, hogy akkoriban egy-egy laktanyai kórház néhány tíz beteg gyógyítására volt csupán kalibrálva,¹⁴ ez békében talán elegendő lehetett, de semmiképpen sem jelentett kellő kapacitást háborúk vagy járványok idején.

Mária Terézia 1749/1751-ben a különféle fegyvernemek számára kibocsátott szabályzataiban a betegellátásra, a csapatoknál vagy az ezredeknél kialakított kórházak „hozzáértő” ezred- és „tapasztalt” alárendelt felcsereinek kötelezettségeire vonatkozó előírásokat is megfogalmazott, ezek azonban még konkrét előképzettségről, vizsgáról, alapvető tudáskincsről, eljárásokról stb. nem szóltak.¹⁵ Az 1769-es szabálykönyvek¹⁶ – ezek kezdeményezője már a társuralkodó volt¹⁷ –, azonban az alárendelt felcsertől elvárták a sebészetben, az úgynevezett külső betegségek kezelésében, valamint a belső betegségek gyógyításában való jártasságot is, vagyis a katonaoorvosnak jó kirurgusnak, anatómusnak és medicusnak is kellett

¹⁰ Vö. Lázár 2015, 64.

¹¹ Linzbauer 1852–1856, 567–569.

¹² Federle 2002: i. m. 6.

¹³ Khevenhüller 1729.

¹⁴ Peintinger 2011, 80.

¹⁵ *Regulament und Ordnung ... 1749; Des Regulaments und Ordnung ... 1751*; Vö. Kirchenberger 1894, col. 9–11.

¹⁶ *Reglement für... Infanterie 1769*; i. m.; *Reglement für... Cavallerie 1769*; i. m.

¹⁷ Vö. Kirchenberger 1894: i. m. col. 27–28., 36–37.

lennie egy személyben. A szabályozás további újdonsága a tábori körülményekre vonatkozó higiéniai előírások megfogalmazása.

AZ ELSŐ STRATÉGIAI SZINTŰ DOKUMENTUM

A vonatkozó kodifikációs folyamat következő állomása már Giovanni Alessandro Brambilla nevéhez köthető; 1778-ban jelent meg Franz Wolfgang Graffenhuber (? – ?) császári és királyi tábori proto-medicus és Brambilla, ekkor udvari és főtörzssebész vonatkozó szabályzatának első változata: *Instruction für die bey den kaiserl. königl. Armeen und in den Feldspitälern angestellten Feld-Medicos und Staabs-Chirurgos*.¹⁸ Nem sokkal a szabályzat kiadása után, 1778. május 13-án birodalomszerte elrendelte a legfelsőbb katonai vezetés, hogy a még nem kellő végzettséggel rendelkező gyógyítók a szükséges vizsgákat letegyék.¹⁹

Az 1778-as *Instruction*... több szempontból is érdekes a katona-egészségügy és intézményrendszerének története vonatkozásában. Az egyik szembeszökő sajátosság az, hogy a szabályzat külön tábori medicusokat és chirurgusokat említ, hiszen a 18. században „katonaorvosokkal” kapcsolatban még nem alakult ki az egységes feladatrendszer, terminológia és koherens szakmai közösség – ebben az átmeneti időszakban egymás mellett élt a korábbi tábori egészségügyi ellátási modell és annak szóhasználat a modernizálódó hadsereg szervezet által kikényszerített új struktúrákkal. A szóhasználatban eleinte a *Medicus* (orvos) és a *Feldscherer* (tábori borbélysebész) terminus *technicus* volt használatban, utóbbit a *Chirurgus* vagy *(Feld)Chirurg*, vagyis (tábori) sebész, esetleg *Wundarzt* (sebész/seborvos) megnevezés váltotta fel. Csak 1802-től vált általánossá a vonatkozó forrásokban a mindkét területtel foglalkozó gyógyítók számára az orvos (*Arzt*) titulus,²⁰ holott a képzésükben a sebészet, az anatómia és az orvostudomány alapvető ismeretei már korábban is egyaránt benne foglaltattak. Az egészségügyi személyzet ezen kettőssége nyilvánul meg abban is, hogy a dokumentumot vezető orvos és sebész közösen jegyzi.

Az *Instruction für die bey den kaiserl. königl. Armeen und in den Feldspitälern angestellten Feld-Medicos und Staabs-Chirurgos* nem egészen tíz oldalas szabályzat,²¹ melynek 35 pontja nem tér ki a katonaorvosi működés összes részletére, hanem a mai fogalmakkal értve tisztán a kereteket meghatározó stratégiai szintű dokumentum.

A gyógyítás intézményrendszereként ebben az 1778-as szabályzatban különítette el Brambilla a mozgó tábori kórházakat a stabil, békeidőben is működő intézményektől, meghatározva ezek reszortjának összefüggéseit és az ellátásban való speciális szerepüket. A mobil kórházakat (*fliegendes Lazarett*) a hadszíntér (esetleg hadgyakorlat) közelében kell felállítani a „maródiak” számára, akik tulajdonképpen akár orvosi beavatkozás nélkül is pár napon belül meggyógyulnak, illetve a nem nagyon súlyos betegségek, könnyű sebesülések kezelésére, adott esetben az akut esetek számára az elsősegély biztosítására. A kisebb állandó kórházak (a következő, 1779-ben közzétett szabályzatban²² már *Regimentsspital*, ezredkórház névvel illeti Brambilla e kategóriát) egy-egy laktanya krónikus beteg katonáit, vagy az akár több

¹⁸ Graffenhuber–Brambilla 1778. HM HIM Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban: HL) I. 1. General Commando (a továbbiakban: GC). 1778. 97. doboz. 34/29. Az írat mellékleteként őrzött szabályzat címlapja nem, csak a szöveg végén a két aláírás jelzi a szerzőket.

¹⁹ HL, I. 1. GC. 1778. 97. doboz. 34/40.

²⁰ Kirchenberger 1895, 15.

²¹ Graffenhuber–Brambilla 1778: i. m.

²² Brambilla 1779.

héten át gyógyuló sebesültjeit szolgálják, a nagyobbakat, a főkórházakat (Hauptspital) egyes helyőrségek, akár nagyobb régiók, vagyis több alakulat súlyosabb eseteinek gyógyítására rendelték, valamint békeidőben egyéb képzési, szervezési feladatokat is rendeltek hozzájuk. Ezt az egészségügyi ellátási és biztosítási hálózatot az 1788–1789-es török háborúk alatt is alkalmazták, a mozgósítás idejére kialakított ellátási hálózathoz – Takáts László kutatásai-
ból ismeretes – két állandó főkórházba ültették a szállítható, de hosszas kezelést igénylő sebesülteket és betegeket a bánati hadtesttől Aradon át Nagyváradra, a főseregtől pedig vízi úton a pesti kórházba. Szintén Takáts hivatkozott dolgozatában olvasható, hogy az 1780-as években kezdett kialakulni a mozgósítás idejére tervezett, az elegendőt megközelítő 10%-os kapacitás.²³ Az ellátás megfelelő szintjének megválasztása kapcsán pedig Brambilla már a terminus technicust bevezető Dominique-Jean Larrey (1766–1842) előtt néhány évvel felvetette a triázs²⁴ alapgondolatát, illetve a betegek/sebesültek „osztályozásának” néhány megfontolandó szempontját.

A következő évben közzétett, Instruction für die bey den kaiserl. königl. Armeen und in den Feldspitälern angestellten Feldchirurgen²⁵ című, már jóval bővebb kiadást Brambilla egyedül jegyezte. Brambilla (1778-as és) 1779-es rendszertervének célja, hogy a „külső betegségek” (sebek, sérülések), illetve a „belső betegségek” (szervi bajok) gyógyítói pontosan ismerjék saját feladataikat és kötelességeiket, valamint ezek elhanyagolása esetén felelősségre vonhatók legyenek. A két hivatás gyakorlói tehát együttesen alkotják a katonaeorvosi személyi állományt (Medico-chirurgischer Körper), a közöttük lévő szakmai különbségek azonban nem csupán tevékenységi körükben mutatkoznak meg, hanem a számukra előírt végzettségekben is.²⁶

A sebesült- vagy betegellátás alsóbb szintjén Brambilla 1779-ben differenciáltabban rendelkezik, elkülöníti az alakulatok szálláshelyén lévő kórházszátrakat és a mobil kórházakat. Utóbbiak a hadszíntér mögé telepített, minden eszközzel, felszereléssel ellátott szállítható, télen-nyáron egyaránt használható, fűthető, fából készült kórházbarakkok a hosszabb időn át tartó kezelés számára. Érdemes megjegyezni, hogy korábban a hadjáratok során a súlyosabb sebesülteket a hadszíntér mögötti legközelebbi faluban szállásolták el ott, ahol sikerült, vagy hirtelenjében kialakított „gyengélkedőházakban”, vagyis magától értetődően nem kórházi körülmények között és nem feltétlenül a szakszerű gyógyítás és ápolás biztosításával. A betegszállításban a 18. század derekán még jelentős számban az invalidusok segédkeztek.²⁷ Az ezredkórházak és a főkórházak alapvető funkciója nem változott a korábbi rendelkezések óta, a hadsereg tábori egészségügyi rendszerének ezen elemei a békeidőben is működő intézményhálózatban tovább éltek, a jelentős katonai kórházak békeidőre szintén megmaradó főkórházi besorolást kaptak. Tehát ebben az esetben a hadiidőre létrehozott tábori ellátási szisztéma részben állandósult.

A tárgyalt két instrukció sok tekintetben kiforrott egészségügyi hálózatot és ellátást épít, mindazonáltal Brambilla a személyi állomány tekintetében az orvosokról aprólékosabban rendelkezett, az ápolók tevékenységével kapcsolatosan viszonylag kevés olvasható a dokumentumokban. Így a katonaeorvosi kar sokkal kisebb és szervezettebb, ebben az értelemben homogénebb közösséggé vált – még akkor is, ha adott esetben civil orvosok is tevékenyked-

²³ Takáts 1966, 51.

²⁴ Vö. Pogányné 2022, 45–46.

²⁵ Brambilla 1779: i. m.

²⁶ Vö. Brambilla 1779: i. m. 3–15.

²⁷ Beiträge zur... 1872, 69.

tek a katonai kórházakban. Munkájuk létfontosságú támogatói, az ápolók azonban létszámukban is nagyobb és összetételében színesebb csoportot alkotnak: még sokáig katonák, közlegények, szerzetesek, katonafeleségek és polgári segítők ápolták a betegeket a katonai ispotályokban. A Hadtörténelmi Levéltárban őrzött, és 1786. július 19-én kelt iratcsomó az az évi június 28-ai keltezésű udvari haditanácsi rendeletre hivatkozva a katonai kórházakban lábadozó legénységnek az invalidus közlegények díjazásával azonos zsoldért való foglalkoztatásáról döntött, illetve a gyógyulófélben lévő katonai pékek és molnárok konyhai munkára irányításáról rendelkezett.²⁸ Éppígy a még munkaképes, de igazoltan a sereg kötelékéből elbocsátott invalidusok, valamint az előzvegylt katonafeleségek esetében is.²⁹ 1789-ben az ápolóhiány orvoslására a harcoló seregek lábadozó sebesültjeit is ápolóként alkalmazták a tábori kórházakban, illetve éppen a pesti barakk-kórházban civil ápolók felvételéről is döntés született.³⁰

A fentebb vázolt szabályozás a katona-egészségügyi szolgálat működésének jogi alapja, ennek fejlődését – akár csak vázlatosan, a teljesség igénye nélkül – áttekintve, jól látható, hogy egyre határozottabb igény mutatkozott a megfelelő képzettséggel rendelkező katonaorvosok iránt. Ez egyrészt orvosi szaktudományos felkészültséget jelentett, másrészt azonban a hadsereg működésére vonatkozó tudás sem nélkülözhető a hadsereg doktorai esetében, így a civil orvospérezés önmagában már egyértelműen nem tudta a személyi állomány teljes kiképezését biztosítani.

A KATONAORVOS-KÉPZÉS ÖNÁLLÓ INTÉZMÉNYEI

A 18. század utolsó évtizedei teremtték meg a Habsburg Birodalomban a katonaorvos-képzés önálló intézményeit. II. József a gumpendorfi kaszárnyában, illetve az ott működő kicsiny katonai kórházban 1775-ben Franz Wolfgang Graffenhuber tábori protomedicus kezdeményezésére nyitotta meg az úgynevezett „Reinlein'scher Lehrkurs”, más néven Lehranstalt für die Behandlung der inneren Krankheiten und zum Erlernen der Militär-Arzneimittel³¹ elnevezésű katonaorvosi iskolát. A Jakob Reinlein (1744–1816), a gyakorlati orvostudomány rendes tanára, a katonai kórház törzsorvosa nevéhez fűződő, teljes egészében az ő személyéhez kötődő fél éves kurzus a hadsereg már gyakorló, rutinnal rendelkező sebészeit, illetve civil seborvosait avatta be a belső betegségek gyógyításába, vagyis a medicina, az orvostudomány legfontosabb ismereteibe és a tábori gyógyszerellátás kérdéseibe.³² A tanfolyam tananyagát a korszak két alapvető és meglepően friss kézikönyve alkotta, az egyik Gerhard van Swieten: Kurze Beschreibung und Heilungsart der Krankheiten, welche am öftesten in dem Feldlager beobachtet werden című 1758-as munkája,³³ a másik pedig az Anton Freiherr von Störck (1731–1803) már a képzés megindulása után 1776-ban megjelent Medicinisch-praktischer Unterricht für die Feld- und Landwundärzte der österreichischen Staaten³⁴ elnevezésű kétkötetes korpusza.³⁵

²⁸ HL, I. 1. GC. 1786. 213. doboz. 34/80.

²⁹ Vö. HL, I. 1. GC. 1788. 252. doboz. 34/35., 197., 203., 241.; 1789. 271. doboz. 34/198., 216., 271., 284.

³⁰ Vö. HL, I. 1. GC. 1789. 271. doboz. 34/198., 284.

³¹ Habart 1896: i. m. 29.; Kirchenberger 1888, col. 123.

³² Hof- und Staats-Schematismus... 1781: i. m. 279., 298.

³³ Swieten 1758.

³⁴ Störck 1776.

³⁵ A két művet (némileg pontatlan címmel) említi: Offner–Killyen 2012, 6., a 2. sz. jegyzet.

Brambilla 1779-ben javasolta a féléves kurzus kibővítését két teljes tanév időtartamra, és teljes tanári kart rendelt az egyes szakterületek oktatására. Ekkortól működött a képzőhely „Anatomisch-medizinisch-chirurgischen Lehrkurs für Feldchirurgen”-ként.³⁶ Az új képzés 1781-ben indult, ám nem sokkal később bebizonyosodott, hogy a vidéki kaszárnyaépület – Gumpendorf akkor még nem Bécs kerülete, hanem önálló település volt –, nem alkalmas nagyobb hallgatói létszám befogadására, illetve a tanári kar számára méltó szálláshely biztosítására. Pedig az iskola modernizálásakor előadóterem, orvosi eszközök szertára és könyvtár is létesült az ingatlanban, az uralkodó pedig – erről a Beytrag zum Reichs-Postreuter 1781. június 11-ei számában olvasható híradás –, ugyanekkor, tehát még 1781. május 30-án a legújabb angol és francia sebészeti eszközök gyűjteményét, kötszereket, valamint anatómiai, orvosi és sebészeti szakkönyvkollekciónak adományozott a képzőhelynek.³⁷

Az új iskola 1785. november 7-én ünnepélyes keretek között nyitotta meg kapuit az Institutum Medico-chirurgicum Josephinum, az uralkodó nevére csak Josephinumként emlegetett reprezentatív palotában, illetve épületegyüttesben, amely több bezárás, reform és újrarendezés után végül 1914-ig szolgálta a Birodalom és az Osztrák–Magyar Monarchia katonaeorvos-képzését.

A jogi és tudományos képzési háttér kiépülésével párhuzamosan alakultak meg sorra a stabil, nem csak hadiidőben, mozgósítás idején működő katonai kórházak szerte a Habsburg Birodalomban, amelyeknek nem csupán a császári sereg katonáinak és – mai fogalmunkkal élve – az igényjogosultak ellátása volt feladata, hanem szükség esetén a polgári lakosság gyógyítása is.

A Hadtörténelmi Levéltárban őrzött – példaként kiemelt – iratok tanúsága szerint a katonai kórházak meglehetősen túlzsúfoltak voltak. 1779. november 4-én például Győr katonai parancsnoka éppen erre hivatkozva kérte a Hadfőparancsnokságot, hogy a helyőrség számára új kórház épüljön, ezt a magyar főparancsnokság a következő katonai évre (az 1780–1781-es esztendőkre) tervbe is vette.³⁸ A nagyváradi garnizon számára új kórházépület emeléséről az 1780. november 11-ei rendelkezés intézkedett úgyszintén a helyőrség létszámának emelkedésére hivatkozva, Pozsony kórházáról 1781 márciusából datálódik irat.³⁹

Norma ablicentiationis, et provisio infirmorum militum címen jelent meg uralkodói rendelet 1781. június 28-án, amely a beteg katonák gyógykezeléséről a következőképpen rendelkezik: a beteg vagy sebesült katonák elsősorban a laktanyákban lévő gyengélkedőbe kerülnek, ha ott nem jutnak megfelelő ellátáshoz, akkor katonai kórházba kell őket szállítani. Amennyiben olyan súlyos az állapotuk, hogy a szállítás életük kockáztatásával járna, akkor a legközelebbi civil sebésznek kell őket kezelésébe vennie. A katonai kórházban az ellátás és a gyógyszerek költségeit a betegnek csak akkor kell megtérítenie, ha egészsége helyreállítása után saját ezredébe nem kerül vissza, mert ha alakulata szolgálatában marad, akkor még abban az esetben sem kell fizetnie gyógyításáért, ha erre anyagilag képes lenne.⁴⁰

A császár s király tehát új kórházakat alapított, és épületeket emeltetett Bécsben, Milánóban, Mantovában, Theresienstadtban, Königsgrätzben, Lembergben és Nagyszebenben; Prágában pedig a városban számos helyen szétszórtan elhelyezett betegek számára az 1773-ban fel-

³⁶ Flamm 2020, 139.

³⁷ Wien, vom 30. May [1781]. 1781, 1.

³⁸ HL, I. 1. GC. 1779. 101. doboz. 34/235., 240.

³⁹ HL, I. 1. GC. 1781. 119. doboz. 34/6., 13.

⁴⁰ Linzbauer 1853, 32–33.

osztatott jezsuita rend kollégiumában szervezett kórházat.⁴¹ Éppígy volt jezsuita kolostor adott otthont az újonnan kialakított pesti, brünni és olmützi Miltársptalnak. Közismert tény, hogy II. József számos szerzetesrendet osztatott fel egyházpolitikai intézkedései során, ezen megkérdőjelezhető rendelkezések azonban a katona-egészségügy számára annyiban mindenképpen pozitív hozadékkal rendelkeztek, hogy több új katonai kórház az így „használaton kívül került” ingatlanokban talált otthonra.⁴² (Fontos azonban azt is megemlíteni, hogy a katonai kórházakból az uralkodó nem zárta ki az egyházi szolgálatot, a katona-egészségügyi szabályzatok vonatkozó pontjai csak szóhasználatukban módosultak, ekkor is szem előtt tartották, hogy a tábori papok, lelkészek feladatai között az anyakönyvezés mellett a lelkigondozás, az „üdvösségre vezérlés” is szerepeljen. 1781. szeptember 26-án kelt leveleiben a főhadtanács arról tudósította az alakulatokat, hogy nem katolikus felcserek mellett protestáns lelkészek is teljesíthetnek szolgálatot a katonai kórházakban.⁴³)

KATONAI KÓRHÁZAK AZ EGYKORI PEST-BUDÁN

A mai Budapest területén a 18. század utolsó évtizedeiben több katonai kórház is működött.

A pesti katonai kórház – a helytartóság és a magisztrátus levelezéséből ismeretes –, még 1781 telének beállta előtt, ősszel kívánták megnyitni eredendően a Gyulay-ezred betegeinek gyógyítását szolgáló, akik korábban városszerte polgári házaknál voltak elszállásolva.⁴⁴ A pesti volt jezsuita kollégium a mai Semmelweis és a Kossuth Lajos utca sarkán állt, itt működött a kórház⁴⁵ 1783-ig. Ezekben az esztendőkből 50 ágyra volt rendszeresítve az ispotály, de volt időszak, amikor 600 beteget ápolt,⁴⁶ gyógyszerháza pedig a budai oldalon lévő katonai kórház, illetve a város lakosságát is ellátta.⁴⁷ (Az ispotály hajdani épületét 1894-ben a mai Kossuth Lajos utca kiszélesítése miatt lebontották, addig azonban történelmének több érdekes orvostörténelmi adalékkal is szolgál. 1784–1785-ben alapos felújítási, átépítési munkálatok kezdődtek, 1786 novemberétől pedig a Budáról Pestre költöztetett királyi magyar egyetem működött falai között egészen az 1884. év elejéig. Egy időben Semmelweis Ignác szülészeti klinikájának is otthont adott a volt kollégium második emelete,⁴⁸ illetve itt helyezték el a dekanátust, az elméleti oktatást nyújtó tanszékeket, a bonctani múzeumot, „mindezt a szerzetesi cellákból és folyosókból úgy, ahogy átalakított helyiségekben; itt szorongott egyik a másik hátán”.⁴⁹ Az anyák megmentőjének itteni szolgálata emlékére kapta meg az utca Semmelweis nevét 1906-ban.⁵⁰ Az orvostörténelmi szakirodalom azonban azt is megörökítette a patinás házzal kapcsolatban, hogy egyik földszinti terme a „szakmai alapítóatyá”, Brambilla mellszobrával volt díszítve.⁵¹)

⁴¹ Brambilla 1790, 16.

⁴² Vö. HL, I. 1. GC. 1785. 183. doboz. 34/6., 24., 26., 42., 55., 66., 90., 101., 102., 104., 107., 108., 113–116., 125., 131., 137., 140., 145., 150.; 1786. 213. doboz. 34/14., 40., 59., 111.; 1788. 252. doboz. 34/78., 245., 294.

⁴³ HL, I. 1. GC. 1781. 119. doboz. 34/72.

⁴⁴ HL, I. 1. GC. 1781. 119. doboz. 34/36. Pest, 1781. május hónapja.

⁴⁵ Kirchenberger 1896, 15.

⁴⁶ Takáts 1976, 260.

⁴⁷ Engländerné 1930, 98.

⁴⁸ Engländerné 1929, 896.; Győry 1936, 132., 138., 653., 714.

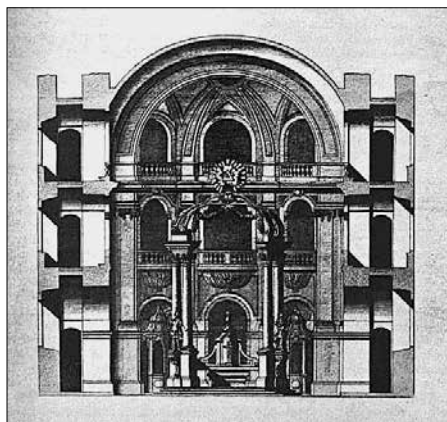
⁴⁹ Az orvostudomány... 1924, 9.

⁵⁰ Budapest teljes utcanévlexikona 1998, 341.

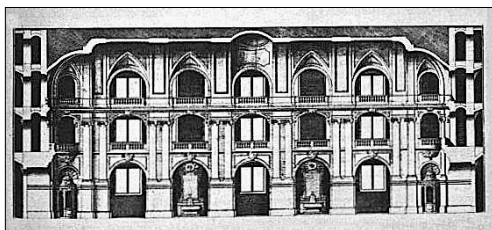
⁵¹ Az orvostudomány... 1924: i. m.

Az egykori jezsuita kollégium épületétől magához a kórházhoz visszatérve: az 1783. július 10-én kelt uralkodói rendelet alapján az ispotály és a tábori gyógyszerraktár az Invalidusház egyik szárnyába költözött be, és ezzel meg is kezdődött a Militárspital évszázados hosszú vándorútja számos telephely érintésével.⁵²

Az Udvari Haditanács 1784. május 26-ai keltezésű levele tájékoztatta a pozsonyi magyar főparancsnokságot arról, hogy az elfogadott tervek szerint a palotán belül lévő és Szent György katonavértanú tiszteletére szentelt templomban közbülső földem megépítésével alakítják ki a kórtermeket. Az utolsó szentmisét 1784. március 22-én celebrálták az Invalidus-palota templomában, a május 8-án készült leltár alapján július 28-án árvereztek el a felszereléseket. Schoen Arnold vonatkozó tanulmányából az is tudható, hogy a Segítő Szűz Mária és a Szent István mellékoltárképek a továbbiakban az ingatlanban kialakított kaszárnya kórházának kápolnáját díszítették.⁵³ Tehát a Szent György-templom megszüntetése mellett sem maradt az objektum kápolna és tábori papi szolgálat nélkül. Mindez Johann Heinrich von Kerens (1725–1792) bécsújhelyi püspök és első apostoli tábori vikárius⁵⁴ engedélyével történt, aki a Hadtörténelmi Levéltárban őrzött és 1784. június 15-én kelt levelében kijelentette, hogy nincs akadálya a templom más célú használatának, hiszen az egyáltalán nem volt ünnepélyesen felszentelve, azt azonban kikötötte, hogy a Szent György-oltárt a budai tábori püspöknek adják át.⁵⁵ Megjegyzendő, hogy az egykori templom mindmáig nem kapta vissza eredeti funkcióját, jelenleg a fővárosi közgyűlések helyszínéül szolgál.

2. kép Az Invalidus-ház Szent György-temploma⁵⁶

3. kép A templom hosszmetsete⁵⁷

⁵² Vö. Pogányné 2019, 9–30.

⁵³ HL, I. 1. GC. 1784. 164. doboz. 34/48.; Mihók 2018, 134.; Schoen 1930a, 108–109.

⁵⁴ Bischof Johann Heinrich von Kerens.

⁵⁵ HL, I. 1. GC. 1784. 164. doboz. 34/54.

⁵⁶ Schoen 1930b, 107.

⁵⁷ Az Invalidus-templom hosszúsági keresztmetsete [Grafika] / Martinelli terve, Kleiner rézmetsetei 1739-ből a Budapest Székesfővárosi Múzeumban. Schoen 1930b: i. m. 47.; Schoena 1930: i. m. 109.

A pesti Militärspital jóval a helyőrségi kórházi rang és feladatrendszer 1808-ban történt hivatalos, szabályzatban való rendszerezése⁵⁸ előtt – már 1785-ben – több hasonló lazarettel, például a budaival⁵⁹ és a szegedivel⁶⁰ együtt helyőrségi kórházként, Garnisonsspitalként említődik csupán annak jogán, hogy egyetlen ezredhez való kötődése az évek során megszűnt, és a Pesten állomásozó összes alakulat egészségügyi és 1784-től gyógyszer-logisztikai ellátása hárult rá. Jogállása, függősége, működése azonban ekkor még nem különbözött a többi katonai kórházétól, de a budai „társintézmény”-nyel összehasonlítva, annál sokkal jelentősebbnek nevezték.⁶¹

1790 és 1793 között olyan sokszor változott, hogy melyik német és magyar ezredek, alakulatok voltak Pesten elszállásolva, és olyan sok sebesültet, illetve beteget kellett a városban ellátni, hogy 1794. január 1-jei hatállyal az ezredkórházat immáron szervezeti formáját tekintve „valódi” helyőrségi kórházzá fejlesztették. Ekkor vált a korábban ezredparancsnok alárendeltségben működő szervezeti elem önálló alakulattá, vezető állománya egy százados, egy főtiszt és egy számvevőtiszt lett. Balthasar Molitor (1741–1801 után) tábori fősebesz a kórházfejlesztésre, illetve a szükséges orvosi eszközök beszerzésére 1795 októberéig 700 forintot különített el. Az 1796 áprilisáig tartó időszakban a pesti helyőrségi kórház összesen 1000 forint felhasználásról számolt be.⁶² A kórház rangját és kihasználtságát igazolja az az 1797. március 10-én kelt és a magyarországi főhadparancsnokságnak címzett feljegyzés, amely szerint akkor az intézményben 614 beteget ápoltak, holott az eredeti tervek mindösszesen 250 fős kapacitással számoltak, így a helyszűke miatt egy-egy ágyon ketten voltak kénytelenek osztozni. A lábadozókat túl korán kell kiengedni a kórházból, így nagy részük néhány nap múlva olyan állapotba kerül, hogy újra fel kell őket venni. A túlszűfolttság miatt a betegápolóként szolgálók maguk is rövidesen az ápolásra szorulóak közé kerülnek. Az épület egyik szárnyában a szekeresezred legénysége kapott elhelyezést, de a zsúfolttság náluk is komoly egészségügyi kockázattal és járványveszéllyel járt, éppígy veszélyt jelentett az épületben működő katonai raktár nagy forgalma is. Ez rövidesen azt eredményezi – olvasható az iratban –, hogy a kórházi betegek száma mintegy 900 főre fog emelkedni. A helyőrségi kórház parancsnoka azt javasolta, hogy a tábori kórház (Lagerspital, ld. alább) akkor részben raktárként működő, részben használaton kívüli részébe helyezzenek át betegeket, mivel a városban megfelelő üres ingatlanról nem tud.⁶³ A hiányzó ápolószemélyzet pótlására 1797. március 31-én a bécsi főhadparancsnokság rendelte el, hogy rekrutákat vagy erre fizikailag alkalmas invalidusokat vezényeljenek a pesti (és hasonló nehézségek miatt) a budai katonai kórházba is, illetve civil vagy már nyugállományba helyezett orvosok felvételét is javasolta.⁶⁴ Ekkoriban Carl Haberlein volt Buda tábori törzsorvosa, Pesté pedig Balthasar Molitor, aki az 1795-ös adatközlés szerint a Josephinum levelező tagja.⁶⁵ Molitor 1785-ben a budai Esterházy Miklós ezredorvosa volt,⁶⁶ és 1793-tól szolgált Pesten.⁶⁷

⁵⁸ Militär-Sanitäts-Reglement 1808.

⁵⁹ HL, I. 1. GC. 1785. 183. doboz. 34/48.

⁶⁰ HL, I. 1. GC. 1785. 183. doboz. 34/34.

⁶¹ HL, I. 1. GC. 1784. 164. doboz. 34/127.; HL, I. 1. GC. 1786. 213. doboz. 34/109.; HL, I. 1. GC. 1791. 324. doboz. 34/21., 51., 53.

⁶² HL, I. 1. GC. 1796. 474. doboz. 34/15., 79.

⁶³ HL, I. 1. GC. 1797. 490. doboz. 34/64.

⁶⁴ HL, I. 1. GC. 1797. 490. doboz. 34/82., 86., 90., 138.

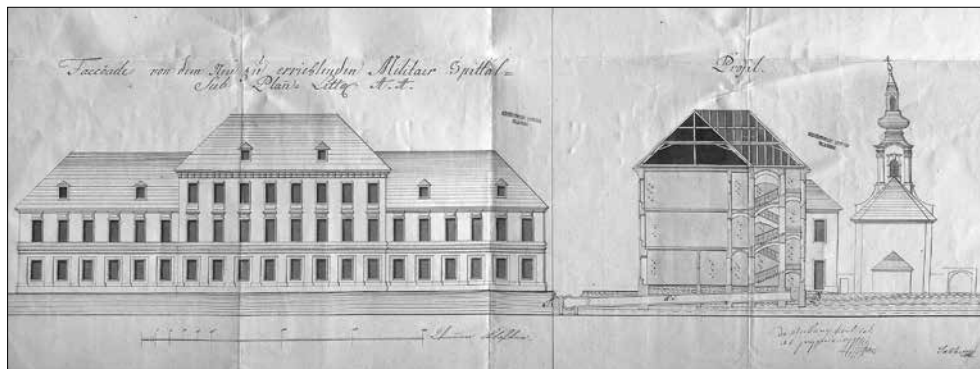
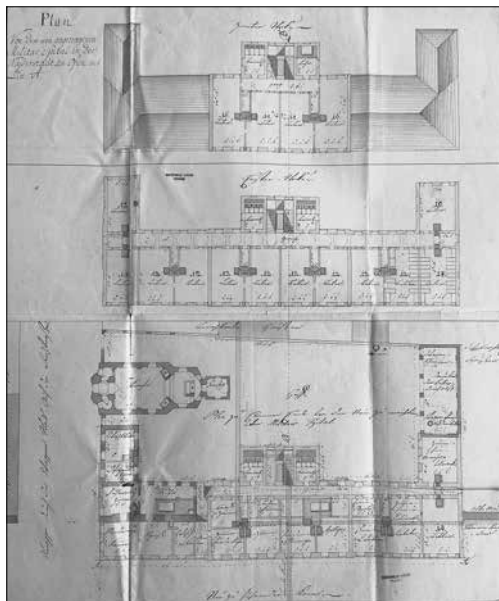
⁶⁵ Oesterreichischer Militär-Almanach 1795, 251., 254.; Uo. 1798, 196., 198.

⁶⁶ HL, I. 1. GC. 1785. 184. doboz. 34/104.

⁶⁷ Oesterreichischer Militär-Almanach 1793, 226.

A vonatkozó szakirodalmi feldolgozás utólagos adatközlése szerint évente mintegy 5000 katonát gyógyított a pesti helyőrségi kórház, amely – ahogyan a levéltári iratban is olvasható – „a helyőrség nagy létszáma miatt meglehetősen zsúfolt volt. A zsúfoltságon nem segített a másik pesti katonai kórház, a Duna mellett [...] II. József idején felállított tábori kórház sem, mert annak megközelítése, állapota és felszerelése nem volt megfelelő”.⁶⁸

A budai katonai kórház gyökereit Engländerné Brüll Klára vonatkozó publikációjában a 17. század utolsó évtizedeiig vezeti vissza. Még a Buda visszafoglalására összegyűlt sereg számára létesült tábori kórház 1686-ban a mai budapesti Corvin téren, amely eredetileg a kapucinusok kertje volt,⁶⁹ ezt 1688-ban költöztette át királyi leirat Pestre,⁷⁰ de későbbi sorsáról nem ismert adatokat.⁷¹ Budán a harcok után szerveződött másik lazarett a Vízivárosban, amely a Fő utca és a mai Bem József utca sarkán⁷² állt, és „tulajdonképpen a pesti katonai kórháznak volt a fiókja. II. József alatt kétemeletes kórházzá bővítették ki: nyolc kórterem volt az első, ugyancsak nyolc kórterem a második emeleten. A földszinten a gyógyszertár, az orvosi és személyzeti lakások voltak elhelyezve, volt egy szülőszobája is katonatisztek feleségei számára”. A Hadtörténelmi Levéltár őrzi azt az 1786. június 11-ei iratot, amelyben a Brambilla által elrendelt építkezés, a feloszlatott Ágoston-rendi kolostor átépítésének tervrajza megérkezett a budai várparancsnokságra, a tervrajzok 1786. február 26-áról datálódnak.

4. kép Az átépítés tervrajza (alaprajzok és homlokzati)⁷³

⁶⁸ Nagy 1975, 419.

⁶⁹ Budapest teljes utcanévlexikona 1998: i. m. 103.

⁷⁰ Engländerné 1929: i. m. 296–297.

⁷¹ Uo. 413–414.

⁷² Budapest teljes utcanévlexikona 1998: i. m. 223., 264., 300.

⁷³ HL, I. 1. GC. 1786. 213. doboz. 34/66. Bécs, 1786. június 11.

Az építészeti tervhez csatolt levelekből az is tudható, hogy a budai várparancsnokságtól a településnek átadott ingatlan átépítésével 160 főre tervezték a lazarettet, szükség esetén azonban 220 beteg elhelyezésére is bővíthető kapacitással. Az átlagosan 204 ágyas épület költsége 43 650 forint 37 krajcár, a takarékosabb változat szerint 42 803 forint és 11 krajcár. Brambilla szót emelt a spórolás és a túlzott zsúfoltság ellen, amely már a gyógyító munka rovására ment volna, és utasította az Esterházy ezred akkori ezredorvosát, Molitort, hogy kövesse a bécsi katonai kórház szabályzatában foglaltakat.⁷⁴ Egy későbbi számítás szerint a kórház fenntartására, illetve javításokra az első tíz esztendőben évi 247 forintot és 48 krajcárt, a 10-12. esztendőben pedig újabb 400 forintot kell fordítani. Ebben a kalkulációban azok a szakanyagok nem szerepelnek, amelyeket a katonai ellátóraktárból (Militär-Verpflegsmagazin) kellett biztosítani az intézmény számára,⁷⁵ illetve a városban működő korábbi kórházból terveztek átvenni.⁷⁶

A budai Militärsptallal elhelyezését illetően 1785-ben még a budai ferences kolostor épületében gondolkodott a magyarországi főhadparancsnokság,⁷⁷ az ágostonos kolostor mellett végül a budai főorvos (Stadtmedicus), utóbb országos főorvos Vezza Gábor (1728–1799), illetve az Esterházy Miklós ezred orvosa, Molitor javaslatára döntöttek.⁷⁸

II. József intézkedései hozták létre a kiscelli kórházat is, ahol ma a Kiscelli Múzeum működik. Az épület a 18. század derekára készült el, és eredetileg trinitarius kápolna, illetve kolostor volt, melyet a kalapos király 1783-ban feloszlatozott, és katonai használatba adott. Az ingatlan 1786-tól működött katonai ispotályként.⁷⁹ A volt kolostorépület földszintjén 14 kórterem, fürdőhelyiségek és a kiszolgálóhelyiségek nyertek elhelyezést, az emeleten pedig 23 kórterem. Az intézmény elsődleges célja szerint tartalékkórházként működött mozgósítás vagy járvány idején.⁸⁰ Egy 1789. december 9-én kelt jelentés szerint a laktanyában összesen 300 főt lehet elszállásolni, szükségkórházi hasznosítás esetén 250 beteget és 50 fős személyzetet tud fogadni.⁸¹

A 18–19. század fordulóján, leginkább a törökök elleni hadjáratokhoz és utóbb a napóleoni háborúkhoz kötődő nemesi felkelések idején volt jelentős szerepe az úgynevezett Lagerspitalnak is a Soroksári-Duna-parton. 1784. október 24-én született rendelkezés arról, hogy Pest városán kívül, a vesztőhelyen túl négy, egyenként 300 betegre méretezett fabarakkból álló ispotály épüljön. (Az uralkodói elhatározás megszületése és az első tervvariáció elkészülte után két évvel az építkezés még nem kezdődött meg, sőt felvetődött az is, hogy új helyszínt kellene keresni az intézménynek, hiszen a Duna-parton jelentős földmunkákat kellett végezni, és az épületek komoly alapozásra húzhatók csak fel. Mindez pedig jelentős többletköltséggel járt. Az épületegyüttes végül az eredeti helyszínen készült el, és még a 19. század derekán megjelent városleírásokban is szerepelt. Franz Schams 1821-ben megjelent könyve a Lagerspital kapcsán alapítóként megemlíti II. Józsefet, indítékként pedig a török háborúkat hozza fel, illetve a Pest környéki hadgyakorlatok alatti jelentős használatra utal. De a fenntartás magas költségeit, a logisztikai, ellátási nehézségeket sem hallgatja el olvasója elől. A tábori kórház valóban a hadgyakorlatok

⁷⁴ HL, I. 1. GC. 1786. 213. doboz. 34/66. Az iratösszeállítás dátuma: 1786. június 21.

⁷⁵ HL, I. 1. GC. 1786. 213. doboz. 34/76. Buda, 1786. július 8.; 34/102. Buda, 1786. július 8.

⁷⁶ HL, I. 1. GC. 1786. 213. doboz. 34/106. Bécs, 1786. augusztus 23.

⁷⁷ HL, I. 1. GC. 1785. 183. doboz. 34/26., 42., 45., 55.

⁷⁸ HL, I. 1. GC. 1785. 184. doboz. 34/104.

⁷⁹ Engländerné 1929: i. m. 936.

⁸⁰ Sági 2000, 1195–1196.

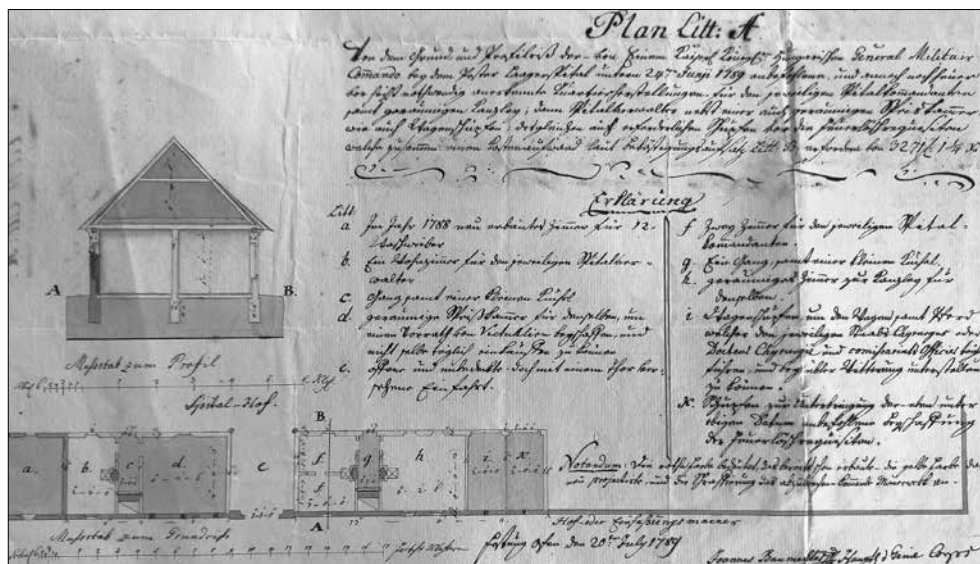
⁸¹ HL, I. 1. GC. 1789. 198. doboz. 34/380.

egészségügyi biztosításának céljával jött létre, végül a napóleoni háborúkban is jelentős kihasználtsággal működött, azonban még a tervezési folyamat során célkitűzésként az is megfogalmazódott, hogy a mozgósításokon kívül raktárként lehet hasznosítani, így nem „kalyibákra”, hanem igazi faházakra lett szükség.⁸³⁾

Az intézmény „tartalékkórházi” szerepét igazolja, hogy 1788-ban több távoli laktanya ispotályából, például Péterváradról, Apatinról vagy Zomborról számos krónikus és venereás betegségben szenvedő katonát szállítottak Pestre a Lagerspitalba, hiszen ott a megfelelő orvosi eszközök, személyzet és 1000 főre bővíthető kapacitás állt rendelkezésre.⁸⁴⁾

De még ez sem volt elegendő a nagy mennyiségű beteg elszállásolására, így még ugyanabban az esztendőben az udvari kancellária és Pest magisztrátusa megállapodott abban, hogy az 1786 óta épülő és a magyar köztudatban a gyűlölt Neugebäudeként ismert ingatlanban is ideiglenesen katonai kórház működjék.⁸⁵⁾ (Az ingatlanban 1852-ben úgyszintén katonai kórházat rendeztek be, ekkor a pesti helyőrségi kórház fiókintézménye volt.⁸⁶⁾

Az Újépület történetéből érdemes megemlíteni, hogy a török háborúk miatt az építkezés megszakadt, így csak egy része volt ekkor használható. Az épület terve még akkor fogalmazódott meg az uralkodóban, amikor Bécsben is hasonló építkezésekbe fogott, terveit ugyanaz a Canevale készítette, akinek nevéhez a bécsi Josephinum palotája, a katonaorvosi iskola is fűződik. A tervek szerint „nevezték Kincstári épületnek (Acerial Gebäude), Közellátási épületnek (Allgemeines Versorgungshaus), majd egyszerűen Újépületnek (Neugebäude). A korabeli találgatások szerint állami börtönnek vagy erődítménynek szánták. A 19. század elején Rainer főherceg szerint II. József »egy szülőotthonnal, tébolydával, lelencház-

5. kép A pesti Lagerspital tervrajza⁸²⁾

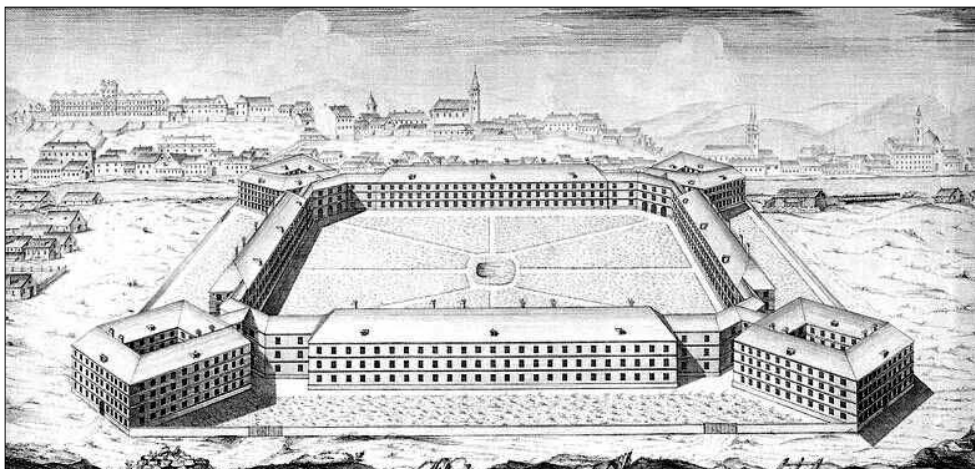
⁸²⁾ HL. I. 1. GC. 1789. 271. doboz. 34/298.

⁸³⁾ HL, I. 1. GC. 1784. 164. doboz. 34/125.; HL, I. 1. GC. 1786. 213. doboz. 34/123.

⁸⁴⁾ HL, I. 1. GC. 1788. 252. doboz. 34/194.

⁸⁵⁾ HL, I. 1. GC. 1788. 252. doboz. 34/291.

⁸⁶⁾ HL. I. 2. III. Armee Commando. 1853. 1830. doboz. Präs. 30., 35., 40., 60., 68.

6. kép Az Újépület⁸⁷

zal és járvány osztállyal egybekötött közkórházat» akart létesíteni... Az Újépület közcélú rendeltetése – akár katonai kórház, akár polgári, karitatív intézmény elhelyezésére szolgált volna – nagyban meghatározta alaprajzát, rendszerét”.⁸⁸

AZ INVALIDUS-HÁZ SZEREPE ÉS JELENTŐSÉGE

Természetesen Pest-Buda katonai egészségügyi intézményei között kiemelt jelentőségű az Invalidus-ház, amelynek fő profilja azonban nem a gyógyítás, hanem a szociális ellátás volt. Mindezzel együtt az intézet lakói, az eredeti alapító, Széchényi György (1605–1695) esztergomi érsek szándéka szerint a törökellenes harcokban részt vett katonák, illetve hitveseik és gyermekeik számára orvosi ellátás is biztosított volt. A menhely saját kórházát azonban a szabályzatok értelmében csak a kiérdemesült katonák vehették igénybe.⁸⁹

A sok-sok évtizeden keresztül készült épület – a mai budapesti városházáról van szó –, végül hatalmas és reprezentatív palota lett, az „1741-dik esztendőben személyesen megnézegették e’ nevezetes épületet néhai Ferentz Tsászárs, és M. Terézia Királyné, s’ azt mondták az akkor nagy számmal benne lakott öreg Katonáknak: hogy nékiek szebb lakó helyek vólna, mint magának a Tsászárnénak” – ahogyan Vályi András országleírása emléket állított az eseménynek.⁹⁰

Az épületből a rokkant katonák – családtagjaikkal és a személyzettel együtt 1782. október 31-ei adatközlés alapján 1834 fő volt a ház állománya⁹¹ –, elköltöztetését rendelte el az uralkodó. Az Udvari Haditanács 1783. július 11-én kelt levelében tájékoztatott arról, hogy II. József a pesti intézményből a túlszűfolttság miatt a nem feltétlenül Pesten ellátandó lakók egy részét éppen használaton kívüli erődítményekbe, például Szigetvár vagy Leopoldstadt katonai épületeibe rendelte áthelyezni. Végül az Invalidus-ház 1784. július 21-én Nagyszombatba

⁸⁷ Coquereau 2000.

⁸⁸ Kelényi 2005, 61–62.

⁸⁹ Mihók 2018: i. m. 135.

⁹⁰ Vályi 1799, 74.

⁹¹ HL, I. 1. GC. 1782. 128. doboz. 16/490.

A pesti rokkantház lakói közül összesen 1237 fő települt át Nagyszombatba, orvosi ellátásukat egy törzsorvos és egy alorvos biztosította.⁹⁸ A nagyszombati elhelyezés kérdésében az ekkoriban feloszlott trinitárius vagy ferences rendházak épülete jött szóba. Utóbbiban 1912 fő számára lehetett volna helyet biztosítani, a Szentháromságot nevében viselő rabkiváltó rend volt kolostora ezzel szemben 2018 személy részére szolgált otthonul.⁹⁹

Az 1784. április 22-én kelt legfelsőbb elhatározás intézkedett a rokkantházban ápolat elmebetegek elhelyezéséről is. Azokat a személyeket, akiknél a gyógyulás reménye fennállt, az alakulatuk szerinti illetékes katonai kórházba vagy másik invalidusházba, a gyógyíthatatlanokat pedig a bécsi elmeorvosintézetbe irányították.¹⁰⁰ A pesti Invalidus-házban az 1784. április 13-án kelt tervek szerint a teljes állomány, vagyis aktuálisan 2057 személy közül 440-en maradtak még vissza, egy medicusra és egy fősebéssre bízva.¹⁰¹ A gyógyíthatatlan elmebetegeket (15 tisztet, 39 altisztet, illetve közlegényt, három gyermeket és két asszonyt) a bécsi első pszichiátriai klinikára, az ebben az évben megnyitott úgynevezett Narrenturmba adták át további gondozásra.¹⁰²

A katonai rokkantház saját gyógyszerkészletét, eszközeit, felszereléseit a kiköltözéskor Giovanni Alessandro Brambilla és az Udvari Haditanács rendelkezésére más katonai alakulatok között osztották fel, sőt a levéltári forrásokból még az is tudható, hogy egy részük a gumpendorfi katonarorvosi iskolába került, a felesleges készleteket pedig elárverezték.¹⁰³

A császári sereg hivatalos sematizmusának első kötete az 1790-es esztendő adatait tartalmazza, az invalidus-házak között pedig Pest újra szerepel.¹⁰⁴ Egy másik korabeli forrás részletes adatokat is közöl az intézményről: az ott szolgáló 16 felcserre 1715 személy orvosi ellátása hárult, ami orvosonként több mint száz főt jelentett. A Habsburg Birodalom bécsi és prágai intézményében ez az arány ekkor mintegy 80 volt. A németalföldi Roermondban pedig egy ezredsebes és négy felcser 410 invalidust kezelte.¹⁰⁵ Érdemes megjegyezni, hogy a sematizmusok a 19. század elejétől újra folyamatosan jegyzik a pesti rokkantházat.¹⁰⁶

ÖSSZEFOGLALÁS

Összességében elmondható, hogy a 18. század utolsó évtizedeire már nagy létszámú alakulatok voltak Pesten, Budán (illetve Óbudán) bekvartírozva, és a katonának birodalomszerte sok feladatot adtak a korszak fegyveres konfliktusai, elsősorban a még ekkor is tartó törökellenes hadjáratok, valamint a napóleoni háborúk. A katona-egészségügy szervezettsége pedig szükségszerűen kellett, hogy kiteljesedjék, kialakult a terület megfelelő szabályozása és a szakképzés, egyre több képzett katonarorvosra volt szükség a mozgósítás idején, illetve békeidőben is. A mai Budapest területén működő katonai kórházak az 1780-as és 1790-es években kialakult rendszere sok évtizeden keresztül szolgálta a magyarországi katonákat, közülük akadtak olyanok is, amelyek akár a legutóbbi időkig fennmaradtak, és több évszázados hagyományokra épülnek. A budai katonai kórház végül 2006 decemberében

⁹⁸ HL, I. 1. GC. 1784. 163. doboz. 30/100.

⁹⁹ HL, I. 1. GC. 1784. 163. doboz. 30/24.

¹⁰⁰ HL, I. 1. GC. 1786. 213. doboz. 34/122.

¹⁰¹ HL, I. 1. GC. 1784. 163. doboz. 30/100.

¹⁰² HL, I. 1. GC. 1784. 163. doboz. 30/110.

¹⁰³ HL, I. 1. GC. 1785. 183. doboz. 34/36. Wien, 1785. március 30.

¹⁰⁴ Oesterreichischer Militär-Almanach 1790, 95.

¹⁰⁵ John 1790, 103.

¹⁰⁶ Oesterrischer Militär-Almanach für das Jahr 1803, 251.; Oesterrische Militaer-Almanach 1804, 355.

került ki a hadrendből,¹⁰⁷ a pesti Miltärspital pedig 2023. január 1-jével került Észak-pesti Centrumkórház – Honvédkórház néven a teljes magyar egészségügy intézményeként a Belügyminisztérium alárendeltségébe, megtartva honvédségi egészségügyi bázisintézmény feladatait is. Nem véletlen tehát, hogy élete végén II. József büszkeséggel és elégedettséggel tekintett vissza a katona-egészségügy terén végzett fejlesztésekre: „Ezek a kórházak örökre fennmaradnak, mert szükségességük az emberi test esendőségéből következik, amely csak az emberiséggel együtt fog megszűnni.”¹⁰⁸

FELHASZNÁLT IRODALOM

Szakirodalom

- *A nemzetközi orvosi congressus katonaegészségügyi szakosztályából.* Honvédorvos, XXII. évf. 1909/6.
- *Az orvostudomány magyar mesterei.* Magyar Tudományos Társulatok Sajtóvállalata, Budapest, 1924.
- *Beiträge zur Geschichte des österreichischen Heerwesens.* Seidel und Sohn, Wien, 1872.
- Binder, Michaela: *Der Soldatenfriedhof in der Marchettigasse in Wien.* Museen der Stadt Wien – Stadtarcheologie, Wien, 2012.
- Bischof Johann Heinrich von Kerens. In: Gedächtnis des Landes. https://www.gedaechtnisdeslandes.at/personen/action/show/controller/Person/?tx_gdl_gdl%5Bperson%5d=1201 (Letöltés időpontja: 2023. 10. 12.)
- Brambilla, Giovanni Alessandro: *Instruction für die bey den kaiserl. königl. Armeen, und in den Feldspitälern angestellten Feldchirurgen.* Trattner, Wien, 1779.
- Brambilla, Giovanni Alessandro: *Rede auf den Tod des Kaisers Joseph II.* Gräffer und Alberti, Wien, 1790.
- *Budapest teljes utcanévlexikona.* Dinasztia – Gemini Budapest Kiadó, Budapest, 1998.
- Clodfelter, Micheal: *Warfare and Armed Conflicts. A Statistical Encyclopedia of Casulty and Other Figures, 1492–2007.* 3rd ed. McFarland & Company, London, 2008.
- Coquereau: A pesti Újépület (tusrajz). In: Haza és haladás. A reformkortól a kiegyezésig (1790–1867). Enciklopédia Humana Egyesület, Budapest, 2000. <https://mek.oszk.hu/01900/01903/html/cd7/kepek/muveszetek/mt061rgy95067.jpg> (Letöltés időpontja: 2024. 11. 15.)
- *Des Regulaments und Ordnung für gesamte Kaiserl. Königl. Cuirassiers- und Dragoner-Regimenter.* Ghelen, Wien, 1751.
- Engländerné Brüll Klára: *Orvosok és kórházak Pest-Budán a legrégibb időktől a város egyesítéséig.* Gyógyászat, 69. évf. 1929.
- Engländerné Brüll Klára: *Orvosok és kórházak Pest-Budán.* Novák Rudolf és Társa Tudományos Könyvkiadóvállalat, Budapest, 1930.
- Federle, Heidelinde: *Militärmedizin im 18. Jahrhundert.* Pallasch, 2002/13., 51–62.
- Flamm, Heinz: *Das Werden des österreichischen Sanitätswesens – vor 250 Jahren das „Sanitäts-Hauptnormativ“, vor 150 Jahren das „Reichs-Sanitätsgesetz“.* Wiener Klinische Wochenschrift, 2020/4., 115–152.

¹⁰⁷ Brambilla 1790: i. m. 15., 16., 22–24.; Pogányné 2018, 222–223.

¹⁰⁸ Brambilla 1790: i. m. 15.

- Graffenhuber, Franz Wolfgang – Brambilla, Giovanni Alessandro: *Instruction für die bey den kaiserl. königl. Armeen, und in den Feldspitälern angestellten Feld-Medicos, und Staabs-Chirurgos*. Trattner, Wien, 1778.
- Győry Tibor: *Az orvostudományi kar története, 1771–1935*. Pázmány Péter Tudományegyetem, Budapest, 1936.
- Habart, Johann: *Unser Militär-Sanitätswesen vor hundert Jahre*. Šafář, Wien, 1896.
- Hof- und Staats-Schematismus... Haupt- und Residenzstadt Wien... auf das Jahr 1781. Gerold, Wien, 1781.
- Ishida, Sumio: *Reception of a Viennese physician in Japan. A bibliographical study on the works of Joseph Jakob Edler von Plenck (1730–1809)*. Orvostörténeti Közlemények, Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár – MOTESZ Magyar Orvostörténelmi Társaság, Budapest, 1999, 27–40.
- John, Johann Dionysius: *Lexikon der k. k. Medizinalgeseze* [sic]. 2. Theil. Calve, Prag, 1790.
- Kelényi György: *A királyi udvar építkezései Pest-Budán a XVIII. században*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2005.
- Khevenhüller, Ludwig Andreas von: *Observations-Puncten*. Heltzdörffer, Kronstadt, 1729.
- Kirchenberger, Salomon: *Chronologische Tabellen zur Geschichte des k. und k. österreichisch-ungarischen Militär-Sanitätswesens*. Šafář, Wien, 1896.
- Kirchenberger, Salomon: *Das Militär-Sanitätswesen unter der Kaiserin Maria Theresia*. Der Militärarzt. 1888.
- Kirchenberger, Salomon: *Die ältesten reglementarischen Bestimmungen, den Sanitätsdienst im k. u. k. Heere betreffend*. Militärarzt. 1894.
- Kirchenberger, Salomon: *Geschichte des k. und k. österreichisch-ungarischen Militär-Sanitätswesens*. Šafář, Wien, 1895.
- Lázár Balázs: *A Magyar Királyság katonasága a Habsburg Birodalom hadseregeiben*. In: Hermann Róbert (szerk.): *Magyarország hadtörténete*, 3. kötet. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2015, 41–114.
- Linzbauer Ferenc Xavér: *Codex sanitario-medicinalis Hungariae*. Tom. 1. Typis Universitatis, Budae, 1852–1856.
- Linzbauer Ferenc Xavér: *Codex sanitario-medicinalis Hungariae*. Tom. 3. Sectio 1. Typis Universitatis, Budae, 1853.
- Martini, Mariano – Garbarino, Maria Carla: *My thoughts, My surgical practice. The History of European surgery in the 18th century. The Italian innovator Giovanni Alessandro Brambilla (1728–1800) at the Hapsburg court of Joseph II of Austria. A pioneer of medical surgical education in the field of military medicine*. American Journal of Surgery, Vol. 225, 2023/6., 1113–1116. <https://doi.org/10.1016/j.amjsurg.2023.02.009> (Letöltés időpontja: 2023. 08. 07.)
- Mihók Sándor: *A Pesti Invalidus Ház története*. Honvédségi Szemle, 146. évf. 2018/5., 128–138.
- *Militär-Sanitäts-Reglement*. Wien, Hof- und Staatsdruckerey, 1808.
- *Oesterreichischer Militär-Almanach*. Graeffner, Wien, 1790–1804.
- Offner, Robert – Killyen, Hansgeorg von: *A bécsi orvos-sebészeti József-Akadémia (Josephinum) magyarországi növendékei, 1775–1784*. ELTE Levéltára, Budapest, 2012.
- Peintinger, Barbara: *Giovanni Alessandro Brambilla's Appendice. Eine Quelle zur Geschichte des Gesundheitswesens im Josephinismus*. Diplomarbeit, Universität Wien, Wien, 2011. <https://doi.org/10.25365/thesis.14586> (Letöltés időpontja: 2022. 01. 13.)
- Pogányné Rózsa Gabriella: *A Honvédkórház 120 éve*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2019.
- Pogányné Rózsa Gabriella: *A kórházvonalatok alkalmazásának kezdete a (magyar) katonaségységügyben*. Honvéddorvos, 74. évf. 2022/1–2., 44–58.

- Pogányné Rózsa 2018, 222–223.
- *Reglement für die sämmentlich-kaiserlich-königliche Cavallerie*. Trattner, Wien, 1769.
- *Reglement für die sämmentlich-kaiserlich-königliche Infanterie*. Trattner, Wien, 1769.
- *Regulament und Ordnung nach welchen sich gesamtes Kaiserlich-königliches Fuß-Volck [...] zu achten haben*. Ghelen, Wien, 1749.
- Romshorn, Car: *Kaiser Joseph II. und seine Zeit*. Reclam, Leipzig, 1845.
- Sági Erzsébet: *A budai katonai kórház 1789. évi alapításának és elhelyezésének története*. Orvosi Hetilap, 141. évf. 2000/22., 1195–1198.
- Schoen Arnold: *A budapesti központi városháza. Volt invalidus-ház, majd Károlyi-kaszárnya*. Székesfővárosi házinyomda, Budapest, 1930b.
- Schoen Arnold: *A Pesti Invalidusház építése*. Magyar Művészet, 6. évf. 1930a/2., 97–109. http://epa.oszk.hu/02300/02304/00051/pdf/mmuveszet_1930_02_097-109.pdf (Letöltés időpontja: 2023. 09. 14.)
- Störck, Anton Freiherr von: *Medicinisch-praktischer Unterricht für die Feld- und Landwundärzte der österreichischen Staaten*. Trattner, Wien, 1776.
- Swieten, Gerhard van: *Kurze Beschreibung und Heilungsart der Krankheiten, welche am öftesten in dem Feldlager beobachtet werden*. Trattner, Wien; Prag; Triest, 1758.
- Takáts László: *A magyarországi utolsó török háború egészségügyi ellátásának megszervezése 1788–89-ben*. Hadtörténelmi Közlemények, 13. évf. 1966/1., 40–63.
- Takáts László: *Hazai forrásadatok a katonakórházak 17–18. századbeli fejlődéséhez*. Honvéd-orvos, 28. évf. 1976/3., 251–264.
- Vályi András: *Magyar országnak leírása. 3. kötet*. A Királyi Universitasnak betűivel, Budán, 1799.
- *Wien, vom 30. May [1781]*. Beytrag zum Reichs-Postreuter. 1781/45. Vom 11 ten Junii, 1.

Levéltári források

- HL, I. 1. GC. 1778. 97. doboz. 34/29., 40.
- HL, I. 1. GC. 1779. 101. doboz. 34/235., 240.
- HL, I. 1. GC. 1781. 119. doboz. 34/6., 13., 36., 72.
- HL, I. 1. GC. 1782. 128. doboz. 16/490.
- HL, I. 1. GC. 1783. 148. doboz. 30/58., 101., 120., 140., 164.
- HL, I. 1. GC. 1784. 163. doboz. 30/24., 37., 95., 100., 110., 228.
- HL, I. 1. GC. 1784. 164. doboz. 34/48., 54., 125., 127.
- HL, I. 1. GC. 1785. 183. doboz. 34/6., 24., 26., 34., 36., 42., 45., 48., 55., 66., 90., 101., 102., 104., 107., 108., 113–116., 125., 131., 137., 140., 145., 150.
- HL, I. 1. GC. 1785. 184. doboz. 34/104.
- HL, I. 1. GC. 1786. 213. doboz. 34/14., 40., 59., 66., 76., 80., 102., 106., 109., 111., 122., 123.
- HL, I. 1. GC. 1788. 252. doboz. 34/35., 78., 194., 197., 203., 241., 245., 291., 294.
- HL, I. 1. GC. 1789. 198. doboz. 34/380.
- HL, I. 1. GC. 1789. 271. doboz. 34/198., 216., 271., 284., 298.

Boda Mihály:

HÁBORÚ ÉS IGASZÁGOSSÁG

Az igazságos háborús gondolkodás jelentősége a 21. században

DOI: 10.35926/HSZ.2025.3.8

ÖSSZEFOGLALÓ: A háború és az igazságosság kapcsolata első pillanatra nem egyértelmű. A háborút fegyverrel vívják, így hiába van valaki oldalán az igazság, ha nincsenek fegyverei, akkor az igazságosságnak sem tud érvényt szerezni. Ezért úgy tűnik, hogy a háborúban alapvetően a fegyverek bírnak jelentőséggel és nem az igazságosság. Ugyanakkor majdnem mindenki elismer valamilyen szempontú vagy mértékű igazságosságot vagy igazságtalanságot az aktuálisan zajló háborúk kapcsán. Így például Oroszország agressziója Ukrajnával szemben, az orosz katonáknak a háború szabályait sértő tettei, a Hamasz terrorakciója izraeli állampolgárok ellen és Izrael indiszkriminatív légi csapásai Gázában mind alkalmasak arra, hogy megterheljék igazságérzetünket. A háborúban érintett minden fél a saját igazságosságát hangoztatja, amelyek közül csak a győztes álláspontja érvényesül. Bár ezekben az álláspontokban van némi igazság, távolról sem merítik ki a háború és az igazságosság viszonyának teljes spektrumát. Jelen tanulmány célja az igazságos háborús gondolkodás azon funkcióinak bemutatása, amelyek léte igazolható a katonai cselekvés, a nemzetközi jog, a hadtörténelem, a nemzetközi viszonyok vagy a propaganda szempontjából.

KULCSSZAVAK: igazságos háború elmélete, háború és történelem, soft power, ideológia, propaganda

A SZERZŐRŐL:

Dr. Boda Mihály (PhD) tanszékvezető, habilitált egyetemi docens (Nemzeti Közszerológiai Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, Hadtörténelem Tanszék) (ORCID: 0000-0003-3037-3644; MTMT: 10027457)

BEVEZETÉS

Bár az igazságos háború elméletének, illetve tágabban¹ fogalmazva az igazságos háborús gondolkodásnak a története visszavezethető az ókorig, a háború és a morális értékek, de különösen a háború és az igazságosság viszonya megosztja az embereket. Egy elképzelés szerint, melyet morális nihilizmusnak neveznek, a háború nem ítéhető meg morális értékek segítségével, és így az igazságosság segítségével sem, mivel a háborús tettek kívül esnek a morális értékelés hatókörén.² Egy másik megközelítés szerint bizonyos igazságosság együtt jár a háborúkkal, az azonban nem igazi – objektív értelemben vett – igazságosság, hanem csupán a győztesek igazságossága.³ Ez az elképzelés felfogható úgy is, hogy annak értelmében nem lehetséges objektíven értékelni a háborúkat, ezért a háborúkra egyáltalán

¹ Boda 2023a, 393.

² Wasserstrom 1968, 581.

³ Whitman 2012, 10.

nem alkalmazható a morális értékelés.⁴ A győztesek igazságosságára építő elképzelés ezzel a morális nihilizmus melletti érvvé alakult át.⁵ Az igazságos háborús gondolkodás előfeltételezése ezekkel az elméletekkel szemben az, hogy a háborúk objektíven igazságos és igazságtalan háborúkra oszthatók fel.

Az igazságos háborús gondolkodásban hívőknek megvannak a maguk érvei arra nézve, hogy miért érdemes elfogadni és használni azt a fogalmi keretet, amit a háborús igazságosság nyújt. Az egyik ilyen érv történeti jellegű, és arra világít rá, hogy az igazságos háborús gondolkodás mindig is jellemezte az emberi háborúkat. Így a háború első dokumentált megjelenésétől, a sumer városállamok korától kezdve a 21. századdal bezárólag hivatkoztak és hivatkoznak a háborús igazságosság valamilyen formájára, legyen az büntető, ügydöntő, forradalmi, gondoskodó, esetleg állami vagy emberi jogvédő igazságosság.⁶ Ez az érv történeti-tapasztalati tényekre hivatkozva igazolja az igazságos háborús gondolkodás létjogosultságát.

Egy másik érv funkcionális jellegű, abban az értelemben, hogy az igazságos háborús gondolkodás olyan funkcióira hívja fel a figyelmet, amelyeknek különböző szempontokból van jelentősége, és ezzel igazolja az igazságos háborús gondolkodás létjogosultságát. Az igazságos háborús gondolkodás egyik és talán a szkeptikusok számára a legnehezebben elfogadható funkciója az etikai funkció. Ennek célja egy objektív morális rend felmutatása, ami előíró természete miatt korlátozza a háborúzást, ideértve a hadseregszervezést, a háborúindítást, a háborúviselést és a háború lezárását. Az igazságos háborús gondolkodás e formájával szemben nem nehéz szkeptikusnak lenni, hiszen az államok történeti és kortárs viselkedése azt mutatja, hogy azt ténylegesen nem korlátozza az objektív igazságosság. Az igazságos háborús gondolkodásnak azonban – folytatódik az érv –, vannak további funkciói is, amelyek az előző funkció jobb megfogalmazásával együtt legitimálhatják az igazságos háborús gondolkodást a szkeptikusok számára is. Ilyen funkciók a hadtörténelmi funkció, hogy az igazságos háborús gondolkodás segítségével jobban megérthetők a múltbeli háborúk, illetve a politikai funkció. A politikai funkción belül különbséget tehetünk a közösségképzés ideológiai és a befolyásolás propaganda-funkciója között. A tanulmány további részei az igazságos háborús gondolkodás etikai, hadtörténelmi és politikai funkcióit mutatják be.

AZ ETIKAI FUNKCIÓ

Az igazságos háborús gondolkodás etikai funkciója két alesetre bontható: az egyik esetben az igazságos háborús gondolkodásnak tisztán filozófiai-elméleti jelentősége van, a másik esetben emellett van a nemzetközi jog és a katonai cselekvés igazoltságát érintő gyakorlati alkalmazása is.

Az igazságos háború elméletének kortárs, revizionista formája szerint a háborús igazságosság szabályait filozófiai-elméleti szempontból kell megközelíteni, ezért az elmélet keretei között elért filozófiai-etikai eredmények nem fordíthatók le a nemzetközi jog nyelvére. Ennek az az oka, hogy a filozófiával szemben a nemzetközi jognak nem az elméleti igazságokra kell koncentrálnia, hanem a gyakorlatra, ideértve a kihirdetés lehetséges következményeit is, illetve az elvárások lehetséges intézményesítésére és a kikényszerítés lehetőségére.⁷ A háborús igazságosság szabályai jogszabályként így nem is követelhetők meg a katonai

⁴ Felfogható azonban úgy is, mint az igazságos háborús gondolkodás egyik típusa. Lásd Boda 2024.

⁵ További érvekre nézve lásd Wasserstrom 1968: i. m. 583–584.

⁶ Boda 2023a: i. m. 393–398.; Boda 2023b; Boda 2023c.

⁷ Boda 2023c: i. m. 59.

cselekvés során, hanem kizárólag a lelkiismeret és a személyes meggyőződés szintjén van jelentőségük. Így részben lelkiismereti okokra hivatkozva lehet általában véve elutasítani a háborút például vallási alapon, mint teszik azt az általános pacifisták, és lehet csak bizonyos háborúkat elutasítani, mert az államnak az adott háborúja igazságtalan.⁸ Fontos azonban, hogy a harcoló katonáktól is jobb teljesítmény várható, ha azt látják, hogy igazságos célért küzdenek, és nem igazságtalanért.⁹

A tisztán filozófiai-elméleti etikai funkció mellett az etikai funkciónak lehet gyakorlati jelentősége is. Ennek értelmében az igazságos háborús gondolkodás alapvető szerepe a háború indítására, viselésére és lezárására vonatkozó nemzetközi jogi normák igazolása (nemzetközi jogi etikai funkció). Amikor egy-egy, a korábbiaktól az ember veszélyeztetésében alaposan eltérő új háborús helyzet áll elő – például egy új háborús gyakorlat vagy új fegyver megjelenésével –, akkor azt a nemzetközi jog keretein belül szabályozni kell. A szabályozás végett pedig az érintettek többek között az igazságos háborús gondolkodásból merítve morális érveket hoznak fel, fogadnak vagy vetnek el.

Így például az első világháború előtti nemzetközi jogban a háború indítása a szuverén államok joga volt önmegőrzésük érdekében, gyakorlatilag az állami politikai érdekek kielégítéséért, a háború pedig egyféle, a nemzeti érdekek érvényesítéséért folyó államok közötti párbaj. Az ilyen háborúban nincsenek igazságtalan háborús célok, így ebben az értelemben igazságos és igazságtalan sincs, bár vannak igazságtalan (jogtalan) hadviselési formák.¹⁰ A második világháborút követően azonban – a nürnbergi pernek köszönhetően – a nemzetközi jog a háborúnak már csak kétféle formáját igazolta, az agresszió elleni állami önvédelmi háborút és az ENSZ által felhatalmazott közösségi (ön)védelmet. Ezáltal az önmagát vagy egy megtámadott másik felet védő állam a háborúban az igazságos féllé vált, az agresszor pedig az igazságtalan féllé. A két félnek a hadviselésben részt vevő katonái azonban ekkor is egyenlő elbánás alá estek, akik számára a nemzetközi jog humanitárius alapon a kezdetektől egyenlő kötelezéseket állapított meg, amivel korlátozta a hadviselést – például az indiszkriminatív biológiai és vegyi fegyverek, taposóaknák és gyújtóbombák, a szükségtelenül nagy szenvedést okozó vakító lézer használatát.¹¹

A „humanitárius forradalom”¹² a ruandai és a srebrenicai mészárlást követően a 2000-es évek elején tovább folytatódott a „védelmi felelősség” koncepciójának megfogalmazásával. A koncepció értelmében a korábbiakkal ellentétben az emberi jogot védő humanitárius beavatkozás kivételesen igazolt, amennyiben az megfelel az igazságos háború szabályainak, azaz a legitim autoritás, az igazságos ok, a helyes szándék, az utolsó lehetőség, az arányosság és az értelmes esély szabályának. A beavatkozás igazságos oka a népirtás vagy az etnikai tisztogatás megakadályozása, illetve megállítása.¹³

Ezek a nemzetközi jogi szabályok kötelezik a háborúkat potenciálisan viselő államokat, illetve a háborúkban harcoló katonákat. Utóbbiak státusát a nemzetközi jog azzal határozza meg, hogy a háború törvényeit tiszteletben tartják, amellet, hogy hierarchikus szervezet tagjai, megkülönböztető jelvényt viselnek, és fegyverüket nyíltan hordják.¹⁴ Ehhez érdemes

⁸ Walzer 1970, 120–145.; Robinson 2015.

⁹ Onoszandrosz 1963, 674–675.

¹⁰ Boda 2023a: i. m. 242–248.

¹¹ Neff 2005, 314–345.

¹² Uo. 340.

¹³ International Commission on Intervention and State Sovereignty 2001, 32.

¹⁴ Almási 1990, 61.

még hozzátenni, hogy a nemzetközi jog nem képes minden helyzet szabályozására. A nem szabályozott helyzetekben történő politikai és katonai döntéshozatalban kiemelkedő jelentőségre tesznek szert azok az etikai elvek, az igazságos háború elméletének szabályai, amelyek alapján a nemzetközi jog bizonyos normáit megfogalmazza. Ezek a szabályok adják a nemzetközi jog szellemét.¹⁵

A HADTÖRTÉNELMI FUNKCIÓ: A MÚLTBELI HÁBORÚK JOBB MEGÉRTÉSE

A háborúkat lehetséges rituális (vallási) kényszernek, biológiai meghatározottságnak, gazdasági szükségszerűségnek, politikai racionalitásnak, kulturálisan meghatározott (tanult) viselkedésnek vagy éppen a megromlott erkölcsök következményének tekinteni. Ezek az elképzelések a háború okaira igyekeznek fényt deríteni, és ezzel magyarázhatják az egyes háborúkat. A háborúk magyarázata mellett azonban épp akkora jelentősége van a háborúk igazolásának is, azoknak a hiteknak, amelyekkel a háború által érintettek rendelkeznek.¹⁶ A hadtörténelemírásra a háború és okainak bemutatásán túl a kezdetektől jellemző volt a háború igazolásának a vizsgálata is.

Az emberiség írott történetének kezdetén a háborús történetek először vagy szájhagyományként, majd annak írott formájaként a harcosok hírnevét öregbítették, és a közösség többi részének a szórakozását szolgálták (mint a sumer *Gilgames*-eposz vagy az *Iliász*); vagy uralkodói kezdeményezésre az uralkodók propagandisztikus céljait szolgálták (mint az asszír királyfeliratok¹⁷). Mindkét esetben jelentős szerepe volt annak, hogy a háború milyen célok eléréséért folyt, mert szükséges volt hangsúlyozni, hogy az az istenek által is támogatott. Ez jelentős torzításokat eredményezett a múlt eseményeinek a bemutatásában.

Az epikus-propagandisztikus korszakot követően, a hadtörténelemírás következő időszakában a korábbi funkciók kiegészültek azzal a törekvéssel, hogy többé-kevésbé hitelesen számoljanak be a múlt eseményeiről. A görög–latin korszakban több szerző is, többek között Hérodotosz (Kr. e. 484–425), Polübiosz (Kr. e. 200–118) és Julius Caesar (Kr. e. 100–44) a múltbeli események bemutatása mellett fektetett valamekkora hangsúlyt annak ábrázolására is, hogy a bemutatott háborúknak pozitív vagy negatív értéke van.

Így Hérodotosz számára a görög–perzsa háborúk első és második szakasza jogtalanságon alapult: az első szakaszban a vörös-tengeri föníciaiak elrabolták Iót, az argoszi király lányát; ezt követően – cserébe – a görögök (krétaiak) elrabolták a türoszi király lányát, Európét; majd szintén a görögök elrabolták a kolchiszi király lányát, Médeiát, és a kolchiszi király kérésére sem adták őt vissza, és kárpótlást sem adtak. Ezt követően – a második szakaszban – a trójaiak (Priamosz király fia, Alexandrosz) elrabolták a spártai király lányát, Helénét, a görögök pedig cserébe hadsereggel behatoltak Ázsiába, megdöntötték Priamosz hatalmát, és elfoglalták Tróját. Hérodotosz szerint a perzsák ettől fogva ellenségüknek tekintették a görögöket, mivel a magukénak tekintették Ázsiát.¹⁸

¹⁵ Boda 2015.

¹⁶ Carlton 1990, 3–18.

¹⁷ Sinaheeriba asszír király hadjáratai 1965.

¹⁸ Hérodotosz 1998, 9–11.

Polübiosz szerint Róma háborús sikerei a római politikai rendszer igazságosságának köszönhetőek, ami alapvetően abból fakadt, hogy Róma vezetői az alárendeltekre való gondoskodásra törekedtek, akik ezért hűségesek voltak irántuk.¹⁹ Polübiosz ezen túl kitér a hadviselés törvényeire és a hadijogra is. V. Philipposz makedón királynak az aitoliaiakat megbüntető háborújának bemutatása során említi a hadviselésnek azt a törvényét, hogy az ellenség pusztításánál figyelembe kell azt venni, hogy mi gyengíti az ellenség erejét, és mi nem (a templomok pusztítása nem). A jogos háború céljáról írva pedig úgy véli, hogy az nem lehet minden vétkes kiirtása vagy a vétkesekkel együtt az ártatlanoknak történő károkozás, vagyis hogy a háború a rosszat másik rosszal orvosolja, hanem hogy az „a jogtalanságokat jóvátegye és jogos cselekedetekkel váltsa fel”.²⁰

A görög szerzőkhöz hasonlóan Julius Caesar is a jogtalansággal indokolta a helvétekkel szembeni római katonai fellépését. A helvétek engedélyt kértek, de nem kaptak Caesartól arra, hogy átvonuljanak Róma Gallia Ulterior provinciáján, ezért erőszakkal igyekeztek átkelni rajta. Amikor ez nem sikerült, akkor a határ menti, Rómával szövetséges törzsek területén vonultak tovább, rombolva és fosztogatva azokat. Caesar erre átkelt a határon, és rajtuk ütve legyőzte őket. A győzelem után Caesar azzal indokolta a helvétek elleni római támadást a helvét követeknek, hogy megtámadtak egy római provinciát és Róma szövetségeseit, amivel jogtalanságot követtek el.²¹

A középkori szerzők is komoly hangsúlyt fektettek az igazságosságra az események magyarázatában. A kora középkorban az igazságosságot sok esetben Isten akaratának valamilyen testet öltött formájában látták, például az Isten ostorának nevezett nomád népek megjelenésében.²² A középkor érett korszakában az igazságosság az emberi jogokhoz kapcsolódott. Így például Froissart (1333–1405) a százéves háború egy részét elbeszélő *Krónikájában* a háború okát abban látta, hogy a francia nemesek – nem tisztelve az angol királyné egyenes-, ám nőági öröklési jogát – Valois Fülöpöt koronázták királlyá.²³

A reneszánsz és a felvilágosodás történelemírása a történelem- és a hadtörténelem-tudomány kialakulásának előszobája. A korszak írói ugyanis vagy a múltbeli események realista elemzésére törekedtek, mint Niccolò Machiavelli (1469–1527), aki az irigy emberi természetet tette meg vizsgálódása kiindulópontjául,²⁴ vagy negatív szerepet tulajdonítottak a háborúnak, mint David Hume (1711–1776) vagy Edward Gibbon (1734–1794).²⁵

Ezzel ellentétben a 19–20. században a tudományos – pozitivistáé²⁶ – hadtörténelem-írás elsődleges célja volt az ütközetek, csaták, hadműveletek és háborúk katonai döntéseinek megértése és tapasztalataik átfordítása a lehetséges kortárs alkalmazás számára, illetve a sorsdöntő és történelemformáló háborúk és csaták bemutatása. A katonai szakmai ismeretek megszerzése és a jelenig vezető történelem megértése mellett azonban a tudományos hadtörténelem is magában foglalta még a háborúk értékorientált tanulmányozását a hazafias nevelés vagy a háború kiterjedtebb megértése céljával.²⁷

¹⁹ Boda (megjelenés előtt).

²⁰ Polübiosz 2002, 314.

²¹ Julius Caesar 1974, 7–15.

²² Boda 2023a: i. m. 88–102.

²³ Froissart 1971, 14.

²⁴ Machiavelli 1978, 91.

²⁵ Morillo–Pavkovic 2008, 28.

²⁶ Boda 2023a: i. m. 282.

²⁷ Boda 2023d, 65–70.

E „régí” hadtörténelem-írás mellett az 1960-as évektől teret nyert az „új” hadtörténelem-írás, illetve a hadtörténelem „háború és társadalom” perspektívájú megközelítése. A kettő közötti határ nem teljesen szilárd, de a jelen tárgyalás kedvéért a következőképpen lehet meghúzni. Az „új” hadtörténelem-írás a hagyományos katonai-szakmai témákkal foglalkozik a résztvevők alulnézeti perspektívájából a katonai döntést hozó felülnézet perspektívája helyett. Ezzel például olyan témák kerülnek előtérbe, mint a hadkiegészítés és a kiképzés tényleges folyamata, az állomány szocializációja, motivációja és a csatában történő részvétele. Ezzel szemben a „háború és társadalom” módszerrel a hadtörténész a háború olyan jellemzőit vizsgálja, amelyek a háborút összekapcsolják az azt viselő társadalmakkal.²⁸

Bár a múltbeli háborúkat igazoló múltbeli ideológiák – és olyan erkölcsi kérdések, mint a katonai értékrenddel szemben támasztott elvárások – vizsgálatának fontosságát a „régí” hadtörténészek némelyike is elismerte,²⁹ erre az „új” hadtörténelem – a katonák tényleges ideológiai motiváltságának és értékeinek kutatása –, illetve a „háború és társadalom” megközelítés, vagyis az elméleti jellegű hivatalos vagy a korszellemhez kapcsolódó ideológia és értékrend kutatása teremt igazán lehetőséget.

Az igazságos háborús gondolkodás egyike a háborút igazoló ideológiáknak, amelynek így szerepe van abban, hogy jobban megértsük a múltbeli háborúkat. Az igazságos háborús gondolkodás legalább háromféleképpen használható a múltbeli háborúk jobb megértéséhez. Az első módszer egy-egy háborúval kapcsolatos tényanyag (például a vezetői döntések és abból fakadó tettek vagy a hadsereg tevékenysége és a katonák tettei) összegyűjtéséből, majd ezek valamilyen ideológia (például az igazságos háború elméletének valamelyik formája) segítségével történő értékeléséből áll. Ebben az esetben a tények és az elmélet viszonya nem csupán abban áll, hogy az elméletet egyszerűen alkalmazzák a tényekre, és így értelmezik a tényeket, hanem vissza is csatolnak az adott elméleti kerettel nem értelmezhető tényektől az elmélethez, és így megváltoztatják az elméletet.³⁰

Egy másik módszer egy ország vagy katonai szövetség (pl. a NATO) döntését rögzítő vagy propagandisztikus céllal kiadott dokumentum vizsgálata, amelyben a háborút vívó fél bemutatja a háborúra történő felkészülésére, annak indítására és vívására vonatkozó indokait.³¹ Végül lehetséges olyan elméleti-filozófiai-tudományos munka vizsgálata is, amely valamilyen külpolitikai vagy stratégiai irányvonal alátámasztása végett született meg.³² Bármelyik módszertan éppúgy alkalmazható a régmúlt háborúinak (pl. a harmincéves háború) tanulmányozásában, mint a közelmúlt történelmi eseményeinek (pl. az orosz–ukrán háború vagy a legújabb izraeli–palesztin konfliktus) jobb megértésében.

A POLITIKAI FUNKCIÓ: EMBEREK ÖSSZEKAPCSOLÁSA

Az igazságos háborús gondolkodás politikai funkciója a hadtörténelmi funkcióval szemben a jelenre és a jövőre koncentrál. Ezen belül is arra, hogy az igazságosságon (és más kapcsolódó értékeken) alapuló összefűző kapcsolatokat építsen ki az igazságos háborús gondolkodást alkalmazók és valamilyen másik csoport között. Amennyiben a kapcsolatok

²⁸ Neiberg 2006, 42.; Bourke 2006, 258.

²⁹ Boda 2023d: i. m. 66.

³⁰ McMahan 1993; Boda 2023c: i. m. 59.

³¹ Ceulemans 2008; Piirimäe 2002.

³² Boda 2023a: i. m. 264–272.

kialakításában a célcsoport önkéntes elfogadásának is szerepe van, akkor ideológiai funkcióról beszélhetünk, amennyiben azonban nem, hanem inkább manipulációról van szó, akkor propagandafunkcióról.

Az ideológiai funkció

Az ideológia a világot értelmező és abban a cselekvéseket előíró közösségi hitek stabil rendszere.³³ Az igazságos háborús gondolkodás alkalmas arra, hogy ideológiaként önkéntes elfogadason alapuló kapcsolatokat építsen ki különböző csoportok között. Kiterjedhet a hadsereg és a civil társadalom összekapcsolására, államok összekapcsolására és a különböző államok társadalmi tagjainak összekapcsolására.

A hadsereg és a civil társadalom összekapcsolása

Mióta az állam monopolizálta a fegyveres erőszak használatának jogát, a civilek – akiknek némely kivételtől eltekintve nincs joguk erőszakot alkalmazni –, és a katonák – akiknek viszont van –, alapvető értékei jelentősen elkülönültek egymástól. A katonák értékei az olyan harcos közösségi és hivatásos katonai értékekből állnak, mint a bátorság, a becsület, a hűség, a fegyelmezettség és a vezetői erény. Ezeket az értékeket elsősorban egy közösségen (a hadseregen) belül tartják tiszteletben, amivel hozzájárulnak a közösség létrehozásához és fenntartásához. Ezzel szemben a civil értékek az egyéni jogok és általánosabban az igazságosság. Ha a civil társadalom és a katonatársadalom értékrendje jelentősen különbözne egymástól, akkor felmerülne annak a lehetősége, hogy a hadsereg elszakad a civil társadalomtól. Mivel azonban a hadsereg mint hivatásos hadsereg szerepe az, hogy a civil társadalmat megvédje a külső fenyegetéstől, ezért szükséges, hogy a katonatársadalom és a civil társadalom értékrendje valamilyen mértékben átfedje egymást, ami által egyetlen közösséget alkotnak. Az átfedést az igazságos háborús gondolkodás biztosítja, ami ebben a funkciójában azt a katonai értékrendet határozza meg, amelynek általános alapja az igazságosság, a civil társadalom számára is jelentőséggel rendelkező érték.³⁴

Államok összekapcsolása

Az igazságos háborús gondolkodás második ideológiai funkciója *soft power*ként biztosítja bizonyos országok között az együttműködést. A nemzetközi világban az országok érdekeit többféle hatalom segítségével tudják érvényesíteni. Ezek a *hard power*től, azaz a katonai erő alkalmazásától és az azzal történő fenyegetéstől terjednek a pénzzel történő befolyásoláson és a befolyásolt nemzetközi szervezet általi követelménytámasztáson keresztül a *soft power*ig, azaz az önkéntes együttműködésig.

Amíg *hard power* alkalmazásával egy ország kényszeríti másokat az együttműködésre, addig *soft power* alkalmazásával társává téve a másik országot veszi rá azt az együttműködésre. Bár az első esetben az együttműködő nem azért működik együtt, mert akar, a második esetben azonban igen, a *soft power* az együttműködő fél akarata formálásának a hatalma. Ennek következményeként az együttműködő fél vonzódik a *soft power* birtokosához, és része kíván lenni az általa teremtetett és fenntartott világrendnek. A *soft power* egyféle univerzális és nem csupán a gazdasági döntésekre korlátozódó láthatatlan kéz a külpolitikai döntéshozatalban.

³³ Uo. 7–8.

³⁴ Boda 2018, 151–152.

Forrásai az ország külföldiek számára is vonzó kultúrája, az ezen alapuló hiteles politikai értékei és ideológiája, illetve ezekkel összefüggésben az univerzális morális tekintéllyel rendelkező tényleges külpolitikája és annak nemzetközi intézményei.³⁵ Ezek a források együtt adják a *soft power* küldetésjellegét, hitelességét és univerzalitását.

Egy ország *soft power*jének hitelességét az mutatja meg leginkább, hogy az ország a története során újra és újra visszatér a *soft power*ként megjelenő ideológiához, ami ezért az ország történetében gyökeredző ideológia. Számos ország rendelkezik a történelmében gyökeredző ideológiával, mint például Magyarország a Szent Korona-eszmével, a Szovjetunió a kommunizmussal, Oroszország az eurázsianizmussal vagy a szunnita muszlim szélsőségesek a dzsihád ideológiájával. A 20. század második felének legsikeresebb *soft power*e azonban az Amerikai Egyesült Államoké, az emberi jogokon alapuló igazságos világrend, azaz az igazságos háború ideológiája.

Az amerikai *soft power* fejlődésében négy szakaszt különböztethetünk meg: a gyarmatosítás korát, a 18–19. századot, a 20. század első felét, illetve a 20–21. század fordulóját. Az Amerikai Egyesült Államok külpolitikai ideológiája a brit gyarmatosítás karakterére vezethető vissza. A brit gyarmatosítás – szemben a hollanddal, a spanyollal és a franciával – olyan telepések földszerzését támogatta,³⁶ akiknek egy részét azok a keresztény vallási kisebbségek alkották, akik nem találták a helyüket a 16–17. századi vallásháborús Európában, illetve azon belül Angliában. A létrejövő telepes közösségek egy része vallási ideológia alapján szerveződött. Ennek központi elemét alkotta John Winthrop (1588–1649) gondolata, hogy a telepéseknek Izrael Istenének új választott népeként, Istennel szövetséget kötve kell az Isten által rendelt földterületet elfoglalni, és ott olyan keresztény közösséget létrehozni, amire az Óvilág és Anglia keresztényei példaként tekintenek. Az egyszerre civil és vallási közösséget az egymással és Istennel való egyéni közösségvállalás által, alulról szerveződően kellett felépíteni a természeti törvényre és a kegyelem törvényére alapozva. Mindkét törvény tartalma az, hogy az embernek szeretnie kell felebarátját úgy, mint saját magát. A természeti törvényt (aminek része az igazságosság szabálya) azonban az ember az ártatlanság korában kapta, és az nem terjed ki az ellenségre, a kegyelem törvényét pedig a keresztségben, ami pedig igen. Az ilyen közösség léte Isten munkáját teszi nyilvánvalóvá, így magában hordozza célját és értékét, amiért munkálkodni kell. Ezt a közösséget, amely magában hordja az egyéni szabadság, a közjó és a demokrácia későbbi értékeit, Winthrop „város a hegyen”-ként, példaértékű közösségként aposztrofálta.³⁷

A „város a hegyen” civil-vallásos szakasz vallási köntösben már magában hordta az egyéni szabadság, a közjó és a demokrácia későbbi értékeit, amelyek a következő szakaszban, a 18–19. században nagyobb jelentőségre tettek szert. Thomas Paine (1737–1809) is vallási alapokból kiindulva a teremtéstől származtatta az emberek közötti viszonyokat, nem pedig a történelem valamilyen időszakától. Ez alapján arra következtetett, hogy az emberek valójában egyenlők egymással – a történelemben kialakuló egyenlőtlenségekkel szemben. Létezésük jogán ugyanis olyan közös természetes jogaik vannak, mint a szabad gondolkodáshoz, a boldogság biztosításához, a biztonsághoz és az önvédelemhez való jog.

A társadalomba belépve az emberek a természetes jogok egy részét megtartják, egy másik részét azonban elvesztik, pontosabban beadják a társadalomba. A megtartott jogok a szabad gondolkodáshoz és a boldogság biztosításához kapcsolódó jogok, amelyek érvényesítéséhez

³⁵ Nye Jr. 1990; Nye Jr. 2004, 5–15.

³⁶ Boda 2023a: i. m. 263–272.

³⁷ Winthrop 1998, 37–41.

egénként van hatalmuk (amíg nem sért másokat). A beadott jogok a biztonság és a védelem joga, amelyeket csak társadalomban élve képesek biztosítani. A társadalom fenntartása a közjó (a *res publica*), aminek biztosításához a társadalom kormányzata szükséges. A közjót biztosító kormányzat a társadalom közös centruma, amiben egyesül a társadalom összes része, amit ezért a társadalom tagjai szerződéssel hoznak létre, és a képviselői demokrácia elvei szerint működtetnek. A közjó biztosítására a béke és az olyan békés tevékenységek teremtenek leginkább lehetőséget, mint a földművelés, a kézműipar és a kereskedelem előmozdítása által a nemzeti gazdagodás és a nemzetközi társadalom építése.

Paine szerint ebben az Amerikai Egyesült Államok a példa a szabadság védelmében, amiként Athén volt a példa az ókorban. Amennyiben az óvilág országai nem tekintenének példaként Amerikára, akkor neki és Franciaországnak elő kell mozdítaniuk a szabadságot és az ahhoz vezető forradalmakat, illetve az Amerikai Egyesült Államok, Franciaország és Anglia között szövetségi rendszert kell létrehozni a szabadság védelmére.³⁸

A Paine által vizionált globális vagy európai befolyásnak ekkor még nem volt realitása, az amerikai kontinentális terjeszkedés azonban a 19. században felhasználta Paine eszméit. Ezekben az eszmékben a civil értékek kerültek előtérbe a korábban meghatározó vallásiakkal szemben, ugyanakkor a vallási jelleg sem tűnt el. A 19. század során az Amerikai Egyesült Államok kifejezte igényét az észak-amerikai kontinens elfoglalására, illetve arra, hogy az európai hatalmak maradjanak távol az amerikai kontinenstől.³⁹

Ezek a törekvések a John L. O'Sullivan (1813–1895) „nyilvánvaló sors” (*manifest destiny*) koncepciójában összegződtek Texas állam csatlakozása kapcsán 1845-ben, aminek tartalma az Amerikai Egyesült Államok értékrendjének mint az emberi haladásnak a propagálása az (észak-) amerikai kontinensen. Sullivan szerint az amerikai nép eredete ugyan más népekre vezethető vissza, mivel azonban az az emberi egyetemes természetes jogokat, szabadságot és az emberi egyenlőséget tette meg alapértékének, ezért el is határolódik e régebbi népek dicsőségétől és bűneitől. Az amerikai nép egy új politikai rendszert épített, amivel új történelmet és új fejlődést indított el, ami nem a múlthoz, hanem a jövőhöz kapcsolódik. Mivel az emberi természet és az emberi jogok is a teremtés eredménye, ezért azok egyetemes természete által Isten meghatározta az amerikai nép sorsát. Az amerikai nemzet a nemzetek nemzete, amit az isteni gondviselés azért alkotott meg, hogy az emberiség számára nyilvánvalóvá tegye az isteni elvek egyenlőségen alapuló igazságosságát és ezzel tökéletességét.⁴⁰

A harmadik szakasz a 20. század elejétől, az első világháborús amerikai szerepvállalással kezdődően a második világháborút követő Bretton Woods-i rendszerig (1944–1971) tartott. Ennek a szakasznak a *soft power*-jét Woodrow Wilson amerikai elnök (hivatali ideje: 1913–1921) elképzelései határozták meg. Amikor Wilson 1917-ben a Szenátus előtt felszólalt az amerikai háborús szerepvállalás mellett, akkor beszédében azt emelte ki, hogy a nyertes háborút követően olyan békét fognak majd létrehozni, aminek alapja a Békeliiga szervezete, az alapelvei pedig a következők:

- a béke létrehozása nem lehet csupán a győzelem eredménye, mert a győzelem egyenlőtlen helyzetet teremt, amelyben nem lehet tartós békét létrehozni;
- a Békeliiga tagjai – mérettől és hatalomtól függetlenül – egyenlő jogokkal rendelkeznek;
- csak olyan államok lehetnek tagjai a Békeliigának, amelyekben a kormány a kormányzottak beleegyezésével kormányoz;

³⁸ Paine 1995.

³⁹ Frank 2007, 9.

⁴⁰ O'Sullivan 1839, 426–430.

- a tengereken szabad forgalmat kell biztosítani;
- ennek biztosítása végett pedig korlátozni kell a tengeri és a szárazföldi katonai erő létszámát.

Wilson szerint a felsorolt elvek elfogadása mellett a Békeligában az Amerikai Egyesült Államok is kész részt venni. Annak elvei ugyanis „az amerikai kormányzás elvei”, mint-hogy a kormányzás a kormányzottak beegyezéséhez kapcsolódik, illetve a tengerek szabadságának és a fegyverkorlátozásnak az elve amerikai eredettel rendelkező, ám minden „előrettekintő” embernek és modern nemzetnek az elvei.⁴¹

Az amerikai *soft power* fejlődésének negyedik szakaszát a politikai és a gazdasági követelmények mellett az emberi jogok kiemelt szerepe fémjelzi (felelevenítve ezzel a korábbi elképzeléseket). Az 1970-es évektől kezdve számos elmélet született a kérdéskörben, melyek egyike Henry Shue (1940–) elképzelése, mely a jogok korábban említett elméleteivel szemben tágabban fogalmazza meg az alapvető jogok körét. Shue a nemzetközi jogosultságokkal szembeállított morális jogokat valami élvezetére vonatkozó igények társadalmilag garantált racionális igazolásaként határozza meg. A morális jogok közül egyesek alapvetőek, amelyek szükségesek a többi jog biztosításához. Ezeket közösen az jellemzi, hogy minimális védelmet nyújtanak az elesettségben, példái pedig a védelmi jog (a fizikai biztonsághoz), a létfenntartási jog (a megélhetési biztonsághoz) és a szabadságjog (a politikai részvételhez és a fizikai helyváltoztatáshoz). Az utóbbi a legfontosabb, mivel ez garantálja minden morális jog számára a társadalmi garanciát (a szavazást). A morális jogok az egész emberiség (minden állam) számára köteleességeket teremtenek, mint a saját jogsértés elkerülése, harmadik fél jogsértéstől való védelme és segítség a jogsértetteknek. Shue végül ajánlásként fogalmazza meg az amerikai kormánynak, hogy hivatalosan és hatékonyan ismerje el a létfenntartási jogokat, ezzel együtt ne támogassa a létfenntartási jogokat sértő kormányokat, és akadályozása meg, hogy az amerikai vállalatok blokkolják az alapvető jogokon alapuló amerikai külpolitikát.⁴²

Az emberi jogokon alapuló amerikai ideológia John Rawls (1921–2002) elképzeléséhez kapcsolható, aki a hidegháborút követően fogalmazta meg vízióját az amerikai globális hatalomról. Rawls szerint a világot alapvetően népek alkotják, azok hozzák létre az érdekeiket biztosító államokat, amelyeknek észszerű elfogadniuk a nemzetközi jog nyolc elvből álló alapelveit. Ezek az elvek – melyek működését nemzetközi intézményeknek és a népeknek kell biztosítaniuk – a következők:

1. a népek szabadok és függetlenek, amit más népeknek figyelembe kell tartaniuk;
2. be kell tartani az egyezményeket;
3. a népek egyenlők;
4. be kell tartaniuk a be nem avatkozás követelményét;
5. a népek rendelkeznek az önvédelem jogával, de más módon nem indíthatnak háborút (a csupán észszerű érdekért);
6. tiszteletben kell tartaniuk az emberi jogokat (élethez való jog, szabadság joga, tulajdon joga, formális egyenlőség joga);

⁴¹ Boda 2019, 17–18.

⁴² Shue 1980.

7. háború esetén tartaniuk kell a háborúviselés korlátozásait;
8. kötelességük segítséget nyújtaniuk azoknak a rossz körülmények között élő népeknek, amelyek ezért nem tudják elérni az igazságos/tisztességes társadalmi rendszert.

A világ népei három alapvető csoportba sorolhatók aszerint, hogy milyen mértékben veszik figyelembe ezeket az elveket. Az első csoport a szabadelvű népek csoportja, amibe az Amerikai Egyesült Államok is tartozik, és amelyek az egyéni egyenlőség és szabadság, az emberi jogok tisztelete és a tolerancia alapján szerveződnek.

A második csoport a tisztességes hierarchiájú népeké, amelyek ugyan nem az egyenlőség és szabadság alapján, hanem a vallás által meghatározott közjó alapján és hierarchikusan szerveződnek, ám toleránsak és tiszteletben tartják az emberi jogokat, a kisebbségeket pedig nem zárják ki az állam működéséből, még ha nem is adnak nekik vezető szerepet. Ennek a csoportnak a paradigmái a nyugati befolyást elfogadó iszlám államok, Rawls kitalált példájával a „Kazanisztán”-ok. Bár a második csoport tagjaitól is elvárt, hogy előbb-utóbb szabadelvű néppé váljanak, az első két csoport tagjai a jelen állapotban is egyaránt tisztelik a jogelveket, ezért ők összetartoznak, és közösen alkotják a jó berendezkedésű társadalmak csoportját.

A harmadik népcsoportba a nemzetközi jogelveket nem tisztelő jogsértő államok tartoznak, amelyek vagy saját népességük tekintetében, vagy más népek tekintetében sértik meg a jogelveket. Az első esetben a jó berendezkedésű népek velük szemben gazdasági szankciókat alkalmazhatnak, megtagadhatják az együttműködést, szélsőséges esetben pedig erőszakos eszközökkel is nyomást gyakorolhatnak. A második esetben pedig a jó berendezkedésű népek igazságos háborút vívhatnak önvédelmük és más népek védelme érdekében. Rawls szerint minden néptől (így a jogelvekben említett rossz körülmények között élő népektől is) elvárható, hogy előbb-utóbb csatlakozzanak az igazságos és tartós békéhez.⁴³

A különböző államok vezette társadalmak tagjainak összekapcsolása

Az igazságos háborús gondolkodás nem csupán egy-egy államhoz tartozó ideológia lehet, hanem a különböző államok vezette társadalmak tagjainak összekapcsolását megcélzó ideológia is. Ebben a formájában a kereszténység igazságos háborús gondolkodása a vallás kialakulásának kezdetétől arra törekszik, hogy az embereket egyetlen társadalommá egyesítse. A kereszténység a kezdetektől azt tanítja, hogy a béke kiemelt jelentőséggel rendelkezik, az azonban változott, hogy a keresztény gondolkodók milyen értelemben gondolkodtak a békéről, és hogy milyen eszközöket tartottak alkalmazhatónak a béke fenntartása érdekében. Az eszközök között szerepelt a vértanúság vagy a pacifizmus más formája, a legitim védelem és az igazságos háború is. Most főként az utóbbira koncentrálok, illetve a kapcsolódó békefogalomra.

Az ókor végi keresztény pacifisták úgy vélték, hogy a keresztényeknek nem szabad erőszakkal ellenállniuk az erőszaknak, hanem vállalniuk kell a vértanúságot, dicsőséget hozva ezzel Isten számára. Ez azonban nem jelentette azt, hogy az erőszakot igazságtalan volta miatt ne ítélték volna el. Úgy vélték azonban, hogy az igazságtalanságért Isten fogja kiszabni a büntetést, a keresztényeknek pedig az emberi vágyak közötti harmónia, a spirituális béke lesz a jutalma Isten társaságában a túlvilágon.⁴⁴ Szent Ágostontól (354–430) kezdve a kereszténység elfogadta az erőszak használatát is, főként az Istennel szemben „magukat

⁴³ Rawls 2008.

⁴⁴ Boda 2023a: i. m. 103–104.; 106–108.

szerető” – és ezért igazságtalanul cselekvő – bűnösök (például az eretnekek vagy később a kiátkozottak) megbüntetésének, és így a lelkük megmentésének eszközeként. Szent Ágoston szerint minden ember célja – a bűnösöké is – az emberi vágyak közötti harmónia, a spirituális béke elérése, ami az ember vágyai közötti béke. Ez sok esetben azonban csak segítséggel, némely esetben pedig erőszak alkalmazásával (amiként a szülők is néha erőszakkal nevelnek) – igazságos háborúval – valósítható meg, Isten mellett a túlvilágon.⁴⁵

Az érett középkorban a háborúról és az igazságos háborúról való gondolkodás is megváltozott. A változás egyik fontos eleme a jelentőséggel bíró béke természetének változása volt. A nyugat-európai békemozgalmakkal (a *pax Dei* és a *treuga Dei*) már a 10–11. századtól kezdve fontossá vált a társadalmi béke, egyelőre azonban csak tartományi szinten. A békemozgalmak a tartományi hatalmaskodásoknak igyekeztek gátat szabni azzal, hogy zsinatok keretében a tartomány főurai megesküdtek, hogy fellépnek a hatalmaskodások ellen. A zsinati eskü értelmében a hatalmaskodás igazságtalanságnak számított, ami ellen igazságosan fel lehetett lépni. Közép-Európában a békemozgalmak szerepét a császár, a király vagy a dinasztia töltötte be.⁴⁶ Az ideológia Aquinói Szent Tamásnál (1224–1274) nyert letisztultabb formát. Szent Tamás szerint a fejedelem igazságos háborúval felléphet azzal szemben, aki megérdemli azt, amennyiben célja a keresztény közösség békéjének biztosítása. Ebben az esetben a béke nem az egyének vágyai közötti harmóniát foglalta magában, hanem a keresztény közösség tagjai, az egyének közötti harmóniát.⁴⁷

A kora újkor folyamán, többek között az új területek és új népek megismerésének köszönhetően a keresztény közösség átalakulásnak indult, ami együtt járt a keresztény közösség békéje eszméjének átalakulásával is. Francisco de Vitoria (1483–1546) nemzetközi politikai elképzelésében az alapegységet nem a keresztény fejedelem állama alkotta, hanem a tökéletes, önmaga számára elegendő, természeti szükségyszerűség okán egyesülő közösség. Ebbe az államtípusba a keresztény államok éppúgy beletartoztak, mint az újonnan felfedezett újvilági államok, amelyek együtt nemzetközi közösséget alkottak. Ennek a nemzetközi közösségnek a működését az emberek természetes társaságán alapuló természeti törvények szabályozzák. Vitoria szerint a természeti törvények megszegése a sérelmet okozó igazságtalanság, akár egy másik állammal szemben, akár a másik állam állampolgáraival szemben a saját állam területén, akár a saját állam állampolgáraival szemben. Az igazságtalansággal szemben igazságos háború viselhető bármelyik állam részéről, aminek célja a természeti törvények alapján álló nemzetközi béke biztosítása.⁴⁸

A 17–20. század között az államok nemzetközi rendszerének átalakulásával az államok nagyobb jelentőséget szereztek az államok közösségével szemben. A pozitivisták nemzetközi jog keretei között az államok olyan jogokra tettek szert, melyekkel bármilyen érdekükért háborút indíthattak.⁴⁹ A két világháború közötti keresztény értelmezés szerint az első világháború részben ennek a nemzetközi rendszernek volt köszönhető. A két háború közötti keresztény szerzők – mint például Luigi Sturzo (1871–1959) – ezért egy a nemzetközi rendszert megreformáló javaslattal álltak elő.

⁴⁵ Uo. 44–46.; 118.

⁴⁶ Uo. 104–106.; 108–110.

⁴⁷ Uo. 117–119.

⁴⁸ Uo. 188–191.

⁴⁹ Uo. 242–243.

Sturzo szerint az emberi közösségek a történelemben hol a különböző népeken, hol a különböző uralkodói dinasztiákon, hol a különböző államokon, hol azonban az emberi egyenlőségen alapultak. Az utóbbi közösségre példaként a keresztények lepantói (1571) és bécsi (1683) összefogását említi. Értelmezésében a nemzetközi viszonyoknak abba az irányba kell továbbfejlődniük, ami az összes embert az egyenlőségen alapuló szövetségbe tömöríti. Ez az emberek természetes együttlétezésének a családot, a politikai társadalmat és az államok nemzetközi szövetségét követő – emberi-nemzetközi – szintje, melynek mintája a történelemben a kereszténységben található meg. Az emberi közösség politikai irányítását alapvetően a törvényekre és a törvények alapján működő szervezetekre kell bízni. E szervezetek működése megszünteti az állami háborúkat (és magukat az államokat is elsorvasztja), hiszen az államoknak nincs joguk a háborúhoz. A törvénytörő közösség rablónak vagy kalóznak minősül, és vele szemben igazságos háború során az emberi közösség rendőrsége léphet fel. A rendőrség igazságos háborúja a törvénynek érvényt szerző békefenntartó erőszakalkalmazás, melynek célja az emberek közötti béke biztosítása.⁵⁰

Végezetül a 21. század elején a katolikus keresztény igazságos háborús ideológiának a terrorizmus és a humanitárius intervenciók következményeivel kellett szembenéznie. A. H. M. van Iersel kiindulópontja jellegében Sturzoéhoz hasonlatos. Elmélete megfogalmazásának körülményei azonban annyiban mások, hogy a 21. század elejére az emberek egységesülését a globalizáció folyamata már jelentősen előmozdította (emiatt a külső és a belső állami biztonság összefonódik), ez azonban olyan új problémákat is kitermelt, mint a súlyos emberi jogsértés és a terrorizmus. Ezzel együtt Iersel is úgy véli, hogy a kizárólag az államok akaratára épülő nemzetközi jog a benne lévő hézagok miatt magában nem képes meggátolni az olyan konfliktusokat, mint a második világháború alatti események, Nigéria ugandai humanitárius beavatkozása (aminek nem volt nemzetközi jogi alapja), és azt, hogy államok súlyosan megsértsék a saját állampolgárainak emberi jogát, továbbá a terrorizmust.

A nemzetközi jog mellett szükséges az egyház tanításaira és a természeti törvényekre is támaszkodni. Ezek képesek kitölteni a nemzetközi jog hézagait és megalapozni azt a nemzetközi igazságosságot, amire fel lehet építeni az emberi-nemzetközi, azaz az államok és az emberek közötti békét. Az igazságosság magában foglalja az igazságtalan háború megelőzéséhez kommutatív (kizsákmányolás elleni), disztributív (elosztásbeli), legális (jogi) és szociális igazságosságot; a konfliktus utáni megbékélés igazságosságát (elismerve, hogy konfliktusok előfordulnak); illetve az igazságosság visszaállítására szolgáló háborús igazságosságot is. Az igazságos háborút nem valamilyen nemzetközi szervezetnek kell vívnia, mivel ilyen nincs, hanem az egyes államoknak (mint Hollandia, aminek vonatkozásában Iersel főként ír).⁵¹

A propaganda funkció

A propaganda valaki szándékolt kommunikációs kísérlete arra, hogy másokat meggyőzőn, hogy a propagandista által kívánt módon viselkedjen, ami által a propagandistának tervezett előnye származik.⁵² A propaganda és az ideológia közötti különbség, hogy az ideológia fogalmakból álló hitek rendszere, a propaganda pedig egy kommunikációs technika, amivel többek között lehet ideológiát is kommunikálni.

⁵⁰ Sturzo 1929.

⁵¹ Iersel 2019.

⁵² Taylor 2003, 6–7.

A propaganda eredetileg – az első világháború előtt – elsősorban tájékoztató meggyőzést foglalt magában.⁵³ Az első világháborútól, illetve a háború tapasztalatainak feldolgozásától kezdve azonban az ellenség manipuláción és megtévesztésen alapuló meggyőzésének az eszközévé, azaz korabeli kifejezéssel „szellemi háborúvá”,⁵⁴ mai elnevezéssel pedig pszichológiai hadviseléssé vált. A 21. század elejére a propaganda a valós idejű információközlésnek, a tömegkommunikációnak és a közösségi médiának köszönhetően a hibrid konfliktusokban alkalmazott eszközök egyikévé vált.

Az igazságos háborús gondolkodás utolsóként vizsgált funkciója a propaganda részeként hivatkozni egy háború céljának vagy a hadviselés módjának az igazságosságára. Ebben az esetben a hadviselő állam vagy valamelyik alkalmazottja a propagandista, a média különböző formáján keresztül megcélzott közönsége pedig a média által érintett emberek, köztük a saját állampolgárok.

Michael Ignatieff (1947–) a NATO koszovói humanitárius intervencióját virtuális háborúnak nevezte, részben a tömegmédián keresztül propaganda szerepe miatt. Ignatieff szerint az Amerikai Egyesült Államok hadviselése azzal tudott kilépni a nukleáris egyensúly jelentette patthelyzetből, hogy a konvencionális fegyvereket fejlesztette. A fejlesztés az 1970-es évektől kezdve a precíziós fegyvertechnika felé fordult. Ennek a folyamatnak a része az öbölháború és a koszovói humanitárius beavatkozás. Utóbbi esetben az Amerikai Egyesült Államok beavatkozó ereje kizárólag légierőből állt, amely szinte semmilyen veszteséget nem szenvedett a nagy magasságból végrehajtott precíziós légitámadások során. Ignatieff szerint a koszovói beavatkozás számos tekintetben virtuális háború volt.

A fejlett technikával végrehajtott és a végrehajtók számára kockázattal gyakorlatilag nem járó légitámadások fémjelezte háború nem igazi, hanem kockázatkerülő, virtuális háborúnak minősül a katonák szempontjából. A háború által képviselt értékek (emberi jogok) szempontjából a háború szintén virtuális volt, mivel az értékek komolyan vételét a meghozott áldozatok jelzik a leginkább. A koszovói beavatkozás virtuális volt a szövetségesek szempontjából is. Amennyiben az értékek csak felszínes szerepet játszanak, akkor a háború elfogadottságát a szövetségesek jelentléte képes garantálni. A koszovói beavatkozás során azonban a légitámadások nagy részét az amerikaiak hajtották végre.

A kockázatkerülő háború virtuális volt a választópolgárok szempontjából is, mivel ahhoz nem volt szükséges az Amerikai Egyesült Államok polgárai képviselőinek (Kongresszusának) a támogatása. A demokratikus nemzetállamban azonban a háborúban való részvétel az állampolgárok közvetett jóváhagyásához kötött, mivel a háborúban az állampolgárok kockáztatják az életüket. A kockázatkerülő háborúban viszont a kockázatkerülő oldalon nincsenek sérültek, így felhatalmazás sem szükséges. Ehhez hasonlóan, a kockázatkerülő háború esetén az állampolgárokat csak virtuálisan mozgósították, fizikailag és morálisan nem, így ez a háború az állampolgárok szempontjából is virtuális volt. Számunkra a legfontosabb, hogy a kockázatkerülő háború virtuális abból a szempontból is, hogy az állampolgárok ezzel együtt sem maradtak ki a háborúból, hanem azt a médián keresztül látványossággént figyelték. Ez lehetővé tette a kiterjedt és szelektív háborús hírközlést, azaz a propagandát.

Az öbölháborúban és a koszovói beavatkozás során is az Amerikai Egyesült Államok ellenségei médiaháborúval tudtak visszavágni; a nyugati telekommunikációs csatornákat a helyszínre meghívva hívták fel a média figyelmét az Amerikai Egyesült Államok és szö-

⁵³ Jomini 1985, 284.

⁵⁴ Magyarosy 1932, 29–30.

vetségei okozta és a hadviselés törvényeit sértő (tipikusan a civilek által elszenvedett) károkra. Washington elfogadta, hogy nem elég a tisztán katonai győzelem. A közvélemény megnyerése érdekében válaszul jogi szakértők jóváhagyását kérték a bevetésekhez, amivel igyekeztek azokat morális és politikai szempontból igazolni. A kockázatkerülő háború végül az elért győzelem tekintetében is virtuális. A háború vége a koszovói beavatkozás esetében nem a feltétel nélküli megadás, a politikai vezetés leváltása vagy a katonai képességek megsemmisítése volt, hanem csupán annak deklarálása, hogy a beavatkozásnak vége.⁵⁵

ÖSSZEZÉS

A háború és az igazságosság viszonyát és az igazságos háborús gondolkodás létjogosultságát illetően felmerülhet többféle szkeptikus álláspont is. Az egyik ilyen álláspont szerint az igazságosságnak a háborúban nincs jelentősége, mert a háborút fegyverrel vívják, és hiába van az igazságosság valamelyik fél oldalán, amennyiben a katonai ereje nem elegendő, akkor elveszti a háborút. A másik szerint, ha van is jelentősége az igazságosságnak a háborúban, akkor az csupán annyi, hogy minden háborús fél rendelkezik egy sajátos perspektívával az igazságosságra nézve, amelyek közül a győztesé fog érvényesülni. A tanulmány annak bemutatására törekedett, hogy ha el is ismerjük ezeknek az álláspontoknak az igazságát, az igazságosság és a háború között akkor is több szálon futó kapcsolatot tudunk kimutatni, az igazságos háborús gondolkodás funkcióit.

Az igazságos háborús gondolkodás etikai funkciója kerül előtérbe általában a háborúban, vagy egy meghatározott háborúban való részvételt nem vállaló, általános vagy szelektív pacifista (utóbbi katona is lehet) esetében, a harcoló katonák motiválásának érdekében, illetve a nemzetközi jog paragrafusai megalapozásában és hézagai kitöltésében. Hadtörténelmi funkciója által az igazságos háborús gondolkodás a múltbeli háborúk jobb megértésében kap szerepet, mivel ezekben annak is jelentősége volt, hogy milyen indokkal indították a háborút, amellett, hogy például milyen csapatok harcoltak benne, vagy hogy a katonai vezetők milyen döntéseket hoztak. Az igazságos háborús gondolkodás utolsó, politikai funkciója részben ideológiai, részben propagandafunkciót takar. Az ideológiai funkció arra szolgál, hogy vagy összekapcsolja a civil és a katonai közösséget, vagy *soft power* keretében összefűzze az államok egy részét, vagy összekösse az államok társadalmainak tagjait. A propagandafunkció által pedig mások gondolkodásának és viselkedésének befolyásolására és manipulálására használják fel az ideológiai tartalmat (esetünkben az igazságos háborús gondolkodást). Ezek a funkciók azt mutatják, hogy a háború és az igazságosság között jól meghatározható a viszony, aminek a kihasználása, illetve kutatása egyaránt fontos.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Almási Ferenc: *A hadijogról*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1990.
- Boda Mihály: *A CIA hidegháborús tevékenységének újraértékelése – 3. rész: a TPAJAX-művelet tervei, megvalósítása és a mögöttes ideológia*. Szakmai Szemle, 17. évf. 2019/3., 5–34. https://www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/szsz/2019_3_szam.pdf (Letöltés időpontja: 2025. 03. 02.)

⁵⁵ Ignatieff 2001.

- Boda Mihály: *A háború mint a politika folytatása más eszközökkel*. Hadtudományi Szemle (megjelenés előtt).
- Boda Mihály: *A háborús ideológiák története*. Ludovika Kiadó, Budapest, 2023a.
- Boda Mihály: *A hivatás és a katonai hivatás története és elemei*. Hadtudomány, 28. évf. 2018/3–4., 135–155. <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2018.28.3-4.135> (Letöltés időpontja: 2025. 03. 02.)
- Boda Mihály: *A katonai vezetés erkölcsi és morális elemei*. Hadtudomány, 25. évf. 2015/E-szám, 204–220. <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2015.25.E.204> (Letöltés időpontja: 2025. 03. 02.)
- Boda Mihály: *A teremtésvédelem és az igazságos háború elmélete: az elmélet kortárs formája: Jeff McMahan revizionista elmélete*. Hadtudomány, 33. évf. 2023c/4., 57–72. <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2023.33.4.57> (Letöltés időpontja: 2025. 03. 02.)
- Boda Mihály: *Az igazságos háború elmélete és a teremtésvédelem: az igazságos háború elméletének története a középkortól a 20. századig a teremtésvédelem szempontjából*. Hadtudományi Szemle, 16. évf. 2023/4., 123–137. <https://doi.org/10.32563/hsz.2023.4.6> (Letöltés időpontja: 2025. 03. 02.)
- Boda Mihály: *Mi a hadtörténelem?* Hadtudományi Szemle, 16. évf. 2023d/3., 63–80. <https://doi.org/10.32563/hsz.2023.3.6> (Letöltés időpontja: 2025. 03. 02.)
- Boda, Mihály: *The Warfare Ideology of Ordeal: Another Form of Just War Thinking? Theory and Practice from the Early Middle Ages*. Journal of Military Ethics, 23. évf. 2024/1., 53–66. https://real.mtak.hu/129507/1/Boda_Warfare%20Ideology%20of%20Ordeal_Lek_20210507.pdf (Letöltés időpontja: 2025. 03. 02.)
- Bourke, Joanna: *New Military History*. In: Hughes, Matthew – Philpott, William J. (szerk.): Palgrave Advances in Modern Military History. Palgrave Macmillan, Basingstoke–New York, 2006, 258–280.
- Carlton, Eric: *War and Ideology*. Routledge, London, 1990, 3–18.
- Ceulemans, Carl: *The NATO Intervention in the Kosovo Crisis. March–June 1999*. In: Coppiniers, Bruno – Fotion, Nick (szerk.): Moral Constraints on War. Lexington Books, 2008, 195–217.
- Frank Tibor: *A „Manifest Destiny”: A sorsszerű küldetés eszméje és gyakorlata*. In: Frank Tibor (szerk.): Gyarmatokból impérium. Gondolat Kiadó, Budapest, 2007, 7–12.
- Froissart, Jean: *Krónika*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1971.
- Hérodotosz: *A görög–perzsa háború*. Osiris Kiadó, Budapest, 1998.
- Iersel, A. H. M. van: *The Future of Just War Theory*. LIT, Zürich, 2019.
- Ignatieff, Michael: *Virtual War. Kosovo and Beyond*. Picador, New York, 2001.
- Julius Caesar: *Feljegyzések a gall háborúról*. In: Iulius Caesar feljegyzései – A gall háborúról/ A polgárháborúról. Magyar Helikon, Budapest, 1974, 7–242.
- Machiavelli, Niccolò: *Beszélgetések Titus Livius első tíz könyvéről*. In: Machiaveili művei I. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1978, 87–442.
- Magyarosy Sándor: *A jövő háborúja*. Magyar Katonai Szemle, 2. évf. 1932/1., 1–31.
- McMahan, Jeff – McKim, Robert: *The Just War and the Gulf War*. Canadian Journal of Philosophy, Vol 23, 1993/4., 501–541. <https://www.philosophy.rutgers.edu/joomlatools-files/docman-files/JustWarGulfWar.pdf> (Letöltés időpontja: 2025. 03. 02.)
- Morillo, Stephen – Pavkovic, Michael F.: *What is Military History?* Polity Press, Malden, 2008.
- Neff, Stephen C.: *War and the Law of Nation. A General History*. Cambridge University Press, Cambridge, 2005.
- Neiberg, Michael S.: *War and Society*. In: Hughes, Matthew – Philpott, William J. (szerk.): Palgrave Advances in Modern Military History. Palgrave Macmillan, Basingstoke–New York, 2006, 42–60.

- Nye Jr., Joseph S.: *Soft Power*. Foreign Policy, Vol. 80, Autumn 1990, 153–171.
- Nye Jr., Joseph S.: *Soft Power. The Means and Success of World Politics*. Public Affairs, New York, 2004.
- O’Sullivan, John L.: *The Great Nation of Futurity*. The United States Democratic Review, 6. (1839) 23., 426–430.
- Onoszandrosz: *Sztratégikosz (A hadvezér)*. In: Hahn István (szerk.): A hadművészet ókori klasszikusai. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1963, 666–685.
- Paine, Thomas: *Az ember joga*. Osiris Kiadó – Readers International, Budapest, 1995.
- Piirimäe, Pärtel: *Just War in Theory and Practice: The Legitimation of Swedish Intervention in the Thirty Years War*. The Historical Journal, Vol. 45, 2002/3., 499–523.
- Polübiosz: *Történeti könyvei I.* Attraktor, Máriabesenyő–Gödöllő, 2002.
- Rawls, John: *A népek joga*. L’Harmattan Kiadó, Budapest, 2008.
- Robinson, Paul: *Selective Conscientious Objection*. In: Lucas, George (szerk.): Routledge Handbook of Military Ethics. Routledge, London–New York, 2015, 69–81.
- Shue, Henry: *Basic Rights*. Princeton University Press, Princeton, 1980.
- Sinaheeriba asszír király hadjáratai. In: Harmatta János (szerk.): *Ókori keleti történeti chrestomathia*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1965, 169–176.
- Sturzo, Luigi: *The International Community and the Right of War*. George Allen & Unwin LTD., London, 1929.
- Taylor, Philip M.: *Munitions of the Mind*. Manchester University Press, Manchester–New York, 2003.
- Walzer, Michael: *Conscientious Objection*. In: Walzer, Michael: *Obligations. Essays on Disobedience, War and Citizenship*. Harvard University Press, Cambridge–London, 1970, 120–145.
- Wasserstrom, Richard A.: *Three Arguments Concerning the Morality of War*. The Journal of Philosophy, 65. (1968) 19., 578–590.
- Whitman, James Q.: *The Verdict of Battle. The Law of Victory and the Making of Modern War*. Harvard University Press, 2012, 10.
- Winthrop, John: *A Modell of Christian Charity*. In: Cherry, Conrad (szerk.): *God’s New Israel. Religious Interpretations of American Destiny*. The University of North Carolina Press, Chapel Hill–London, 1998, 37–41.

Bakró Norbert:

MÉDIAFOGYASZTÁS, BEFOLYÁSOLÁS, REZILIENCIA

DOI: 10.35926/HSZ.2025.3.9

ÖSSZEFOGLALÓ: A média mára hatalmi tényezővé vált. Sokak szerint napjainkban ez a negyedik hatalmi ág a törvényhozás, a bírói hatalom és a végrehajtó hatalom mellett. Ellenséges erők használhatják ezt rombolásra, a kormányzat viszont alkalmazhatja az ellenséges manipuláció elleni reziliencia (rugalmas ellenállási képesség) fejlesztésére, valamint az összetartás, a morál erősítésére. A szerző a tanulmányban kísérletet tesz arra, hogy generációspecifikusan felvázolja a digitális médiafogyasztási szokásokat Magyarországon. Ezt követően bemutatja a meggyőzés, a befolyásolás, valamint a manipuláció közötti különbségeket, majd javaslatot tesz arra, hogyan jelenhet meg a médiával szembeni ellenálló képesség, azaz a reziliencia az egyén és a társadalom szintjén. A mesterséges intelligenciáról, az álhírekről és a média eszközeiről, valamint a média legelterjedtebb meggyőzőési módszereiről egy esettanulmány elemzésével készített összefoglalót, amelyben javaslatokat fogalmaz meg.

KULCSSZAVAK: Magyarország, NATO, média, manipuláció, befolyásolás, reziliencia

A szerzőről:

Bakró Norbert, az NKE HHK Hadtudományi Doktori Iskola másodéves hallgatója (ORCID: 0009-0000-9346-5664; MTMT: 10099983)

BEVEZETÉS

Magyarország napjainkban számos kihívással szembesül. Az orosz–ukrán háború, az újjáéledő arab–izraeli háború, az Európai Unió versenyképességének csökkenése, az Amerikai Egyesült Államok mint a NATO legerősebb tagállama hegemon szerepének megkérdőjelezése, Kína vezető szerepe a világ gazdaságban, a Nyugat szerepvállalásának csökkenése Afrikában, a nehezedő migrációs nyomás – a teljesség igénye nélkül – hatással vannak az országra. Az öregedő társadalom, a szűkös erőforrások, az éghajlatváltozás, az exportfüggő gazdaság, az EU és a NATO jelentette szövetségi elvárások mellett – értékelésem szerint – a médián keresztül közvetített üzenetek jelentik a legnagyobb veszélyt Magyarországra. A meggyőzőési és a befolyásolási kísérletek mellett megjelennek az idegen érdekeket támogató, manipulációra alkalmas álhírek is, amelyre a célközönség, a magyar állampolgárok általánosságban nincsenek felkészülve.

SZÁMÍTÓGÉP VS MOBILESZKÖZ

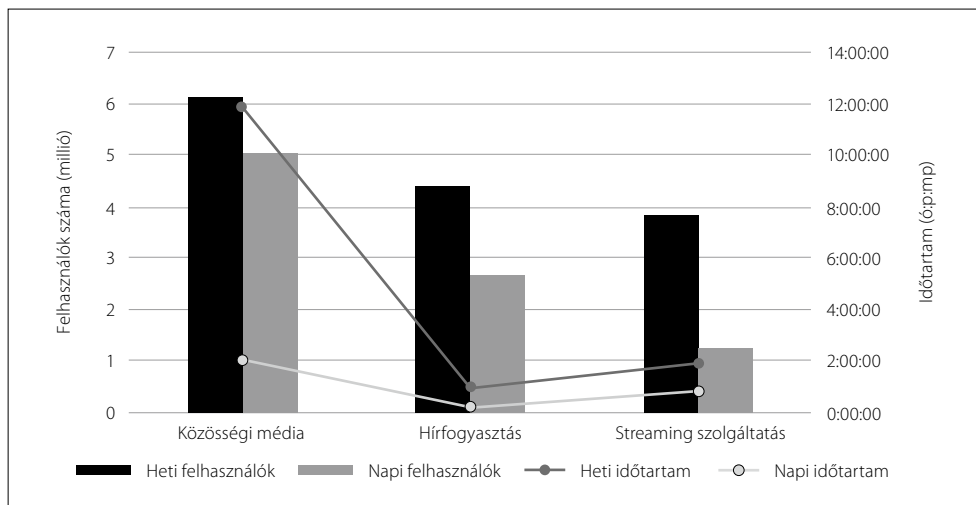
A Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság (NMHH) 2023-as kutatása szerint¹ Magyarországon 30 másodperc alatt 51 700 internetes weboldalt nyitnak meg valamilyen számítógép felhasználásával, és ötször több, közel 268 ezer aktivitás történik mobiltelefonon és tableten, ami

¹ Így internetezünk mi... 2023.

egy átlagos napot alapul véve 766 millió kattintást, oldalletöltést jelent.² Az adatok arra figyelmeztetnek, hogy a digitális környezetben történő navigálás és információszerzés mértéke folyamatosan emelkedik, kiemelve a mobil eszközök szerepét a mindennapi internetezésben.

Az NMHH 2023. áprilisi jelentése alapos betekintést nyújt a hazai online médiafogyasztási szokások alakulásába, és különösen hangsúlyozza a mobiltelefonok domináns szerepét az internet használatában Magyarországon. Az adatok arra utalnak, hogy a felhasználók 84%-a naponta mobiltelefonon internetezik, míg számítógépet mindössze 39% használ,³ ami éles kontrasztot mutat a két eszköz népszerűsége között. A fiatalabb korosztályok, különösen a 15–39 évesek esetében ez a különbség még hangsúlyosabb: a mobiltelefon-használók száma kilencszerese a számítógép-használókénak.

Ezek az adatok jól illusztrálják, hogy a mobiltelefonok nem csupán praktikusabbak, hanem az életvitelhez jobban alkalmazkodnak, hiszen kisebb méretűk és mobilitásuk révén könnyen elérhetők bármikor és bárhol. Az átlagos felhasználó naponta több mint 21 alkalommal veszi elő készülékét, ami azt jelzi, hogy a telefon nem csupán egy eszköz, hanem szerves része a napi rutinnak. Továbbá a mobilapplikációk használata is kiemelkedő: a magyar felhasználók 66,2%-a közel két órát tölt el az applikációkban, ami lehetővé teszi számukra, hogy gyorsan és hatékonyan hozzáférjenek a kívánt információkhoz vagy szórakozáshoz.

1. ábra *Internetelési szokások*⁴

A jelentés adatait elemezve megállapítható, hogy – többnyire a fiatalabb generáció tagjai – a mobiltelefont tendenciaszinten használják internetezésre, a hagyományos számítógépet, laptopot pedig alig. Az internetelési szokásokat az NMHH megvizsgálta (1. ábra), és az időtartammal összevetette. Kiderült, hogy egy óra közösségi médiában eltöltött időtartamra negyedóra hírfogyasztás jut Magyarországon. A leglátogatottabb weboldalakat 63,6%-uk nyitja meg, átlagosan 41 percig, ami azt jelzi, hogy a felhasználók elkötelezettek a digitális

² Uo. A 2023. április 1–10. közötti időszakot tekintve a Gemius adatai alapján.

³ A két szám összege meghaladja a 100%-ot, mert van, aki PC-t (asztali számítógép, laptop) és mobil eszközt (mobiltelefon és tablet) is használ.

⁴ Így internetezünk mi... 2023: i. m.

tartalmak iránt. Az applikációk használatakor a felhasználók átlagosan 106 oldalletöltést végeznek, ami tovább hangsúlyozza a mobil platformok jelentőségét. Értékelésem szerint ez a változás nem csupán technológiai áttörés, hanem a társadalmi és a kulturális normák alakulásának is a tükröződése, ahol a mobil eszközök váltak a mindennapi információszerzés és szórakozás elsődleges forrásaivá.

Összességében a jelentés arra figyelmeztet, hogy a jövőben a médiának és a kommunikációs szakembereknek figyelembe kell venniük ezt a drámai elmozdulást a mobil irányába, és ennek megfelelően kell alakítaniuk stratégiáikat, hogy lépést tudjanak tartani a folyamatosan változó fogyasztói igényekkel és preferenciákkal.

RÁDIÓZÁSI SZOKÁSOK

Az NMHH egy másik kutatása alapján,⁵ amely a különböző generációk⁶ rádióhasználatát, tévézési szokásait és internetes aktivitását vizsgálta, érdekes és aggasztó trendek bontakoztak ki.

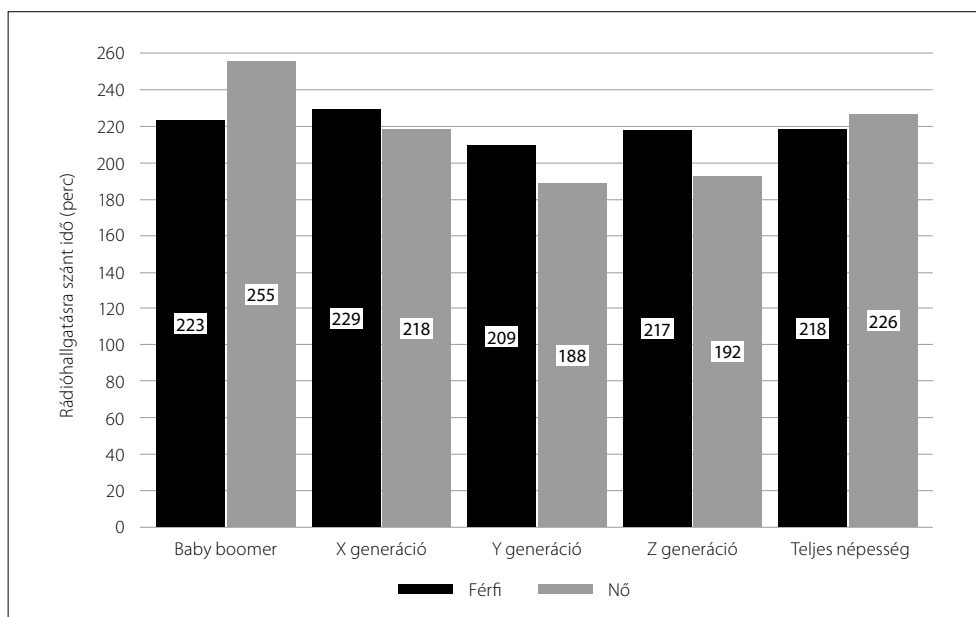
2024 első negyedévében a rádió átlagos napi elérését 5,4 millió főre becsülték. Ebből a számadatból kiemelendő, hogy a baby boomerek, akik a legidősebb generációt képviselik a kutatásban, jelentős arányban hozzájárulnak ehhez az eredményhez, hiszen közülük körülbelül kétmillió ember rendszeresen hallgatj rádiót.

Ezzel szemben az X generáció tagjai, akik a baby boomerek után következő csoport, mindössze 1,5 millió főt tesznek ki a rádióhallgatók táborában. Az Y generáció már csak egymillió főt számlál a rádiózás terén, míg a fiatalabb Z generáció esetében ez a szám mindössze 645 ezer főt jelent. Ezek az adatok arra figyelmeztetnek, hogy a rádiózás vonzereje a fiatalabb generációk körében folyamatosan csökken, ami az elérhetőséget tekintve figyelmeztető jelenség.

A rádiók átlagos napi elérése alapján megállapítható, hogy az olyan hagyományos média-platform, mint a rádió, a társadalom egyre kisebb hányadát képes megszólítani (2. ábra), különösen igaz ez a fiatalabb korosztályokra vonatkozóan. Mivel a digitális technológiák és az internet térnyerése folyamatosan növekszik, a rádió szerepe a médiakörnyezetben fokozatosan háttérbe szorul. Ez a tendencia egyértelműen a változó fogyasztói szokásokra, valamint a generációk közötti eltérő médiaválasztási preferenciákra vezethető vissza. A jövőbeli stratégiák kidolgozása érdekében elengedhetetlen, hogy a szakemberek figyelembe vegyék ezeket a változásokat, és alkalmazkodjanak az új kihívásokhoz. Ezek az eredmények rávilágítanak arra, hogy a médiapiac számára kulcsfontosságú a fiatalabb generációk elérése, hiszen a jövő médiafogyasztási szokásai és trendjei nagymértékben függenek majd attól, hogyan tud egy hagyományos médium – mint például a rádió – megújulni és alkalmazkodni az új körülményekhez. Az elkövetkező években várhatóan folytatódik ez a trend, és a médiszakembereknek proaktívan kell keresniük azokat az innovatív megoldásokat, amelyek révén meg tudják szólítani a különböző generációkat, és így megőrizhetik a rádiózás relevanciáját a digitális korban.

⁵ Generációk... 2024.

⁶ Baby boomerek: 1946–1964 között születettek (az ország népességének 26%-a, nagyjából 2,5 millió fő), X generáció: 1965–1979 között születettek (23%, 2,2 millió fő), Y generáció: 1980–1994 között születettek (20%, 1,9 millió fő), Z generáció: 1995–2006 között születettek (13%, 1,3 millió fő). A kutatásban a veteránok generációját (1949 előtt születettek csoportja) nem vizsgálták.

2. ábra Rádióhallgatási szokások⁷

AZ INTERNETHASZNÁLAT MAGYARORSZÁGON

Az NMHH kutatása szerint⁸ 2024 első negyedévében naponta megközelítőleg hétmillió felhasználó látogatta meg a különböző weboldalakat és az internetalapú alkalmazásokat. A kutatás kimutatta, hogy a baby boomerek közül körülbelül 1,7 millió felhasználó aktív az online térben. Ez a generáció, amely a legidősebbek közé tartozik a vizsgálatban, a hagyományos médiumok, például a televízió és a rádió mellett egyre inkább felfedezi az internet kínálta lehetőségeket. Az X generáció tagjaiból megközelítően kétmillió fő tartozik az online médiafogyasztók táborához. E generáció tagjai a digitális átmenet első hullámát képviselik, és gyakran egyensúlyoznak a hagyományos és az új médiaplatformok között.

A millenniumi generáció, vagy más néven Y generáció, amely a digitális bennszülöttek⁹ legidősebb csoportját alkotja, közel kétmillió felhasználót számlált a vizsgált időszakban. Ez a generáció szorosan kötődik az online térhez, és aktívan kihasználja az internet adta lehetőségeket, beleértve a közösségimédia-platformokat és a streaming szolgáltatásokat. Végül a Z generáció tagjait körülbelül 1,3 millió felhasználó képviselte, akik a legfiatalabb és legdinamikusabb csoportot alkotják a digitális médiafogyasztás terén.

A generációk közötti különbségek egyértelműen megfigyelhetők az online viselkedésben is. A baby boomerek, akik gyakran előnyben részesítik a hagyományos médiumokat, a digitális világban is egyre inkább felfedezik a lehetőségeket, de sok esetben korlátozottabb használati tapasztalattal rendelkeznek. Ezzel szemben az X generáció, amely már

⁷ Generációk... 2024: i. m.

⁸ Uo.

⁹ A digitális bennszülöttek azok az emberek, akik a digitális technológiák és az internet elterjedése idején nőttek fel.

felnyitkorában találkozott az internettel, sokkal aktívabb szereplője a digitális térnek, és hajlamosabb a különböző platformok használatára.

Az Y generáció viszont, amely a digitális világban nőtt fel, már természetesnek veszi az online jelenlétet, és számára az internet nem csupán információs forrás, hanem a társadalmi interakciók és a szórakozás elsődleges terepe is. A Z generáció a legfiatalabb csoportként szintén a digitális bennszülöttek közé tartozik, akik már a legújabb technológiákhoz és trendekhez alkalmazkodtak, és az online tartalomfogyasztásban élen járnak.

A kutatás eredményei rávilágítanak arra, hogy a generációk eltérő módon közelítik meg az online médiafogyasztást, ami számos következménnyel jár a tartalomkészítők számára. A baby boomerek esetében a hagyományos médiumok és az online platformok kombinációjára van szükség, míg az X generáció a szokások és preferenciák kiegyensúlyozásával keresheti a digitális élményeket.

Az Y generáció számára az innovatív és interaktív tartalmak megjelenítése elengedhetetlen, míg a Z generációt folyamatosan új trendek és technológiák vonzzák. A jövőbeli stratégiák kidolgozása során fontos figyelembe venni ezeket a különbségeket, hogy a tartalomkészítők hatékonyan reagálhassanak a változó igényekre és elvárásokra a digitális világban.

MAGYAROK ÉS A TELEVÍZIÓ

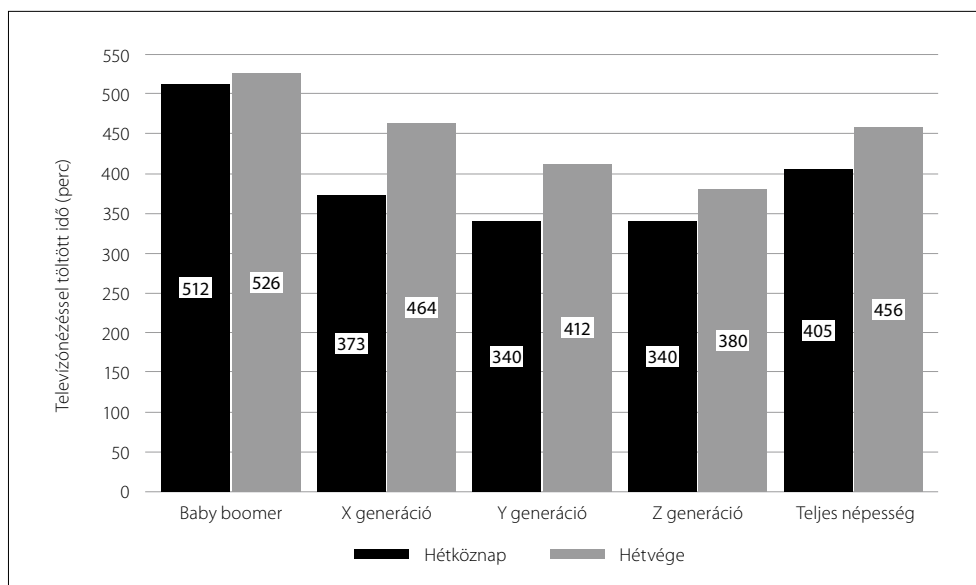
Az NMHH elsőként idézett kutatása¹⁰ során megállapítást nyert, hogy a televízió a vizsgált első negyedévben átlagosan körülbelül hatmillió embert ért el naponta. A generációk között szignifikáns eltérések mutatkoznak a televíziós tartalomfogyasztás terén (3. ábra). A baby boomerek csoportja 2,2 millió fővel járult hozzá a televíziós elérésekhez, míg az X generáció tagjai 1,5 millióval, az Y generációhoz tartozók 1,2 millióval, a Z generáció pedig mindössze 500 ezer fővel. Ezek az adatok világosan jelzik, hogy a televízió még mindig jelentős hatással bír, de a fogyasztási szokások alapján generációs különbségek is egyre nyilvánvalóbbá válnak.

A fiatalabb korosztályokat, különösen a Z generációt, egyre nehezebb elérni a televízión keresztül. Míg az elérések tekintetében a különbségek kisebb mértékűek, a tévézéssel töltött idő esetén már markánsabb eltérések figyelhetők meg. Tendenciajelleggel megállapítható, hogy minél idősebb a tévénéző, annál több időt tölt a televízió előtt. Ezen kívül generációkon belül is léteznek eltérések a hétköznapi és a hétvégék közötti fogyasztási szokásokban,¹¹ ami további mélységet ad a televíziónézési szokások elemzéséhez. A kutatás eredményei arra figyelmeztetnek, hogy a televíziós médiának folyamatosan alkalmazkodnia kell a változó fogyasztói igényekhez, különösen a fiatalabb generációk elérése érdekében.

A vizsgálati eredményeket összegezve a kutatók megállapították, hogy Magyarországon a különböző korcsoportok más-más platformokat részesítenek előnyben. Szinte minden generációnál a rádió éri el a legkisebb arányban az embereket, kivéve a Z generációt, ahol a televízió elérési értéke alacsonyabb, mint a rádióé. A rádió és a televízió esetében is világosan látszik, hogy a baby boomerek felől a fiatalabb generációk felé haladva folyamatosan csökken a célcsoport elérésének aránya. Várható volt, hogy az internet legkevésbé a baby boomereket éri el.

¹⁰ Így internetezünk mi... 2024.

¹¹ Függ a nemtől, a lakóhelytől, az iskolai végzettségtől, az anyagi helyzettől és az egészségügyi állapottól is.

3. ábra *Televíziónézési szokások*¹²

Konklúzióként megállapítható, hogy Magyarország technológiailag a fejlett országok közé sorolható, ahol bármelyik magyar állampolgár részére elérhető az internet, a tévé és a rádió szolgáltatása is. Értékelésem szerint a média ugyanakkor az egyik leghatékonyabb eszköze a meggyőzésnek, a befolyásolásnak és a manipulációnak is, ezért kiemelten fontos, hogy a médiatartalmakat ne csak az egyén, hanem az adott szolgáltató is szűrje. Tapasztalataim szerint sokan zavarban vannak a fogalmak helyes értelmezése során, ezért gyakran nem megfelelően alkalmazzák a meggyőzés, a befolyásolás és a manipuláció szavakat.

MEGGYŐZÉS, BEFOLYÁSOLÁS ÉS MANIPULÁCIÓ

A pszichológiai képzés során úgy tanítják,¹³ hogy a meggyőzés a kommunikáció egy átlátható formája, amelynek célja, hogy valakit, valakiket egy bizonyos nézőpont, vélemény vagy cselekvés elfogadására bírjon rá. Ez a folyamat történhet érzelmi, logikai és etikai érvek felhasználásával. Meggyőzés során figyelembe kell venni a célközönség igényeit, értékeit és attitűdjeit, hogy hatékonyan elérhető legyen a kívánt eredmény. Kiemelem, hogy ebben az esetben a kommunikáció során a kommunikátor és a vevő is nyitottan, konstruktívan állnak egymáshoz, és a kommunikációs közegen át lehet hatolni. A befolyásolás ezzel szemben egy folyamat, amikor valaki vagy valami hatással (etikai határokon belül) van egy másik személy vagy szervezet gondolkodására, véleményére, döntéseire vagy viselkedésére. Ez a hatás lehet tudatos vagy tudattalan, és különféle módokon megnyilvánulhat, például érzelmek, információk, közvélemény vagy más emberek véleménye által. A manipuláció viszont egy olyan folyamat, amely során valaki tudatosan

¹² Uo.

¹³ Aczél 2006, 13–15.

befolyásolja mások gondolkodását, érzéseit vagy viselkedését saját érdekeinek érvényesítése érdekében. A manipulátor figyelmen kívül hagyja a másik fél érdekeit, érzéseit.

	Én kognitív	Célközönség kognitív	Én affektív	Célközönség affektív
Meggyőzés	+	+	+	+
Befolyásolás	+	+	+	–
Manipuláció	+	–	+	–

A meggyőzés, befolyásolás és manipuláció három különböző, de egymással összefüggő fogalom. A saját készítésű táblázatban látható, hogy a kognitív (tudatos) és az affektív (érzelmi) dimenzióban hogyan hat vissza a tevékenység az én és a célközönség viselkedésére. A + értelemszerűen a pozitív, a – pedig a negatív értékelést jelöli.

Összességében a meggyőzés és a befolyásolás általában elfogadható és etikus módon történik, míg a manipuláció sokszor etikai és érdekhatárokat sért. A meggyőzés, a befolyásolás és a manipuláció között gyakran nehéz egyértelmű határt húzni. Sok esetben a határok elmosódnak, és az, hogy egy adott kommunikációs helyzet melyik kategóriába tartozik, attól függ, hogy a kommunikátort milyen szándékok vezérlik. Megállapítható, hogy mindhárom fogalom célja az attitűdváltozás elérése, az eszközök azonban különbözőek. Miért fontos megkülönböztetni ezeket a fogalmakat? Azáltal, hogy megértjük a különbséget a meggyőzés, a befolyásolás és a manipuláció között, képesek vagyunk kritikusabban gondolkodni, felismerni a manipulatív technikákat és ellenállni nekik.

Egy-egy példával illusztrálom a különbséget a három fogalom között. Egy kutató előadását egy tudományos konferencián, ahol adatokkal és érvekkel támasztja alá elméletét, meggyőzésnek hívjuk. Befolyásolásra gondoljunk, ha egy reklám pozitív érzelmeket kelt egy termék iránt, amire nincs is szükségünk. Manipulációnak nevezzük, amikor egy politikus félelemkeltő üzenetekkel próbálja befolyásolni a választókat, hogy a neki kedvező viselkedési mintát kövessék. A bemutatott példák egyénekre vonatkoztak, de szervezetek, akár államok esetében is működhet a meggyőzés, a befolyásolás és a manipuláció, amennyiben a megfelelő platformokon történik a célközönség attitűdjének¹⁴ a változtatása. Ez ellen a legjobban úgy lehet védekezni, ha reziliensekké válunk, ezért összefüggéseiben elemezzük a reziliencia szó jelentését.

A REZILIENCIÁRÓL

Békés Vera szerint¹⁵ a reziliencia eredetileg a fizikából átvett fogalom, a humán tudományokban az egyének, csoportok vagy rendszerek azon képességét jelenti, hogy külső hatásokra rugalmasan reagáljanak, alkalmazkodjanak, és megőrizték belső egyensúlyukat. A reziliencia két fő értelmezése a stabilitás, azaz a rendszer képessége, hogy megőrizze belső egyensúlyát külső hatások ellenére, valamint a dinamizmus, amely a rendszer képességét jelenti, hogy új egyensúlyt alakítson ki külső hatásokra reagálva. A humán tudományokban a reziliencia mindkét értelmezést magában hordozza, és az egyén és környezete közötti kölcsönhatás

¹⁴ Mentális beállítódás; azaz hogyan is gondolkodunk, érzünk, viselkedünk valami iránt.

¹⁵ Békés 2002.

eredménye. A reziliencia fejlesztése kulcsfontosságú az egyéni jóllét, a társadalmi kohézió és a fenntartható fejlődés szempontjából. Értékelésem szerint a NATO definíciója szintén mindkét értelmezést lefedi.

A NATO megfogalmazása¹⁶ szerint: „A reziliencia az az egyéni és kollektív képesség, amely lehetővé teszi a sokkokra és zavarokra való felkészülést, ellenállást, reagálást és a gyors felépülést azokból, valamint biztosítja a Szövetség tevékenységének folytonosságát. A polgári felkészültség a szövetségesek ellenálló képességének központi pillére és a Szövetség kollektív védelmének kritikus eleme, a NATO pedig támogatja a szövetségeseket polgári felkészültségük felmérésében és fokozásában. Az Észak-atlanti Szerződés 3. cikkében gyökerező nemzeti és kollektív reziliencia a hiteles elrettentés és védelem alapvető eleme, ezért létfontosságú a NATO társadalmait, lakosságát és közös értékeit megóvó erőfeszítései szempontjából.”

A NATO megfogalmazásából kiderül, hogy a reziliencia kiemelt fontossággal bír, és rendkívül komplex fogalom, ugyanis az egyén és a szervezet felkészül, ellenáll, reagál, regenerálódik, valamint biztosítja a különböző tevékenységek folytonosságát. A Szövetségben külön Reziliencia Bizottság (Resilience Committee)¹⁷ foglalkozik az ellenálló képességgel. A reziliencia fejlesztéséhez hozzájárulhat a hatékony kommunikáció, a közösségi együttműködés és a megfelelő erőforrások biztosítása. A NATO-reziliencia egyik főbb témaköre a reziliens,¹⁸ vagyis a válsághelyzetben is működni képes polgári kommunikációs rendszerek kialakítása. Az infokommunikációs eszközök biztonsági és technikai védelme a polgári kommunikációs rendszerek alapja, és azért az állam felelős, a média számára elérhető eszközön keresztül küldött üzenetek hatékonysága azonban már a célközönség rezilienciáján is múlhat. A következő fejezetben éppen ezért megvizsgálom, hogyan lehetünk ellenállóbbak a média befolyásolásával szemben.

HOGYAN LEHETÜNK REZILIENSEK A MÉDIÁVAL SZEMBEN?

Értékelésem szerint a médiával szembeni reziliencia fejlesztésének lényege, hogy képesek legyünk kritikusan gondolkodni, felismerni az attitűdváltoztatási szándék különböző formáit, és ellenállni a hamis információk hatásának az egyre komplexebb információs környezetben.

Az ellenálló képesség fejlesztésének alapja a kritikai gondolkodás, amely magában foglalja a források hitelességének ellenőrzését, a hírek mögött álló érdekek és szándékok feltárását, valamint a különböző nézőpontok megismerését. Természetesen az önismeret itt is nagyon fontos; amennyiben egy téma érzelmileg befolyásol, akkor érdemes a szisztematikus feldolgozás módszerével elemezni és értékelni a médián keresztül közvetített tartalmat.

Az információs tudatosság szintén elengedhetetlen, hiszen segít nekünk felismerni, hogy a média hogyan formálja gondolatainkat, érzéseinket és döntéseinket. A tudatos médiafogyasztás, a különböző forrásokból származó információk összehasonlítása, valamint a támogató közösségek kiépítése szintén hozzájárulhatnak az ellenálló képesség fejlesztéséhez. A digitális világban, ahol az álhírek és a *deepfake*¹⁹ tartalmak egyre nagyobb problémát jelentenek,

¹⁶ Resilience, civil preparedness... 2024.

¹⁷ Resilience Committee...

¹⁸ Farkas–Vilics 2022.

¹⁹ A Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság szerint a „deepfake” tartalmak olyan videók vagy hanganyagok, amelyek többnyire mesterséges intelligencia és gépi tanulás segítségével készülnek, és olyan személyeknek tulajdonítanak szavakat vagy tetteket, akik azokat valójában sosem mondták vagy tették meg. A technológia célja gyakran a valósághű, de hamis tartalom előállítása.

a reziliencia különösen fontos szerepet játszik. Logikus, hogy különböző forrásokat célszerű használni az információk megszerzésére, mivel ez segíthet elkerülni a torzítást. A közösségi médiában algoritmusok is befolyásolják, hogy milyen tartalmakkal találkozunk, ezért fontos, hogy tudatosan alakítsuk a saját hírfolyamunkat.

A reziliencia fejlesztésének egyik legfontosabb eleme az öngondoskodás, amely magában foglalja a mentális és a fizikai egészség megőrzését. A stresszkezelési technikák, az érett megküzdési mechanizmusok és a rendszeres testmozgás, valamint a megfelelő alvás mind hozzájárulnak ahhoz, hogy jobban fel tudjunk készülni a kihívásokra. Ez logikus, hiszen ha képesek vagyunk megfelelő fizikai állapotban, kielégítő szinten lévő immunkompetenciákkal gondolkodni, akkor az egyén számára elérhetővé válnak a belső tartalékai, így ellenállóbbá válhat.

Megállapítható, hogy a médiatudatosság oktatása már gyermekkorban elengedhetetlen, hogy a jövő generációi felkészültebben nézzenek szembe a média kihívásaival, a még jelen lévő összes generáció számára azonban célszerű elérhetővé tenni a szükséges edukációt. A gerontopszichológia például már régóta foglalkozik az idősebb korosztályok kutatásaival, és a szakemberek megállapították, hogy e korosztályok tagjai képesek hatékonyan elsajátítani az új információkat, így akár a médiára vonatkozóan is.

Kihívás, hogy a közösségi médiában nemcsak fogyasztó lehet a felhasználó, hanem tartalomgyártó is. A közösségi média térnyerésével gyakorlatilag ellenőrzés nélkül olvasható, látható vagy hallható a szinte feldolgozhatatlan mennyiségű tartalom.

Egy kutatás szerint²⁰ „[a]z álhír a propaganda egy sajátos formája, amely egy hírnek álcázott hamis történetből áll. A közösségi médiában ez különösen veszélyessé válik a szenzációhajhász álhírek víruszerű terjedése miatt”. Mindezek alapján érthető, hogy komoly kihívás a média szabályozása.²¹ Nem célom elemezni az álhíreket, mert az egy önálló tanulmányt is megérdemelne, de meg kell említenem, hogy az álhíreknek két típusát különböztethetjük meg: szándékos dezinformáció és véletlenül kommunikált, valótlan információ. Az álhírek terjedése különösen a közösségimédia-platformokon figyelhető meg. A virális tartalmak, a kattintásvadász címek és az algoritmusok mind hozzájárulnak az álhírek gyors elterjedéséhez. Értékelésem szerint az emberek hajlamosak a kognitív torzításra,²² ami ebben az esetben azt jelenti, hogy a már meglévő nézeteiket alátámasztó információkat keresik, miközben figyelmen kívül hagyják az ellentmondásos adatokat. A tudatosság növelésével, a médiaoktatás fejlesztésével és a megbízható információk terjesztésével²³ azonban képesek lehetünk csökkenteni az álhírek hatásait.

MÁS MÉDIAESZKÖZÖK A FOGYASZTÓK BEFOLYÁSOLÁSÁRA

A média számos eszközt és technikát alkalmaz a célközönség befolyásolására, amelyek hatása gyakran észrevétlenül, de jelentős módon formálja a közvéleményt. Az egyik alapvető eszköz a szelektív tartalomkínálat, amely lehetővé teszi a média számára, hogy kiválassza, mely hírek és események kerülnek a figyelem középpontjába; ezáltal a célközönség információs környezetének észlelése és értelmezése is torzulhat.

²⁰ McDougall 2020, 33.

²¹ Farkas–Papp 2024.

²² A kognitív torzításnak több fajtája van, ebben az esetben megerősítő torzításról beszélünk.

²³ Erre megoldás lehet például az ún. fact-check (ellenőrzött tényeken alapuló) tematikus oldalak létrehozása.

A keretezés technikája szintén kulcsszerepet játszik, hiszen az események bemutatása egy adott nézőpontból befolyásolja a nézők reakcióit és értelmezését, például a politikai döntések pozitív vagy negatív tálalása. A kiugró jelleg bemutatásának (szenzációhajhászás) módszere, amely figyelemfelkeltő és kattintásvadász címekkel és érzelmekre ható tartalmakkal befolyásol, szintén segít az üzenetek eljuttatásában, mivel az emberek hajlamosabbak reagálni a szélsőségesen pozitív vagy negatív elemekre.

A gyakori ismétlés révén a média megerősíti a nézők által hallott vagy látott információkat, ezáltal azok hitelesebbnek tűnhetnek (ismerősségi heurisztika). A hírességek által közölt információk a vonzerő heurisztika, a szakértők bevonása pedig a szakértői heurisztika segítségével hitelesíti a médiában megjelenő üzeneteket. Fontos megjegyezni, hogy a heurisztika egy felületes meggyőzési módszer, viszonylag könnyű neki ellenállni.

A közösségi példa bemutatása – azaz amikor a média mások reakcióit és véleményeit is közvetíti –, erősíti a társadalmi normákat és elvárásokat: ösztönzi az egyént, hogy a többséghez hasonlóan cselekedjen. Végül, a tartalmi hirdetések és reklámok közvetlenül célozzák meg a közönséget, formálják a véleményeket, preferenciákat, így a média eszköztárának sokszínűsége biztosítja, hogy a befolyásolás folyamata rendkívül hatékony és sokrétű legyen. Az összes említett technika kombinációja különösen erőteljes hatást gyakorolhat a célközönség attitűdjére, ami a modern társadalom információs környezetében kulcsszerepet játszik.

Értékelésem szerint az egyik legnagyobb veszély, hogy a különböző algoritmusok a közvetlen információs környezetünkől – a metaadatok elemzésével – olyan profilozásra képesek, amely behatolási csatornaként értelmezhető a személyiségünk vonatkozásában. Amíg egy termékgyártó célzott hirdetésekkel igyekszik minket vásárlásra ösztönözni a média különböző platformjain keresztül, addig egyszerű reklámról beszélhetünk. Akkor azonban, ha az attitűdváltozásra és a kogníciónkra²⁴ hat valami, amivel egy adott narratíva mentén irányítanak, befolyásolnak minket, az a médián keresztüli manipuláció.

Egy, a Cambridge Analytica brit tanácsadó cég tevékenységét vizsgáló tanulmány alátámasztja az értékelésemet.²⁵ 2018-ban nyilvánosságra került, hogy a Cambridge Analytica több millió Facebook-felhasználó adatait gyűjtötte össze a felhasználók beleegyezése nélkül. A céget egy kutató, Aleksandr Kogan segítette; kifejlesztett egy alkalmazást, amely egy személyiség-kérdőívet tartalmazott, és a cég fizetett azért, hogy az emberek kitöltsék azt. Az alkalmazás gyűjtötte és rögzítette az adatokat a kérdőívet kitöltők Facebook-fiókjáról, a személyes adatokat és a Facebook-tevékenységet (pl. milyen tartalmakra kattintottak), valamint a Facebook-ismerőseikről is, ami mintegy 87 millió ember adatainak megszerzéséhez vezetett. A kutató átadta ezeket az adatokat a cégnek, amely ezután egy olyan algoritmust használt, amely lehetővé tette, hogy az interakciók alapján – pszichográfiai²⁶ jellemzőket figyelembe véve – profilokat készítsenek az emberekről érdeklődési körük és politikai preferenciáik alapján.

Az elemzések alapján a Cambridge Analytica személyre szabott politikai hirdetéseket készített, amelyek kifejezetten az egyén jellemzőihez igazodtak. Ezek a hirdetések a közösségi platformon jelentek meg, maximalizálva a célzott elérést. A politikai üzenetek

²⁴ A kogníció kifejezés olyan gondolkodási folyamatot jelöl, amely az észlelést, érvelést és emlékezést foglalja magában.

²⁵ Kenzler 2019.

²⁶ Pszichográfia... 2024. A pszichográfia nem csupán a fogyasztók demográfiai jellemzőit veszi figyelembe, hanem mélyebb, személyes dimenziókat is – mint az életstílus, értékek és attitűdök –, lehetővé téve ezzel a vállalatok számára, hogy finomabban szegmentálják piacaikat, és hatékonyabban szólítsák meg potenciális vásárlóikat.

terjedését folyamatosan nyomon követték, lehetővé téve a kampányok időbeli finomhangolását a visszajelzések és a célközönség reakciói alapján. Megállapítható volt, hogy a Cambridge Analytica hatékonyan befolyásolta a politikai választásokat, komoly etikai és jogi aggályokat felvetve az adatgyűjtés, az adatok kezelése, valamint a személyiségi jogok területén is. A cég segítette Donald Trumpot is 2016-os elnökválasztási kampánya során. A Cambridge Analytica adatbotránya után jogi eljárások indultak a cég igazgatója és a Facebook ellen, amely az adatvédelmi jogsértések miatt szigorított a protokollján. Az eset miatt az Európai Unió bevezette a GDPR²⁷ adatvédelmi rendeletet. A botrány aláásta a közbizalmat a közösségimédia-platformokkal szemben, miközben hozzájárult a felhasználók tudatosságának növeléséhez.

A MESTERSÉGES INTELLIGENCIA JELENTŐSÉGE

Mindezekből látható, hogy a média egy hatékony közvetítő a meggyőzés, befolyásolás és manipuláció eszközeinek alkalmazására. A mesterséges intelligenciának (MI) az élet minden területére kihatással bíró fejlődése a médiák működésének tekintetében is jelentős változást prognosztizál. Ez részben abból fakad, hogy az MI fejlesztői, valamint az MI mások kárára történő használatára törekvők vélhetően nem fogják nemzetközi egyezményekhez igazítani tevékenységüket. Másrészt pozitívumnak tekinthető az erőforrások várható optimalizálása az MI segítségével. A médiumok tekintetében például a sávszélesség igény szerinti elosztásával csökkentheti a késéseket és a hibákat. A valós idejű igények és fenyegetések alapján azonnali döntéseket hozni képes rendszerek nagyban megkönnyíthetik a döntéshozók és a döntéseket végrehajtók dolgát. Mindez – ahogy a NATO MI-fejlesztési erőfeszítései és a technológia korlátozására tett törekvések is mutatják –, a fegyverkezési, technológiai verseny újabb irányát mutatja.²⁸

Az MI „fejlődése” és ebből kifolyólag jelentőségének exponenciális emelkedése miatt érdemes röviden összefoglalni, miről is van szó. A generatív mesterséges intelligencia (GMI) 2023. évi gyors terjedése (a ChatGPT-nek két hónap alatt sikerült 100 milliós felhasználói tömeget elérnie) forradalmi jelentőségű. A GMI különlegessége az, hogy képes az ember által készíthető mérhető vagy annál jobb szöveges, képi, hang-, video- stb. tartalmakat előállítani. Így nemcsak a valós, de a rendkívül meggyőző *deepfake* tartalmak készítése már nem okoz nehézséget. Ezzel a dezinformáció és a politikai manipuláció eszközei szintet léptek, mert a közösségimédia-platformokon keresztül az egyénre szabott dezinformáció és a közönség függővé tételének költségei töredékükre csökkentek.

A technológia exponenciális térnyerését szemlélvén, hogy az MI következő szintlépésére (általános mesterséges intelligencia – ÁMI) már nem három-öt, hanem egy évtizeden (akár jóval) belül számítanak a terület szakértői. A helyzet veszélyességét jelzi, hogy az MI-rendszereket már alkotóik sem képesek nemhogy irányítani, de megérteni, előre jelezni vagy ellenőrizni sem. Ez különösen aggasztó, ha arra gondolunk, hogy egyes szabadon hozzáférhető változatokban nincsenek etikai korlátok, így azok a *deepfake* tartalmak és káros szoftverek mellett terroristapropaganda vagy gyermekpornográfia készítésére is alkalmasak.²⁹

²⁷ General Data Protection Regulation. 2018 májusától lépett életbe az EU 28 tagállamában, így Magyarországon is.

²⁸ Petruska 2024.

²⁹ Nagy 2023.

ÖSSZEGRÉS

Magyarország geopolitikai szempontból nézve ütközőzónában helyezkedik el, ezért a különböző állami és nem állami szereplők érdekelték a magyar társadalom megosztottságának növelésében. Az érdekvényesítés egyik leghatásosabb eszköze a média. Magyarországon az aktív generációk³⁰ különböző arányban használják az internetet, a rádiót és a televíziót, amelyek segítségével egy üzenet a legtöbb magyar állampolgárhoz eljuttatható.

Magyarország az elmúlt években számos olyan, médián keresztül érkező támadásnak volt kitéve, amelyek a politikai párbeszédet, a közvéleményt és a nemzetközi megítélést is jelentősen befolyásolták. Ezek a támadások gyakran a demokrácia és a jogállamiság, a korrupció, a migráció, az LMBTQ+ közösség és az Oroszországgal fenntartott kapcsolatok témaköreire összpontosítottak. A támadások módszerei között szerepel a szelektív hírfogyasztás, az álhírek és téves információk szándékos terjesztése, a kettős mérce alkalmazása és a személyes támadások.

A közösségimédia-platformokon a hamis hírek és a gyűlöletbeszéd virális terjedése jelentős problémát jelent Magyarországon. Az algoritmusok által vezérelt hírfolyamok hatására az emberek egyre inkább zárt buborékokban élnek, és csak azokat az információkat fogyasztják, amelyek megerősítik saját nézeteiket, ezáltal kognitív torzításon keresztül észlelik és alkotják meg a saját (torzított) valóságukat. Ezt a helyzetet tovább nehezítik a mesterséges intelligencia fejlődése nyomán a diszruptív felhasználás egyre szélesedő lehetőségei. Ennek ellensúlyozására meg kell vizsgálni a mesterséges intelligencia alkalmazásának lehetőségeit is, például az álhírek azonosítása tekintetében.

A jövőben várhatóan folytatódnak ezek a támadások, mivel a világpolitikai helyzet egyre polarizáltabb, így a média szerepe a közvélemény formálásában is egyre nagyobb. A 2026-os magyarországi választás az EU és a NATO szempontjából is számottevő, hiszen a magyar miniszterelnök által bejelentett „gazdasági semlegességre” irányuló, alapvetően gazdaságpolitikai elhatározást a szövetségeseink is különbözően értékelik.³¹

A különböző politikai, állami és nem állami szereplők a saját érdekeik mentén igyekeznek befolyásolni a közvéleményt. A magyarországi médiatámadásokkal szemben a több forrásból való tájékozódás, a hírek kritikus elemzése, a kontextus figyelembevétele, az álhírek azonosítása, tehát a tudatos médiafogyasztási szokások kialakítása teheti rezilienssé a magyar társadalmat.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Aczél Petra: *A meggyőzés, mint a kommunikáció működési elve: fogalmak, elméletek és hatások*. In: Zimányi Árpád (szerk.): *Kontextus – Filológia – Kultúra*. Banská Bystrica, Eger, 2006, 13–25. <https://uni-eszterhazy.hu/api/media/file/139135cafad01dc441331fde66ec337d5d60f3a3#page=22> (Letöltés időpontja: 2024. 10. 27.)
- Békés Vera: *A reziliencia-jelenség avagy az ökológizálódó tudományok tanulságai egy ökológizált episztemológia számára*. In: Forrai Gábor – Margitay Tihamér (szerk.): *Tudomány és történet: Fehér Mártának tisztelői és tanítványai*. Typotex Kiadó, Budapest, 2002. <https://>

³⁰ Ebben az összefüggésben a még dolgozó generációkat nevezem aktív generációnak.

³¹ David Pressman... 2024.

- docplayer.hu/12986-Bekes-vera-a-reziliencia-jelenseg-avagy-az-okologizalodtudomanyok-tanulsagai-egy-okologizalt-episztemologia-szamara.html (Letöltés időpontja: 2024. 10. 27.)
- David Pressman *NATO-nagykövetekkel vitatta meg a kormány programját a gazdasági semlegességről*. Szabad Európa, 2024. 10. 30. <https://www.szabadeuropa.hu/a/david-pressman-nato-nagykovetekkel-vitatta-meg-a-kormany-gazdasagi-semlegesseg-programjat/33179750.html> (Letöltés időpontja: 2024. 10. 27.)
 - Farkas Ádám – Papp János Tamás: *Az internet- és médiaszabályozás kihívásai a terrorizmus, valamint a hibrid fenyegetések elleni európai fellépés tükrében*. Jog – Állam – Politika, 2024/3., 223–248. DOI: 10.58528/JAP.2024.16-3.229; https://real.mtak.hu/207370/1/JAP_2024_03_farkas_adam-papp_janos_tamas.pdf (Letöltés időpontja: 2024. 10. 27.)
 - Farkas Ádám – Vilics Tünde: *A társadalmi reziliencia és a pszichológia találkozási pontjai*. Védelem-biztonsági Szabályozási és Kormányzástani Műhelytanulmányok, NKE, 2022/15. https://hhk.uni-nke.hu/document/hhk-uni-nke-hu/VBSZK%20MT_2022_15_Farkas%20%C3%81d%C3%A1m_Vilics%20T%C3%BCnde_A%20t%C3%A1rsadalmi%20reziliencia%20%C3%A9s%20a%20pszichol%C3%B3gia%20tal%C3%A1lkoz%C3%A1si%20pontjai.pdf (Letöltés időpontja: 2024. 10. 27.)
 - *Generációk médiahasználat 2024 első negyedévében*. NMHH, 2024. 08. 01. https://nmhh.hu/cikk/247908/Generaciok_mediahasznalata_2024_elso_negyedeben (Letöltés időpontja: 2024. 10. 27.)
 - Így internetezünk mi – online tartalomfogyasztási szokásaink. NMHH, 2023. 05. 03. https://nmhh.hu/cikk/238531/Igy_internetezunk_mi_online_tartalomfogyasztasi_szokasaink (Letöltés időpontja: 2024. 10. 27.)
 - Kenzler, Justine: *Cambridge Analytica and the public sphere – An investigation of political manipulation in the digital age*. Tampere University, 2019. 12. <https://core.ac.uk/download/pdf/288313141.pdf> (Letöltés időpontja: 2024. 10. 27.)
 - McDougall, Julian: *Media Literacy versus Fake News: Critical Thinking, Resilience and Civic Engagement*. World Journalism Education Congress 2019, Paris, 2020. DOI: 10.20901/ms.10.19.2; <https://hrcak.srce.hr/ojs/index.php/medijske-studije/article/view/8786/5301> (Letöltés időpontja: 2025. 04. 09.)
 - Nagy Viktor: *A generatív mesterséges intelligencia térnyerésének nemzetbiztonsági aspektusai*. Felderítő Szemle, 2023/3., 112–130. <https://www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/fsz/2023-3.pdf> (Letöltés időpontja: 2024. 10. 27.)
 - Petruska Ferenc: *Az MI a jövő háborúiban és azokon túl*. Ludovika, 2024. 05. 28. <https://www.ludovika.hu/blogok/vallas-es-tarsadalom-blog/2024/05/28/az-mi-a-jovo-haboruiban-es-azokon-tul/> (Letöltés időpontja: 2024. 10. 27.)
 - *Psychográfia – A pszichográfia alkalmazása a piacszegmentációban*. Copymate, 2024. 02. 27. <https://copymate.app/hu/blog/multi/psychografia-a-pszichografia-alkalmazasa-a-piac-szegmentacioban/> (Letöltés időpontja: 2024. 10. 27.)
 - *Resilience Committee*. NATO, 2022. 10. 07. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_50093.htm (Letöltés időpontja: 2024. 10. 27.)
 - *Resilience, civil preparedness and Article 3*. NATO, 2024. 11. 13. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_132722.htm (Letöltés időpontja: 2024. 10. 27.)

Póti László:

VASTÁBORNOK. AZ EMBERSÉG LECKÉI

Kötet Valerij Zaluzsnijról, az ukrán fegyveres erők volt főparancsnokáról

A SZERZŐRŐL:

Dr. Póti László (PhD) vezető konzul, Magyarország Kijevi Nagykövetsége

A harkivi Vivat kiadónál 2024 augusztusában jelent meg Ljudmila Dolhonovszka *Vastábornok* című könyve Valerij Zaluzsnijról, az ukrán fegyveres erők volt főparancsnokáról. Szimbolikus, hogy az oroszok 2024. május 23-án egy Harkiv elleni támadás során rakétával éppen a kötetet kiadó Vivat Kiadó nyomdáját találták el, aminek következtében hét ember meghalt, és 22-en megsérültek.

A szerző, Ljudmila Dolhonovszka 2021 júliusától 2023 márciusáig Zaluzsnij stratégiai kommunikációért felelős tanácsadója volt. Ezt a posztot egyébként Zaluzsnij kinevezése előtt is betöltötte már, később viszont, a főparancsnok menesztése előtt, felmentették. Mindenesetre együtt éltek meg a „teljes körű háború” 2022. február 24-i kitörését, majd annak további bő egy évét.

A 202 oldalas, néhány fekete-fehér képpel illusztrált könyvet a szerző két nagy részre osztja: *I. A háború leckéi* és *II. Az emberség leckéi* című fejezetekre. Az első

Zaluzsnij szakmai életútját rajzolja meg, a második az emberi tulajdonságaira koncentrál, de közben mindkét fejezetben ugrál az időben.

Az előszót a szerző a főparancsnok 2022. márciusi szavaival indítja: „*Utolsóként hagyom el Kijevet. Ha a legrosszabbra fordul, biztos hogy nem adom meg magam élve.*” A könyv olyan kérdésekre keresi a választ, mint hogy mi formálta Zaluzsnij személyiségét és katonai-szakmai arcélét, miként sikerült neki cáfolni az orosz hadsereg legyőzhetetlenségéről élő mítoszt, mi a megkérdőjelezhetetlen tekintélyének titka. Ezekre a kérdésekre a szerző saját tapasztalatain túl Zaluzsnij rokonaival, barátaival, kollégáival és bajtársaival folytatott beszélgetések segítségével kereste a választ.

SZEMÉLYES VONATKOZÁSOK

Zaluzsnij 1973. július 8-án született katonacsaládban, a középnnyugat-ukrajnai Zvjahel városában (Zsitomir megye). Dédapja a cári seregben szolgált, nagyapja 1949-ben tért haza a második világháborús szolgálatból, és a család az északkelet-ukrajnai Szemenyivka faluban (Csernyihiv megye) telepedett le. Apai ágon sok rokon él Oroszországban, de az apa 2001-es halála után ezek a kapcsolatok megszűntek. Tizenhárom éves korában született

meg öccse, Artúr, akire sokat kellett vigyáznia, különösen a szülők későbbi válása után. Mielőtt a 9. osztályt követően a katonai vonalon tanult volna tovább, Zaluzsnij gépészeti technikumba járt.

A középiskola elvégzése egybeesett a Szovjetunió szétesésével, de akkor még lehetett jelentkezni oroszországi továbbtanulásra, amivel a fiatal Zaluzsnij élt is, és felvételt nyert az omszki katonai főiskolára. Ám idővel meggondolta magát, és a szevasztopoli haditengerészeti főiskolán szeretne volna folytatni, ahová viszont egészségügyi okokból nem vették fel. Így került a leendő tábornok az odesszai általános katonai felsőoktatási intézménybe. 1997-ben kitűnő eredménnyel elvégezte az akkor már a Szárazföldi Erők Főiskolája néven futó intézményt. A 2000-es évek elején több katonai továbbképzésen vett részt, majd 2023-ban – a teljes körű háború idején! – PhD-fokozatot szerzett (jogi területen) az Állami Büntetésvégrehajtási Szolgálat Akadémiáján.

A szerző feleleveníti azt is, hogy Zaluzsnij majdnem Oroszországba került vezérkari továbbképzésre 2012-ben. Az orosz Vezérkari Akadémia évi egy helyére Zaluzsnijt jelölte ki az ukrán katonai vezetés, de – ahogy a könyv fogalmaz –, közbelépett a korrupció, és egy másik ukrán főtiszt kapta meg a lehetőséget.

A könyv kitér azokra az időkre is, amikor Ukrajnában – nem függetlenül az ország általános állapotától – a hadsereget erőteljesen leépítették, a tisztek pedig nyomorúságos fizetést kaptak. Ezekben az inséges időkben – a kétezres évek elején – Zaluzsnij kilenc hónapig taxisként egészítette ki jövedelmét. Később a védelmi egyetemen folytatott tanulmányai alatt – amikor a fizetése 3500 hrivnya volt, és kollégiumi szobájának bérlelse 1400 hrivnyát vitt el –, újra keresetkiegészítésre szorult, így Kijevben elszegődött éjjeliőrnek egy építkezésre.

HOGYAN LETT FŐPARANCSNOK?

Zaluzsnij a háború közvetlen közelébe 2014 júliusában került először, amikor Kelet-Ukrajnában a C szektor parancsnokává nevezték ki, ami az öt szektor közül Donyeck megye déli részét ölelte fel. Rögtön a helyszínre szállításakor meglőtték az öt szállító dzsip tetején lévő géppuskakezelőt – ami a könyv szerint örökre bevésődött az emlékezetébe. A keleti frontról 2015 májusában rendelték vissza; a könyvben úgy emlékszik vissza ezekre az időkre, mint amelyek „*elég tanulságosak*” voltak.

Zaluzsnijt 2021. július 27-én nevezték ki az ukrán fegyveres erők főparancsnokává. A szerző szerint Zaluzsnij ismétlődően úgy utalt erre, hogy ez számára „*teljesen váratlan*” volt, mert álmainak csúcsa az összhaderőnemi hadműveleti parancsnoki poszt volt. Ám 2021 júliusában telefont kapott az Elnöki Hivatalból, hogy fáradjon be. Zaluzsnij azt válaszolta, hogy ehhez engedélyt kell kérnie akkori felettesétől (mostani utódjától) Olekszandr Szirszkijtól – amire azt a választ kapta: „*Nem, nem kell szólni róla!*” Végül július 23-án megjelent az Elnöki Hivatalban, és az elnökkel való „*elhúzódó*” beszélgetés során derült ki számára, hogy milyen posztra szánják. Ezt követte még egy találkozó pár nap múlva, amikor véglegesen közölték vele, hogy megfelelőnek tartják a főparancsnoki posztra. Ezután sor került még egy találkozóra az elnökkel, aki – a könyv szerint – azt mondta: „*Az Ön elképzelése megfelel nekünk. Bízunk Önben. Úgy kell dolgoznia, hogy a hadsereg visszatérjen a normális kerékvágásba!*” Így lett Zaluzsnij 48 évesen a teljes körű háború előtti évben főparancsnok, úgy, hogy egyszerre két beosztást ugrott a katonai hierarchiában – a szárazföldi erők parancsnoki és a vezérkari főnöki pozíciót.

KÉSZÜLÉS A NAGY HÁBORÚRA

A könyv emlékeztet arra, hogy az ukrán fegyveres erők fejlesztésének 2006-ban kidolgozott programja hét forgatókönyvet vázolt, amelyből négy az Oroszországgal szembeni alkalmazást írta le. Az egyik a krími intervenciót, a másik a 2014-es donbaszi belső káoszt, majd az orosz reguláris erők beavatkozása utáni helyzetet, az utolsó pedig a teljes körű háborút vázolta. Ennek a vízióknak a megfogalmazásától datálódik – írja a könyv –, hogy „*az ukrán fegyverek nem Nyugat, hanem Kelet felé kezdtek irányulni*”. Amikor 2010-ben Viktor Janukovics elnök hatalomra került, az akkori védelmi miniszterrel megismertették ezt a titkos dokumentumot, aki nagyon felbőszült, és azt mondta, hogy „*akik ezeket a forgatókönyveket kidolgozták, örültek*”, így ezt a munkaanyagot sohasem hagyták jóvá hivatalosan.

A könyv úgy idézi fel, hogy Zaluzsnij 2021 nyaratól számított a teljes körű háború kitörésére. Ennek bizonyításaként utal az Ukrajna függetlenségének 30. évfordulóján, 2021 augusztusában elmondott beszédére: „*Reális veszélye van az agresszor ország részéről egy teljes körű agresszióknak, és erre fel kell készülnünk.*”

A szerző felidézi Zaluzsnij szavait a teljes körű háború kitörését közvetlenül megelőző időszakból, amikor borúlátóan úgy fogalmazott: „*Ha minden irányból támadnak az összes felkészült taktikaizáslóalj-csoportjaikkal, akkor 20-21 napig tudjuk tartani magunkat.*” A felkészülés része volt, hogy az összes ukrán alakulat mozgásban volt, és ezeket a mozgásokat éjjel hajtották végre. A könyv szerint a háború kitörésének pillanatában 110 ezres hadra fogható állománnyal rendelkeztek, amely erők nagy része az orosz határ mentén 400 km-t lefoglalva állomásozott, miközben a február 24-én megnyitott front teljes hossza 2500 km volt, és akkor még nem számoltuk bele a Fekete-tenger és az Azovi-tenger 1200 km-ét. Zaluzsnij akkori szavai szerint akkora erőt vonultattak fel az oroszok, ami „*öt Ukrajna méretű ország elfoglalására is elegendő lett volna*”.

Zaluzsnij már az orosz támadás előtt be szeretne volna vezetni a hadiállapotot és az általános mozgósítást, de ezt a politikai vezetés nem fogadta el. Volodimir Zelenskij elnök azzal érvelt, hogy nem szabad az ellenségnek ürügyet szolgáltatni, az országon belül pedig nem szabad pánikot kelteni.

AZ ELSŐ HETEK

2024. február 24-én a szerző, aki a főparancsnok civil kommunikációs tanácsadója volt, úgy döntött, hogy bemegy munkahelyére, amely ettől a naptól kezdve egy, a szovjet időkben kialakított, mélyen fekvő, föld alatti bunker volt. Ezt a helyet úgy jellemezte, mint egy „*kisvárost*” a föld alatt, liftekkel, több kijáratral, amelyet 2015–17-ben éppen Zaluzsnij irányításával újjáépítettek fel – a komplexum kb. 500 ember elhelyezését tudta biztosítani. Dolhonovszka az első napon a következőképpen írja le a parancsnoki teremben a helyzetet. Zaluzsnij egy hosszú asztalnál ült a terem közepén, előtte monitorok, telefonok – a hadszíntéri parancsnokokkal videokapcsolat útján kommunikált. Két oldalán helyettesei, Jevhen Mojszuc altábornagy és Viktor Balan vezérezredes, valamint Szerhij Saptala altábornagy, vezérkari főnök, Ivan Rusznak és Hanna Maljar védelmi miniszterhelyettesek. Jellemző momentumként említi a szerző, hogy a parancsnokok hatalmas papíralapú térképeken dolgoztak. Délután négy óra felé teát és „*olcsó sajtos-felvágottas*” szendvicseket hoztak, amit a vezetők – munkájukat folytatva – gépiesen ettek.

A teljes körű háború kezdete után négy-öt nappal az a rend állt be a parancsnoki teremben, hogy a főparancsnok, a vezérkari főnök, valamint a főparancsnok-helyettes felváltva dolgoztak, így mindenkinek jutott idő a pihenésre a számukra rendelkezésre álló kis szobában.

Az első időben folyó munkát úgy írja le a szerző, hogy nem voltak hagyományos értelembe vett megbeszélések, hanem gyors döntéseket igénylő operatív kommunikáció folyt a teremben. Zaluzsnij naponta kétszer kapott jelentést a fronton harcoló csapatok parancsnokaitól, ezután késő este ő maga jelentett Zelenszkijnek. Az elnök pedig mindennap délelőtt tízkor tartott megbeszélést a biztonsági-védelmi szektor vezetésével.

KIJEV VÉDELME

A főparancsnok egyik legfontosabb feladata Kijev védelme volt. Az oroszok négy fő irányból támadtak: Csernyihiv felől (északkelet), Szumi felől (kelet), Zsitomir felől (nyugat) és Csernobil felől (észak). Zaluzsnij elgondolása az volt, hogy be kell engedni az orosz hadoszlopokat, és utána elvágni azokat az utánpótlási útvonalaktól, majd a főváros előtt megsemmisíteni őket. Konkrétan Kijev védelmével Olekszandr Szirszkij, Zaluzsnij későbbi utóda foglalkozott. A Kijevért folytatott csata fordulópontja a fővárostól 28 km-re lévő Mosun falunál volt, amelyet március 21-én sikerült felszabadítani. Majd március végére véglegesen csődöt mondott az orosz kísérlet a főváros bevételére. Március 31-én felszabadították Irpinyt, Kijev megye pedig április 2-án tisztult meg az agresszortól.

GONDOLATOK GERASZIMOV RÓL

Zaluzsnij az orosz vezérkari főnököt „erős, ravasz és kiszámíthatatlan” ellenségnek tartja, akit „a győzelem érdekében tisztelni” célszerű. Az ellenséget „el kell pusztítani, de nem szabad alábecsülni”. Geraszimov műveit Zaluzsnij a tanulmányai alatt már megismerte, a háború alatt pedig újraolvasta. Az orosz hadtudomány magas szintjét azzal magyarázza, hogy „ez az ország egész történelme alatt háborúzott”. Hozzáteszi, az különbözteti meg őket, hogy „szisztematikusak”, azaz minden megvívott háborújukból levonják a következtetéseket. Ugyanakkor az Ukrajna elleni háborút is úgy vívták, ahogy az náluk le volt írva – és ez kedvezett Ukrajnának.

BEAVATKOZÁS „FELÜLRŐL”

A könyv szerint 2022 nyarának végétől kezdődött meg a hadműveletekbe való beleszólás „felülről”, ami nem valamiféle kivételes ukrán jelenség volt, így szokott ez történni a világ más táján is: a politikusok prioritásai eltérnek a katonai vezetésétől. A politikusok beleszólására hoz a szerző egy kissé virágnyelven megfogalmazott példát. Bahmut városának nehéz, hosszú tíz hónapos védelméről, amelynek célszerűségét sokan megkérdőjelezték, Dolhonovszka a következőket írja: „Már 2022 szeptemberében a terepen lévő katonaság, vagyis a feladatokat közvetlenül végrehajtók azt mondták, hogy el kell hagyni Szoledart és Bahmutot, és el kell foglalni a Donyeck megyében lévő uralkodó magaslatokat. Ugyanezt a verziót a vezérkar is osztotta. De végül egy másik stratégiát hagytak jóvá – Bahmut megtartását.” Nem mondja ki, de érzékelteti, hogy erről Kijevben a politikusok döntöttek, és így míg a város normális esetben csak műveleti jelentőségű lett volna, a politikai döntés értelmében stratégiaiá nőtte ki magát.

A *Hősnek és nem sztárnak lenni* című alfejezetben a szerző az egész könyvben ott lappangó és csak nagyon óvatosan és időnként előkerülő témát feszeget. A Time 2022. szeptemberi száma Zaluzsnijt a „háború arcának” nevezve hozta a címlapon, a világsajtó tekintélyes lapjai pedig további dicsérő jelzőkkel látták el. Ukrajnában 2022-ben Zelenszkij után a legnépszerűbb politikusnak választották.

Mivel Zaluzsnij sohasem tekintette magát politikusnak, annak érdekében, hogy „*elkerüljék a feszültséget az elnökkel, a publicitást és a dicsőítést*”, Zaluzsnij elzárkózott a médiaszereplésektől. A szerző legfőbb példaként a Netflix és a CNN interjúkérését nevezte meg a háború kitörésének első évfordulóján. Dolhonovszka végül nem kerülgeti a forró kását, és kimondja, hogy a politikusok Kijev megvédése és a front stabilizálása után „*hadvezéreknek képzeltek magukat, és kezdtek beleavatkozni a műveletek tervezésébe, sürgetve a győzelmet*”. Ha Zaluzsnij nyilatkozott volna erről, akkor saját lemondását írta volna alá, hazudni pedig nem akart, így maradt a hallgatás.

A szerző ezután még tovább megy és rögzíti, hogy a hallgatás fő oka „*az elnök környezetének féltékenysége Zaluzsnij népszerűségére*”, amely mondatból kivethette volna a környezet szót, mert vélhetően Zelenszkij személyes politikai féltékenységről volt szó. Az Elnöki Hivatal állandó népszerűség-mutatói mérései, összehasonlításai mind azt szolgálták, hogy „*ne jelenjen meg politikai vetélytárs*” – összegzi a szerző.

A könyv elfogult Zaluzsnijjal szemben, a szerző folyamatos csodálatát fejezi ki, és jöllehet nem ruházza fel emberfeletti tulajdonságokkal a főszereplőt, mégis egy meglehetősen idealizált képet kapunk a háború első főparancsnokáról. Ugyanakkor ez az első olyan könyv, amely testközelből közvetíti a 21. század első nagy háborújának fontos jellemzőit, történéseit. Ráadásul kimondja, megerősíti azokat a korábbi vélekedéseket, hogy Zaluzsnijnek elsősorban Zelenszkij miatt és nem szakmai okokból kellett távoznia posztjáról.

A Vastábornok jelenleg nagykövet az Egyesült Királyságban, tehát – a becenevét némileg parafrázálva – a Vaszilj országhoz, de egyáltalán nincs kizárva, hogy hazatér az ukrán politika világába, és újra főszereplő lesz.

Ljudmila Dolhonovszka:
Zaluzsnij heneral. Uroki ljugyanosztyi
Vivat, Harkiv, 2024, 202 oldal

Kocsis L. Mihály:

MINDIG TÖRTÉNELMI IDŐKET ÉLÜNK!

Szakály Sándor új könyvéről

A SZERZŐRŐL:

Kocsis L. Mihály író, szerkesztő, újságíró

A sokat emlegetett közhely szerint „A történelem az élet tanítómestere.” De! Noha akár ismerhetjük is, nem biztos, hogy tanulunk belőle. (Mármint a történelemből.) Az emberek minden korban szeretik a történelmet, s minden korban más és más miatt. Van, amikor szórakoztatja őket; van, amikor menekülnének általa a jelenből; van, amikor tanulságokat keresnek... de legkevésbé arra használják olvasmányaikat, amire a leghasznosabb volna. Hogy ugyanis tanuljanak belőle! Végül is... más kárán tanul az okos. (Vagy nem?) Ez volna a legfőbb haszna annak a mérhetetlen sok szenvedésnek, tragédiának, amit gyűjtőnéven emberi történelemnek hívunk. Amikor elmúlt korok történelmét (történeseit) olvassuk, elmélyülünk eseményeiben, azok elemzésében, valószínűleg ritkán gondolunk arra, hogy mi magunk is, úgymond, történelmi időket élünk. A leghétköznapibb idők is... *történelmie*!

Számomra mindig is érdekes feladvány, hogy egy szakember hogyan olvas történelmi-történeti műveket. A történészszakma eleve megköveteli az objektivitást, a tényekhez való szigorú ragaszkodást, s ez alól a szakma magára valamit adó képviselője még elemzéseiben sem ad felmentést magának. Nyilvánvaló azonban, hogy amikor olvas, és recenzensként mintegy közvetítőként áll valamely mű és feltételezett (vagy majdani) olvasója között, ezek a kötöttségek némileg fellazulnak, átszíneződnek; olyan értelemben, hogy több szubjektivitást engedhet meg magának, hiszen az olvasói élményt személyiségén átszűrve önti formába és továbbítja. A jó recenzió éppenséggel így, ennek révén emelkedik át egy másik minőségbe.

Ha Dosztojevszkij valamely regényéről egyik oldalról néhai, mondjuk, Krupszkaja asszony osztja meg velünk olvasói élményeit (s távol állnak tőlünk a lekezelő gondolatok), a másik oldalról viszont Márai Sándor – nem lehet kétséges, hogy melyikük elemző gondolatai felé fordul elsősorban a figyelmünk. Az olvasó történész persze továbbra is szakember, de immár és szerencsére többet engedhet meg magának.

„A (had)történész, de minden más kutató is szívesen forgatja a kutatótársai könyveit, tanulmányait, olvassa publicisztikáját, figyeli médiaszerepléseit – írja Szakály Sándor *Könyvekről és szerzőikről – Recenziók, kritikák, 2005–2024* című legfrissebb kötetének előszavában. A könyvek vonatkozásában nem egy esetben vélekedik úgy, hogy a szerző és a szerző munkáját/munkáit olvasók is értesülhessenek róla, miként is vélekedik arról a vélemény, kritikát, recenziót író. Aki a jelzett írásokról

véleményt alkot, bizonyára azért teszi, mert úgy véli, van mondanivalója az adott témáról, szerzőről.” Természetesen a kritika is megköveteli a megfelelő objektivitást, de alapvetően szubjektív műfaj. (Ez nem csak az irodalomkritikára vonatkozik, habár arra fokozottan igaz. „Akasszanak fel, ha értem” – írta annak idején, elismerő kritikájában, Ignotus Ady *Fekete zongorájáról*.)

Alapvetően már az egyfajta értékválasztás, hogy mit olvas az ember; az pedig különösen, hogy másokkal megosztandó mondanivalója van róla. Legyünk őszinték: az azért csak ritka esetben fordul elő, hogy valamely műről eleve a ledorongolás szándékával ír a recenzens. Hiszen, bizonyos mértékben, a könyvekre is igaz az a színházi *bon mot*, hogy: mindegy, hogy mit, csak írjanak, beszéljenek róla (rólam)!

Szakály professzor olvasói kíváncsiságát is alapvetően megszabja szakmai érdeklődésének irányultsága, és ez – szerencsénkre – imponálón széles spektrumú. Ez már a tartalomjegyzék böngészése során kiderül. Hat fejezetbe csoportosítja a kereken száz rövidebb-hosszabb recenziót; úgymint: (*Had*)*Történelem, társadalom, politika, kisebbségek; Adattárak, lexikonok, kronológiák, életrajzok; Forrásközlések, dokumentumkötetek; Emlékiratok, emlékezések; „Hadiművészet” – érmek, kitüntetések, szobrok; Sport(olók), sport(politika), sport(történelem).*

Egy ilyen gyűjteményes kötet esetében, úgy gondoljuk, természetesnek tekinthető, ha az „olvasó” személye előtérbe kerül, hiszen arra nincs lehetőség, hogy a tárgyalt művek önmagukban méressenek meg, már csak azért sem, mert a hasonló kötetek ismertetője nincs azoknak az ismereteknek a birtokában, amelyekkel a kötet szerzője rendelkezik – magyarul nem (vagy csak nagyon hiányosan) olvasta-olvashatta azokat a könyveket, amelyekről kritikusa ír. Szerepe tehát kétszeresen is inkább csak amolyan közvetői szerep. Tallózik a könyvek és a könyvek által indukált gondolatok-értékelések kavalkádjában. Eleve arra kíváncsian, hogy vajon Szakály Sándor (a történelemszakma jeles képviselőjeként) mit olvas (és vajon miért), mit tart érdemesnek mások (többségüknek nyilván laikus) olvasóinak figyelmébe ajánlani, leginkább azonban arra, hogy az olvasott kötetekben mit tart fontosnak kiemelni, akár esetlegesen továbbgondolni... s recenzióinak olvasóit is erre késztetni.

Az „irányított történelemmel”, szerencsénkre, mi, magyarok is szakíthattunk a múlt század 80-as–90-es éveiben, s ez öröndetesen felpozícionálta egyrészt magát a szakmát, másrészt a történelem iránt megnyilvánuló köznapi (olvasói) kíváncsiságot. Ez persze sokfajta következménnyel járt, aminthogy általában is... a szabadság mindig is „fellazító” (lázító?), s ha nem párosul kellő felelősséggel, a vadhajtások hajlamosak körülindáznai a legjobb szándékokat is. 1990 után számolatlanul születtek a „történelmi” művek, és szükségszerűen nem csak történészek tollából. Sokan érezték úgy a történelmet meg- és átélők közül, hogy a friss szellemi szabadság számukra is megadja a lehetőséget, hogy papírra vessék és közreadják „saját” történelmüket. Természetesen hihetetlen mértékben szaporodott a „népszerű, ismeretterjesztő” művek száma is. Mindez alapvetően öröndetes fejlemény volt. Miként az is, hogy immár a történelmi múltat (múltunkat) sem volt kötelező „egyetlen nézőpontból” (lásd marxizmus-leninizmus) vizsgálni.

Szakály Sándor most kötetbe gyűjtött száz kritikája húsz esztendő terméséből (2005–2024) merít. Talán nem tévedünk, ha azt mondjuk: mindez csak töredéke az ezekben az esztendőben megjelent történelmi témájú könyveknek. Kérdés persze, hogy értő-érdeklődő olvasóra találhat-e ennyi „szakmai” könyv? (Ez különben elmondható a szinte áttekinthetetlenül gazdag könyvkiadásunk egészére. Maga az éves címlista is külön kötetet igényel!) Talán éppen e miatt fontosak az efféle figyelemfelkeltő, figyelmet terelgető könyvek, mint Szakály Sándor most tárgyalt kötete. Mert az egyszerű ismerettovábbításon túl (megjelent egy ilyen és ilyen

témájú könyv, tartalom, feldolgozás, stílus stb.), szükségszerű, hogy felébressze az olvasói kíváncsiságot is. A jó recenzió olyan, mint egy jó ételrecept: ösztönzője a szellemi étváagnak.

Ez a – címében meglehetősen szárazra (tényközlőre) sikerült – kötet ebben a tekintetben, véleményünk szerint, nagyon is jól teljesíti a körvonalazott (jogos) elvárásokat. Szakály recenzióit olvasva valóban feltámad a kíváncsiság: ezt (vagy azt) okvetlenül el kéne olvasni! Mert e recenziók szerzőjében megvan a képesség, hogy ne csak ismertessen, de irányítsa is a figyelmünket. Ehhez el tudja fogadtatni saját nézőpontját. Vagyis személyiségét, amelyen átszűri az olvasottakat. Szakály történészként objektív kell, hogy legyen, olvasóként megengedheti magának a személyességet – már azzal is, hogy mely könyveket vesz kézbe. E tekintetben nagyvonalú és befogadó, úgymond: „értékválasztási” alapon senkit sem rekeszt ki (sem szerzőt, sem művet), és ez hitelesíti ítéleteit is. Nem érezzük, hogy ránk erőltetné véleményét, noha nem hagy kétséget afelől, hogy van neki (mármint véleménye).

Jól példázza ezt, ahogy a Rákosi-korszak kitelepítéseiről, kényszermunka-intézkedéseiről vagy a „dicsőséges 133 nap” (tanácsköztársaság – ez ugye, egyfajta „lázadás”, hogy újabban nem írjuk nagybetűvel!?) szülő könyveket ismerteti. Az „Állami titok”. *Internálótáborok és kényszermunkatáborok Magyarországon, 1945–1953* című könyv ismertetésekor például „megengedi” magának a publicisztikus hangvételt is. „Az Állami titok” című könyv mondatai, a közreadott dokumentumok, az egyes történetek ezeket a leírtakat is előhozzák az olvasóból, mint ahogy azt is, hogy vajon miért nem volt elszámoltatás? Nem leszámolást kívánt a magyar társadalom többsége – ellentétben azzal, ahogy azt 1945 után az új hatalom tette –, hanem elszámoltatást. Elszámoltatást mindazon évtizedekről, amelyeket elvettek egy nemzet életéből, a hatalom kitartottjainak és gyakorlóinak megnevezését, hiteles rendszerváltoztatást.” Csak remélni merjük, hogy ezen Szakály olvasóinak többsége már csak azért sem lepődik meg, mert egyetért vele!

Azzal is csak egyetérteni lehet, amikor a *Horthy Miklós élete képekben* című, örömmel kézbe vett és alapvetően pozitívan értékelt könyv kapcsán (recenzióban kissé talán) hosszú hibalistával hívja fel a figyelmet a könyvek (mindenféle-fajta könyvek) szakmai lektorálásának fontosságára – elvégre is ezek a munkák az örökkévalóságnak készülnek; egy-egy hibás adat (név stb.) a könyvek által ugyanis „végleges” igazolást nyer. Ugyanez a jogos szigor érhető tetten a *Rendőrségi célkeresztben a szélsőjobb. Dr. Sombor-Schweinitzer József feljegyzése a szélsőjobbaldali mozgalmakról, 1932–1943* című könyv ismertetésének már a címében is: *Forrásközlés, illetlen nagyvonalúsággal*. (Igen, persze, a helyesírás, egyáltalán a nyelvhelyesség. De ezt már csak mi tesszük hozzá, és halkán. Hiszen ebben az új, internetes galaxisban ilyen „apróságokról” már nem illik beszélni...)

Egyfajta szakmai ethoszként is felfogható, amit Gereben Ferenc könyve kapcsán, annak szerzőjéről vet papírra Szakály Sándor („*Most minden valamire való férfinak itt a helye!*” *Egy első világháborús családi dokumentumgyűjtemény vallomásai, 1914–1918*): „A napjainkban egyre inkább teret nyerő felületesség, nagyvonalúság helyett ő még annak az iskolának a neveltje, amely arra tanított, hogy a történelemben a tényeknek is van jelentősége.”

Erről talán valóban nem volna szabad megfeledkeznünk, hogy... a történelemben a tényeknek (is?) van jelentőségük.

Szakály Sándor:

Könyvekről és szerzőikről – Recenziók, kritikák, 2005–2024
Facultas Cognoscendi Akadémia Alapítvány, Budapest, 2025

Rojkó Annamária:

AZ ÚJRA FELFEDEZETT SAVOYAI JENŐ

A SZERZŐRŐL:

Rojkó Annamária szerkesztő, újságíró, a Honvédségi Szemle felelős szerkesztője (ORCID: 0000-0003-2442-3051; MTMT: 10098481)

A gróf Savoyai Jenő (eredeti nevén Eugène-François de Savoie-Carignano) életét és pályáját ismerő kutatók számára 2025 és '26 egy-egy jubileumra emlékeztet. A jövő évben nem csupán Buda visszavívásának 340., hanem a keresztény seregeket vezető Savoyai halálának 290. évfordulójáról is megemlékezik Európa. Korának egyik legkiválóbb stratégiája és egyik legbefolyásosabb alakja katonaként, műgyűjtőként és dúsgazdag arisztokrataként máig ott él a franciák, a Habsburg Birodalom népei, az olaszok és a németalföldiek emlékezetében. A Honvédségi Szemle egy ausztriai kiállítás és egy, a Zrínyi Kiadó által frissen megjelent ifjúsági regény kapcsán hívja fel a figyelmet Savoyai Jenőre.

Háromszáz évvel ezelőtt Savoyai már katonai pályájának csúcán állt. Ez az évforduló kitűnő alkalom arra, hogy a múzeummal alakított ausztriai Schloss Hof kastélyegyüttes időszaki kiállítása felidézze pályáját.

Savoyai a korabeli bécsi nemesség által közkedvelt vadászterületnek számító Morva-mezőn fekvő Schloss Hof kastélyt 62 éves korában, 1725-ben vásárolta meg. A reneszánsz stílusú épületet Lucas von Hildebrandt építész tervei alapján átépíttette, és a homlokzat elé Anton Zinner kertészmérnök irányításával egy hét teraszról álló barokk kertet alakíttatott ki. A kastély északi részén uradalmi birtokot hoztak létre, amelynek fő célja a kastély gazdasági ellátása volt.

A herceg 1726-ban a kastélytól három kilométernyi távolságra fekvő Schloss Niederweiden épületét is megvásárolta. Savoyai az épületet Fischer von Erlach tervei alapján átépíttette vadászkastéllyá, amelynek környezetében vadasparkot létsítettek, valamint egy, a Schloss Hof kastélyba vezető sétányt alakítottak ki.

„SAVOYAI JENŐ – EMBER A HERCEG ÁLARCA MÖGÖTT”

A Schloss Hof és Niederweiden kastélyokban fenti címmel látható időszaki kiállítás Savoyai családi hátterére, karrierjének fordulataira, kapcsolatrendszerére, érdeklődési területeire és szenvedélyeire fókuszál.

A tárlat első, a „*Francia herceg, osztrák hadvezér, magyar nemes*” felirattal ellátott termében bemutatott festmények és tárgyak Savoyai Jenő származására fókuszálnak. A herceg 1663. október 18-án Párizsban, Soisson kastélyában született; az olasz eredetű Savoyai-ház francia Savoyen-Carignan-Soissons mellékágából származott, nagyszülei révén mind a Habsburg-uralkodóház spanyol ágával, mind a francia királyi házzal rokonságban állt. Az anyanyelve francia volt, de folyékonyan beszélt olaszul, spanyolul és németül is.

Anyai részről ősei feltörekvő újjagdagok voltak. Édesanyja a francia udvarban a későbbi XIV. Lajos francia királlyal nőtt fel, majd a király ágyasa is lett. Az udvarban betöltött kiemelkedő pozícióját nagybátyjának, Mazarin bíborosnak köszönhette.

A kastély második termében „*A hatalom bővületében – három császár szolgálatában*” címmel korabeli portrék ábrázolják a törekény alkatú, mindössze 152 cm magas Savoyait, akit a Napkirály papnak szánt. „Kis apát” volt a gúnyneve, ő azonban mindent megtett azért, hogy nagyapjához hasonlóan katonai pályára léphessen. Szolgálatára a francia udvarban nem tartottak igényt, ezért 1683 nyarán I. Lipót Habsburg császár szolgálatába állt. Karrierje tehetségével és ambícióival egyenes arányban ívelt felfelé. Negyvenévesen már hadvezérré nevezték ki. Nem riadt vissza a titkos diplomáciai eszközöktől, kiterjedt hírszerzői és bűvészi hálózattal rendelkezett.

1. kép Az időszaki kiállítás helyszíne Savoyai Jenő Schloss Hof-i kastélya

Forrás: schlosshof.at

Savoyai három Habsburg császár alatt szolgált, felemelkedése I. Lipót alatt kezdődött, és I. József rövid ideig tartó uralkodása alatt érte el legnagyobb politikai befolyásoló erejét. VI. Károly német római császár (III. Károly magyar király) udvarában azonban már a herceg ellenségeinek befolyása növekedett.

Savoyai magánéletét „*A Vénusz nélküli Mars*” című kiállítási blokk mutatja be. A herceg soha nem házasodott meg, két hölgygel azonban élete végéig baráti kapcsolatot ápol. Egyikük Eleonora Stratmann grófné volt, a másik annak sógornője, Batthyány Eleonóra grófné, a „szép Lori”. Különösen ez utóbbi állt hozzá közel, kedvelte szellemiségét, humorát, szívesebben beszélgetett vele, mint bárki mással.

Savoyai utód nélkül halt meg, örököse zárdában nevelkedett unokahúga, Anna Viktoria Savoyai-Soissons-i hercegnő lett. A hölgy 55 évesen kötött házasságot a nála 18 évvel

fiatalabb József Frigyes Szász-Hildburghauseni herceggel, akinek nászajándékkul ajándékozta Schloss Hof kastélyát. A férj pazarló életmódja miatt pár évvel később kénytelen volt eladni azt, így került a kastély 1770-ben Mária Terézia és férje, Lotaringiai Ferenc tulajdonába.

A filozófia és tudomány kedvelőjeként mutatja be Savoyait a kiállítás az „Egy jó barát” című önálló része. A herceg korának neves gondolkodóival állt kapcsolatban. *Jean-Baptiste Rousseau* nemcsak udvari könyvtárosa volt, hanem közeli barátja is. *Gottfried Wilhelm Leibniz* a könyvtár természettudományos könyveinek beszerzésében, valamint politikai kérdésekben segítette. *Voltaire* – bár sosem találkozott személyesen Savoyaival –, minden egyes művét azonnal megküldte a hercegnek, aki azokat nagy érdeklődéssel olvasta.

„A műgyűjtő” herceg korának egyik legjelentősebb mecénása volt. Utazásainak és hadjáratainak, valamint szintén művészetkedvelő, kiterjedt baráti körének köszönhetően a legtehetségesebb és legismertebb művészeknek adhatott megbízást. Az általa megrendelt épületek belső kialakítása is a kor kiemelkedő mestereinek munkáit dicsérik. Savoyai könyvtára 15 ezer nyomtatott és 237 kézírásos műből állt. Hatalmas könyvtára alapozta meg a bécsi Hofburgban található Osztrák Nemzeti Könyvtár gyűjteményét.

A kiállítás „A hős” címmel állít emléket a neves hadvezér csatáinak. Harcolt Bécs felmentésénél (1683), amiért a pápától aransarkantyú-rendet kapott. Ott volt az ún. szentendrei csatában. Buda visszavételekor (1686) kétszer is megsebesült, Belgrád 1688-as ostrománál súlyosabb sérülést szenvedett. 1697-ben őt nevezték ki a magyarországi hadak élére. A zentai csatában élete legnagyobb győzelmét aratta a törökkel szemben. A csata következményeként 1699-ben megkötetett a karlócai béke, amivel véget ért a török uralom a Magyar Királyság területén. 1703-tól Savoyai az udvari haditanács elnöke lett, és aktív részt vállalt a Rákóczi-szabadságharc elleni küzdelemben. 1717. augusztus 15-én ismét a török csapatokkal mérte össze erejét, amelyekre Belgrádnál megsemmisítő csapást sújtott. (A tárlaton látható többek között Savoyai páncélpajzsa, amelyen a befoltozott golyónyomok igazolják, hogy maga is aktív részese volt a harcoknak.)

A kiállítás további részeiben a látogatók a hadvezér sikereihez társuló anyagi felemelkedés javaival ismerkedhetnek meg. A tárlat „A harcok jutalma – a gazdasági háttér” címmel mutatja be, hogy Savoyai bevételei 1725 körül 300 ezer guldenre rúgtak, emellett számos épületet és területet kapott ajándékba az uralkodóktól. A herceg vagyonának jelentős részét a tulajdonában lévő épületeibe investálta. A bécsi Belvedere két kastélyát, valamint az ugyancsak a tulajdonában lévő Himmelfortgasse-en álló palotát Salomon Kleiner 140 darabos grafikai gyűjteményben örököltte meg.

A „Mindenkől a legjobbat” című tárlatfejezet bemutatja, hogy Schloss Hof kastélyát – annak ellenére, hogy nyári kastélynak épült –, drága diófából készült bútorokkal rendezték be, a falakat akantuszlevelekkel, kagylókkal díszített indiai pamutszövet borította. A kastély az intim elvonulás mellett pompás nyári ünnepek, születésnapok és vadászatok helyszínéül szolgált. A kiállítás rajzokon és festményeken, valamint néhány kölcsönzött használati tárgyon keresztül betekintést enged a bécsi kastélyok és a palota mellett a torinói kastély termeibe is. Egy terepszal segítségével megismerhető Savoyai teljes birodalma

2. kép A magyar látogatók számára készített kiállítás-kalauz

a magyarországi Csepel-szigettől Ráckeven és Budafokon át, a ma már Horvátországhoz tartozó békéscsaba, baranyavári és vörösmartoni kastélyokig is.

A KASTÉLY KÜLSŐ VILÁGA

Savoyai Jenő korában – a tulajdonában lévő – Belvedere, a Schloss Hof és a Schloss Niederweiden épületei mellett óriási jelentősége volt a barokk kertnek is. A herceg igazi botanikai ritkaságokat vásárolt, amelyeket modern melegekben ápolt. Savoyai Versailles mintájára egy saját állatkertet is létrehozott. A Schloss Hof elkerített kertrészeiben napjainkban is tartanak néhány különleges régi osztrák állatfajtát, és egy állatsimogató is várja a gyerekeket. A birtokon több kis tematikus konyhakert található különféle növényekkel.

A magyar határtól alig félórnyira található kastélyegyüttes időszaki kiállítása november 2-ig, 10 és 18 óra között látogatható. Részletes információk a schlosshof.at oldalon. A magyar nemzeti ünnepeken és minden hónap első vasárnapján 12 órakor és 14.30-kor magyar tárlatvezetéssel várják a látogatókat. Az időszaki kiállításról magyar nyelvű ismerető füzetet is kiadtak.

„ÉN, SAVOYAI JENŐ”

Az osztrák kiállítás és a Zrínyi Kiadó könyvújdonságának időzítése érdekes módon egybeesik. Az idei Ünnepi Könyvhétre jelent meg *Hahner Péter: Én, Savoyai Jenő* című ifjúsági regénye. Mintha a könyves műhelyben készültek volna a herceg életét bemutató tárlatra! Az eredetileg könyvtáros és magyar irodalom, majd történész szakon végzett, neves szerző (a Pécsi Tudományegyetem tanszékvezető docense, az MTA Filozófiai és Történettudományok Osztálya köztestületi tagja, a 17–18. századi francia királyi udvar kiváló ismerője) egyes szám első személyben, az idős Savoyai Jenő „bőrébe bújva” meséli el közel 200 oldalon keresztül a herceg kalandokban gazdag életét. A könyv a 12–14 éves korosztály számára íródott. Hahner Péter – aki élete egy szakaszában a Magyar Nagylexikon szócikkszerkesztőjeként is dolgozott –, ezúttal mindhárom hivatását kamatoztatva, adatgazdagon és mégis a célközönség nyelvén írta meg munkáját. A kötet sajátos műfaja a történelmi regény és az ismeretterjesztő mű elegye. Az első fejezet bevezető soraival kíváncsivá teszi a könyvet böngésző fiatalokat, akik a kötet olvasása közben nem csalódnak, ha eredetileg kalandregényre vágytak:

„Három császárt szolgáltam. Az egyik úgy bánt velem, mint az apám, a másik, mint a fivérem, a harmadik pedig, mint a gazdám – kezdi monológját a herceg. Mégis egy negyedik uralkodó szeszélye határozta meg a sorsomat. Furcsa történet ez. Tizenkilenc évesen a szeme közé néztem a föld leghatalmasabb királyának – s ettől kezdve csaknem egész életemben harcolnom kellett ellene. Pedig egyik bátyám keresztapja volt.

Ez a király már régóta halott, a trónon dédunokája ül, és én is elmúltam hetvenéves. Ő Saint-Denis székesegyházában nyugszik, Párizs mellett, én pedig hol bécsi, hol ráckevei kastélyomban várom, hogy lerőjäm azt az adósságot, amellyel valamennyien tartozunk Istennek. Úgy érzem, itt az ideje, hogy leírjam életem történetét – ha különösebb tanulságokkal nem is szolgálhat, annyit azért remélhetek, hogy nem lesz unalmas. Ne vegye dicsekvésnek, aki olvassa, de sok hírességgel találkoztam, és több sorsdöntő ütközetben vettem részt. Vegye inkább ígéretnek, s bizzon benne, hogy emlékirataim későbbi fejezetei jóval érdekesebbek lesznek az elsőknél, melyekben kénytelen vagyok önmagamról és családtagaimról írni.”

A kiadó a remek ötlettel Vadas Máté grafikust, ismert kép-regényrajzolókat kérte fel a kötet illusztrálására. (Vadas Máté – szerzőtársával, Becskei Gáborral – a szintén a Zrínyi Kiadó által gondozott *Zombor #1* című kiadvánnyal bekerült a legjobb magyar képregényt elismerő Futaki-díjért folyó verseny legesélyesebb jelöltjei közé. A díj győztesét lapzártánk után hirdetik ki.)

Az *En, Savoyai Jenő* című ifjúsági regény olvasói számára a Schloss Hof kastélyegyüttesben rendezett időszaki kiállítás anyaga még nagyobb élményt jelenthet. A kötet megvásárolható a Zrínyi Kiadó webshopjában (shop.hmzrinyi.hu).

3. kép *A Zrínyi Kiadó is a Savoyai-évfordulóra készül*

KONFERENCIA FELHÍVÁS – KATONATISZTI KARRIEREK

A HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, valamint a VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár 2025. október 13-án és 14-én, kétnapos tudományos konferenciát szervez, amelynek a témája a katonatiszti karrier, illetve a katonatiszti dinasztiák bemutatása.

A konferencia célja, hogy – történeti időhatár megjelölése nélkül – egyes, a kutatók által kiemelésre érdemes katonatiszti karrier, illetve dinasztiák kerüljenek fókuszba. A 2025. évi tudományos szimpóziumot egy konferenciasorozat első részének szánják a szervezők, ezért nemcsak a történészek, hanem levéltárosok, néprajzkutatók, irodalomtörténészek, régészek, sőt még akár orvosok, jogászok jelentkezését is várják, így adva interdiszciplinális jelleget a rendezvénynek.

A kétnapos konferencia helyszíne a VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár. A referátumok hossza 20 perc vetítési lehetőséggel, kizárólag magyar nyelven. A szervezők a konferencia előadásainak megjelentetését is tervezik; a tanulmányokat – később meghatározott közlési elvek alapján – 2026. május végéig várják.

A konferenciára történő jelentkezés határideje: 2025. augusztus 15. A jelentkezéseket az előadások címének megjelölésével és néhány soros tartalmi ismertetővel fogadják a zavodi.szilvia@gmail.com címen.

Gál Csaba ny. ezredes:

KATONAI ÉS HADITECHNIKAI HÍREK, INFORMÁCIÓK A NAGYVILÁGBÓL

A SZERZŐRŐL:

Gál Csaba ny. ezredes, katonai szakíró (ORCID: 0000-0003-3881-8054; MTMT: 10087274)

NORVÉGIA ÉS NAGY-BRITANNIA ERŐSÍTI A VÉDELMI EGYÜTTMŰKÖDÉST

A norvég kormány 2025. február 20-án kiadott közleménye szerint Nagy-Britannia és Norvégia erős védelmi és biztonsági kapcsolatokat ápol, együttműködésük hosszú múltra tekint vissza, és az közös stratégiai elképzeléseken alapul.¹ Ugyanazok a biztonsági kihívások, a növekvő fenyegetések, valamint a demokrácia és a jogállamiság melletti elkötelezettség jellemzik a két országot, valamint kulturális, történelmi, gazdasági és stratégiai kapocs is összeköti őket. A szorosabb védelmi együttműködés e partnerség egyik kulcsfontosságú építőköve. A két ország védelmi miniszterei aznapi norvégiai találkozásával megkezdődött a két nemzet közötti mélyreható, ambiciózus védelmi megállapodásra irányuló munka a védelem új korszakában, melynek keretében szorosabb ipari kapcsolatokat alakítanak ki, növelik képességeiket és megerősítik fegyveres erőiket. A legsürgetőbb közös feladat Ukrajna támogatása, amit rendíthetetlenül folytatni fognak, ameddig csak szükséges, többek között a tengeri képességek terén is. A kormányközlemény megállapítja, hogy miközben Oroszország illegális háborúja folytatódik Ukrajnában, az orosz agresszió Európa-szerte is növekszik. Oroszország hosszú évek óta folyamatosan fejleszti azokat a képességeket, amelyek kritikus nemzeti infrastruktúrákat vehetnek célba. A két ország felismerte, hogy Oroszország minden rendelkezésére álló eszközt hajlandó alkalmazni az európai kohézió és az Ukrajnának nyújtott támogatás aláásására, ezért azon fognak dolgozni, hogy fokozzák a kritikus tenger alatti infrastruktúrák védelmét és a hibrid fenyegetések elhárítására irányuló képességeiket.

LENGYELORSZÁG ÉS A BALTI ÁLLAMOK KILÉPNÉNEK EGY NEMZETKÖZI SZERZŐDÉSBŐL

2025. március 18-án Észtország, Lengyelország, Lettország és Litvánia védelmi miniszterei kijelentették, hogy az Oroszország általi fenyegetés miatt országaiknak ideje kilépniük az ottawai egyezményből, amely tiltja a gyalogsági aknáknak használatát és felhalmozását.² „Úgy véljük, hogy a jelenlegi biztonsági környezetben kiemelkedő fontosságú rugalmasságot és választási szabadságot kell biztosítanunk a védelmi erőink számára az új fegyverrendszerek és megoldások alkalmazására, és hogy megerősítsük a Szövetség keleti szárnyának

¹ Joint Statement on... 2025.

² Ferran 2025.

védelmét” – áll a közös közleményben. A civilek védelmére irányuló egyezményt 1997. szeptember 18-án fogadták el,³ és azt 133 nemzet írta alá. Az Amerikai Egyesült Államok az egyezménynek nem részese, mert támogatja, hogy Dél-Korea gyalogsági aknákat használjon a közte és Észak-Korea közötti demilitarizált övezetben, a Biden-kormányzat pedig gyalogsági aknákat is adott Ukrajnának, hogy segítse az orosz erők elleni védekezését. Hanno Pevkur, Észtország védelmi minisztere szerint sok függ attól, hogy mi lesz a béketárgyalások eredménye, de 500 ezer tapasztalt orosz katona valószínűleg nem akar majd visszatérni a havi 100 dolláros jövedelmet biztosító civil életbe. Két nappal később, március 20-án Paweł Bejda lengyel védelmi miniszterhelyettes bejelentette, hogy országa megkezdi a gyalogsági aknák gyártását, hogy megvédje az Oroszországgal és Fehéroroszországgal közös határait.⁴ A lengyel haderőnek „*akár egymillió*” darab aknára is szüksége lehet, az aknákat pedig Lengyelországban kell legyártani, amihez növelni szükséges a hadiipar kapacitását. Władysław Kosiniak-Kamysz lengyel miniszterelnök-helyettes szerint az egyezményből történő kilépés folyamata az ország kabinetjét, parlamentjét és elnökét is érinti, majd az ENSZ-hez intézett értesítéssel zárul, melyet követően a kilépési eljárás mintegy hat hónapot vehet igénybe.

ÁTALAKULÓBAN A GÖRÖG KATONAI DOKTRÍNA

2025. április 2-án Nikosz Dendiász görög védelmi miniszter bejelentette, hogy az elkövetkező évtizedben 25 milliárd eurót fognak fordítani arra, hogy a haderőt a korszerű csúcstechnológiás hadviselési technológiákhoz igazítsák.⁵ A korszerűsítés az „Achilles-pajzs” elnevezésű tervezett légvédelmi rendszer köré fog koncentrálni, amely elsősorban a szomszédos Törökországgal fennálló feszültségek kezelésére irányul. Görögország a hagyományos védelmi rendszerekről egy csúcstechnológiás, hálózatba kapcsolt rendszer stratégiájára tér át, amelynek középpontjában mobil, mesterséges intelligencia által támogatott rakétarendszerek, dróntechnológiák és fejlett vezetési központok állnak. A tervben szerepel a katonák egyéni felszerelésének korszerűsítése is, ellátásuk különböző érzékelőkkel és kommunikációs rendszerekkel, közöttük műholdas kapcsolatot biztosító eszközökkel, amelyek jelentős szerepet kaphatnak harci körülmények között. A védelmi miniszter szerint a terv megvalósítása az ország számára létkérdés, emellett a védelmi megközelítés, illetve a doktrína teljes megváltoztatása is szükséges, mert így elmozdulnak a hagyományos gondolkodásmódtól, miszerint az Égei-tengert csak a flotta védi. Tervben van a helyi technológiai *start-upok* fokozott mértékű bevonása és a személyi állomány jelentős átszervezése is – egyes szervezetek összevonása, az alulhasznosított bázisok bezárása és a túlméretes parancsnoki struktúra kezelése. A modernizációs törekvés – amelyet a 2010–2018 közötti pénzügyi válság alatt évekig tartó védelmi megszorítások után indítottak el –, a haderő valamennyi ágára kiterjed, és az Amerikai Egyesült Államokkal, Franciaországgal és Izraellel történő együttműködésre összpontosít.

³ 1998. évi X. tv.

⁴ Adamowski 2025.

⁵ Gatopoulos 2025.

SVÁJC NÉMET LÉGVÉDELMI RENDSZEREK VÁSÁRLÁSÁT TERVEZI

2025. április 11-én Svájc védelmi beszerzési hivatala, az Armasuisse bejelentette, hogy a német Diehl Defence hadiipari vállalattal előrehaladott tárgyalást folytat négy vagy öt IRIS-T SLM közepes hatótávolságú légvédelmi rendszer vásárlásáról. A szerződést várhatóan 2025 harmadik negyedévében írják alá, és a beszerzésre az európai Égi Pajzs kezdeményezés részeként kerül sor, melyhez az ország 2024 októberében csatlakozott 15. résztvevőként. A svájci törvényhozók tavaly 660 millió svájci frankos hitelgaranciát hagytak jóvá a közepes hatótávolságú légvédelemre a 2024-es fegyverkezési program keretében, mert az ukrainai városok elleni rendszeres rakéta- és dróntámadások felhívták a figyelmet arra, hogy a polgári és a katonai célpontokat meg kell védeni a légi fenyegetésekkel szemben. Az új eszközök beépülnek a svájci integrált légvédelembe. Az Armasuisse 2025. március 31. és április 11. között tesztelte a német Hensoldt vállalat TRML-4D légvédelmi radarját is, ezzel újabb lépést tett a beszerzési folyamatban. A radar tulajdonságait a Diehl és a Hensoldt cégekkel közösen tesztelték a sajátos svájci domborzati viszonyokra, többek között PC-12 Pilatus, F/A-18 repülőgépek és helikopterek felderítésére. A tesztek során vizsgálták a frekvenciakompatibilitást is a polgári rendszerekkel, például az időjárás-radarokkal. Az IRIS-T SLM felhasználói közé tartozik Németország és Ukrajna, Lettország 2023 novemberében rendelte meg, Szlovénia és Bulgária pedig 2024-ben. Egy rendszer jellemzően egy tűzvezető egységet, egy radar-egységet és több rakétaindítót tartalmaz.

ÚJ TÖRÖK-EGYIPTOMI HADIIPARI EGYÜTTMŰKÖDÉS

Március 26-án a török Havelsan hadiipari vállalat bejelentette, hogy Egyiptomban, a Kader gyárral együttműködve, hamarosan személyzet nélküli szárazföldi járművet (UGV⁶) fognak gyártani, ami elemzők szerint az Ankara és Kairó közötti kapcsolatok elmélyülésének a jele.⁷ A jármű nem a Havelsan által fejlesztett és 2021-ben bemutatott Barkan⁸ UGV lesz, hanem egy Egyiptom régiójára szánt konstrukció. A közös fejlesztésű UGV prototípusát a 2025 szeptemberében megrendezendő egyiptomi védelmi expóra, az EDEX-re tervezik elkészíteni, a fejlesztését áprilisban kezdték el. Az UGV-k még viszonylag új technológiának számítanak a Közel-Keleten, és ez az együttműködés lendületet adhat Egyiptom katonai diverzifikációs törekvéseinek. Emellett Kairó egy újabb NATO-partnert kap egy olyan haditechnikai rendszer kifejlesztéséhez, amely egyre vonzóbbá válik azok számára, akik egy harci feladat végrehajtása során szeretnék minimalizálni a saját veszteségeiket. Törökország és Egyiptom 2023 márciusában állapodott meg a kapcsolatok normalizálásáról az egy év-tizeddel korábbi szakítás után, amikor egy kairói puccs eltávolította a Törökország által támogatott egyiptomi elnököt, Muhammad Morszit.

ÚJ-ZÉLAND MEGDUPLÁZZA VÉDELMI KIADÁSAIT

Új-Zéland sokáig keveset költött védelemre, de 2025. április 7-én Christopher Luxon miniszterelnök egy nyilatkozatában bemutatta konzervatív kormánya friss védelmi tervét, amely szerint az ország a következő nyolc évben megduplázza a védelmi kiadásokat, és az

⁶ Unmanned Ground Vehicle.

⁷ Helou 2025.

⁸ Barkan – Autonomous UGV...

első négy évben mintegy ötmilliárd USD értékben új kiadást vállal.⁹ A globális feszültségek rohamosan nőnek, és Új-Zéland jelenlegi védelmi kiadásai alig haladják meg a GDP 1%-át, de azokat 2% fölé kell emelni. A tervet két évente felülvizsgálják, a jelenleg tervezett kiadásnövelés a finanszírozásnak az alsó határa, nem pedig a felső. A védelmi tervet kísérő dokumentumok alapján a kiadások növelésének fő oka Kína stratégiai céljainak magabiztos követése az indiai–csendes-óceáni térségben. „*Különös aggodalomra ad okot Kína katonai képességének gyors és átláthatatlan növekedése.*” Judith Collins védelmi miniszter szerint a távolság már nem ad védelmet a szigetország számára sem a térség felé küldött interkontinentális ballisztikus rakétáktól, sem pedig attól, ha hatalmas csapásmérő képességgel rendelkező hajók jelennek meg a „hátsó udvarban”. Az ország védelme erősítésének igényét az is indokolja, hogy a tőle mintegy 1000 km-re található társult állama, a Cook-szigetek kül- és hadügyét is Wellingtonban intézik. Az egyik fejlesztési irány a haditengerészet képességeinek a javítását célozza meg, hiszen a flotta hajói többségének tervezett maradék élettartama tíz év körüli, ráadásul nagyon vegyes összetételű, öt osztályban nyolc hajóból áll, amelyek számos szempontból egyedi tervezésűek. A fejlesztési listán szerepel a tengeri felderítési képesség jelentős javítása is, amihez személyzet nélküli hajók és repülőgépek beszerzése is szükséges. Nem maradhat el a haderő kommunikációs hálózatának fejlesztése és a kiberbiztonsági képességek javítása sem.

KATONAI MŰHOLDOK ÜZEMANYAG-UTÁNTÖLTÉSE

Az amerikai Űrerők Parancsnoksága a keringési pályán lévő katonai műholdak üzemanyag-al történő utántöltését célzó kísérletek felgyorsításáról döntött, és ennek érdekében három szerződést kötött: kettőt a Northrop Grumman és egyet az Astroscale US vállalattal.¹⁰ Philip Garrant altábornagy, az Űrrendszerek Parancsnoksága (Space Systems Command – SSC) parancsnoka szerint a szolgálat szorosan együttműködik a Légierő Kutatási Laboratóriumával és az iparral annak feltárásán, hogy a koncepciónak van-e elég katonai haszna ahhoz, hogy most vagy a jövőben komoly beruházást indokoljon. Vannak olyan műholdak, amelyek alig képesek manőverezni, mert csak korlátozottan vagy egyáltalán nem képesek üzemanyag-utántöltésre. Ezek manőverezése biztosítható egy másik műhoddal történő összekapcsolással és energiaátadással vagy üzemanyag-utántöltéssel. Egy műholdnak képesnek kell lennie arra, hogy a célponthoz vagy a védendő nagy értékű eszközhöz manőverezzen. A program célja alapvetően a közel geoszinkron pályán keringő, az űrbéli helyzetet figyelő programban (Geosynchronous Space Situational Awareness Program – GSSAP) részt vevő műholdak ellátása üzemanyaggal – például hidrazinnal – és más eszközökkel, hogy azok hatékonyan és hosszabb ideig szerezhessenek információt más államok műholdjairól, akár megközelítve őket. Ezt tette például 2022 júniusában az USA 207 jelzésű műhold, amikor röviddel pályára állításuk után megközelített két kínai műholdat, hogy képeket készítsen róluk, ráadásul úgy helyezkedve, hogy azok napsütésben legyenek.¹¹

⁹ Clark 2025.

¹⁰ Hitchens 2025.

¹¹ Werner 2022.

AMERIKAI KATONANŐ SIKERE A RANGEREK VERSENYÉN

Az Amerikai Egyesült Államok szárazföldi csapatainak rangerei közé 2015 előtt nem kerülhettek be nők, abban az évben viszont ketten is befejezték a nem könnyű kiképzést, illetve tanfolyamot.¹² Ezt követően, még abban az évben engedélyezték nők számára is a harci beosztások betöltését. Tíz évvel később, a 2025 áprilisában a legjobb rangerek számára évente megrendezett versenyen először indult nő egy kétfős csapat egyik tagjaként. A háromnapos kimerítő erőpróba során az 52-ből több pár különböző okok miatt feladta a versenyt, a döntőbe 16 pár jutott. A Gabrielle White főhadnagy és Seth Deltenre százados alkotta páros végül a 14. helyen végzett. A verseny kiírása szerint a rangereknek több mint 100 km-t kellett megtenniük a három nap alatt, kevés pihenéssel. Ezalatt a versenyzők helikopteres küldetéseket, fizikai alkalmassági teszteket, szárazföldi navigációs feladatokat, fegyverhasználatot, akadálypályát és egyéb teszteket teljesítettek. White főhadnagy 25 éves, afroamerikai származású, 2021 májusában végezte el a West Point Katonai Akadémiát, egy évvel később pedig letette a ranger vizsgát. A katonai magazinban megjelent cikk szerzője kiemeli, hogy a korábbi években a főhadnagy teljesítménye – vagyis a történelmi elsősége – nagy sajtóvisszhangot váltott volna ki, ami az idén nem történt meg. Az elmúlt tíz évben összesen 154 katonanő végezte el a ranger iskolát.

NORVÉGIA TOVÁBB ERŐSÍTI VÉDELMI KÉPESSÉGEIT

A 2025. április 4-én nyilvánosságra került norvég kormányzati javaslat szerint a haderő csaknem megduplázza önjáró tűzérési eszközeinek a számát, mivel további 24 darab K9 típusú önjáró tarack beszerzését tervezik a dél-koreai Hanwha Aerospace vállalatól 5,65 milliárd norvég koronáért (mintegy 535 millió dollárért).¹³ A beszerzendő 155 mm-es tűzérési eszközök az ország északi térségének védelmére felállítandó Finnmark dandár állományába kerülnek. A beszerzési terv egy 17 milliárd koronás kiadási javaslat része, amely újabb tengeri aknamentesítési képességek megvalósítását, új katonai teherautók beszerzését és létesítményekre fordítandó kiadásokat is tartalmaz. Norvégia korábban már vásárolt 28 darab K9-es tarackot és 14 darab K10-es lőszerutántöltő járművet, így a kormány a gyártóval kötött előző szerződésben foglalt opciót fogja lehívni a további beszerzésre. A beszerzések végrehajtásához szükséges a norvég parlament – Storting – jóváhagyása, bár az ilyen jelentős beruházások szükségesek az ország védelmi képességének megerősítéséhez, összhangban a kormány által 2024 októberében bemutatott hosszú távú tervben foglalt törekvésekkel.

JÉGTÖRŐK AZ AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOKNAK

Donald Trump amerikai elnök 2025 januárjában kifejezte érdeklődését 40 új jégtörő hajó beszerzése iránt az amerikai Parti Őrség számára, ezt követően finn és kanadai hajógyárak is tettek különböző ajánlatokat jó üzletek reményében.¹⁴ A kérdés, hogy Washington mit értekel többre: a jégtörők mielőbbi beszerzését vagy a szuverén hajógyártó ipara fejlesztését. Alexander Stubb finn elnök márciusban az amerikai partnerénél tett látogatása előtt remélte, hogy „a jégtörő-diplomácia segíteni fogja Finnországot abban, hogy jó kapcsolatokat

¹² Baldor 2025.

¹³ Ruitenbergh 2025.

¹⁴ Gosselin-Malo 2025.

tartson fenn az Amerikai Egyesült Államokkal és Trumppal”. David Hargreaves, a Seaspan hajózási vállalat egyik vezetője szerint a finn hajógyárak készen állnak jégtörők építésére amerikai megrendelésre, de az is felmerült, hogy az amerikai hajógyárak megvásárolhatják a terveket, hogy ők építsék meg a hajókat, mert képesek lennének rá. Az amerikai törvények értelmében a Parti Őrség hajóit, illetve főbb alkatrészeinek többségét amerikai hajógyárakban kell megépíteni a nemzeti iparágak támogatása és a nemzetbiztonság erősítése érdekében. Az elnök azonban engedélyezhet kivételeket, ugyanis határozott elképzelése, hogy a jégtörőket minél előbb át kell adni, mert a jelenleg üzemeltetett hajók üzemideje hamarosan lejár, ugyanakkor szükséges a nemzeti hajóépítési képességek javítása is, ami viszont jelentős időt vesz igénybe. Nem kizárt, hogy Washington egy köztes stratégiát választ, és néhány jégtörőt vásárol Finnországtól, hogy gyorsabban hozzájusson azokhoz, és ezzel párhuzamosan elkezdje a hajók otthoni építését is. Trump 40 új hajóról beszél, a Parti Őrség 2023-as elemzése szerint elég lenne nyolc-kilenc jégtörő, fele-fele arányban nehéz, illetve közepes hajó a sarkvidéki feladatok hatékony ellátásához. Hargreaves szerint a kanadai hajógyárakat nagyrészt megkímélték a felmerült gazdasági feszültségektől, és a két szomszéd között továbbra is fennáll a közös munka. Az amerikai igény Kanada számára is üzleti lehetőséget teremt, akár a hajóépítésben, akár a technológia átadásában. Várható, hogy a 2024. július 11-én Washingtonban a három ország által létrehozott ICE¹⁵ paktum keretében mielőbb sikerül teljesíteni a Parti Őrség megfelelő jégtörőkkel történő ellátását, ami fontos az Északi-sarkvidékért folytatott nemzetközi versenyben.

KOLUMBIA IS A GRIPENT VÁLASZTOTTA

2025. április 2-án Gustavo Petro kolumbiai elnök bejelentette, hogy az 1980-as évek végétől szolgálatban álló, immár előregedett izraeli Kfir vadászpilóta nélküli repülőgépeket svéd JAS39 Gripen típusúakkal fogják felváltani, és erről a szándéknyilatkozatot is aláírták.¹⁶ A tárgyalások a Saab céggel még folyamatban vannak, így az üzlet várható volumenéről nincs információ. A beszerzendő repülőgépek száma sincs még rögzítve, előzetesen a hírek 16–24 darabról szóltak. A Kfir repülőgépek műszaki kiszolgálása logisztikai nehézségekkel jár, ugyanis azt csak izraeli cégek végezhetik, de a gázai háború miatt Kolumbia megszakította a diplomáciai kapcsolatokat Izraellel. A légierő állományában jelenleg 22 darab Kfir van, azok korábban jelentős szerepet játszottak a kormánycsapatok ellen harcoló gerillacsoportok meggyengítésében, ami 2016-ban elvezetett azok demobilizálásához és a békés rendezéshez. Az átállás a Gripenre feltehetően fokozatosan fog történni, hogy az ország légvédelme folyamatosan biztosítható legyen. Brazília után Kolumbia lesz a második dél-amerikai ország, amely a svéd repülőgépet üzemelteti, és ez az üzleti siker jelentős lökést adhat a Saab számára, hogy további országokban adhassa el ezt a sikertermékét.

AUSZTRÁLIÁNAK LOPAKODÓ BOMBÁZÓ-REPÜLŐGÉPEKRE LENNE SZÜKSÉGE?

Kína nemrég körbehajózta Ausztráliát, ami rávilágított arra, hogy sürgősen szükség van Ausztrália légi és tengeri megközelítési útvonalainak hatékonyabb védelmére.¹⁷ Bármilyen

¹⁵ Icebreaker Collaboration Effort – Jégtörő együttműködés erősítés.

¹⁶ Colombia to replace Kfirs... 2025.

¹⁷ Graham–Cohen 2025.

hatékonyak is a nukleáris tengeralattjárók, az Ausztrália, Nagy-Britannia és az Amerikai Egyesült Államok együttműködése keretében épülő első ausztrál hajók legkorábban hét év múlva érkeznek meg. A légierő azonban jó helyzetben van ahhoz, hogy betöltsse Ausztrália nagy hatótávolságú csapásmérő képességének hiányát, hiszen a tengeralattjárókkal és a hajókkal szemben egyértelmű előnyei vannak a tengeri csapásmérő szerepkörben is. Ausztráliának az F-111 Aardvark típusú repülőgépek 2010-es kivonása óta nincs bombázó-repülőgépe. Ausztrál elemzők¹⁸ szerint az országnak szüksége lenne B-2A Spirit típusú amerikai lopakodó bombázókra, hogy növelhesse elrettentő- és harci képességeit, elsősorban Kína stratégiai kihívását szem előtt tartva. A Spirit a hatótávolság, a hasznos teher és az önálló platform túlélőképessége alapján kiválóan alkalmas lehet Ausztrália képességigényeinek kielégítésére. Nyilvánvaló azonban, hogy komoly akadályokat kellene elhárítani a repülőgép beszerzéséhez. Az Amerikai Egyesült Államok eddig soha nem fontolgatta a Spirit exportálását, tekintettel a korlátozott darabszámmra (18 darab maradt a típusból) és a szabadalmaztatott technológiára. Ausztráliának súlyos milliárdokba kerülne néhány repülőgép beszerzése. A repülőgép alkalmas nukleáris fegyverek célba juttatására is, de a jelenlegi ausztrál törvények tiltják ilyen fegyverek birtoklását. A Trump-kormányzat ausztrál kritikusai egy ilyen beszerzést a jelenlegi bizonytalan kapcsolatok miatt vakmerőségnek minősítenének. Az idézett szakértők azonban optimisták, és cikkükben felvázolják a lehetőségeket.

EGYÉB HÍREK RÖVIDEN

2025. április 2-án több helyen módosították az amerikai légierő szabályzatát, és az egyik módosítás szerint a várandós nők – pilóták és egyéb repülési feladatokat végzők – nem repülhetnek az első trimeszter alatt, szemben a 2022-től érvényben lévő eddigi szabállyal, mely szerint külön engedéllyel a várandósság 28. hetéig ezt megtehették. Az új szabályozás alapján azonban a várandós nők az első trimeszter (amikor a vetélés kockázata a legnagyobb) letelte után kérhetik repülésük engedélyezését a 32. hétig. <https://taskandpurpose.com/news/air-force-pregnancy-policy/> (Letöltés időpontja: 2025. 04. 05.)

2025. április 3-án a dél-koreai Hanwha Aerospace vállalat bejelentette, hogy az elmélyülő hadiipari együttműködés keretében Indiával 253 millió dolláros szerződést kötött – a 2017-es megállapodás folytatásaként – újabb 100 darab K9 Vajra-T 155 mm-es önjáró tarack licence alapján történő gyártására. Az indiai Larsen & Toubro cégcsoport az új megállapodás alapján a hazai beépített alkatrészek, rendszerek stb. értékét a korábbi 50%-ról 60%-ra fogja növelni. <https://breakingdefense.com/2025/04/india-to-double-hanwha-self-propelled-howitzer-buy-will-manufacture-locally/> (Letöltés időpontja: 2025. 04. 09.)

2025. április 9-én Pál Jonson svéd védelmi miniszter a BAE Systems Bofors Karlskogában lévő gyárában bejelentette, hogy országa 18 darab új Archer 155 mm önjáró tarackot adományoz Ukrajnának egy tűzérési csomag részeként. A csomag – többek között – öt tűzérfelderítő radarrendszert is tartalmaz majd, és ez az adomány lesz az eddigi legjelentősebb, mert a 2026-ban leszállításra tervezett eszközök összértéke várhatóan eléri a 300 millió dol-

¹⁸ A szemlézett cikk szerzői, akik az Ausztrál Stratégiapolitikai Intézet (Australian Strategy Policy Institute – ASPI) munkatársai.

lárt. <https://armyrecognition.com/news/army-news/2025/sweden-orders-18-new-archer-self-propelled-howitzers-from-bac-systems-as-part-of-largest-military-aid-package-to-ukraine> (Letöltés időpontja: 2025. 04. 15.)

2025. április 10-én Prabowo Subianto indonéz elnök – miután Ankarában találkozott Recep Tayyip Erdoğan elnökkel – kijelentette, hogy országát érdekli Törökország 5. generációs harci repülőgépének (Kaan) a fejlesztési programja, továbbá szeretne részt venni egy tengeralattjáró közös fejlesztésében is. <https://breakingdefense.com/2025/04/indonesia-eyes-joining-turkish-5th-generation-fighter-jet-program-kaan/> (Letöltés időpontja: 2025. 04. 14.)

2025. április 13-án megérkezett Bulgáriába az első, legújabb változatú F–16V típusú vadászrepülőgép – Európában eddig csak Szlovákia rendszeresítette ezt a változatot –, abból a nyolcból, amelynek beérkezése 2025-ben várható. A későbbiekben a bolgár légierő további nyolc ilyen repülőgépet kap, hogy több mint 30 év után új repülőgépekkel javíthassák a légierő képességeit, illetve kivonhassák a hadrendből a szovjet korból maradt tíz darab MiG–29 és öt Szu–25 típusú repülőgépet. <https://www.flightglobal.com/first-f-16v-arrives-in-bulgaria/162613.article> (Letöltés időpontja: 2025. 04. 15.)

2025. április 19-én a japán Tengerészeti Önvédelmi Erők két hadihajója – egy aknamentesítő és annak támogató hajója – háromnapos kikötőlátogatásra érkezett a kambodzsai Ream kikötőjébe, ahol külföldi hadihajó még nem tartózkodott azóta, hogy a bázist Kína támogatásával jelentősen kibővítették. Az Amerikai Egyesült Államok és mások aggódnak, hogy a bázis a kínai haderő egyik központjává válhat, és a kambodzsai kormány feltehetően a diplomáciai egyensúly megteremtése érdekében elsőként Japánból, az Amerikai Egyesült Államok szövetségesétől fogadott ott látogatókat. <https://www.japantimes.co.jp/news/2025/04/19/japan/msdf-ships-cambodia/> (Letöltés időpontja: 2025. 04. 20.)

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 1998. évi X. törvény a „Gyalogsági aknák alkalmazásának, felhalmozásának, gyártásának és átadásának betiltásáról, illetőleg megsemmisítéséről” szóló Egyezmény megerősítéséről és kihirdetéséről. Jogtár. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99800010.tv> (Letöltés időpontja: 2025. 04. 06.)
- Adamowski, Jaroslaw: *Poland eyes 1 million landmines for borders with Belarus, Russia*. Defense News, 2025. 03. 27. <https://www.defensenews.com/global/europe/2025/03/20/poland-eyes-1-million-landmines-for-borders-with-belarus-russia/> (Letöltés időpontja: 2025. 03. 25.)
- Baldor, Lolita C.: *Soldier becomes first woman to compete in Best Ranger Competition*. Military Times, 2025. 04. 14. <https://www.militarytimes.com/news/your-army/2025/04/14/soldier-becomes-first-woman-to-compete-in-best-ranger-competition/> (Letöltés időpontja: 2025. 04. 15.)
- Barkan – *Autonomous UGV*. Havelsan. <https://www.havelsan.com/en/products/barkan-autonomous-ugv> (Letöltés időpontja: 2025. 04. 05.)
- Clark, Colin: *New Zealand pledges to double defense spending to modernize ships, surveillance, networks*. Breaking Defense, 2025. 04. 09. <https://breakingdefense.com/2025/04/new-zealand-pledges-to-double-defense-spending-to-modernize-ships-surveillance-networks/> (Letöltés időpontja: 2025. 04. 13.)

- *Colombia to replace Kfirs with Sweden's SAAB Gripen fighter jet.* The City Paper Bogotá, 2025. 04. 03. <https://thecitypaperbogota.com/business/colombia-to-replace-kfirs-with-swedens-saab-glipen-fighter-jet/> (Letöltés időpontja: 2025. 04. 19.)
- Ferran, Lee: *Citing Russian threat, Baltic and Polish defense ministers want out of anti-landmine treaty.* Breaking Defense, 2025. 03. 18. <https://breakingdefense.com/2025/03/citing-russian-threat-baltic-and-polish-defense-ministers-want-out-of-anti-landmine-treaty/> (Letöltés időpontja: 2025. 03. 22.)
- Gatopoulos, Derek: *Greece vows \$27B on defense overhaul centered on high-tech warfare.* Defense News, 2025. 04. 03. <https://www.defensenews.com/global/europe/2025/04/02/greece-vows-27b-on-defense-overhaul-centered-on-high-tech-warfare/> (Letöltés időpontja: 2025. 04. 09.)
- Gosselin-Malo, Elisabeth: *Canada, Finland tout different paths of 'icebreaker diplomacy' with US.* Defense News, 2025. 04. 14. <https://www.defensenews.com/global/europe/2025/04/14/canada-finland-tout-different-paths-of-icebreaker-diplomacy-with-us/> (Letöltés időpontja: 2025. 04. 15.)
- Graham, Euan – Cohen, Linus: *Australia should talk to Washington about buying B-2 stealth bombers.* Breaking Defense, 2025. 04. 16. <https://breakingdefense.com/2025/04/australia-should-talk-to-washington-about-buying-b-2-stealth-bombers/> (Letöltés időpontja: 2025. 04. 19.)
- Helou, Agnes: *Turkish, Egyptian firms team up on unmanned ground vehicle project.* Breaking Defense, 2025. 03. 05. <https://breakingdefense.com/2025/03/turkish-egyptian-firms-team-up-on-unmanned-ground-vehicle-project/> (Letöltés időpontja: 2025. 04. 05.)
- Hitchens, Theresa: *Space Force picks up pace of on-orbit refueling experiments.* Breaking Defense, 2025. 04. 11. <https://breakingdefense.com/2025/04/space-force-picks-up-pace-of-on-orbit-refueling-experiments/> (Letöltés időpontja: 2025. 04. 13.)
- *Joint Statement on Enhanced Defence Cooperation between Norway and the United Kingdom In-Depth Coverage.* Government of Norway, 2025. 02. 20. <https://www.globalsecurity.org/military/library/news/2025/02/mil-250220-govno01.htm> (Letöltés időpontja: 2025. 02. 25.)
- Ruitenbergh, Rudy: *Norway to nearly double its K9 howitzer fleet for around \$534 million.* Defense News, 2025. 04. 04. <https://www.defensenews.com/global/europe/2025/04/04/norway-to-nearly-double-its-k9-howitzer-fleet-for-around-534-million/> (Letöltés időpontja: 2025. 04. 09.)
- Werner, Debra: *An In-Orbit Game of Cat and Mouse: Close approaches prompt calls for communications and norms.* Space News, 2022. 06. 16. <https://spacenews.com/an-in-orbit-game-of-cat-and-mouse-close-approaches-prompt-calls-for-communications-and-norms/> (Letöltés időpontja: 2025. 04. 14.)

ABSTRACT

MILITARY ORGANISATION AND FORCE DEVELOPMENT

Col. Gábor Zoltán Bárány: *The transformation systems of the Hungarian Defence Forces* 3

Transformation in military organisations is a comprehensive process of adapting organisational structures, capabilities, strategies, and cultures to constantly changing security challenges, new technological developments, strategic and tactical requirements. Transformation following changes in the security environment is usually a long, comprehensive process that never ends. The aim of such changes is to enable military forces to effectively respond to challenges, adapt more rapidly, and ensure better co-operation at different levels and in different domains. In the transformation of military organisations, there is an increasing emphasis on more flexible and rapid decision-making mechanisms alongside traditional, hierarchical structures. Technological developments and innovations are key promoters of modern military transformation as it is essential for militaries to keep pace with a rapidly changing technological environment. New technologies can not only increase the effectiveness of warfare but can also bring about a fundamental transformation of military strategies, organisations, and operations. For the implementation of the transformation of the Hungarian Defence Forces, an organisation has been established to manage the transformation activities of the armed forces, to manage the tasks related to the development of experience and doctrine, to define the capability development guidelines, and to manage and supervise these tasks at the level of the HDF.

Keywords: transformation, organisational renewal, capacity building, adaptation

About the author: Colonel Gábor Zoltán Bárány is the acting commander of the Hungarian Defence Forces Modernization and Transformation Command, and vice president of the Association of Hungarian Military Science, responsible for HDF/MoD relations (ORCID: 0009-0000-7311-500X; MTMT: 10098744)

Maj. László Bálint: *Rules of engagement – frameworks and opportunities from a commander's perspective* 15

Military operations have always been carried out in a regulated framework. These frameworks can be international agreements, laws, or – regardless of these – even some other rules set subjectively by a warlord. The purpose of this study is to examine professionally the rules of engagement of national military power, corresponding with the international law. A terminological specification is followed by an introduction of two regulation samples providing a foundation for developing Rules of Engagement (ROE), then the commanders' opportunities for accomplishing their assigned missions within the given framework are examined, including the options they have to modify the framework.

Keywords: Rules of Engagement, ROE, regulations, operation, framework, commander

About the author: Major László Bálint, Senior Officer, Ministry of Defence, Cabinet of Minister, Department of Military Liaison (ORCID: 0000-0002-6140-2711; MTMT: 10087126)

Patrik Seprényi: *The theory of nuclear war – destruction and intimidation* 28

Since the outbreak of the Russo-Ukrainian war, threats involving nuclear weapons have multiplied. However, even before 2022, the system of agreements aimed at limiting or eliminating nuclear weapons was already showing signs of strain. In light of this, coupled with the intensification of the technological arms race and the growing tensions in international relations, the prospect of another world war – or even one fought with nuclear weapons – has become a daily topic of concern. This article aims to explore the potential consequences of such a devastating conflict, its theoretical underpinnings, and the human factors that may influence the likelihood of deploying nuclear weapons.

Keywords: nuclear weapons, deterrence, Russo-Ukrainian war, destruction, MAD-doctrine

About the author: Patrik Seprényi, PhD student, Doctoral School of Military Science, Ludovika University of Public Service (ORCID: 0000-0003-1223-4245; MTMT: 10087472)

COMMAND, PREPARATION

Maj. Gábor Mátés (Nat. Police): *The ideal conditions for action tactics education* 39

The article presents the ideal conditions for the education of action tactics, which provide assistance for the education and training of both police officers and soldiers. These conditions stem from the results of domestic and foreign research as well as from the author's personal experiences in education. The ideal conditions mean the perfect realization of the conditions that enable the most effective training of action tactics. Action tactics education currently taking place in any specific institution dealing with the training of law enforcement officers or soldiers is not the subject of an examination.

Keywords: action tactics, education, condition, teacher, student

About the author: Major Gábor Mátés, Chief Instructor, PhD student, Ludovika University of Public Service, Faculty of Law Enforcement, Institute of Law Enforcement Training and Education (ORCID: 0000-0003-2282-8696; MTMT: 10067734)

MILITARY HISTORY

Col. Péter Remes, MD: *Aerospace medical cooperation of the Warsaw Pact member states (1955–1970)* 49

During the Cold War, the Medical Scientific Council of the Hungarian People's Army, the Warsaw Pact Aerospace Medical Conferences, and the Permanent Working Group on Medical Biology of the international Intercosmos Council coordinated the scientific research of the socialist countries. This study makes an attempt to scientifically process the documents of the aerospace medical cooperation. The research participants, as well as the quest for domestic and international events, may serve as a source for military science research. The first part of the study includes the contemporary researchers of aerospace medicine and the topics of their work from the beginning of the cooperation until 1970. Since few documents have been found about the beginning of cooperation, the importance of appreciating and preserving the remaining aviation and space medicine documents is highlighted.

Keywords: aviation and space medicine, Intercosmos, space research, Hungarian aviation medical examiners, Hungarian space doctors, astronauts

About the author: Colonel (Ret.) Péter Remes, MD, honorary associate professor, Department of Aviation and Space Medicine, Faculty of Medicine, University of Szeged (ORCID: 0000-0003-1715-1705)

Brig. Gen. (Ret.) Sándor Főrizs, Border Guard: *The conscripted personnel of the Border Guard in the 1960s* 70

This article examines the situation of the conscripted personnel of the Border Guard in the 1960s based on archival documents. The author presents the most important activities, conscription, enlistment, training, demobilization. The reader can learn about the personnel strength, the numbers of deaths and suicides, disciplinary reports, the types of job descriptions, as well as the different types of solutions for conscription and employment.

Keywords: Border Guard, conscription, enlistment, demobilization, training, disciplinary situation

About the author: Brigadier General of the Hungarian Border Guard Sándor Főrizs, CSc, University Professor, Professor Emeritus, Supervisor of the Doctoral School of Law Enforcement, Faculty of Law Enforcement, Ludovika University of Public Service (ORCID: 0000-0001-6019-3295; MTMT: 10002335)

Gabriella Rózsa Pogányiné: *The military hospitals of Pest-Buda in the last decades of the 18th century* 84

The establishment of the system of permanent military hospitals of the Habsburg Empire is linked to the name of King Joseph II, and was part of the comprehensive military medical development project, during which a system of modern regulations, a permanent corps of military medicine, and the relevant vocational training were also established. The major garrison towns – such as the old Pest-Buda (and Óbuda) – had several military hospitals, including stable institutions and hospitals established (possibly permanent) for the armed conflicts of the time, the anti-Turkish wars and the Napoleonic Wars. The study provides an overview of the military hospitals in Pest, Buda, and Óbuda, the operation of the

barracks hospital, the auxiliary hospital installed in the Neugebäude, and the hospital in the Invalidus House in the 1780s–1790s.

Keywords: history of military medicine, military hospitals, Pest-Buda, 1780s – 90s

About the author: Gabriella Rózsa Pogányiné (PhD), head of the Scientific Library of the Hungarian Defence Forces Medical Centre, full member of the Szent István Academy of Sciences (ORCID: 0000-0001-8524-9603; MTMT: 10029841)

FORUM

Mihály Boda: *War and justice – The Significance of Just War Thinking in the 21st century* 103

The relationship between war and justice is not immediately apparent. A war is fought with weapons therefore an unarmed party is unable to enforce justice. Consequently, it can be argued that in a war weapons hold more significance than justice. However, it is important to recognise that individuals often discern some element of justice or injustice in ongoing conflicts. Examples of this include Russia's aggression against Ukraine, the actions of Russian soldiers in violation of the laws of war; Hamas' terrorist actions against Israeli citizens; and Israel's indiscriminate air strikes in Gaza. These examples have the potential to strain our sense of justice. Although justice has a role in warfare, each party asserts its own interpretation of justice, with the victor's perspective ultimately prevailing. While these positions hold some merit, they do not fully capture the comprehensive relationship between war and justice. The present study aims to delineate the functions of just war thinking that can be supported from the perspective of military action, international law, military history, international relations or propaganda.

Keywords: just war theory, war and society, soft power, ideology, propaganda

About the author: Mihály Boda (PhD), Head of Department, Associate Professor (Ludovika University of Public Service, Faculty of Military Science and Officer Training, Department of Military History) (ORCID: 0000-0003-3037-3644; MTMT: 10027457)

Norbert Bakró: *Media consumption, influence, resilience* 120

Media have become a power factor by now. Many people believe that nowadays it is the fourth branch of government, alongside the legislature, judiciary, and executive powers. Hostile forces can use this for destruction, while the government can use it for developing resilience (capability of flexible resistance) against hostile manipulation, as well as for strengthening cohesion and morale. In the study, attempts are made to outline digital media consumption habits in Hungary in a generation-specific manner. Then the differences between persuasion, influence and manipulation are presented, and a proposal is made for presenting media resistance, i.e. resilience at individual and societal levels. A summary of artificial intelligence, fake news and media tools, as well as the most common persuasion methods in media is provided, based on a case study analysis, in which suggestions are formulated.

Keywords: Hungary, NATO, media, manipulation, influence, resilience

About the author: Norbert Bakró, second-year student at the NKE HHK Doctoral School of Military Sciences (ORCID: 0009-0000-9346-5664; MTMT: 10099983)

REVIEW

László Póti: *Iron general. Lessons of humanity* 133

In August 2024, Vivat publishing house, headquartered in Kharkiv, published Lyudmila Dolkhonovska's book entitled "Iron General" about Valery Zaluzhnyi, the former Commander-in-Chief of the Ukrainian armed forces.

About the author: László Póti, PhD, Chief Consul, Embassy of Hungary in Kyiv

Mihály L. Kocsis: *We have always lived in historic times!*

About a new book by Sándor Szakály 138

The one hundred reviews of twenty years (2005–2024) collected in a volume by professor of history Sándor Szakály.

About the author: Mihály L. Kocsis writer, editor, journalist

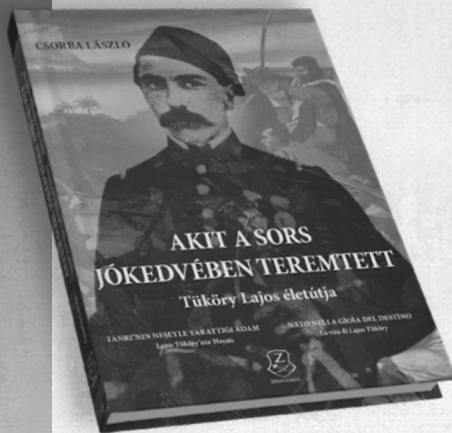
- Annamária Rojkó: *Eugene of Savoy rediscovered* 141
 For researchers familiar with the life and career of Prince Eugene of Savoy, 2025 and 2026 are reminiscent of anniversaries. Honvédségi Szemle draws attention to the career of the French-born prince in connection with an Austrian exhibition and a youth novel recently published by Zrínyi Publishing House.
 About the author: Annamária Rojkó is an editor, journalist, and the editor-in-chief of Honvédségi Szemle (ORCID: 0000-0003-2442-3051; MTMT: 10098481).
- Col. (Ret.) Csaba Gál: *Military and military technology news and information from the world* 146
 A summary of the latest news in the international military and military technology press.
 About the author: Colonel (Ret.) Csaba Gál, military writer (ORCID: 0000-0003-3881-8054; MTMT: 10087274)

Csorba László

Akit a sors jókedvében teremtett

Tüköry Lajos életútja

Tüköry Lajost – akit Garibaldi tábornok a halála után ezredessé léptetett elő – három nemzet tartja a katonahősnének. Az 1848/49. évi magyar szabadságharc csatáiban érett férfivá, az Oszmán Birodalom védelmében harcolt a cári csapatok ellen a krími háború kaukázusi frontján, majd tagja lett az olaszországi Magyar Légiónak 1859-ben, és végül a marsalai Ezrek vitézeként küzdött Calatafiminél és Palermo bevételénél.

2023
keményítáblás
magyar-török-olasz nyelvű
248 oldal

12 990,-

A könyv a Zrínyi Kiadó webshopjában
(shop.hmzrinyi.hu) vagy a kiadó
könyv- és térképboltjában
(1024 Budapest, Filler utca 14.)
25% KEDVEZMÉNNYEL vásárolható meg.

SZERZŐINK FIGYELMÉBE

A Honvédségi Szemle közlési feltételei

A folyóirat lehetőséget biztosít a rovatoknál megnevezett témakörökben, maximum egy szerzői ív terjedelmű (40 000 leütés szóközökkel, a jegyzeteket és az esetleges illusztrációkat is beleszámítva) tanulmányok, szakcikkek megjelentetésére. A beküldött írásokat *szakmailag lektoráltatjuk*. A Szerkesztőség fenntartja a jogot a kéziratok – a magyar helyesírás szabályainak megfelelő – stilizálására, korrigálására és tipografizálására. A tervezett megjelenésről igazolást a Szerkesztőség csak abban az esetben ad ki, ha a Szerkesztőbizottság – a támogató lektori véleményre támaszkodva – a közlés mellett foglalt állást. A tanulmány elfogadását követően a folyóirat kiadásában közreműködő HM Zrínyi Non-profit Kft. a szerzővel *szerződést köt*, amely szabályozza a kiadással és a szerzői jogokkal kapcsolatos kérdéseket. Folyóiratunk zökkenőmentes szerkesztése – az MTA által meghatározott követelményeknek való megfelelés – érdekében a szerzőktől az alábbiakat kérjük:

- A közleményeket elektronikus levél mellékleteként (Microsoft Word .doc- vagy .docx-formátumban) szíveskedjenek eljuttatni a Szerkesztőségnek (hsz@hmrinyi.hu).
- A szöveg elején szerepeljen az egy bekezdés (kb. 800–1110 leütéses) összefoglaló (absztrakt) magyar és angol nyelven, illetve a kulcsszavak (ideálisan 5, maximum 10), szintén magyarul és angolul. Az összefoglaló E/3 személyben íródjon, vagyis személyes hangvételű részek ne szerepeljenek benne, illetve ne egyezzen meg a főszövegben olvasható bevezetővel.
- Az összefoglaló után tüntessék fel nevüket, rendfokozatukat, beosztásukat (foglalkozásukat), intézményüket, tudományos fokozatukat és elérhetőségüket (e-mail-cím, telefonszám), illetve ORCID- és MTMT-kódjukat. Ez utóbbiak ma már mindenképpen szükségesek ahhoz, hogy a művek az MTMT-ben és a Real Repozitóriumban elektronikus formában szerepelhessenek.
- A címeket lássák el szintjüknek megfelelő, zárójeles jelzéssel (K1, K2, K3), hogy az egyes szövegblokkok alárendeltségét egyértelműsítsék a szerkesztők és a tördelők számára. Legfeljebb három címfokozat legyen.
- Amennyiben mondanivalójukat ábrákkal (térképrezletekkel, grafikonokkal, táblázatokkal stb.) kívánják szemléltetni, azt magyar nyelvű illusztrációkkal tegyék. Ha ez nem lehetséges, akkor a lefordított ábraszöveget mellékeljék. Folyóiratunk fekete-fehér megjelenésű, ezért ennek megfelelően készítsék el az ábrákat, lehetőleg egyszerű, vonalas formában, olvasható feliratozással. Az illusztrációkat külön csatolva is küldjék el, szerkeszthető (jpg, tiff) formátumban, 300 dpi-s felbontásban, min. 1600 pixeles szélességben. Az íráshoz csatoljanak számozott képaláírást, amelyben az ábra (táblázat) címe mellett tüntessék fel

annak készítőjét, forrását, internetes hivatkozásnál a letöltés időpontját.

- Fotóillusztrációt csak különösen indokolt esetben közlünk. Ez esetben is ügyeljenek a megfelelő nagyságú felbontásra (300 dpi) és méretre (min. 1600 pixel szélesség), illetve az ábrához hasonlóan jelöljék meg a kép forrását.
- Folyóiratunk (a *Fórum* és *Szemle* rovatainak kivételével) csak tudományos igényességgel elkészített, a felhasznált irodalom feltüntetésével, illetve megfelelő hivatkozásokkal ellátott, első közlésű írásokat publikál. Tudományos jellegű cikkeinket DOI-azonosítóval is ellátjuk, s ezeket a lap megjelenése után feltöltjük az MTMT-be. Kérjük, hogy senki ne töltsön fel ide cikket magánúton, ez ugyanis fennakadáshoz vezethet. Amennyiben valamilyen okból a feltöltés halaszthatatlanul sürgős, kérjük, jelezzék a szerkesztőségnek.

Lábjegyzetek

A felhasznált irodalomra való hivatkozás az adott oldalon, tipográfiai kiemelések (például kurziválás) nélkül, lábjegyzetként (és ne végjegyzetként) történjen, a hivatkozás oldalszámának megjelölésével. Szintén a lábjegyzetben szerepeljenek a magyarázó, kiegészítő információk.

Ha a szöveg egy adott pontján több forrásmunkára kell hivatkozni, akkor a bokrosítás elkerülése végett csak egy felsőindexes szám szerepeljen ott, és a hozzá kapcsolódó lábjegyzeten belül szerepeltessük a műveket, pontosvesszővel ellátva.

Felhasznált irodalom

A *Felhasznált irodalom* jegyzékét a tanulmány végén, ábécérendben (a szerző vezetékneve kezdőbetűjének figyelembevételével) kérjük elhelyezni. Amennyiben egy cikk rendelkezik DOI-azonosítóval is, azt a bibliográfiai adatok megadása után kérjük feltüntetni.

A felhasznált irodalomra vonatkozó szerkesztőségi alapszabály, hogy csak olyan forrás szerepeljen a *Felhasznált irodalom* jegyzékében, amelyre a szerző a törzsszövegben hivatkozik, és amely szerepel a lábjegyzetben is.

Egyéb megjegyzések

- A négy számjegynél hosszabb számoknál a CTRL-Shift-Space (nem törő) szóközt alkalmazzuk, ne pedig a sima szóközt vagy a pontot; pl. 430 000. (A négyszámjegyű számoknál erre nincs szükség.) Ugyanígy érdemes eljárni a rövidített összetételeknél (pl. „m. kir.” v. „D. C.”).
- Az idézőjelek esetében a magyar változatot használjuk („...”), ne pedig az angol (“...”; ‘...’; ‘...’) verziókat. Belső idézőjelet (>...<) használjunk az idézett szövegen belüli idézőjeles részhez.
- Ha zárójeles részen (...) belül is szükségünk van zárójelre, akkor a szögletes zárójelet [...] alkalmazzuk ott.

A HIVATKOZÁS FORMAI KÖVETELMÉNYEI				
Létárs		Példa		
Hivatkozott mű típusa	A hivatkozás tartalmi elemei*	Irodalomjegyzékbeli hivatkozás	Lábjegyzeti (rövid) hivatkozás	
Egyszerűs mű	Vezetéknév Keresztnév: Cím. Kiadó, kiadás helye, kiadás éve.	Oldalmegjelölést ebben a részben csak tanulmánykötet és folyóirat (tehát fejezet v. cikk) esetében használunk, ahol a teljes oldaltartományt adjuk meg. Formázás tekintetében csak a cím kurzívulására van szükség; ne használjunk aláhúzást, kövérítést vagy kiskapitális betűket. A pontos dátumokat számokkal, magyaros sorrendben írjuk ki (pl. 2014. 03. 01.).	Teljes műre utalva: oldalszám nélkül; adott idézetre utalva: oldalszámmal vagy oldaltartománnyal. Első előfordulás is ezzel a rövid hivatkozással! Ne használjunk semmiféle formázást (dőlt betű, aláhúzás, kövérítés, kiskapitális betű).	Csorba 2023. Bellavia 2008, 34–36.
Kétszerűs mű	Vezetéknév Keresztnév: Cím. Kiadó, kiadás helye, kiadás éve.	Csorba László: <i>Akit a sors jókétében teremtett – Tüköry Lajos életútja</i> . Zrínyi Kiadó, Budapest, 2023. Bellavia, David: <i>House to House: An Epic Memoir of War</i> . Pocket Star, New York, 2008.	Szenes–Keeskeméthy 2019.	
Három v. több szerző/szerkesztő	Vezetéknév Keresztnév 1 – Vezetéknév Keresztnév 2: Cím. Kiadó, kiadás helye, kiadás éve.	Szenes Zoltán – Siposné Keeskeméthy Klára: <i>NATO 4.0 és Magyarország</i> . Zrínyi Kiadó, Budapest, 2019. Detraz, Nicole – Betsill, Michele M.: <i>Climate Change and Environment Security: For Whom the Discourse Shifts</i> . International Studies Perspectives, International Studies Association, 2009.	Detraz–Betsill 2009, 303–320.	
Tanulmánykötet (teljes mű)	Vezetéknév Keresztnév 1 et al.: Cím. Kiadó, kiadás helye, kiadás éve.	Jóna András et al.: <i>A ceglédi hradózáslólaj története</i> . Zrínyi Kiadó, Budapest, 2019. Rollnick, Stephen et al.: <i>Motivational Interviewing in Health Care: Helping Patients Change Behavior</i> . The Guilford Press, New York, 2008.	Jóna et al. 2019, 15. Rollnick et al. 2008, 42.	
Tanulmány, könyvfejezet	Vezetéknév Keresztnév: Tanulmánycím. In: Szerkesztő Neve (szerk.): Könyvcím. Kiadó, kiadás helye, kiadás éve, oldalszám–oldalszám.	Hermann Róbert (szerk.): <i>A magyar hadügyi igazgatás története, 1526–1990</i> . Zrínyi Kiadó, Budapest, 2021. Shaffer, Ryan (szerk.): <i>The Handbook of African Intelligence Cultures</i> . Rowman and Littlefield, 2023.	Hermann 2021, 55. Shaffer 2023, 731–746.	
Folyóiratcikkek (nyomtatott)	Vezetéknév Keresztnév: Cikkcím. Folyóiratcím, évfolyam évszám, oldalszám–oldalszám.	Kiss István: <i>Bevándorlás az Egyesült Királyságban</i> . In: Besenyő János et al. (szerk.): <i>Európa és a migráció</i> . Zrínyi Kiadó, Budapest, 2019, 21–38. Santy, Patricia A.: <i>Behavior and performance in the space environment</i> . In: Churchill, S. (szerk.): <i>Fundamentals of Space Life Sciences</i> . Krieger Publishing Company, Malabar, Florida, 1997, 45–81. Gazdag Erika: <i>Koncepciófejlesztés a NATO-ban</i> . Honvédségi Szemle, 150. évf. 2022/3., 3–19. <i>Az évfolyamot az eredetivel megegyező írásmóddal jelöljük (tehát az impresszumban/borítón szereplő arab v. római számmal).</i>	Kiss 2019, 21–38. Santy 1997, 45–81. Gazdag 2022, 18.	

A HIVATKOZÁS FORMAI KÖVETELMÉNYEI				
Leírás		Példa		
Hivatkozott mű típusa	A hivatkozás tartalmi elemei*	Irodalomjegyzékbeli hivatkozás		
Folyóiratcikk (elektronikus)	Vezetéknév Keresztnév: <i>Cikkcím.</i> Folyóirat címe, évfolyam év/szám, oldalszám–oldalszám. URL vagy DOI (Letöltés időpontja)	Gál Csaba: <i>Milyen biztonsági problémák várhatók 2022-ben?</i> Honvédségi Szemle, 150. évf. 2022/3., 140–149. kiadvany.magyarhonvedseg.hu/index.php/honvszemle/article/view/708698 (Letöltés időpontja: 2023. 01. 04.) Kundnani, Hans: <i>Germany as a Geo-economic Power</i> . The Washington Quarterly, XXXIV. évf. 2011/3., 40–42. researchgate.net/publication/233448698_Germany_as_a_Geo-economic_Power (Letöltés időpontja: 2018. 09. 04.)		
Disszertáció, szakdolgozat, kézirat stb.	Vezetéknév Keresztnév: <i>Cím.</i> Munka jellege. Intézmény, évszám.	Lehoczki Zóra Zsófia: <i>A köztulajdonban álló gazdasági társaságok szervezeti és vagyoni sajátosságai</i> . PhD-disszertáció. Nemzeti Közszerológiai Egyetem Közigazgatás-tudományi Doktori Iskola, 2022.		
Elektronikus könyv	Vezetéknév Keresztnév: <i>A könyv címe</i> [formátum]. Kiadó, kiadás helye, kiadás éve, oldal. URL (ha van) (Letöltés időpontja)	Háda Béla: <i>Dél-Ázsia a poszthidegháborús korban</i> [PDF]. Ludovika, Budapest, 2022. ludovika.lnkty.in/Hada_2022 (Letöltés időpontja: 2023. 01. 03.) <i>Amennyiben az e-könyv nem érhető el ingyenesen vagy publikus címen, úgy lehetőség szerint kérjük a tágabb beszerzési forrást (pl. amazon.com) jelölni.</i>		
Elektronikus cikk, tartalom, blogbejegyzés (névvel vagy anélkül)	Vezetéknév Keresztnév (ha van): <i>Cím.</i> Weboldal címe/neve, publikálási dátum (ha van). URL (Letöltés időpontja)	Kovács Péter Géza: <i>Bolgár javítóközpont a Stryker számára</i> . vedelmiiparblog.hu, 2023. 10. 05. vedelmiiparblog.hu/blog/bolgar-javitokozpont-a-stryker-szamara (Letöltés időpontja: 2023. 10. 09.) <i>First German IRIS-T air defence system in Ukraine, three more to come.</i> Reuters, 2022. 10. 12. https://www.reuters.com/world/europe/first-german-iris-t-air-defence-system-ukraine-three-more-come-minister-2022-10-12/ (Letöltés időpontja: 2023. 01. 22.)		
		Lábjegyzeti (rövid) hivatkozás Gál 2022, 142. Kundnani 2011, 40–42. Lehoczki 2022, 15. Háda 2022, 44. <i>Ha a formátum miatt az anyag nem tartalmaz oldalszámozást, a fejezet és a közcímzés, illetve a bekezdés alapján azonosítsuk a helyet, pl. 1. fejezet, 3. bekezdés. Ezt a kiadási év után tüntessük fel, ugyanott, ahol az oldal-tartalomnyi szoktuk.</i> <i>Ha az anyag nem tartalmaz fejezeteket, közcímeket vagy jelöléseket, akkor a kérdéses rész első pár szavát idézzük idézőjelben, pl. „The question of profitability...”</i> Kovács 2023. First German IRIS-T... 2022.		

A HIVATKOZÁS FORMAI KÖVETELMÉNYEI

Leírás		Példa	Lábjegyzeti (rövid) hivatkozás
Hivatkozott mű típusa	A hivatkozás tartalmi elemei*	Irodalomjegyzékbeli hivatkozás	
Egy szerző több művel, különböző évekből, egy lábjegyzeten belül	Rövid hivatkozásoknál a vezetőknév nem ismétlődik, csak a kiadások évszámai kerülnek egymás mellé, pontosvesszővel elválasztva.	Csonka Tihámér: <i>Katonasors</i> . Magánkiadás, Budapest, 1983. Csonka Tihámér: <i>Amikor visszajöttök...</i> . Magánkiadás, Budapest, 1988.	Csonka 1983, 19; 1988, 76.
Egy szerző több művel, azonos évből	Vezetéknév Keresztnév: <i>A könyv címe</i> . Kiadó, kiadás helye, kiadás éve[a, b, c...].	Csonka Tihámér: <i>Katonasors</i> . Magánkiadás, Budapest, 1983a. Csonka Tihámér: <i>Diadalban, vereségben</i> . Magánkiadás, Budapest, 1983b.	Csonka 1983a, 15. Csonka 1983b, 23.
Azonos vezetőknévű szerzők, azonos kiadási év	Rövid hivatkozások esetén a keresztnév rövidítésének, ennek további azonosságát esetén a teljes keresztnévnek a kiírásával.	Szabó Endre Győző: <i>A védelmi lépcső elmélete</i> . Ludovika, Budapest, 2022. Szabó Márton: <i>Társadalompoétika</i> . Ludovika, Budapest, 2022.	Szabó E. Gy. 2022, 15. Szabó M. 2022, 15.
Azonos vezetőknévű szerzők, különböző kiadási év	Rövid hivatkozásoknál az évszám önmagában megkülönbözteti a szerzőket, a keresztnevet nem szükséges rövidíteni.	Molnár Attila Károly: <i>A protestáns etika Magyarországon</i> . Ludovika, Budapest, 2021. Molnár Tamás: <i>Az értelmiség bukása</i> . Ludovika, Budapest, 2021.	Molnár 2021, 15. Molnár 2022, 20.
Eredeti megjelenés jelölése (fakszimile v. reprint kiadásnál)	Vezetéknév Keresztnév: <i>Cím</i> . Kiadó, kiadás helye, kiadás éve [eredeti megjelenés éve].	Tarczali Dell'adami Géza – Saáry Jenő: <i>Megváltás Szibériából</i> . Zrínyi, Budapest, 2022 [1925].	Tarczali – Saáry 2022 [1925], 65.
Magyar szerző, külföldi kiadási mű	A magyar vezetőknév után vesszőt teszünk az irodalomjegyzékben.	Somlyai, Gábor et al.: <i>Deuterium Content of the Organic Compounds in Food Has an Impact on Tumor Growth in Mice</i> . Molecular Biology, 45. évf. 2023/1., 66–77. DOI: 10.3390/cimb45010005	Somlyai 2023.
Külföldi, nem latin betűs nyelven íródott mű	Ha egy hivatkozott forrás nem latin betűs nyelven (pl. orosz) jelent meg, a szerzőnek a hivatkozásban minden könyvészeti adatot át kell írnia latin betűsre.	Евгений Федоров: Когда «Крышине орлы» замолчат: перспективы вторжения США на Украину. 01. 11. 2022. Военное обозрение: https://topwar.ru/204177-kogda-kryshinie-orly-zamolchat-perspektivy-vtorzheniya-ssha-na-ukrainu.html (Letöltés időpontja: 2022. 11. 05.) Fjodorov, Jevgenij: Kogda „Kricsasije orli” zamolchat: perspektivi vtorzsenija SzSA na Ukrainu. 2022. 11. 01. Vojennoje obozrenije. https://topwar.ru/204177-kogda-kryshinie-orly-zamolchat-perspektivy-vtorzheniya-ssha-na-ukrainu.html (Letöltés időpontja: 2022. 11. 05.)	Fjodorov 2022.
Nem azonosítható szerzőjű mű/ismeretlen	<i>Cím</i> . Kiadó, kiadás helye, kiadás éve.	<i>Haza, hűség, becsület – Az MH 2. vitéz Bertalan Árpád Különleges Rendletéről</i> . Dandár. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2017.	Haza, hűség, becsület... 2017. <i>A hosszú címetek rövidítésk.</i>

A HIVATKOZÁS FORMAI KÖVETELMÉNYEI

Leírás		Példa
Hivatkozott mű típusa	A hivatkozás tartalmi elemei*	Irodalomjegyzékbeli hivatkozás
Kiadó/Kiadás helye/Kiadás éve nélkül megjelent mű	Használjuk az alábbi rövidítéseket, szögletes zárójellel jelezve a hiányzó adatot: Év nélkül: [é. n.] Hely nélkül: [h. n.] Kiadó nélkül: [k. n.]	Mangold Lajos – Horváth Cyril (szerk.): <i>Tolnai világtörténelme</i> . Tolnai, Budapest [é. n.]. <i>Staats-Lexikon oder Enzyklopädie der Staatswissenschaften (1834–1848)</i> . Hammerich [h. n.]. Teleki Pál: <i>Magyar politikai gondolatok</i> . [k. n.] Budapest, 1941.
Ismétlődő forrás	A felhasznált irodalom ismétlődése esetén az i. m. (idézett munkák) jelölést használjuk, szükség szerint oldalszám-jelzéssel; közvetlen ismétlődés esetén az Uo. (ugyanott) jelölésre van szükség.	Ryan, Cornelius: <i>A leghosszabb nap</i> . Európa, Budapest, 1985.
Rádióműsor/Podcast	Házigazda/Előadó: <i>Műsorcím</i> . Rádió/Weboldal, publikálási dátum. URL (Letöltés időpontja)	Jamriskó Tamás: <i>Újra jó reggelt Vietnam! 1. epizód – Apokalipszis újratöltve</i> . EPER Rádió, 2020. 05. 11. eper.elte.hu/index.php/2020/05/19/ujra-jo-reggelt-vietnam-1-epizod-apokalipszis-ujratoltve (Letöltés időpontja: 2021. 07. 01.)
Televízióműsor	<i>Műsor</i> : Cím. Csatorna Neve, publikálási dátum URL (Letöltés időpontja)	<i>Egyetemes Tudomány: A háború hatása a közösségi médiára</i> . Ludovika TV, 2022. 09. 29. ludovika.hu/ludovika-tv/egyetemes-tudomany/2022/09/19/a-haboru-hatasa-a-kozosségi-mediara-2 (Letöltés időpontja: 2022. 12. 03.)
YouTube	Felhasználó [@nickname] (évszám): <i>A videó címe</i> . YouTube, publikálási dátum. URL (Letöltés időpontja)	NKE [@NkeUni] (2022): <i>Vallás és politika az Egyesült Államokban</i> . YouTube, 2022. 11. 21. y2u.be/2FZA5aV0Cf8 (Letöltés időpontja: 2022. 12. 18.)
Twitter	Felhasználó [@nickname]: Cím. Twitter, publikálási dátum. URL (Letöltés időpontja)	Eustrat [@Eustrat_uni_nke]: <i>November 1-jén hatályba lépett a digitális piacokról szóló uniós szabályozás</i> . Twitter, 2022. 11. 24. twitter.com/Eustrat_uni_nke/status/1595680623770931205?text=HHwWisC4rdbE_6QsAAAA (Letöltés időpontja: 2022. 12. 08.)
Facebook/Instagram	Felhasználó [@nickname]: <i>A poszt rövid címként</i> . Forrás neve, Dátum. URL (Letöltés időpontja)	NKE [@uni.nke]: <i>NKE Gólyabál</i> . Facebook, 2022. 11. 24. fb.com/uni.nke/posts/pfbid0SaTQStpHgUWLAaAoAnMeYd85U7YXTbbpjzV5HPqcXhPXQTAsy8B71lv13hqCX8B4l (Letöltés időpontja: 2022. 12. 18.)
Film	<i>Filmcím</i> . (Műfaj) Rend. Rendező Neve. Gyártó, Megjelenés éve.	<i>Szabadság, szerelem</i> . (Játékfilm) Rend. Goda Krisztina. Cinergi, 2006. <i>A békét őrizték – Az MN 1480 5. Önálló Rakétaezred története</i> . (Dokumentumfilm) Rend. Tanka Balázs. Katonai Filmstúdió, 2016.

Lábjegyzeti (rövid) hivatkozás

Mangold–Horváth [é. n.], 15.

Staats–Lexikon 1834–1848, 15.

Teleki 1941, 15.

Ryan 1985: i. m. 45. Uo. 47.

Jamriskó: Újra jó reggelt... 2022. *A hosszú címeket rövidítsük.*

Egyetemes Tudomány: A háború hatása... 2022. *A hosszú címeket rövidítsük.*

NKE: Vallás és politika... 2022. *A hosszú címeket rövidítsük.*

Eustrat: November 1-jén... 2022. *A hosszú címeket rövidítsük.*

NKE: NKE Gólyabál 2022.

Szabadság, szerelem 2006. A békét őrizték... 2016.

A HIVATKOZÁS FORMAI KÖVETELMÉNYEI

Leírás		Példa	
Hivatkozott mű típusa	A hivatkozás tartalmi elemei*	Irodalomjegyzékbeli hivatkozás	Lábjegyzeti (rövid) hivatkozás
Törvény	A kihirdetés éve, „évi” a törvény sorszáma római számmal, „törvény” a törvény címe Rövidítés: a jogszabályban meghatározott rövidítés vagy a gyakorlatban elterjedt rövidítés	2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről	Ptk. 183. § Ptk. 183. § (1) bekezdés Ptk. 183. § (1)–(3) bekezdés Ptk. 183. § (1), (4) bekezdés Ptk. 183. § (1) bekezdés c) pont
Törvénycikk	A kihirdetés éve, „évi” törvénycikk sorszáma római számmal, „törvények” a törvénycikk címe	1921. évi LIV. törvények a szerzői jogról	1921. évi LIV. tc.
Törvényerejű rendelet	A kihirdetés éve, „évi” a törvényerejű rendelet sorszáma arab számmal, „törvényerejű rendelet” a törvényerejű rendelet címe	1975. évi 19. törvényerejű rendelet a hangfelvételek előállítóinak védelméről	1975. évi 19. tvr.
Rendelet	A jogszabály sorszáma/a kihirdetés éve. (a kihirdetés dátuma) a jogszabály megalkotója megjelölésének rövidítése, „rendelet” a rendelet címe	100/2009. (V. 8.) Korm. rendelet az árva mű egyes felhasználásainak engedélyezésére vonatkozó részletes szabályokról	100/2009. (V. 8.) Korm. rendelet
Kormányhatározat	A jogszabály sorszáma/a kihirdetés éve. (a kihirdetés dátuma) a jogszabály megalkotója megjelölésének rövidítése, „határozat” a határozat címe	1100/1997. (IX. 30.) Korm. határozat szerzői jogi jogszabályaink felülvizsgálatáról	1100/1997. (IX. 30.) Korm. határozat
EU-s rendelet	A jogszabály kibocsátója, a jogszabály megalkotásának napja, a jogszabály kibocsátásának sorszáma/éve/rövidítés, a jogszabály típusa és elnevezése (Rövidítés: EG, EKG, EU)	A Tanács 2000. május 29-i 1346/2000/EK rendelete a fizetésektelenségi eljárásról	1346/2000/EK tanácsi rendelet
Egyéb EU-s (pl. irányelv)	A jogszabály kibocsátója, a jogszabály megalkotásának napja, a jogszabály kibocsátásának éve/sorszáma/ rövidítés, a jogszabály típusa és elnevezése (Rövidítés: EG, EKG, EU)	Az Európai Parlament és a Tanács 2006. december 12-i 2006/116/EK irányelve a szerzői jog és egyes szomszédos jogok védelmi idejéről (kodifikált változat)	2006/116/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv